

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, Ne Yapmalı?

Devrimci Marksizm

Sayı: 23 - İlkbahar 2015

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayın)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rışvanoğlu

Yönetim Yeri: Adliye Arkası 3. sokak Tüzün İşhanı No: 22/2 ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 10 Avro Kıbrıs Fiyatı: 10 TL

Fiyatı: 8 TL (KDV Dahil)

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi

İlkbahar 2015

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	5
<u>Ermeni dosyası</u>		
<i>Devrimci Marksizm</i> Yayın Kurulu	Ahbarik'in anısına: Gururu incinen Türk işçi ve emekçilerine açık mektup	12
Lev Trotskiy	Türkiye'nin parçalanması ve Ermeni sorunu	30
Sungur Savran	Sınıf mücadelesi olarak Ermeni soykırımı	40
Tuba Ataş	Üç roman, kaçan gerçekler ve Ermeni katliamı	102
Pedro Marlez	Katalonya ve İspanya'nın siyasi krizi	117
Mehmet İnanç Turan	Sosyalizm ve Stalin üstüne bir kitap	129
Sungur Savran	Dört yürekli dev	150

Bu sayı

Bu topraklarda bundan tam yüz yıl önce büyük bir soykırım yaşandı. Bir milyondan fazla Ermeni, kadını erkeği genci yaşlısıyla, planlı ve sistemli biçimde katledildi. Dahası, yüz yıl boyunca, bu büyük insanlık suçu resmi makamlarca sürekli olarak inkâr edildi. Birinci Dünya Savaşı'nın karmaşası içinde gerçekleşen sıradan bir olaymış gibi sunuldu. Unutturulmaya, üstü örtülmeye çalışıldı.

Devrimci Marksizm'in bu sayısında yer alan Ermeni soykırımı dosyasının, gerçeklerin ortaya konulması yolunda katkı sağlamasını umuyoruz. Son yıllarda bu yönde olumlu gelişmeler yaşanmış, hakikatin sesi daha gür çıkmaya başlamıştır. Bugün Türkiye kamuoyunda Ermeni sorununa ilişkin bir farkındalık ve resmi ideolojiye aykırı tezleri savunma konusunda bir özgüven oluştuysa, sis perdesi kısmen aralanabildiyse, bunda bir avuç insanın cesur ve ısrarlı mücadelesinin büyük payının olduğunu belirtmek gerekir. En başta da dostumuz, ahbariğimiz Hrant Dink'i anmamız gerekir. Hrant bu mücadelede sosyalist bir Ermeni olarak ön safta yer aldı. Hakikati ortaya çıkarmak için korkmadan, yılmadan, usanmadan uğraştı. Ve bunu canı pahasına yaptı. Alçakça bir saldırı sonucunda Hrant'ı kaybettik belki, ama bayrağı yüz binlerce Hrant devraldı.

Türkiye’de Ermeni sorununa dair tartışmaların şimdiye dek genellikle (sağ veya sol) liberaller ile milliyetçi/ulusalcı kesimler arasında cereyan ettiği söylenebilir. Bununla birlikte, soykırım üzerine yazılıp çizilenlerin çoğunda tarihsel maddeci bir analiz çabasının görülmediğini vurgulamak gerekiyor. Tarihsel maddeciliği reddeden yaklaşımlar ise salt tarihi olayların açıklanmasında değil, aynı zamanda ve bununla bağlantılı olarak bugüne ilişkin analizlerinde de tökezliyorlar. Örneğin, soykırımın neden yapıldığı gibi basit ve temel bir soruya verilen liberal yanıtların çoğu esasen “İttihatçı zihniyet”e işaret etmekle yetiniyor. Bu zihniyetin nereden kaynaklandığı, ne gibi toplumsal ve sınıfsal ilişkiler içinde ortaya çıktığı sorusunun yanıtı belirsiz kalıyor. Liberal yaklaşım günümüzü değerlendirirken de benzer idealist kalıplara dayanıyor. Otoriter devlete kafa tutarken gerçekten cesur, ancak o devletin sınıfsal temelini bir türlü anlamak istemiyor. Bu durum, hiç kuşkusuz, burjuva sınıfının ufkunu aşamamış olmasından ileri geliyor. Milliyetçi/ulusalcı yaklaşımlarda ise aynı sınıfın gerici yüzü kendisini gizlemeye bile gerek görmeden konuşuyor ve soykırımı açıkça inkâr ediyor.

Devrimci Marksizm’in Ermeni soykırımı dosyasında, sözü edilen yaklaşımlara karşı, işçi sınıfının enternasyonalist perspektifini benimseyen yazılar var. Dosyadaki ilk yazı, “Gururu incinen Türk işçi ve emekçilerine açık mektup” başlığını taşıyor. Yazı on yıl önce, *Devrimci Marksizm*’in öncülerinden *İşçi Mücadelesi* dergisinde yayınlanan kolektif bir metin. Burada yeniden yayınlanmasının nedeni, işçi sınıfı perspektifinden akıl yürüterek ve yalın bir dille, soykırımı karşı takınılacak tavrı belirlemesi. Ayrıca, politik pratik içinde sık karşılaşılan sorulara verilecek sağlam yanıtları ortaya koyması. Bunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya gerek yok. Marksist dünya görüşünün kitleler ve özellikle de işçi sınıfı tarafından kavranması, özümсенmesi için yalın biçimde (ama elbette basitleştirilmeden veya daha kötüsü çarpıtılmadan) sunulması hayati önem taşıyor.

Dosyadaki ikinci yazı, Ekim devriminin önderlerinden Lev Davidoviç Trotskiy’in 1912 tarihli “Türkiye’nin parçalanması ve Ermeni sorunu” başlıklı kısa bir analizi. İlki gibi bu ikinci yazı da daha önce *İşçi Mücadelesi* dergisinde yayınlanmıştı. Büyük katliamı neredeyse önceden haber veren bu eskimeyen makaleyi okuyucu ile yeniden buluşturmakta yarar gördük. Zira Trotskiy, kısacık bir yazıda, sorunun geçmişini (1894-96 katliamlarını), ekonomik ve siyasal yönlerini, Kürt-Ermeni ilişkilerini vb. konuları ilginç ve canlı bir biçimde işliyor.

Sungur Savran, “Sınıf mücadelesi olarak Ermeni soykırımı” yazısında, soykırımların “zihniyet dünyası”na ait faktörlerle açıklanamayacağını vurguluyor. Savran’a göre ırkçılığı, şovenizmi veya İttihatçı zihniyeti anlamak önemlidir; ancak daha da önemlisi, bu fikirlerin nasıl olup da yaygınlaşabildiği, neden belirli tarihsel bağlamlarda insanların zihinlerine hâkim olduğudur. Bunun yanıtı sınıf mücadelelerindedir. Dolayısıyla soykırımlar yalnızca tarihsel maddeci bir yöntemle, Marksizmin kavramlarıyla açıklanabilir. Açıklama ve anlama çabasının temel amacı ise bu tür insanlık suçlarına bir daha izin vermemektir. İşte bu kabullerden hareket eden Savran, Ermeni sorununu geniş bir tarihsel çerçeve içinde ayrıntılı biçimde analiz ediyor. Ermeni devrimci hareketinin gelişimini, milliyetçilik ve sosyalizmle ilişkisini, süreç içinde emperyalizmin rolünü ve etkisini, Osmanlı’nın Birinci Dünya Savaşı’na girişinin arkasındaki emperyalist niyetleri, soykırımın ilk birikim süreciyle ilişkisini, soykırım karşısındaki politik tutumları ... kısacası bu karmaşık sorunun hemen her yönünü ele alıyor. Ayrıca tarihi TKP’nin önderi Mustafa Suphi ile Ermeni Bolşeviki Stepan Şaumyan arasındaki paralelliklere dikkat çekiyor ve 21. yüzyılda Ermeni sorununa dair sosyalist bilincin şekillenmesinde bu iki büyük devrimcinin örnek oluşturmaları gerektiğini belirtiyor. Türkiye’de Ermeni soykırımı üzerine tartışmaları doğru zemine oturtmak açısından büyük önem taşıyan bu yazı, şimdiden, konu hakkındaki temel metinler arasında yerini almıştır diyebiliriz.

Yüzüncü yıl dolayısıyla, yalnızca tarih alanında değil edebiyat alanında da konuya yönelik ilginin canlandığını görüyoruz. Tuba Ataş’ın “Üç roman, kaçan gerçekler ve Ermeni katliamı” yazısı, bu çerçevede, yakın dönemde yayınlanan üç romanı hem edebi hem de siyasal açıdan analiz ediyor. Bunlar, Akif Kurtuluş’un *Ukde*, Vedat Türkali’nin *Bitti Bitti Bitmedi* ve Hamdi Koç’un *Çıplak ve Yalnız* başlıklı romanları. Ataş, kendisi de edebi bir nitelik taşıyan yazısında, farklı ideolojilere sahip üç yazarın yapıtlarında Ermeni trajedisi ile yüzleşmeye çalışan unsurların yanı sıra bunu gizleyen veya çarpıtan imge ve motiflerin de izini sürüyor. Üç romanın “gerçekler kaçır” testitinde ortaklaştığını belirliyor. Kaçan gerçeklerle yüzleşme çabasını ise son tahlilde olumlu buluyor.

Dosya dışı üç yazıdan, Pedro Marlez’in “Katalonya ve İspanya’nın siyasi krizi” başlıklı makalesi, günümüzde İspanya’da çeşitli biçimlerde devam eden ve hatta “patlayıcı bir nitelik kazanmış bulunan” ulusal soruna odaklanıyor. Marlez, İspanya’nın içine yuvarlandığı derin toplumsal ve ekonomik kriz ortamında, Katalan halkının ikircimli bağımsızlık talebini ele alıyor. So-

runun tarihsel köklerini ortaya koyduktan sonra, Katalonya’da bağımsızlık mücadelesinin başını sağın çekmesinden kaynaklanan ikilemleri sergiliyor. Solun pasifizmini eleştirerek, işçi sınıfını ve geniş halk kesimlerini gözetan politikaların geliştirilmesi gerektiğini vurguluyor.

Devrimci Marksizm’in bu sayısındaki dosya dışı ikinci yazı Mehmet İnanç Turan’ın “Sosyalizm ve Stalin üzerine bir kitap” başlığını taşıyan kitap değerlendirmesi. Turan, İbrahim Okçuoğlu’nun *SSCB’de Sosyalizmin Zaferi ve Kapitalizmin Yeniden İnşası Sorunları* başlıklı 2011 tarihli kitabını kapsamlı bir eleştiriye tabi tutuyor. Türkiye’de sosyalistler arasında en temel konularda bile hüküm süren kafa karışıklıklarını ve tutarsızlıkları teşhir ederek ayrıntılı biçimde eleştirmesi bakımından, Turan’ın bu yazısının dikkatle okunmasında yarar var.

Sayımızı çok yakında yitirmiş olduğumuz Yaşar Kemal’i anarak bitiriyoruz. Yaşar Kemal 20. yüzyıl Türkiye’sinin en büyük romancısı, yoksul ve emekçi halkın onuru, Türk ve Kürt halklarının ortak sesi idi. Sadece büyük edebiyatçı değildi. Marksistti, sosyalistti, mücadele adamıydı. Ölümü bile direne direne oldu! *Devrimci Marksizm* dergisi olarak onu saygıyla, sevgiyle, özlemle anıyoruz. Sungur Savran’ın Yaşar Kemal’in ardından yazdığı veda yazısını sizinle paylaşıyoruz.

Önümüzdeki yaz aylarının başlıca siyasal gündemi hiç kuşkusuz 7 Haziran seçimleri olacak. Dünya kapitalizminin giderek derinleşen büyük krizi bağlamında, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de çalkantılı, fırtınalı bir döneme girmiş bulunuyoruz. Son iki yıldaki iki büyük toplumsal isyanın gösterdiği bir şey varsa, bu AKP hükümetinin ve onun temsil ettiği burjuva iktidarının son derece zayıfladığı, artık toplumu yönetemez hale geleceği noktaya epeyce yaklaştığıdır. Böyle bir ortamda devrimci Marksist bir alternatifini şekillendirmek, bu yönde çaba göstermek, tüm devrimcilerin üstlenmesi gereken tarihsel bir sorumluluktur.

Ahbarik'in anısına...

Hrant Dink

(15 Eylül 1954, Malatya -
19 Ocak 2007, İstanbul)

Hrant Dink, Anadolu toprakları üzerinde bin yıldır birlikte yaşayan Ermeni, Türk ve Kürt halkları arasında 1915 soykırımından itibaren doğmuş olan korkunç uçurumu ortadan kaldırma çabasına adanmıştı kendisini. Ermeni halkının tarihsel olarak özlemle beklediği hakikatin teslim edilmesini savunurken bir yandan da halkların kardeşliğini sağlamayı her şeyin üzerinde tutan tavrıyla bu coğrafya için olağanüstü bir talihti. Türk ulusunu hiçbir an aşağılamadı, küçümsemedi, adını kirletmedi. Tarihi haksızlığı gidermenin yolunu yordamını insan bundan daha dostane bir söyleme yaslayamazdı. 1,5 milyon Ermeni'nin katline ilişkin hakikati tescil ettirmek istiyordu, ama katillerin torunlarını kucaklıyordu.

Hrant "Ermeni kanındaki Türk zehri"nden söz ettiğinde Ermeni halkını Türk'ü saplantı yapmaktan artık vazgeçmeye çağırıyordu, ama Yargıtay bunu tam tersinden okudu, Hrant'ı Türklüğü aşağıladığı için mahkûm etti. Hrant mahkûm edildiğine değil, Türk halkına hakaret etmiş olduğunun ülkenin yargı sisteminde sözde tespit edilmiş olmasına üzülmüyordu. Birlikte yaşadığı Türk halkını "aşağıladığı" iddiası karşısında içi içini yiyordu. Tarihin büyük ironisi şuydu: anadili Ermenice olan bir yazarın doğru Türkçe ile yazdığı bir cümleyi Türkiye'nin yüksek yargı görevi yapan, anadili Türkçe olan temsilcileri, yani Yargıtay üyeleri "anlayamamışlardı."

1915 Ermeni soykırımını bu toplumun gündeminin orta yerine yerleştiren Ermeni'yi, bütün deliller gösteriyor ki, devlet öldürttü. Aynı devlet yakalandığında katili bir kahraman gibi Türk bayrağının önünde fotoğrafladı. Bir yanında şanlı Türk askeri, bir yanında ünlü Türk polisi! Ama bugün Hrant yüreklerde, akıllarda, bilinçlerde yaşamaya devam ediyor. Tanınması için onca çaba gösterdiği soykırım, 100. yılında 20 yıl öncesine göre çok farklı biçimde ele alınıyorsa, bu Hrant'ın ve onun fikir babası olduğu *Agos*'un sayesindedir.

Ünlü Ermeni Konferansı'nda Türk milliyetçilerinin korkularını ima ederek şöyle demişti Hrant: "Evet, biz Ermenilerin bu topraklarda gözümüz var. Var, çünkü kökümüz burada. Ama merak etmeyin. Bu toprakları alıp gitmek için değil. Bu toprakların gelip dibine gömülmek için..." Şimdi işte bu toprakların dibinde yatıyor ebediyen.

Hrant Dink Ermeni milliyetçisi değildi. Sosyalist geçmişinden gelen bir enternasyonalizmi vardı. Modern tarihin en ağır ulusal sorunlarından birinin milliyetçiliğe sapmadan nasıl ele alınabileceğini pratik olarak gösterdi herkese. Öyleyse, bu topraklara bıraktığı mirasa sahip çıkıp biz de haykıralım: Ne mutlu enternasyonalistim diyene!

Ermeni soykırımı tartışması: Gururu incinen Türk işçi ve emekçilerine açık mektup^{1*}

“Ermeni soykırımı” tartışmaları sizi rahatsız ediyor. Zaman zaman hiddetlendiriyor. Elbette dedelerinizin başka bir halktan çoluk çocuk yaşlı demeden yüz binlerce insanı katletmiş olduğunun söylenmesi sizi rahatsız ediyor. Bu bir iftira ise insanın hiddetlenmesi kolayca anlaşılır. Ama ya doğru ise? O zaman gerçeği söyleyenlere kızmak doğru mu? Çare mi? Rahatsız olmak belki kaçınılmaz. Acı gerçekler insanı rahatsız eder. Ama gerçeklerden kaçmakla hiçbir şey hallolmaz. O zaman bütün Türk işçilere ve emekçilere düşen, gerçeği eldeki bütün olanaklarla araştırmaktır.

Diyeceksiniz ki, bizim tarihçilerimiz doğru olmadığını, “soykırım” diye anılabilecek bir şey olmadığını söylüyorlar. Bizim tarihçilerimiz böyle söylemiyor. Türkiye’nin kimi tarihçisi de tersini söylüyor. Üstelik, bunların söylenmesi hem devlet, hem de milliyetçi bir koro tarafından bastırılmak istenir-

^{1*} Bu yazı, Ermeni soykırımının 90. yıldönümü vesilesiyle *Devrimci Marksizm* dergisinin öncülerinden biri olan *İşçi Mücadelesi* dergisinde, derginin imzasıyla yayınlanmıştır. (*İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 17, Mart-Nisan-Mayıs 2005.) Soykırımın varlığını yalın bir dille ve esas olarak soykırımı inkâr eden tarihçilerin ileri sürdüğü verilere yaslanarak ortaya koyduğu için sorunu işçi ve emekçilere izah etmek bakımından çok yararlı bulduğumuzdan dolayı burada sorunun 100. yıldönümünde bir daha yazınıyoruz.

ken büyük bir cesaretle tersini söylüyor. Üstelik, diyelim Türkiye'nin bütün tarihçileri Ermeni soykırımı ya da katliamı yok dediler. Bu, böyle bir sorunun olmadığını kanıtlar mı? Dünyanın dört tarafında tarihçiler tersini söylüyor.

Acaba bizim tarihçilerin Ermeni katliamını inkâr edenleri bunu belirli çıkarılara hizmet etmek için yapıyor olmasınlar? Bugüne kadar size söylenmiş olan her şey doğru mu? Uzağa gitmeye gerek yok: 1996 yılında patlak veren Susurluk tartışmasını hatırlayın. Susurluk'taki kaza meydana gelene kadar devletin mafya lideri Alaattin Çakıcı ile birlikte çalıştığını biliyor muydunuz? Devletin en üst kademesindeki bakanların, milletvekillerinin, bürokratların, neredeyse otuz yıldır, "ölkücü" diye anılan faşist militanlarla ve mafya liderleriyle iç içe çalışmakta olduğunu tahmin edebilir miydiniz? Demek ki size çok yalan söylenmiş. Kandırılmak hoşunuza gidiyor mu?

Kandırılmak kimsenin hoşuna gitmez! Öyleyse, kimseye güvenmemek gerek. Elinizdeki bütün olanaklarla Ermeni sorununu da araştırmanız gerekiyor demektir.

Hem sonra "bizim tarihçilerimiz" dedikleriniz nereden "sizin" tarihçileriniz oluyor? Diyeceksiniz ki hepimiz aynı milletin çocuklarıyız. Tamam, ama milletler birbirinden hiç farkı olmayan, kaynaşmış birer kitle midir? Yoksa, farklı çıkarları olan, hatta çıkarları tam bir karşıtlık içinde olan sınıflara mı ayrılmıştır milletler? Örneğin, kimileri ABD'ye dün Afganistan ve Irak savaşlarında, yarın belki de İran'a veya Suriye'ye yapılacak bir saldırı sırasında destek olmanın "Türkiye'nin çıkarına" olduğunu söylüyorlar. Sizin Ortadoğu halklarıyla alıp veremediğiniz bir şey var mı? Türkiye'nin savaşa girmesi, gençlerin savaş meydanlarında ölmesi, neden sizin çıkarınıza olsun ki? Kimileri de İMF programlarının "Türkiye'nin çıkarına" olduğunu söyleyip duruyorlar. Ama İMF programları sonucunda işçiler işsiz kalıyor, SSK özelleştiriliyor, sağlık ocakları kapatılıyor, okullarda çocuklar aynı sırada beş kişi oturuyor. Bu nasıl işçilerin, emekçilerin çıkarına oluyor? Sözü uzatmayalım; biz işçilere ve emekçilere hitap ediyoruz. Oysa, "bizim tarihçilerimiz" diye anılan insanların büyük bölümü "Türkiye'nin çıkarları"ndan başkalarının çıkarlarını anlıyorlar. Öyleyse, nasıl ABD savaşlarını savunanlara "strateji uzmanı" olduğu için hemen inanmıyorsanız, nasıl İMF programlarını savunanlara "ekonomist" olduğu için hemen inanmıyorsanız, Ermeni katliamı yok diyenlere de, gerçekten doğruyu söyledikleri kanıtlanmadıkça inanmamalısınız.

Aranızdan "peki, ama biz tarihçi değiliz ki, daha tarihçilerin bile üzerinde anlaşılmadıkları bir konuda gerçeği kendimiz nasıl keşfederiz?" diye soranlar olduğunu duyar gibiyiz. Biz de size şunu söylüyoruz: Osmanlı devleti

yönetiminde Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir Ermeni katliamı olup olmadığını anlamak için tarihçi olmaya gerek yok! **“Katliam yok” diyenlerin söylediklerine bakarak bile katliam olmuş olduğunu anlayabilirsiniz!** Katliamın varlığı saptandıktan sonra bunun bir soykırım olup olmadığını anlamak da öyle büyük bir hukukçu bilgisi gerektirmiyor. İnanmıyorsanız bize kulak verin. Son derece yalın bir tarihsel gerçeğin üzerinin nasıl örtüldüğünü bizimle birlikte görmeye çalışın. Gerçeği öğrenmekten dolayı hiçbir şey yitirmeyeceksiniz. Ama kazanabileceğiniz çok, hem de çok şey var.

Gerçeği ortaya çıkarmanın en basit yolu, “Ermeni katliamı yok” diyenlerin bunu kanıtlamak için ileri sürdükleri iddialara tek tek bakmak. Öyleyse biz de öyle yapalım. Olan biteni inkâr etmek üzere ileri sürülmüş bütün iddialara bakalım. Bu iddiaları esas olarak yedi temel gruba ayırmak mümkün: (1) Tartışmayı bastırmayı hedefleyen iddialar (2) Katliam tezinin Batı propagandasından ibaret olduğunu ileri süren iddialar. (3) İleri sürülen ölüm sayısını reddeden iddialar. (4) Ermenilerin bağımsızlık peşinde olduğunu, dolayısıyla ortaya çıkan sonucun normal olduğunu savunan iddialar. (5) Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkeye ihanet ettiğini, alınan tedbirlerin normal olduğunu savunan iddialar. (6) Ortada bir katliam değil karşılıklı çatışma ve boğazlaşma olduğunu ileri sürenler. (7) Katliam olmuş olabileceğini, ama bunun soykırım olarak nitelenemeyeceğini savunan iddialar.

Belleğinizi yoklayın. Ermeni katliamının uydurma olduğunu ileri sürenlerin başka hiçbir argümanının olmadığını fark edeceksiniz. O zaman bunları teker teker inceleyelim. Eğer bu iddialar çürükse veya konuyla hiçbir ilgisi yoksa, katliam tezine karşı çıkanların söyledikleri tarihsel gerçekleri gizliyor demektir. Öyleyse iş başına.

Tartışmayı bastırma çabaları

Her kim Ermeni katliamının tarihsel bir gerçek olduğunu en yumuşak ifadelerle dile getirmeye kalkışırsa, karşısına dikilen bir koro onu “kansız”, “şerefsiz”, “haddini aşan” türünden hakaretlerle, düşünce tartışması ile ilgisi olmayan bir saldırganlıkla susturmaya çalışıyor. Düşünsenize: yüzyılın başında yüz binlerce, belki de milyonun üzerinde Ermeni’nin katledildiği iddiası var. Bize okulda bu dehşet verici konuda tek kelime bilgi verilmemiş. Sonra birileri tarihsel bir takım gerçeklere dayanarak bunu gündeme getirince “şerefsiz” vb. diye susturulmaya çalışılıyor. “Şerefsiz” olan kim? Bu derece önemli bir konuyu gündeme getirenler mi, yoksa inkâr politikasına bir de başkalarını korkutarak susturma politikasını ekleyenler mi? Bir an düşünün: ABD’de yapılan Kızılдерili (Amerika yerlileri) soykırımını gün-

deme getiren birçok Amerikalı tarihçi var. Orada da bu insanlar “komünist ajanı” ya da “şerefsiz” diye susturulmaktalar mı? Ya da Nazi Almanyası’nın Yahudilere uyguladığı mezalim iyi biliniyor. Peki “şerefsiz” davranış kimin? 1970’te toplama kampı önünde diz çöküp özür dileyen Alman başbakanı Willy Brandt’ın davranışı mı, yoksa bu mezalimi inkâr eden az sayıda türedi Alman tarihçinin mi? Amerikalıların ya da Almanların ulusal gururu yok da sadece Türklerin mi var?

Katliam gerçeğini ileri sürenleri bastırmak için bu koronun söylediği ikinci şey, “Ermeni tezini savunuyorsunuz” oluyor. Bunlar anlaşılan her Türkün devlet gibi konuşmasını ve davranmasını bekliyorlar. Ermenilerin ve Ermenistan’ın bu konuda bir tezi var. Türk devleti de buna karşı bir tez belirlemiş. Bunlara kalsa bütün Türkler papağan gibi aynı tezi tekrarlayıp durmak zorunda. Hayır, Türkiye’nin vatandaşları istediklerini düşünmek ve söylemekte özgürdürler. Kimse “düşman” ilân edilen Ermenilerle aynı şeyi söylüyor diye suçlanamaz. Ermeniler bizim düşmanımız değildir. Kaldı ki, bir şey Ermeniler söylüyor diye yanlış olmak zorunda olmadığı gibi, Türkler söylüyor diye doğru olmak zorunda da değildir. Bunlar böyle yaparak tartışmayı bastırmak, sizin, Türk işçi ve emekçilerin gerçekleri öğrenmenize engel olmak istiyorlar.

Öyleyse, şantaja pabuç bırakmayalım. Gerçeği öğrenmek işçilerin, emekçilerin hakkıdır. Bu sorunun tartışılmasını engelleme çabalarına kulak asmayalım.

Batı propagandası

İnkâr cephesinin bir başka argümanı, Ermenilere katliam uygulanmış olduğu iddiasının Batı’nın propagandasından ibaret olduğudur. Batı’nın emperyalist olduğu, *İşçi Mücadelesi*’nin her sayısında tekrar tekrar ortaya konulmakta. Emperyalizm kavramı zaten Marksistlerin bu çağın doğasını anlamak için temel kavramlarından biridir. Üstelik Batı ne zaman kendi amaçlarına uygun olan bir ulusal sorun bulsa bunu sonuna kadar sömürür. Bu da bizim sürekli vurguladığımız bir noktadır. Nihayet, Birinci Dünya Savaşı döneminde Batı’nın “Avrupa’nın hasta adamı” olarak anılan Osmanlı devletini bölüşme hazırlıkları içinde olduğundan dolayı Ermeni sorununu kaşımakta olduğu da sır değildir. Bu yüzden Batı’nın Ermeni katliamını Osmanlı devletine karşı propaganda amacıyla kullanması hiç de şaşırtıcı değildir. Ama basit mantık bize şunu gösteriyor: Batı’nın propaganda yapması, propaganda konusunun yalan olduğu anlamına gelmez! Her propaganda yalan değildir. Gerçekler üzerinden de propaganda yapılabilir.

Bunun en iyi örneği son dönemde CHP'nin ortaya attığı *Mavi Kitap* meselesidir. *Mavi Kitap* Birinci Dünya Savaşı döneminde hazırlanmış bir Britanya (İngiliz) propaganda belgesidir. Amacı, genel olarak savaşta Britanya'nın karşısında olan Osmanlı'yı yıpratmak, özel olarak da Ermenilerin Osmanlı ülkesinde kitlesel biçimde katledildiğini ortaya koyarak ABD'yi Britanya'nın yanında savaşa girmeye ikna etmektir. Ama buradan hareketle *Mavi Kitap*'ta yazılanların baştan aşağı yalan olduğu sonucuna varmak mümkün değildir.

CHP böyle olduğunu söylüyor. Bu iddiasını da, son zamanlarda Türkiye'ye davet ettiği, Meclis'te de bir konuşma yaptırdığı ABD'li tarihçi Justin McCarthy'ye dayandırıyor. Oysa McCarthy'nin *Mavi Kitabın* salt propaganda olduğunu kanıtlamak için ileri sürdüğü tezler tam anlamıyla komiktir. McCarthy, bu amaçla yazılmış makalesinde (bu makale Türkçe'de de yayınlanmıştır) *Mavi Kitap*'ta yazılı olanların yalan, uydurma olduğunu kanıtlamak için sadece iki delil ileri sürüyor. Birincisi, "Türk zulmü söylentilerinin ana kaynakları Amerikalı misyonerler ve Ermenilerdir." Bunda şaşırarak ne olduğunu anlamak mümkün değil. Herhalde katliamın tanıkları Ermenilerden değil de Türklerden seçilecek değildi! Anadolu'ya yayılmış Amerikalıların yerine de Hintliler ya da Çinliler tanıklık edemezdi. Bu iddialarda bulunanların Ermeniler olması çok doğaldı, çünkü zulmü görmüş olanlar onlardı. Yugoslavya savaşları sırasında Boşnakların başına gelenleri kim anlatmıştır? Sırp lar mı? Amerikalı misyonerlere gelince, bunların toptan Ermeni yanlısı olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Öyle olsa bile, ortada tanıklıklar varsa, bunların aksine delil aranır. Yoksa bunlar Amerikalı ve misyoner diye hemen yalan söyledikleri varsayılmaz. 1980'li yıllarda Orta Amerika ülkelerinde (Guatemala ve Salvador) iç savaş varken, ABD'li rahip ve rahibeler (yani misyonerler!), ABD'nin desteklediği rejimleri en zor durumlara düşürecek tanıklıkları yapıyorlardı. Bu yüzden bu devletlere bağlı ölüm mangalarının öldürdükleri bile oldu. Yani her Amerikalı ille de yalancı değildir.

McCarthy'nin ikinci delili birincisinden daha iyi değildir. Yazar şöyle diyor: "En inanılmazı ise, bu 150 kaynağın 7'sinin Ermeni Taşnak Partisi tarafından ortaya atılmasıdır." Bunda inanılmaz ne olduğunu anlamak mümkün değildir. Bir insanın bir Ermeni örgütünün üyesi olması otomatikman yalan söyleyeceği anlamına gelmiyorsa, zulümden payını almış bir Taşnak üyesi de bu konuda tanıklık yapabilir. Eğer bu tanıklık, söz konusu kişilerin önyargıları veya çıkarları dolayısıyla yalana dayanıyorsa, tersine deliller ileri sürülür. İşkence ve zulüm olaylarında tanıklık yapan elbette sokaktan geçenler

değil, kendisi taraf olan kişiler olacaktır. Çünkü bu tür eylemler genellikle başka tanıkların önünde yapılmaz. Örneğin bugünlerde ABD mahkemelerinin Guantanamo üssünden saldıgı, köktendinci örgütlerle muhtemelen ilişkisi bulunan bir takım insanlar Guantanamo üssünde ABD mezaliminden söz ediyor. Bütün Batı gazeteleri de bu tanıklıkları yayınlıyor. McCarthy bunu “inanılmaz” buluyor olmalı! Bu gazetelerin yazı işleri McCarthy kafasında insanlara teslim edilse, bu tanıklıklar yayımlanamaz ve dünya Guantanamo üssünde olan bitenden haberdar olamazdı.

Aslında bütün bu tartışma ve McCarthy’nin genel olarak Ermeni katliamında Türk tezinin taraftarı olarak ortaya çıkması son derece saçmadır. Çoğu insan bilmiyor, ama McCarthy gerçekte yüz binlerce Ermeni’nin katledildiğİ gerçeğini yadsıyan biri değildir. Onun verdiğİ rakam 600 bindir! İnsan soramadan edemiyor: Bay McCarthy 600 bin Ermeni’nin katledildiğİni kabul ettikten sonra *Mavi Kitap* hakkındaki bütün bu gürültü neden?

Günümüze gelince, inkâr cephesinde yer alanlar genellikle Batı’nın (ABD ve AB’nin) bugün de Türkiye’yi bölmek istediğİni ileri sürerler. Bu devletler Ermeni soykırımı iddialarına da bu yüzden sahip çıkmaktadırlar. Bir kere, NATO’nun ikinci en büyük ordusuna sahip, sadık müttefik Türkiye’nin Batı tarafından neden bölünmek istendiğİni anlamak mümkün müdür? Abdullah Öcalan’ı kabul etmeyen Avrupa, Kenya’da ele geçirip Türkiye’ye teslim eden ABD değil miydi? Ermeni soykırımı tezi ABD Kongresi’ne geldiğİnde, her defasında, ister Clinton, ister Bush olsun, ABD başkanlarının müdahalesiyle rafa kaldırılmıyormu?

Hem ABD’nin, hem de AB ülkelerinin Ermeni soykırımını zaman zaman gündeme getirmesinin elbette politik bir dizi nedeni vardır. Bunu insanlık namına ya da gerçeğe âşık oldukları için yapmıyorlar. Bu politik nedenler arasında Ermeni diasporasının başta ABD ve Fransa olmak üzere bu ülkelerde belirli bir güce sahip olması, Batı’nın Ermenistan’ı Sovyet nüfuzundan koparma çabası, gerek ABD’nin, gerek AB’nin Türkiye’den koparmak istedikleri tavizler için bunu bir koz olarak kullanması vb. vardır. *İşçi Mücadelesi*’nin tavrı açıktır: Ermeni katliamı/soykırımı, Türkiye ile Ermenistan, Türkler (ve Kürtler) ile Ermeniler arasında bir sorundur. Öte yandan, biz her ezen ulusun tarihte gerçekleştirdiğİ soykırım ve katliamlar konusunda hesap vermesini talep ediyoruz. ABD Kızılderililere (Amerika yerlilerine) uyguladığİ tarihin en büyük soykırımına ilişkin hesap vermeli-dir. Bu yüzden *İşçi Mücadelesi*’nin bu sayısında bu utanç dolu tarih sayfasını teşhir eden bir yazıya yer veriyoruz. Fransa en başta Cezayir’de yaptıkları ve en son Ruanda’da desteklediğİ soykırım olmak üzere, bütün sömürgeci

geçmişî konusunda hesap vermelidir. (Ruanda konusunda önemli bir ayrıntı sudur: Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi, sadece soykırımı icra edenleri değil, soykırımla suç ortaklığı yapanları da mahkûm etmektedir). Listeyi uzatmak mümkün. Ama inkâr cephesinin Ermeni soykırımı konusu her açıldığında başka soykırımlara atıf yaparak “ya onlar?” demesi gülünçtür. Yoksa meseleyi o kadar inkâr ettikleri halde, aslında iddianın gerçek olduğunu bildikleri için, karşı tarafa suç ortaklığı mı öneriyorlar? Şunu mu diyorlar? “Siz bizimkini kaşırsanız, biz de sizinkini kaşırız.” Hele bazen söylendiği gibi, “Ermeni soykırımını öne sürerek acaba kendi soykırımınızı gözden kaşırmaya mı çalışıyorsunuz?” denmesi son derece gülünçtür. Eğer Ermeni soykırımını kabul edilirse, hiç kuşkunuz olmasın, bu, tarihte işlenmiş öteki soykırım suçlarının irdelenmesinin önünü kapatmak bir yana, açacaktır.

Sayıların yalan olduğu iddiası

Ermeni soykırımı iddiasını savunanlar bir milyon ila bir buçuk milyon arasında Ermeni’nin 1915 ve sonrasında katledilmiş olduğunu ileri sürüyorlar. Bu sayının akıllara durgunluk verecek ölçüde olduğu ortada. Eğer Osmanlı kendi tebaasından bu kadar çok insanı öldürdüyse, soykırım tezinin bir inanılrlık taşıyacağı açık. Ama bilinmeyen, daha doğrusu işçilerden, emekçilerden gizlenen bir şey var: soykırım yok diyenler de aslında çok büyük sayıda Ermeni’nin katledildiğini kabul ediyor. “Soykırım yoktur” tezini savunan yazarlar arasından üç örneğe değinelim. Birincisi, yukarıda sözünü ettiğimiz, günümüzün moda ismi, ABD’li tarihçi Justin McCarthy: onun verdiği sayılara göre, Birinci Dünya Savaşı’nda 600 bin Ermeni hayatını yitirmiştir. İkinci isim, dışişleri mensubu Kâmuran Gürün. Bu konuyu ayrıntısıyla incelemiş olan Gürün’ün verdiği rakam 400-450 bindir. Üçüncü bir isim daha verelim. Bu isimden inkâr cephesinin en aşırıları bile kuşku duyamaz. Ermeni katliamından “sözde soykırım” olarak söz eden bu kişi, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı’nın (ATAŞE) bir mensubu olan Doç. Dr. Cemalettin Taşkıran’dır. Onun verdiği sayıya göre, Birinci Dünya Savaşı esnasında hayatını yitiren Ermeni sayısı 320 bin dolayındadır. Demek ki, “soykırım yok” diyen tarihçi veya uzmanların kendi ifadelerine göre ölü sayısı 320 bin ila 600 bin arasındadır. Bu sayıların önemini ölçerken şunu da hatırlamak gerekiyor. 1914 nüfus sayımına göre, Osmanlı Ermenilerinin toplam sayısı 1 milyon 350 bin dolayındadır. Inkâr cephesi bu sayının doğru olduğunu savunduğuna göre, demek ki ya her iki Ermeni’den biri, ya da her dört Ermeni’den biri hayatını yitirmiştir.

Şimdi elimizi vicdanımıza koyup düşünelim. Bir an diyelim ki, soykırım

tezini ileri sürenler sayıları abartıyorlar. Peki, 1 milyon ölü ile 600 bin ölü arasında gerçekten “soykırım yoktur!” denecek türden bir fark var mıdır? Akıllı başında, gözü perdelenmemiş her işçi ve emekçinin gerçeği teslim edeceğini sanıyoruz: rakamlar üzerindeki tartışma anlamsızdır. Her iki tarafın tarihçilerinin verdiği rakamlar da ortada büyük bir Ermeni katliamı olduğunu kanıtlıyor. Geriye katliamın ölçeği kalıyor. İşçiler ve emekçiler bu meseleyi tarihçilere bırakabilirler.

“Ermeniler bağımsızlık istiyordu”

İnkâr cephesinin başvurduğu argümanlardan biri de Ermenilerin bağımsızlık istedikleri, “içinde yaşadıkları ülkeyi parçalamak” emelinde olduklarıdır. Bu cephenin kitapları ve makaleleri “Ermeni komiteleri”, bunların devrimcilikleri vb. üzerine sayfalarla doludur.

Ermenilerin, çokuluslu Osmanlı ülkesinde yaşayan bütün milliyetler gibi 19. yüzyılda, özellikle de yüzyılın sonuna doğru ulusal hakları konusunda bir uyanış yaşadıkları, ulusal hakları için örgütlendikleri, hatta milliyetçi akımlara destek verdikleri doğrudur. Bu sadece Hristiyan uluslar için değil, Müslüman uluslar (Türkler, Araplar, Arnavutlar, hatta Kürtler) için de geçerlidir. Şimdi Türkler milliyetçi akımlara katılınca sorun değil de, Ermeniler katılınca neden sorun oluyor? Nitekim Ermeniler de yüzyılın sonuna doğru kendi örgütlerini kurmaya yönelmişlerdir. En önemli Ermeni partileri Armenakan 1885’te, Hınçak 1887’de ve Taşnak 1892’de kurulmuştur.

Ne var ki, Abdülhamid’in büyük baskısı ve Ermenilere uyguladığı zulüm (buna birazdan döneceğiz) karşısında ulusal hakları için mücadeleye girişen Ermeni partileri, Jön Türk hareketi (ya da İttihat ve Terakki) karşısında çok farklı bir tavır takınmıştır. 1902 ve 1907 Jön Türk kongrelerine katılan Ermeni partileri, 1908 burjuva devriminin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu yüzden İttihat ve Terakki’nin devrimci demokratik döneminde politikası da “ittihad-ı anâsır”, yani farklı ulusal unsurların birliği üzerine yerleşiyordu. 1908 devriminden sonra sayısız Ermeni milletvekili meclise seçilmiş, İttihat ve Terakki ile Ermeni partileri ülkeyi yönetmekte işbirliği yapmıştır. Bu durumda Ermenilere “millet-i sâdika” adı verilmiş olmasında şaşıracak hiçbir şey yoktur. Peki, nasıl oluyor da demokratik hakları elde etme konusunda Türklerin en ileri partileriyle işbirliği yapan bu Ermeniler “devleti parçalama” emeline sahip oluyorlar?

Ermeni partilerinin bağımsızlık mücadelesine girişmesi, İttihat ve Terakki’nin devriminin demokratik evresini geride bırakmasından ve koyu milliyetçi, hatta şoven bir Türkçülük politikasını uygulamaya koymasından

sonra olmuştur. Yani Türkleri terk eden Ermeni partileri değildir, Ermenileri terk eden, ezilmiş bir konumda kalmalarını hedefleyen Türklerin partisidir!

Ama diyelim ki böyle değildi de, Ermeniler, aynen Yunanlılar, Sırlar, Bulgarlar ve Makedonlar gibi daha baştan bağımsızlığı program haline getirmişlerdi. Anadolu'nun en büyük üç halkından biri olan ve kardeşleri, Rusya'nın tahakkümü altında yaşayan Ermenilerin bağımsız bir devlete sahip olma hakkı öteki uluslardan daha mı azdır? Yoksa öteki Hristiyan uluslar da hâlâ Türk hakimiyeti altında mı yaşamalıydı? İnkâr cephesi bugün Türklerin kurduğu ulus devletten büyük gurur duyuyor. Aynı gururu başka bir ulustan sakınmanın mantığı ne? Salt bağımsız bir devlet istedi diye, çocuğu, hamile kadını yaşlısı ile bütün bir ulusu, atalarının binlerce yıldır yaşamakta olduğu topraklardan sürmek, yollarda da kılıçtan geçirmek veya geçirilmesine izin vermek insan vicdanının kabul edeceği bir şey olabilir mi? Milliyetçilikten gözü dönmemiş olan hiç kimse bu uygulamayı kabul edemez. Sivil halkın yüz binleriyle, milyonlarıyla bu zulme tâbi tutulması insanlık dışı bir uygulamadır.

Osmanlı devleti sömürgeci bir devlettir. Bütün kapitalizm-öncesi çokuluslu imparatorluklar gibi, dağılması mukadderdi. İnkâr cephesinin “yaşadıkları ülkeyi parçalamak istediler” argümanı milliyetçilik bile değildir. Türkiye Cumhuriyeti'nden geri giderek Osmanlı'yı bütün geriliği ve sömürgeciliği ile savunmaktır.

“Savaşta ayaklandılar, düşmana hizmet ettiler”

Geliyoruz inkâr cephesinin en çok değer verdiği argümana: Buna göre, Ermeniler Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı devleti Rus Çarlığı ile savaş halinde iken, vatana ihanet etmiş, ayaklanmalar çıkarmış ve düşmana yardım etmişlerdir. 27 Mayıs 1915'te kabul edilen Tehcir Kanunu (tehcir eski dilde zorla yerinden sürme anlamına gelir), sadece bu faaliyetlere karşı alınmış bir tedbirdir.

Her şeyden önce şu belirtilmeli: Tehcir Kanunu çıkartılmadan önce tek büyük Ermeni ayaklanması Van'da gerçekleşmiştir (15 Nisan 1914). Bunun dışında şurada burada küçük isyanlar olmuştur, ama inkâr cephesinin öne sürebildiği tek ciddi ayaklanma Van'dakidir. Bir ayaklanma için bütün Doğu Anadolu Ermenilerinin sürülmesini makul bir tedbir olarak sunmak tuhaftır. İkincisi, Doğu Anadolu Ermenilerinin hepsinin savaşla birlikte Osmanlı'nın aleyhine döndükleri düpedüz yalandır. Osmanlı ordusunda Rusya'ya karşı çarpışan sayısız Ermeni vardır. Üçüncüsü, Rus ordusunun Doğu Anadolu'da Osmanlı'yı yenilgiye uğratmasının Ermenilerin ihaneti sonucu olduğu iddi-

ası yanlışır, çünkü bu yenilgi Ermenilerin her tür ayaklanma hareketinden önce başlamıştır. İttihat ve Terakki'nin şovenist politikası sonucunda dünya Türklüğünü Osmanlı'da birleştirme düşünün ürünü olan ve yüz binin üstünde askerin hayatına mal olan Sarıkamış yenilgisi 1915 Ocağında tamamlanmıştı. Bundan sonra Doğu Anadolu'nun kapısının Rus ordusuna açılacağı açıktır. Sarıkamış yenilgisini Ermeni ihanetine bağlayan ciddi bir tarihçi yoktur. Öyleyse, Rusya'nın Doğu vilayetlerini işgal etmesini Ermenilerin ihanetine bağlamak için de bir neden yoktur.

Ama bir an bütün bunları unutulalım. Diyelim ki, inkâr cephesinin Ermeni ayaklanmaları ve ihaneti konusunda söyledikleri doğru olsun. Bu durumda da ileri sürülen nedenle buna karşı alınan tedbir arasında hiçbir bağ yoktur. Tehcir Kanunu önce Doğu Anadolu Ermenilerine uygulanmakla birlikte, kısa süre içinde Batı Anadolu'nun Ermenilerine de yaygınlaştırılmıştır. Eğer amaç savaş çabasını sabote eden Ermenileri sürmekse, savaş alanından binlerce kilometre uzakta yaşayan Ermenilerin, örneğin İzmit'ten, Ayvalık'tan, Kütahya'dan, Eskişehir'den binlerle sürülmesinin anlamı nedir? Başlangıçta sürülmeyen Katolik ve Protestan Ermenilerin de sürülmesinin anlamı nedir? Düşman adına sabotaj ve istihbarat faaliyetine katılabilecek nüfus dışında, Tehcir Kanunu'nun diliyle bütün "köy ve kasaba halkını" sürmenin anlamı nedir? Belgelerde açıkça belirtildiği ve inkâr cephesinin de kabul ettiği gibi, "âmâ, sakat, yaşlı" nüfus dışında herkesi sürmenin anlamı nedir? Durum açıktır: Tehcir olgusu herkes tarafından kabul edildiğine ve bütün Ermenileri kapsadığına göre, ortada bir etnik arındırma operasyonu vardır. En azından bu kadarı gün gibi ortadadır ("Etnik arındırma" yerine bazı yazarlar "etnik temizlik" terimini kullanıyor. "Temizlik" Türkçe'de aynı zamanda ortadan kaldırma anlamına geldiğinden bu terim yanıltıcıdır.)

Şimdi, kendimize soralım: İkinci Dünya Savaşı esnasında başka halkların yanı sıra Kırım Tatarları'nın Almanlara yardım edebileceği gerekçesiyle toplu halde sürgün edilmelerini kınamayı biliyoruz da, Osmanlı devletinin Ermenileri toplu halde, çoluk çocuk ayırmaksızın sürgüne yollamasını kınamayı neden kendimize yediremiyoruz? 1988'de İran-İrak savaşında düşmana hizmet ettiler diye Kürtlerin Saddam tarafından Anfal operasyonunda katledilmesini kınıyoruz da iş kendimize gelince neden rahatsız edilmek istemiyoruz? 1990'lı yıllarda Yugoslavya savaşları sürerken, Sırpların Boşnakları yüz binlerle sürmesini etnik arındırma diye (üstelik Boşnakların ve Hırvatların yaptıklarını hiç dikkate almadan tek yanlı olarak) yerden yere vurmaya içimiz el veriyor da, aynı şeyi Osmanlı devleti yapınca neden suşuyoruz?

Demek ki, etnik arındırma var. Bu elde bir. Ama yukarıda rakamlar üzerine yapılmış olan açıklamalar gösteriyor ki, tehcir sadece etnik arındırma değildir. Devletin zoruyla atalarının binlerce yıldır yaşamış olduğu topraklardan kopararak savaşın dehşet verici koşullarında yollara düşen Ermeni kitleleri kısa sürede yüz binlerle katledilmişlerdir. Bunun bir bölümünü Osmanlı'nın ordu ve jandarma güçleri ve İttihat ve Terakki'nin “derin devleti” Teşkilat-ı Mahsusa yapmıştır. Bir bölümü onlarca yıldır topraklarını ellerinden almak için Ermenilere saldırmakta olan Kürt aşiretlerince katledilmiştir. Bir bölümü eşkıyanın saldırısı sonunda hayatını yitirmiştir. Nihayet bir bölümü de hastalıktan kırılmıştır. Bu faktörlerin görelî etkisini saptamak tarihçilerin işidir. Önemli olan bu insanların yollarda kasıtlı olarak öldürüldüğüdür. Bu durum Osmanlı hükümetince gayet iyi bilinmektedir. Bu konuda inkâr cephesinin kendisinin yayınladığı sayısız belge vardır.

Peki inkâr cephesi bu belgeleri neden yayınlamaktadır? Çünkü bunlarda Osmanlı hükümetinin tehcirdeki en önemli temsilcisi Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Talât Paşa yerel mülki amirlere ölümlerin engellenmesi için kafilelerin yanına koruma gücü verilmesini, ayrıca gıda, sağlık gibi ihtiyaçların karşılanmasını emretmektedir. İnkâr cephesi sormaktadır: “eğer Osmanlı hükümetinin Ermenileri katletmek gibi bir niyeti olsaydı, böyle talimatlar verir miydi?” Verirdi! Çünkü, daha tehcirin ilk gününden başlayarak Ermenilerin katli dünya çapında protestolara neden olmuştu. Gerek Talât, gerekse öteki İttihatçılar, bu tür büyük bir katliamın hesabının bir gün sorulabileceğini düşünebilecek kadar deneyimli politikacıları. Dolayısıyla, bunun tedbirini önceden almak gerekliydi. Bu talimatlar Talât Paşa ve İttihatçı hükümetin kendini ileride savunmasını sağlamaya yönelik göz boyama eylemleri idi. Bunu nereden mi biliyoruz? Osmanlı ordusunun ve jandarmasının Ermeni kafilelerini korumak için saldırganları (ister aşiret güçleri, ister eşkıya) püskürtmek üzere çatışmalara girdiğine dair tek bir belge bulunamamıştır da ondan! Ve sonunda, “soykırım yoktur” diyen Justin McCarthy'ye göre dahi 600 bin Ermeni hayatını yitirmiştir!

Buraya kadar inkâr cephesinin bile şu iki noktayı teslim ettiğini saptadık: birincisi, tehcir hükümetin iradesiyle bütün Ermenilere uygulanmıştır; ikincisi, bir ya da bir buçuk milyon olmasa da, 320 bin ila 600 bin Ermeni bu dönemde hayatını yitirmiştir. “Soykırım yoktur” diyenlerin kendilerinin teslim ettiği bu iki gerçek bir araya geldiğinde, önce “Ermeniler bağımsızlık istedi, yani devleti parçalamak istediler” tezinin, sonra da “Ermeniler savaş sırasında ayaklandı, ihanet etti, düşmana destek oldu” tezinin her ikisinin de birer itiraf olduğu ortaya çıkıyor. Bu argümanlar hiçbir biçimde “katliam

olmadı” anlamına gelemez. Sadece ve sadece “yüz binler öldürüldü, milyonlar sürüldü, ama hak ettiler” anlamına gelebilir. Yani katliam olmuştur, ama Ermeniler bunu hak etmiştir.

Biz diyoruz ki, Osmanlı’nın Ermenilere yaptığı hiçbir biçimde devletin bütünlüğü veya savaşın gerekleri temelinde savunulamaz. Tehcir ve katliam, yüz binlerce masumun kanma girmiştir ve iki halk arasındaki dostluğu derinlemesine zehirlemiştir. İnkâr ancak bu zehrin daha da ağır etkiler yaratması sonucunu doğuracaktır.

Ama meselenin bağımsızlık mücadelesi ya da savaşta ihanet olmadığı başka bir nedenle de açıktır. 1915 Osmanlı’daki ilk Ermeni katliamı değildir. 1894-96 yıllarında, Abdülhamid’in istibdat döneminde, padişah Kürt aşiretlerinin güçlerini Ermenileri baskı altına almak için Hamidiye Alayları olarak örgütlemişken Ermeniler bir ilk katliama maruz kalmışlardı. Bu ilk katliamda ölen Ermenilerin sayısı, çeşitli kaynaklarda yüz binlerle verilmektedir. Bundan sonra, 1909’da, Jön Türk devrimine karşı İstanbul’da 31 Mart Vakası’nın yaşandığı günün hemen ertesi günü Adana’da büyük bir Ermeni katliamı yaşanmıştır. Bu iki olayın gerçekleştiği tarihte ne bağımsızlık mücadelesi vardır, ne de savaş. İnkâr cephesi bunları nasıl açıklayacak?

“Kıt’al değil mukatele”

Ermenilerin tehcir ve katli Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde o kadar açıktı ki, hem Türkler, hem de dünya tarafından o kadar iyi biliniyordu ki, katliamın yadsınması mümkün değildi. Mütareke döneminde Türkiye’nin her tarafında kurulan mahkemelerde yaklaşık 1400 kişi Ermeni katliamından yargılanmış ve bunların büyük bölümü suçlu bulunarak, idam cezası da dahil, çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. İşte mezalimin bu kadar açık ortada olduğu bir dönemde Türk milliyetçilerinin önde gelen sözcüsü Ziya Gökalp, mızrak kılıfa sığmadığı için Birinci Dünya Savaşı esnasında Ermenilere yönelik bir kıt’al (kırım, katliam) değil, Türklerin Ermenileri, Ermenilerin de Türkleri kitlesel ölçekte öldürdüğü bir mukatele (karşılıklı katliam, boğazlaşma) yaşandığını ileri sürmüştür. Bugünün inkâr cephesinin sarıldığı argümanlardan biri de budur. Ermeni çetelerinin özellikle bölge köylerinde sivil Türk halkı kitlesel olarak öldürdüğü, toplu mezarların teker teker keşfedildiği belirtilerek, kimi zaman karşılıklı katliam olduğu söylenmekte, kimi zaman da daha ileri gidilerek, Ermenilere değil Türklere bir soykırım uygulandığı ileri sürülmektedir.

Ermeni milliyetçilerinin ne miktarda Türk’ü öldürdüğünü saptamak tarihçilerin işidir. Elbette sivil Türk köylülerinin katledilmesi de dikkatle üze-

rinde durulması ve kınanması gereken bir konudur. Az sayıda sivil Türk'ün öldürülmüş olduğu tarihsel olarak saptanmış bir gerçek gibi görünmektedir. Ne var ki, birincisi, kanıtlanan toplu Türk ölümlerinin en azından önemli bir bölümü 1918 yılına aittir. Ermeni katliamı bir kez gerçekleştikten sonra karşılıklı kin ve intikam duygularının bu tür tepkisel eylemlere yol açmış olması çok da şaşırtıcı değildir. Ama, ikincisi ve daha önemlisi, karşılıklı boğazlaşma tezinin geçerli olması için sadece ferdi bir takım olaylarda, diyelim yüzlerle ya da birkaç bin Türk'ün öldürülmüş olması anlamlı değildir. Ermeni katliamım yadsıyanlar tarafından bile kabul edilen Ermeni kaybı sayılarıyla (320 bin-600 bin) en azından karşılaştırılabilir bir rakam bu tezi üzerinde düşünülebilir kılmak için gerekli bir önkoşuldur. Oysa bu ölçekte bir Türk katliamına ilişkin kimse ciddi deliller öne sürmüş değildir. Yüzlerle ya da binlerle sayılan cesetlerden hareketle Ermenilerin de Türkleri, Türklerin Ermenileri öldürdüğü ölçekte katliama tâbi tutmuş olduğu iddiasını öne sürmek kabul edilemez. İnkâr cephesi bu konuda hiçbir rakam verememektedir. O zaman da boğazlaşma tezi havada kalır.

Bu genel teze paralel olarak Justin McCarthy'nin tezine de değinmek gerekir. Yukarıda, McCarthy'nin 600 bin Ermeni kaybına rağmen soykırım yoktur tezini savunduğunu görmüştük. İlk bakışta bu bütünüyle bir çelişki arz eder, çünkü McCarthy'nin verdiği sayılara göre Osmanlı Ermenilerinin yarısına yakını savaş sırasında hayatını yitirmiştir. McCarthy'nin buna soykırım adını vermemesinin nedeni, savaş sırasında Ermeni'den çok daha fazla Türk'ün (daha doğrusu Müslüman'ın) ölmüş olduğudur. McCarthy'ye göre bu dönemde Osmanlı Müslümanlarının toplam hayat kaybı 2,5 milyon düzeyindedir; sadece Doğu Anadolu'nun kaybı ise bir milyon Müslümandır. Bu genellik düzeyinde verilen rakamlar hiçbir şey ifade etmez. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı tebaası içinde savaşlara, açlığa, kıtlığa bağlı olarak ortaya muazzam kayıplar çıkmıştır. Bu kayıpların nedenleri arasında Sarıkamış ve Çanakkale muharebelerinin, Yemen, Galiçya, Filistin cephelerinin büyük rolü vardır. Bunlardan da "Ermeni çetecileri"ni mi sorumlu tutacağız? Ermenilerin katlettiği sivil Türklerin sayısı konusunda anlamlı rakamlar belirlenmedikçe, boğazlaşma tezi herhangi bir anlam ifade etmeyecektir.

Ama rakamlardan çok daha önemli bir nokta var. Bir an Ermenilerin sadece kurban olmadığını, onların da sivil Türkleri büyük ölçeklerde katlettiğini kabul edelim. Bu durumda dahi Ermeni katliamı ya da soykırımı saptamasının yerine boğazlaşma tezini yerleştirmek yanlıştır. Çünkü bir tarafta sivil halkın karşılıklı olarak birbirlerine yaptıkları vardır. Ama öte tarafta devlet vardır. Devlet bir toprak parçası üzerinde iktidarın cisimleşmiş hali olarak her

bakımdan çok farklı bir sorumluluk taşır. Ermeni soykırımını dendiğinde, doğası gereği tepeden tırnağa silahlanmış bir aygıtın sivil nüfusa yaptıklarından söz ediliyor. Buna karşılık boğazlaşma dendiğinde, bir halk ile bir başka halk arasındaki çatışmalardan söz ediliyor. Burada devletin özgül suçu, halkın boğazlaşmasının (velev ki bu gerçek olsun) ardına gizlenemez.

“Soykırım değil”

Ermeni katliamı konusundaki tartışmanın en hassas noktası elbette Osmanlı devletinin Ermenilere karşı bir soykırım işlemiş olduğu iddiasından kaynaklanıyor. Soykırım, Birleşmiş Milletler’in 1948’de kabul etmiş olduğu, 1950’de yürürlüğe giren Soykırım Sözleşmesi ile birlikte hukuki bir kavram haline gelmiştir. İşçilerin ve emekçilerin hukuki sorunların inceliğine vakıf olması beklenemez. Hukuki mesele hiç kuşku yok uzmanları arasında bile daha uzun süre tartışılacaktır. Üstelik, 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi’nin Ermeni katliamına uygulanması da söz konusu değildir, çünkü bu tür yasalar geriye doğru yürümez. Ama Sözleşme “soykırım” kavramını tanımlayalı beri bu kavram insanlığın üzerinde titizlikle durduğu bir kavram haline gelmiştir. Bugün uluslar ailesinde “soykırım”ı savunacak hatırı sayılır bir grubu ya da düşünürü bulmak son derece zordur. Öyleyse, son olarak “soykırım yok” iddiasına biraz daha yakından bakalım.

BM Sözleşmesi, soykırımı “bir ulusal, etnik, ırksal veya dini grubun ortadan kaldırılması kastı” ile yapılan bir dizi eylem aracılığıyla tanımlıyor. Bu eylemler arasında en önemlisi elbette “bu grubun mensuplarını öldürmek” olarak sözleşme metnine geçmiş olan fiil. Ermeni katliamında hem çok sayıda insanın öldüğü, hem de bütün bu insanların aynı ulusal gruba bağlı olduğu hiç tartışmaya yer bırakmayacak kadar ortada. Geriye “grubun ortadan kaldırılması kastı” kalıyor. İnkâr cephesi İttihat ve Terakki’nin açıkça Ermenilerin imhasının sağlanması yolunda hiçbir karar ya da talimatına ilişkin belge bulunmamasından hareketle soykırımın kanıtlanamadığını söylüyor. Oysa hukukta kasıt hiçbir suçta açık beyan gerektirmez. Katiller genellikle ben cinayet işleme iradesine sahiptim diye açıklama yapmaz. Rüşvet alanlar ya da dolandırıcılar da. Kasıt, olayların ve failin davranışlarının bütününden çıkarılacak bir unsurdur. İttihat ve Terakki hükümetinin tehcirin ilk günlerinden itibaren Ermenilerin kitlesel kıyıma maruz kaldığını bildiği halde, göz boyamak için yazılmış olabilecek talimatlar dışında bu kıyımı fiilen durduracak hiçbir tedbir almayarak yüz binlerin ölümüne pratik olarak göz yummuş olması kastın varlığını düşünmek için oldukça güçlü bir argüman sunuyor.

Ayrıca, BM Sözleşmesi'ne göre, soykırım fiilinin oluşması için gereken eylemler öldürmekle sınırlı değil. Öldürme dışındaki dört fiilden ikisine bakmak aydınlatıcı olacaktır. Bunlardan biri “grubun mensuplarına ciddi maddi veya manevi zarar vermek”tir. Osmanlı hükümetinin aldığı tek bir karar bu konuda çarpıcı bir örnek oluşturuyor. Hükümet Ermenileri sürmekle yetinmemiş, onların en yüksek ruhani önderliği olan Ermeni Gregoryen Kilisesi Patrikhanesi'ni de İstanbul'dan Kudüs'e sürmüştür. Ayrıca Sis ve Akdamar Katogigoslukları da aynı kente sürülmüştür. Bunun anlamı açıktır: Ermeniler Anadolu sınırları içinden geri dönülmeyecek biçimde kovulmak istenmektedir. İsrail bile Filistinlilerin müftülerinin ve kiliselerinin yerini değiştirmeye kalkışmamıştır! Bir ulusun dindar üyelerinin en değer verdiği manevi varlığı olan ruhani liderliğini böyle sürmenin, ortadan kaldırma kasıtlı “ciddi manevi zarar vermek”ten başka ne anlamı olabilir?

Nihayet, Sözleşme'nin soykırım suçunu oluşturan beş fiil içinde saydığı bir başka eylem vardır ki, bu Osmanlı hükümetince Ermenilere karşı kelimesi kelimesine ve belgeli olarak işlenmiş bir fiildir: “Grubun çocuklarını zorla başka bir gruba aktarmak.” Bakın, soykırımı toptan reddeden bir tarihçinin, Yusuf Halaçoğlu'nun kitabında (*Ermeni Tehciri*, 4. Baskı, 2004, s. 84) yer verdiği bir emirname ne diyor: “12 yaşına kadar olan çocukların, bölgelelerdeki yetimhanelerin yeterli olmaması halinde, zengin Müslüman ailelerin yanına verilerek yetiştirmelerinin ve eğitimlerinin sağlanması.” Türkiye'nin belirli bir yaşa erişmiş bütün insanları, sayısı saptanamayacak kadar çok Ermeni çocuğunun Müslüman ailelerinin yanında kendi ulusal kimliğini bütünüyle yitirmiş ve asimile edilmiş olduğunu kendi deneyimiyle bile bilir. İşte “ortadan kaldırma” fiilinin aldığı masum biçimler. Sözleşmenin bu fiili neden soykırım başlığı altında ele aldığı böylece daha iyi anlaşılıyor.

Bütün bunlardan sonra, bir hukuki tanım olarak soykırımın Ermeni katliamına uygulanıp uygulanamayacağı elbette yine de hukuki bir belirlemedir. Ama “sözde soykırım” ifadesini her gün tekrarlayanların konunun önemini hiçbir biçimde kavrayamamış olduğu da çoktan ortaya çıkmış oluyor.

İşçiler ve emekçiler için gerçek su gibi, hava gibi gerekli

Şu ana kadar yalnızca inkâr cephesinin tarihçilerinin verilerini kullanarak katliamın/soykırımın inkârının bütünüyle güneşi balçıkla sıvamak, Türkiye'nin emekçi halkından gerçekleri saklamak anlamına geldiğini görmüş oluyoruz. Başta söylediğimiz şimdi anlaşılmış olmalı: inkâr cephesinin yalan söylediğini anlamak için tarihçi olmaya gerek yoktur diyorduk. Sadece onların inkâr için kullandıkları olayları ve rakamları kullandık ve iddiala-

rının savunulacak yanı olmadığını gördük. Öyleyse ne yapmalı?

Bugün katliamın 90. yıldönümünde bütün Türkiye ve dünya Ermeni sorununu tartışırken, Türkiye'nin hakim sınıfları içinde ortaya iki eğilim çıkmaktadır. Bunlardan birincisi onyıllardır var olan resmi tezin sürdürülmesi, Ermeni katliamının inkâr edilmesidir. Ne var ki, bu kadar tartışılan bir konuda başını kuma gömen devekuşu misali, böylesine gerçeklere meydan okuyan bir tavrın hakim sınıfların çıkarına olmayacağı kaygısı, burjuvazinin bir başka kanadının giderek resmi tezden farklılaşan bir tavır almasına yol açmaktadır. Bu kanat her şeyden önce Ermeni katliamı konusundaki bu “kör kör parmağım gözüne” tavrının Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerini zedeleyebileceğinden korkuyor. Bu yüzden de daha yumuşak, daha uzlaşmacı bir yaklaşımı benimsiyor. Burada kilit nokta Ermenistan'ı ekonomik yakınlasma yoluyla yumuşatmaktır. Türkiye-Ermenistan sınırının açılması iki tarafın ekonomik ilişkilerini derinleştirecek, Ermenistan Batı'ya açılan kapısı olarak Türkiye'ye bağımlı hale gelecek, soykırım iddiası üzerinde ısrarla durmak kendi ekonomik çıkarlarını zedeleyeceği için bu ısrardan vazgeçecektir. Ermeni soykırımında çok daha ısrarlı olan diaspora ve Ermenistan içinde Taşnak gibi güçler de bu süreç içinde marjinalize olacaktır.

Bu tür bir çözüm Türkiye burjuvazisinin de, Ermenistan'daki yeni yetme bürokrasi-burjuvazi karışımı hakim kastın da çıkarlarına uygun olabilir. Batı'nın böyle bir çözümden son derece memnun olacağı açıktır. Ama gerçeğin gün yüzüne çıkarılmasına değil, daha da derinlere gömülmesine dayanan bu taktik, iki ülkenin işçi ve emekçilerinin lehine değil aleyhinedir. Çünkü Ermenistan'ın hakim kastının çıkarları ne olursa olsun, Ermeni halkı içinde katliam/soykırım büyük bir acı olarak kalacak, her zaman büyük bir öfkeyle patlamaya hazır bir potansiyel taşıyacaktır. Yani iki halkın birbiriyle barışması sağlanmamış olacaktır.

Elbette, bu yeni taktik yaklaşım benimsenmez de eski inkârcı çizgi inatla sürdürülecek olursa iki halk arasındaki gerginlik giderek bir düşmanlığa dönüşecektir.

Dolayısıyla mesele ne Türkiye ve Ermenistan'ın hakim sınıflarına, ne de emperyalist ülkelere bırakılabilir. Mesele onların değil, iki ülkenin işçi ve emekçilerinin meselesidir. Hatta sadece bu iki halkın değil, bir bütün olarak Kafkasya'nın, ondan da öte Ortadoğu'nun problemidir. Açıklayalım.

Bugün Türkiye-Ermenistan sınırının kapalı tutulmasının en önemli gerekçelerinden biri Yukarı Karabağ'daki durumdur. Sovyetler döneminde Azerbaycan'a verilmiş olan, ama nüfusunun ezici çoğunluğu Ermeni olan bu bölgeye Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra Ermeniler

hakim olmuştur. Bugün Yukarı Karabağ'da fiili bir Ermeni hakimiyeti vardır ve sorun bir türlü iki taraf arasında bir anlaşma temelinde çözülememektedir. Bu sorunun bir süre sonra, belirli koşullar altında Azerbaycan ile Ermenistan arasında bir savaşa yol açması hiç de olasılık dışı değildir. Böyle bir durumda, Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında Ermenistan ile savaşa girmesi beklenebilir bir durumdur. Türkiye, bütün Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk devletler üzerinde kurmaya çalıştığı hegemonyaya başlangıç noktası olarak Azerbaycan'ı seçmiştir. Bu ülkeye ilişkin "tek millet, iki devlet" sloganı zaman zaman dile getirilmektedir. Hakim sınıflar bütün Türk dünyasının düşmanı olarak gösterebilecekleri bir Ermenistan'a karşı Azerbaycan'a yardımdan kaçınamazlar. Eğer Türk halkında bugüne kadar körüklenmiş olan Ermeni düşmanlığı devam ederse, hakim sınıflar kendi emellerini Ermeni düşmanlığının ardına saklayacaklardır. Böyle bir durum son derece tehlikeli gelişmelere yol açar. Türkiye savaşa girerse, Rusya da Ermenistan'ın yanında savaşa girebilir. Bütün bunları bir hayal olarak görenlere, 90'lı yıllarda Yukarı Karabağ meselesi ilk patlak verdiğinde Türkiye bu uyuşmazlığa fazlasıyla karışınca Rusya yönetiminin "ayağınızı denk alın, yoksa Üçüncü Dünya savaşı çıkar!" diye açıklama yapmış olduğunu hatırlatmakla yetenelim. 150 milyonluk Rusya ile 70 milyonluk Türkiye'nin bir savaşının ne acılara yol açabileceğini tahmin etmek bile zordur. Bu hakim sınıfların değil, işçi ve emekçilerin acısı olacaktır.

Her savaş işçilerin, köylülerin, emekçilerin, yoksulların çocuklarının hayatını yitirmesi demektir. Irak'ta ABD hakim sınıfının çocukları ölmüyor. Yoksul beyaz ve göçmen ailelerin çocukları kendilerine bir gelecek sağlamak için askere gittiklerinden bugün Irak'ta ölen de onlar oluyor. Öyleyse, işçi ve emekçilerin çıkarı, halkların kardeşliğinde yatar. Ermeni sorunu da bu ışıktaki ele alınmalıdır. İşçilere ve emekçilere gerçek bunun için su gibi, hava gibi gereklidir. Çünkü hakim sınıfların halklar arasına ektiği düşmanlık tohumları, zehirli çiçekler gibi karanlıkta açar. Aydınlik, gerçeğin aydınlığı bu zehrin sonudur.

Sorun Ermeni-Azeri-Türk sorunu ile de sınırlı değildir. Sorun aynı zamanda Ortadoğu'nun bir başka halkının da sorunudur. Türkiye'nin geçmişten beri gelen tabuları, sadece Türk ve Ermeni halkları arasındaki ilişkileri değil, Türk ve Kürt halkları arasındaki ilişkileri de zehirliyor. Hakim sınıflar Ermeni sorunundan bu yüzden de korkuyorlar. Çünkü Ermeniler hakkındaki gerçeklerin kabulünün gündeme Kürt sorununu getireceğinden ürküyorlar. İşçilerin ve emekçilerin bu konuda da çıkarları hakim sınıflardan farklıdır. Burada da Kürt sorunu dolayısıyla bir savaşın yeniden başlaması iki taraftan

işçi ve emekçi çocuklarının dağlarda mahvolması anlamına gelecektir. Eski Başbakan Tansu Çiller, Susurluk politikası doğrultusunda İçişleri bakanı Mehmet Ağar eliyle “bin operasyon” yaparken, oğlunun askerliğini Akdeniz kıyılarında denize girerek yaptığı bütün gazetelerde resimlerle yer almıştı. Hiçbir kapitalistin oğlunun savaşta öldüğünü duydunuz mu? Kürt sorununun barışçı biçimde çözülmesi işçi ve emekçilerin esas çıkarıdır. Bugün Ermeni katliamı/soykırımı konusunda Türkiye kendisiyle yüzleşemezse, bu, yarın bir Kürt soykırımının da bir tehlike olarak doğmasının temeli olabilir. Faşistlerin bütün Türkiye’yi Kürtlere karşı nasıl kışkırttığını, hatta bazı haberlere göre Kürtlere karşı silahlandıklarını görmüyor musunuz?

Kimileri Türk halkının o kadar çatışmadan sonra Ermeni sorununun böyle tartışılmasına razı olmayacağını, çatışmalarda ailelerinden kayıp vermiş insanların buna tepki göstereceğini söyleyebilirler. Bu doğru değildir! Kanıt mı istiyorsunuz? Gidin Karşılırla konuşun. Tarihte Ermenilerle çatışmalarda en büyük acıyı Karşılırlar yaşadılar. Çünkü iki halkın ortak olarak yaşadığı bölgeler arasında 1878’den itibaren Osmanlı’nın hakimiyetinden Rus hakimiyetine geçen vilayetlerden biriydi Kars. Yani Ermenilerin Türklere göre üstün durumda olduğu vilayetlerden biri. Ama bugün Ermenistan’la sınırın açılmasını en yoğun olarak talep eden gene bu Karşılırlardır. Hayır, Ermeni sorunda inkârcılığın temelinde Türk halkının genel tepkisi değil, Türk burjuvazisinin kendi tarihsel suçları yatıyor. Türkiye’de burjuvazinin oluşumu, bir feodal sınıfa karşı mücadeleden çok, ülkenin Rum ve Ermeni ticaret burjuvazilerine karşı çatışma içinde oluştu. Ermenilere 1913’ten sonra yönelen saldırganlık ve 1915 faciası bunun bir ürünüdür. Bu facia ikinci sırada da feodal Kürt beylerinin Ermenilerin topraklarını gasp etmesinin bir ürünüdür. İşçilerin ve emekçilerin bu tür sermaye ve büyük toprak mülkiyeti yoktur. Öyleyse, geçmişten gocunacak bir şeyi de yoktur.

İşçilerin çıkarı böyle katliamlarla elde edilmiş bir mülkiyet ve iktidarda değil, her tür mülkiyetin ortaklaştırılmasındadır. Hem de sadece Türkiye çapında değil, bölge çapında, giderek dünya çapında. İşçilerin ve emekçilerin çıkarı halkların daha üst birlikler içinde bir araya gelmesindedir. İşçilerin ve emekçilerin çıkarı sadece kendi milletinin çıkarlarını düşünen, başka milletlerin sırtına basarak yükselmek isteyen kör milliyetçiliklerde değil, enternasyonalizmedir.

Öyleyse, Ermeni sorunda ihtiyacımız olan barışmaktır. Barışmak için gerçeğin gözlerinin içine bakmaktan, gerekiyorsa kardeşimiz Ermenilerden özür dilemekten korkmamalıyız!

Türkiye'nin parçalanması ve Ermeni sorunu*

Lev Davidoviç Trotskiy

*Ekim devriminin iki büyük önderinden biri olan Lev Davidoviç Trotskiy, Balkan savaşları sırasında Ukrayna'da yayınlanan **Kievskaya Mysl** gazetesine muhabir olarak yazılar yazmıştır. Bu vesileyle çeşitli Balkan ülkelerinde yaşayan ve Osmanlı devletinin başkenti İstanbul'u da ziyaret eden Trotskiy, elbette o dönemde "Avrupa'nın hasta adamı" olarak anılan Osmanlı ile de yakından ilgilenmiştir. Aşağıda Trotskiy'in bu bağlamda Ermeni sorunu üzerine kaleme aldığı bir yazıyı okurlarımızın dikkatine sunuyoruz. Trotskiy 1912'de kaleme alınmış olan bu yazıda sadece sorunun ekonomik ve politik temellerini ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda yaklaşmakta olan katliamı da öngörüyor.*

*Trotskiy'in **Kievskaya Mysl**'a yolladığı yazılar daha sonra ABD'de bir yayinevi tarafından 1979'da Balkan Savaşları başlığıyla yayınlanmıştır. (Leon*

*Bu yazının Türkçesi ilk kez soykırımın 90. yıldönümü vesilesiyle *İşçi Mücadelesi* dergisinde (eski dizi, sayı 17, Mart-Nisan-Mayıs 2005, s. 85-91) yayınlanmıştır.

Trotsky, **The Balkan Wars 1912-13**, New York: Monad Press, 1980.) Kitap Türkçe’de ilk kez 1995 yılında Arba yayınları tarafından yayınlandığında bu yazı yayınevinin sansürüne takılmıştır! (Leon Troçki, **Balkan Savaşları**, İstanbul: Arba Yayınları, 1995.) Bu kitap ABD edisyonunun çevirisidir. Arba Yayınları, doğru bir iş yaparak ABD edisyonundaki bilgilendirici “Giriş” yazısını da koymuştur kitabın başına. Orada Amerikan yayınevi şöyle diyor: “Bu kitap, Troçki’nin Sovyet baskısı Toplu Eserleri’nin VI. cildindeki yazılarının çevirisidir. İngilizce’ye burada ilk defa (...) eksiksiz olarak çevrilmektedir.” Arba Yayınları, “eksiksiz” ifadesini Türkçe basımın başına koyduktan sonra İngilizce basımdaki tek bir yazıyı Türkçe basımdan dışlamış! O yazının başlığı da “Türkiye’nin parçalanması ve Ermeni sorunu”! Bu yazı, kitabın İngilizce basımında II. Bölüm’ün beşinci alt başlığı olan “Makedonya ve Ermenistan” kısmında yer alıyor. Türkçe’de bu alt başlık anlaşılır nedenlerle “Makedonya” olmuş!

Bulgar ordusunun Türk kökenli halka zulmünün dünyaya duyurulmasını sansür ediyor diye Bulgar sansürüyle kavga eden Trotskiy, Ermeni sorununa ilişkin “tehlikeli” sayfalarının Türkiye’de bir yayınevi tarafından sansür edildiğini görseydi kim bilir nasıl da gülerdi! Zavallı Türkiye! Bulgarların suçları eleştirilince okumamıza izin var. Ama kendi suçlarımızı bir olasılık olarak bile ele alan bir yazıyı okumamız istenmiyor!

Dolayısıyla, yazı Türkçe’de ilk kez 2005 yılında **Devrimci Marksizm** dergisinin öncülü olan **İşçi Mücadelesi**’nde yayınlanmıştır.

Ne var ki, **Balkan Savaşları** kitabı daha sonra 2009’da İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yeniden basıldığında artık sansür sona ermiştir! (Lev Troçki, **Balkan Savaşları**, çev. Tansel Güney, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 343-356.) Bu basımda sansür kaldırılmış ve yazıya yer verilmiştir.

Şüphesiz şu an Doğu Sorununun gelişiminin en kritik aşamalarından birindeyiz ve bugünkü savaş “Hasta Adam”ın dermansız bedeninin üzerinde zaman zaman yürütülen alışılmış sancılı operasyonlardan bir diğeri olarak görülmemelidir.

Bu çok uzun süredir devam etmektedir. Doğu Sorununu oluşturan öğelerden bir teki bile barışçıl yollarla çözümlenmemiştir ve uluslararası ilişkilerin cep-haneliğindeki mevcut tüm olası zorlama biçimleri uygulandığı halde, Avrupa

diplomasisi Türk hükümetinin mevcut düzeni değiştirmekteki inatçı isteksizliği, daha doğrusu bu kapasiteye sahip olmayışı karşısında çaresiz kalmaktadır. Elbette sorunların çoğunu uzun süre çözümsüz bıraktığı için bazı felaketlerden veya diğerlerinden bir dereceye kadar diplomasinin kendisinin sorumlu olduğu doğrudur. Ama iyi niyet ve azami çeviklik göz önüne alınsa bile Türkiye'nin sınırlarını en azından Asya'nın beşiğine kadar çekerek daraltmasına yol açacak olan felaketlerden birini önleyemeyeceği de doğrudur.

Doğu Sorununu meydana getiren öğelerden biri Makedonya Sorununa benzer nedenlerden doğan Ermeni Sorunudur. Eğer ilki, nihai çözümü gerektiren bir savaşa yol açabilmişse, Ermeni Sorunu gündemin gelecekteki konusu olmalıdır; çünkü bu sorun Makedonya'dakinden her zaman daha kötü olmuştur. Makedonya açısından Bulgaristan'ın yakınlığı büyük bir avantaj oluşturmıştır.

Gerçekte, Makedon devrimci hareketi Bulgaristan'da sadece moral değil maddi destek de bulmuştur: Başarısız bir yükselişten sonra Makedon devrimciler kendilerini güvenli ve hatta hoş karşılandıkları bir barınağın beklediği Bulgaristan'a çekilmişlerdir. Ayrıca (Bulgaristan'ın yakınlığının en önemli sonucu olarak) Türkiye, Makedonya'yla baş etmek için fazla ileriye gitmemektedir, mevcut Bulgaristan tehdidinin bir gün aktif müdahale biçimini alacağını hesaba katması gerekmektedir.

Türkiye'nin Ermeni nüfusuysa, tamamen farklı bir konumda bulunmaktadır. Başarılı operasyonlarda bile, başkaldıran güçler, uzun süre Türk topraklarında kalamamakta ve sınırın ötesine - yani İran'a veya Kafkasya'ya - çekilmek zorunda kalmaktadır. Bilindiği gibi, Türk hükümeti İran'ı çok az dikkate almaktadır ve Ermenilerin izlenmesi, İran toprakları içinde de sürdürülmektedir. Ayrıca sınır ötesine çekilirken Ermeniler, Türklerden daha az tehlike oluşturmayan İranlı Kürtlerle de çatışmalara girmektedir. Rus topraklarında Ermeni kaçaklar her zaman kendilerini saklamak zorunda bırakıldılar çünkü Rus otoriteleri onları Türkiye'deki mevcut ürkütücü koşulların kurbanı olarak değil, sadece devrimciler olarak görmektedir. Ve herkesin bildiği gibi, devrimciler Nikaragua'dan veya Filipinler'den gelmelerine bakılmaksızın her zaman hapishaneye atılmalıdır. 1890'larda ve 1900'ların başında Kafkasya'daki hapishanelerin yüzde ellisi, tüm suçları medeni dünyayı titreten sistematik katliamlara maruz kalan yurttaşlarının durumunu iyileştirmekle ilgilenmek olan "siyasi suçlular"la doluydu. Prens Lobanov-Rostovski gibi diplomatlar, Abdülhamit'e Ermenileri yok etmek için açık çek verdi ve Prens Golitsın gibi yöneticiler sultanın katliamlarını protesto etme cesaretini gösterenleri hapishaneye yolladı.

Şimdi Ermeni Sorunu bir kez daha güncel hale geldi. Gerçekte sorun hiç-

bir zaman yok olmamıştı, sadece 1894-1896'daki korkunç katliamların, halkı mutlak bir umutsuzluğa düşürdüğü ve devrimci örgütlerin kaynağını kuruttuğu 1897-1901 yılları arasındaki süreçte hafifledi. Ermenilerin diplomatik müdahalenin gücüne inançlarını yitirdiğini eklemek gerekmektedir ve bu nedenle devrimci hareket geçici olarak ertelenmiştir. Harekette 1901'de başlayan, 1904'te ünlü Andranik tarafından yönetilen Sason isyanıyla sonuçlanan bir canlanma gözlemlendi. Ancak bu eylem hiçbir olumlu sonuç doğurmadı ve Andranik bazı partizanlarıyla birlikte yerleştiği dağları terk etmek zorunda kaldı. Yine de o zamandan itibaren yoğun devrimci propaganda, insanların silahlandırılması ve münferit isyanlar kesintisiz devam etti. Türkiye'nin bir anayasa oluşturması daha uzun süre ertelenseydi Türkiye Ermenistanı'nın Ermeni ve Türklerin katıldığı geniş çaplı bir isyana sahne olması büyük bir olasılık olurdu.

Türk anayasası Ermeniler arasında yeni umutları alevlendirdi. Doğru, onlar için tüm bunların anlamı durumlarının iyileştirilmesine dair verilen vaatlerden ibaretti ama onlar Abdülhamit mutlakiyetçiliğini ortadan kaldıran insanların sözlerine inanmaya istekliydiler. Hatta on bin kurbanla birlikte Adana'yı bağışladılar, o korkunç katliamlardan sonra bile Jön Türklerin ettikleri yeminlere inançlarını yitirmediler. Ermenilerin Türklerle el ele çalışma isteği, en etkili Ermeni Partisi Taşnaksütyun'un anayasal rejimi desteklemek için Jön Türklerin İttihat ve Terakki Partisi'yle resmi bir pakt kurmasına ve kültürel-ulusal özerkliğe doğru ilerleyecek yerel hükümet önlemlerini yürürlüğe koymasına kadar ileri gitti. Bundan hemen sonra aynı Ermeni Partisi'nin ısrarıyla hükümet, Türkler arasındaki gerici öğelerin muhalefetine aldırmaksızın, Müslümanlar gibi Hristiyanları da askeri hizmete tabi kılmaya karar verdiler ve 1909'un sonunda vilayetlere yönelik olarak İçişleri Bakanlığı, idari yerel yönetimlerin ve bölge sakinlerinin temsilcilerinin katıldığı konseylerin kurulmasını öngören bir yasa oluşturdu.

Ancak Türkiye'de her zaman olduğu gibi ademi merkeziyetçilik kâğıt üzerinde, hükümetin sözleri ise havada kaldı. İçerik, önceki gibi kalırken, anayasanın sadece dış görünüşü değiştirdiği herkes tarafından anlaşıldı. Söz verilen reformların bir tanesi bile gerçekleştirilmedi ve son bir yıl boyunca Ermeni bölgelerinde şu an ürkütücü boyutlara ulaşan sistematik katliamlar başladı. Böylece, bu yılın Mart ayından beri geçen altı aylık sürede sadece Van ilinde altmış Ermeni öldürüldü ve iki yüzün üzerinde Ermeni yaralandı veya soyuldu. Merkezî hükümete yapılan başvuruların ve yerel otoritelerin hareketsiz kalmasıyla ilgili şikâyetlerin hepsi sonuçsuz kaldı. Bu ölümlerden sorumlu kişiler hala serbest olmakla ve zorbalıklarını sürdürmekle kalmayıp, yetkili

mercilerin korumasına da sahipler. Ermeni Patriği'nin şikâyetlerine karşılık Dahiliye Nazırı'nın verdiği cevap oldukça tipiktir: "Bu olayda sıradışı bir şey görmüyorum, sadece olağan cinayetler. Eğer bu şiddet eylemleri olmasaydı hükümetin varlığının bir anlamı olmazdı."

Bu tür bir karşılıktan sonra, Ermenilerin tekrar kaderine terk edildiği ve Ermeni katliamlarının doğal ve normal bir şey olarak görüldüğü açıktır. Böylece, anayasanın ilanından beri Ermeni Sorunu, ilk kez tekrar ortaya çıktı ve bu başlık altında Ermenistan'daki mezalim haberleri Ermeni gazetelerinde yayınlanmaya başladı: Bu yolla Türkiye'nin ötesinde Avrupa kamuoyuna dolaylı bir çağrı yöneldi.

Ermeni Sorununun nedenleri, yabancı ögelere karşı Türk yönetici sınıfının geleneksel politikasında ve Ermeni bölgelerindeki yerleşiklerin ekonomik konumlarında aranmalıdır. Jön Türklerin ünlü Osmanlıcılığı kısa sürede İslamcılığa ve daha sonrasında Türkçülüğe dönüştü. Yeni rejimin ve genelde imparatorluğun bütünlüğünün sağlamaştırılmasının nüfusun tüm ögeleri arasında, din ve ulus farklılığı gözetmeksizin tam ve gerçek hak eşitliği sağlanmasıyla mümkün olduğunu kabul ettikleri ve bu hak eşitliğini Osmanlıcılık kavramıyla tanımladıkları bir anda, Jön Türkler, Selanik'teki kongrelerinde (1910 Ekim) Müslüman milliyetlerin gayri Müslimlere göre ayrıcalıklı olduğunu ilan ettiler ve Türk unsurların devletin dayanacağı destek olduğunu açıkladılar. Özellikle "Hristiyanlar", -fermanlarını böyle haklı gösteriyorlardı- güvenilemez bir unsur olarak tanımlandılar. Bu halkların Rumeli'de gözlerini Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a ve Anadolu'da büyük güçlere ve özellikle Rusya'ya çevirdikleri düşünülüyordu. Hristiyanlar kendilerini asla gerçekten Türk İmparatorluğunun vatandaşları olarak göremezler ve bu nedenle bunlara ancak tahammül edilebilir. Durum böyle olunca, onlara eşit haklar sağlamak ve özel ulusal çıkarlarını ve özlemlerini tanımak insanın kendi evinde çöküş koşullarını yaratması anlamına gelecektir. Müslüman milliyetler açısından da hepsine aynı güveni duymak mümkün değildir çünkü Araplar ve Arnavutlar ayrılıkçı eğilimler beslemektedir ve Kürtler kolaylıkla Rus propagandasının etkisi altına düşebilmektedir. Böylece hükümetin güvenebileceği tek unsur Türk nüfusu olmakta ve bu yüzden İttihat ve Terakki Komitesi'nin ve Türkiye hükümetinin ilgisi, Türki aileye mensup diğer milliyetlerle birlikte Anadolu ve Rumeli'deki Türklerin ekonomik konumunu ve siyasi etkisini güçlendirmeye yönelmektedir. Bu yöndeki ilk adım "muhacir" (iskân) girişimini başlatmak olmuştur. Jön Türk meclisi Bosna, Bulgaristan, hatta Afrika ve Afganistan'dan Türklerin Hristiyan nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bölgelere yerleştirilmesi amacıyla harcanmak üzere büyük bir tutar onayladı.

Kısa bir süre içinde Makedonya'daki ve bir dereceye kadar Ermenistan'daki en iyi yerler muhacirlere verildi. Bu proje başarılı olmadıysa ve muhacirlerin çoğunluğu eve geri döndüyse bu durum Türk hükümetinin herhangi bir şeyi örgütlemadaki yetersizliğine bağlanmalıdır. Bir süre önce bu proje için meclisten para istediklerinde gelip “büyük Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşamak için can atan mutsuz dindaşlar”ının kaderine göz yaşı döken ve dövünen Jön Türkler, kısa sürede onları tamamen unuttular ve tüm dikkatlerini büyük feodal beylerinin sempatisini kazanmaya yönelttiler. Bu beyler, Jön Türk komitelerinin finansmanına büyük katkı sağlayarak meclis seçimlerinde komitenin adaylarına söz verdikleri oylar karşılığında, işçi kitlelerinin korkunç şekilde sömürülmesi haklarını güvence altına aldılar. Son tahlilde, Jön Türklere göre anayasa için en güvenilir desteği sağlayacak olanlar bu toprak sahipleriydi.

Ermeniler için özellikle büyük bir talihsizlik, komşuları Kürtlere verilen ayrıcalıklı konumdu. Kürtlere ilişkin politika Abdülhamit zamanından sonra çok az değişti. Yarı göçmen Kürt aşiretleri Rusya’ya karşı bir kale olarak görüp, Türkler için hâlâ bir karabasan olan Kazaklara karşı Kürtler arasından atlı birlikleri kuran ve ikinci olarak Ermenileri kontrol altında tutmak için onları bir silah olarak kullanan Abdülhamit, bu Kürt aşiretlere özel bir ayrıcalık gösterdi. Jön Türkler bu politikayı sürdürdü. İlk planda, onlara göre Kürtler hükümete karşı ayaklanmayan tek halktı ve Jön Türkler onların da hoşnutsuzlar kampına katılacakları korkusuyla Kürtleri kızdırmaktan çekiniyordu. Ayrıca Rus ajanlarının sınır bölgelerindeki Kürtler arasında yoğun propaganda yürüttükleri söylentileri son iki yıldır duyulmaktaydı. Bu durum Jön Türkleri yalnızca Kürtlere verilen ayrıcalıkları sürdürmeye değil, ayrıca anayasanın kabulünden sonra dağıtılan Hamidiye alaylarını (sadece bir isim değişikliğiyle birlikte) yeniden canlandırmaya zorladı. Son olarak, tüm dostça sözlerine rağmen Jön Türkler, çoktan belirtildiği gibi, diğer Hristiyan halklarda olduğundan daha da fazla Ermenilerin Osmanlıcılığının içtenliğine güvenmediler ve Ermenilerin ilk fırsatta aktif mücadele yolunu seçeceklerini düşündüklerinden Kürtleri onlara karşı devamlı bir tehdit olarak ellerinin altında tuttular. Son cinayetlerin sorumluları bu nedenle tutuklanmamış veya cezalandırılmamıştır. Ermeni temsilcilerinin başvurularına merkezi hükümet yerel otoritelerin sorumlu olduğu karşılığını vermiştir ve Kürtlerin aşırılıklarıyla mücadele etme isteklerini kanıtlamak için orada burada vali değişikliğine gitmişlerdir: ancak diğer tarafta yerel otoriteler Kürtlere karşı yürüttükleri çabalarının merkezi hükümet tarafından engellendiği şikâyetinde bulunmuştur.

Ermeni Sorununu doğuran siyasal nedenlerden biri Ermenilerin neredeyse hiç var olmayan haklarıdır. Ermenilere karşı yürütülen şiddet eylemle-

rinin suç olarak değerlendirilmediğini çoktan gördük. Yine de, bir şiddet olayı mahkemeye ulaşabilirse her zaman saldırganın aklanmasıyla sonuçlanmaktadır, çünkü hiçbir Müslüman kendi dindaşına karşı ve bir gâvur lehine tanıklık etmek istememekte veya edememektedir ve Hristiyanların ifadesi, Müslümanlara karşı dikkate alınmamaktadır. Elbette kanun bu kapsamda Müslümanlar ve gayri Müslimler arasında ayırım yapmamaktadır. Ancak kısmen Abdülhamit rejiminden miras kalan ve genelde onun geleneğinin ruhuyla yetiştirilen görevliler, yasaya çok az aldırış etmektedir ve azimli bir şekilde bölgelerin iç kısımları başta olmak üzere anayasayı tanımayı reddetmektedir. Şimdi neredeyse Anadolu illerinin her yerinde eski rejimin özelliği olan aynı kanunsuzluk ve keyfilik hüküm sürmektedir. Bir yapı olarak resmi görevliler halkı perişan eden en büyük fenalıklardan ve Türk devlet sisteminin çökmesindeki ana faktörlerden biridir.

Şimdi Ermeni bölgelerindeki ekonomik duruma dönersek ilk olarak tarım sorununu ele almalıyız. Bilindiği gibi Ermeni nüfusunun yüzde 90'ından fazlası tarımla uğraşmaktadır. Ancak günümüzde Ermeni köylüleri tek yaşam kaynaklarından neredeyse tamamen mahrum bırakıldılar. Çünkü 1894-96 katliamları sırasında Kürt beyleri sadece kaçan Ermenilerin değil evlerinde kalanların da topraklarına el koydular. Anayasanın kabulünden sonra Ermeniler topraklarının kendilerine geri verilmesi için birkaç kez hükümete başvurdular. Ancak Türk mahkemelerini saran kırtasiyecilik ve çoğu gerçek toprak sahibinin bu haklarını kanıtlayacak belgelerinin noksanlığı nedeniyle bu konuları mahkeme önüne getirmek, pratikte Ermenilerin haklarını terk etmesi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, Ermeni Patriği ve Taşnaksütyun Partisi sorunun idari çözümünde ısrar etti ve Said Paşa kabinesi uzun bir tereddüitten sonra şu öneriyi kabul etti: ilgili bölgelere gidecek ve toprak sorununun yerinde çözümünü sağlayacak bir komisyon bile atadılar. Ancak bu komisyon İstanbul'u terk etmedi ve biz şimdi feodal beyler tarafından Ermeni topraklarına yeni el koymaların yaşandığı hakkında duyumlar almaktayız. Buna berbat vergi sistemini ve ağırlıklı olarak Ermenilere yüklenen aynı vergi ve haracı eklersek, sadece bu kişilerin uzun süren ıstırap içindeki tutumlarına şaşırabilir ve korkunç durumlarından kaçmak için bugüne kadar her şeyi göze alacakları bir çabayı niye göstermediklerini merak edebiliriz.

Ancak anayasanın Ermenilerin yaşadıkları cehennemi koşullara hiçbir değişiklik getirmediğini söylemek yanlış olur. İlk olarak, eski rejimin temsilcileri ve profesyonel kabadayılar yeni rejime karşı nasıl davranacaklarını bilmiyorlardı ve bu nedenle bir şaşkınlık içindeydiler, Özellikle merkezdeki Ermeniler bir parça daha özgür soluk alabiliyordu. Hızla siyasi kulüpler,

kütüphaneler ve okuma salonları açtılar ve okullarının ve hayırsever, eğitsel topluluklarının her biçiminin sayısını artırdılar. Ama bütünde Ermeniler önceki gibi “gâvur”, yani Türkler ve Kürtlerin istedikleri gibi muamele edebilecekleri varlıklar olmaya devam ettiler. Ermeniler üzerinde başkentteki yerleşiklerin bile muaf olmadıkları katliam tehdidi hala bulunmaktadır. Geçen sene, İttihat ve Terakki Partisi ve İtilaf ve Hürriyet arasındaki mücadele keskinleşip aralarında açık bir çatışma olabileceği düşüncesi oluştuğunda, Ermenilerin bazı Türk dostları, bir katliam olabileceği için Ermenilerin önlem aldıklarını belirtmiştir. Tamamen Türk partileri içeren bir çatışma ve Ermenilerin katliamı arasında bir bağlantı olası görünmemektedir, ancak Ermeniler Türkiye’nin siyasi ve toplumsal hayatındaki herhangi bir büyük olayın Ermenilerin katliamına yol açacağı gerçeğine alıştılar. Bir Ermeni ile-ri geleni İstanbul’da bana “Gelecek yıl burada bir katliam olabilir” dedi. Neden böyle düşündüğünü sordum. “ - Neden?- demekle neyi kastediyorsun? Panama Kanalı’nın gelecek yıl açılacağını unuttun mu?” dedi. Bu yılın baharında İstanbul’da dolaşan bir söylentiye göre Fransız Elçiliği Erzurum’daki konsolosundan orada gerçekleşen Ermeni katliamıyla ilgili bilgi almıştı. Erzurum mebusu Bay P. ile birlikte Fransız elçiliğine gittim. Orada bize söylentinin temelsiz olduğu belirtildi. Yine de Bay P. çok üzgündü. “Elçiliğin katliamla ilgili haberi şimdi yalanlamasının ne önemi var? Asıl trajik olan böyle söylentilerin her yerde dolaşabileceği ve bizim bunlara inanabilecek olmamızdır” dedi.

Tüm bunlardan sonra şu soru kalmaktadır. Türk bölgelerindeki Ermenilerin duru-mu nasıl iyileştirilebilir ve Türk hükümeti kendi içinde Ermeni sorununu çözebilir mi?

Bu soruyu kendim cevaplamak yerine Türkiye’yi ve parti liderlerini iyi bilen bir Taşnaksütyun Partisi üyesinin görüşünü belirtmesine izin vereceğim:

Jön Türkler’in kendilerinden daha fazla Jön Türk’üz, çünkü yeni rejimin yerleşmesi konusunda onlardan daha az ilgili değiliz. Çoğu kişi onlar yüzün-den hayal kırıklığına uğradı ve kişilere olan güven kaybını rejimin kendisine taşıdılar. Ancak biz onlara inanmaya devam etmek, en azından onlara inanmak istedik. Çünkü anayasanın Türkiye’nin bağımsızlığı için son şans olduğunu çok iyi anladık. Ancak sonradan, tüm geri kalanlardan daha geç olsa da, biz de hayal kırıklığına uğradık. Ancak uzun gözlem ve deneyimlerden kaynaklandığı için bizim güven kaybımız daha temelli, hayal kırıklığımız da daha güçlü oldu. Ve şimdi oldukça dürüst bir şekilde 1895 muhtırasının Ermenilere söz verdiği geniş reformların yerini, reform-

ların başlatılmasını denetlemek için atanan Şakir Paşa'nın ziyaret ettiği yerel bölgelerden gelen yeni katliam dalgalarının korkusu aldı. Türk anayasasından hiçbir şey gelmeyeceğine inandığımı söyleyeceğim. Kimden çıktığına bakılmaksızın Türk hükümeti sözler dışında hiçbir şey verebilecek durumda değil. Bu sözler uzun süredir anlamını yitirdi. Bundan sonra Türk hükümetine başvuranlar sağlam teminatlar talep edecek ve Türkler herhangi bir teminat veremeyeceğinden Makedonya'da, Arnavutluk'ta veya Ermenistan'da olsun reform görevi Avrupa tarafından üstlenilecektir. Durum böyle olunca Avrupa alışılmış yarım önlemlerden vazgeçmeli ve "Hasta Adam"a radikal çareler uygulamaya girişmelidir. Ameliyata başvurmadan hiçbir şey elde edilemeyecektir.

6 ay önce söylenen bu kelimeler kehanet gibi olduklarını kanıtladılar. Berlin Kongresi'nde, Avrupa, iki ülkeye de reform sözü vererek Makedonya için 23. Madde'yi, Ermenistan için ise 25. Madde'yi geçirmişti. Ve Avrupa bu reformların uygulanmasının denetlenmesi hakkını kendisinde tutmasına rağmen, bu reformların gerçekleştirilmesi esas olarak Türkiye'ye bırakıldığından durum her geçen gün daha kötüye gitmiş ve hatta pek çok kere kanlı ayaklanmalara yol açmıştı. Aynı şey Rusya, İngiltere ve Fransa temsilcilerinin sunduğu ve Babiâli tarafından kabul edilen 1895 muhtırasında da oldu. Bu muhtıranın Ermenilere söz verdiği geniş reformların yerini, reformların başlatılmasını denetlemek için atanan Şakir Paşa'nın ziyaret ettiği yerel bölgelerden gelen yeni katliam dalgalarının korkusu aldı. Aynı fiyasko Avrupa Güçleri'nin bir İtalyan generalin emrinde bir Makedon jandarması organize etme planında da yaşandı. Çünkü burada da yüksek komiser Türk Hükümeti'nin bir temsilcisi olan Hilmi Paşa'ydı.

Yasa yayınlandıktan sonra, reform komisyonları Türkler tarafından atandı, fakat faaliyetleri sadece Boğaz'da yapılan toplantılarla sınırlıydı. Sonunda Makedonya Türkiye devlet yapısının Aşil topuğu olduğunu ispat etti; fakat Osmanlı talihlidir ki bu ikinci yenilgi, Makedonya genel olarak Türkiye'nin uç bölgelerinden biri olduğundan, sadece kısmi bir ayrılmayla sonuçlandı.

Ermeniler ise farklı bir sorundur. Bir Türk politikacı 2 yıl önce bana, saygın parlamento kodamanları Girit konusunda Yunanistan'a karşı bir kampanya başlatmak tehditleri savururken şöyle söylemişti:

Gerçeklik duygumuzu kaybedeli çok oldu. Girit bizim için nedir? Unutulmamalı ki, onu uzun zaman önce kaybettik; fakat hâlâ onun hesabına kendimize zarar veriyoruz. Bizim geleceğimiz Asya'da. Bunu daha önce-

den fark etseydik ve romantiklik politikamızdan kurtulsaydık, Anadolu’da yapıcı çalışmalara odaklanabilirdik. O zaman, şimdi olduğu gibi kimsenin itibar etmediği önemsiz bir güç konumunda olmazdık.

İstanbul’un karşısında Üsküdar’da ikamet eden önde gelen bir mebus Trablus savaşının başlangıcında bana şöyle söylemişti: “Her durumda yakında Avrupa’dan sürülmüş olacağımızdan, ben çoktan Asya’ya taşındım. Ve eğer hükümetimiz benim örneğimi izleseydi, çok mantıklı davranmış olurdu.” Anadolu hakikaten Türkiye ağacının, gerçek Türkiye’nin gövdesidir. Ermeniler, Türklerin söylediklerine veya Avrupa’nın sözlerine inanmayı çoktan bıraktılar ve sağlam teminatlarda ısrar ediyorlar. Fakat bu teminatlar nasıl bir biçim alabilir ve Büyük Güçler bu görevi yerine getirme işini kendi ellerine almazlarsa, bu reformun uygulanmasını nasıl garanti edebilirler? Ve bu, hepimizin bildiği gibi, her zaman reform ihtiyacında olan eyaletlerin “geçici” işgali demektir. “Geçicilik” sadece diplomasi sözlüğündeki teknik açıklamalardan biri, ve son zamanlarda, işgalci bir ordunun işgal edilen topraklarda çok uzun süre kalmadığı bir durum görmedik. Doğu Sorunu’nun şimdiye kadarki bütün unsurları bu işgaller yoluyla bir çözüme kavuşturuldu ve böylece Türkiye egemenlik alanlarını ardı ardına kaybetti. Ve şimdi, diyelim ki Ermenistan’ın işgalinden sonra Osmanlı’nın diğer eyaletlerinin de (Mezopotamya, Suriye, Kilikya ve Arabistan) işgal edilmek istenmeyeceğini garanti edebilir miyiz? Ayrıca, Büyük Güçler, Ermenistan’ın örneğin Rusya tarafından işgaline hiç de sempatiyle bakmayacaklardır; bunu telafi etmek için bir “karşılık” elde etmekten kaçınmayacaklardır. Büyük Güçler, diplomatik çevrelerde şimdiden açıkça, Türkler Avrupa’dan çıkarıldıktan sonra bir kaç ay içerisinde Asya Türkiye’sinin bölünmesinin ister istemez gündeme geleceğini söylüyorlar. Osmanlı’nın Avrupa topraklarında yaşayan Türk topluluklarının Anadolu’da iskânı, uzun zamandır koşullarının iyileştirilmesi ihtiyacında olan bazı halkların konumlarını iyice zorlaştıracaktır. Eğer bugün belirli reformlar yapılmazsa, bu bölgede kargaşanın çıkması kesindir. Türkiye’nin kendisi de böyle bir şeyi yüklenebilecek durumda değildir, ve bu yüzden Avrupa müdahalesi kaçınılmaz görünmektedir - Osmanlı’nın Asya’daki varlığını Avrupa barışı için yeni ve daimi bir tehlike haline getirmemek için yapılacak bir müdahale, Türkiye’nin Asya’daki sömürgelerini paylaşmak için ilk uygun fırsatta kullanılacaktır.

Böyle bir paylaşımın taslağını çizmenin şimdiden mümkün olduğunu düşünen pek çok kişi var.

12 Kasım 1912

Sınıf mücadelesi olarak Ermeni soykırımı

Sungur Savran

*Bakkal Karabet'in ışıkları yanmış
Affetmedi bu Ermeni vatandaş
Kürt dağlarında babasının kesilmesini
Fakat seviyor seni çünkü sen de affetmedin
Bu kararı sürenleri Türk halkının alınına
Nazım Hikmet (1951)*

Bakû Komünü önderi, Ermeni Mustafa Suphi'si, Bolşevik Stepan Şaumyan'ın (1878-1918) şahsında, Türk, Kürt, Rus, Alman, İngiliz bütün gericilerin ve emperyalistlerin vahşet politikalarının sonucunda hayatını yitiren, yüz binlerce, milyonlarca ahbarik ve kuyriğimizin aziz anısına...

Bundan tam yüz yıl önce, bu topraklarda, Bursa'dan Diyarbakır'a, Trabzon'dan Adana'ya bir buçuk milyon Ermeni, erkeğiyle kadınıyla, yaşlısıyla bebesiyle Osmanlı devleti tarafından sürgün yollarına döküldü ve yollarda büyük bölümü sistematik biçimde katledildi. Kadınlara yapılmadık cinsel mezalim kalmadı. Hayatta kalabilenler ya başka iklimlere göçmek,

ya da Müslümanlaşmak zorunda kaldı. Böyle bir cinayeti konuşurken insanın yüreğinin sızlamaması mümkün değil. Özellikle bu satırların yazarı gibi, 1950’li ve 1960’lı yılların İstanbul’unda, Ermeni, Rum, Yahudi ailelerin arasında büyüyenlerimiz için, dünyaya gelişimizden çok önce yaşanmış olduğu halde, bu olayın bedensel ve ruhi gerçekliği çok daha elle tutulur, yürek dağlar bir nitelik taşıyor. Onlar bizim için ahbarikti, kuyrikti, biz öyle büyüdük. Aşağıdaki satırlar, tarihsel maddeciliğin soğukkanlı dilinin içinden yapılan bir analiz ise bu, 1915’e tek yaklaşımımız bu olduğu için değildir. 1915 bizim için önce bir öfkedir, dehşettir, isyan duygusudur. Kardeşinin ölü bedenine sarılıp ağlamaktır. Ama bu alçaklığın, bu mezalimin, bu vahşetin bir kez daha yaşanmamasını istiyorsak ağlamakla yetinemeyiz. Ağlamak kadar anlamak da önemlidir. Anlamak ki, bir daha izin vermemek! Ne Ermeni’ye yapılmasına, ne de Kürde. Roboski katliamının mini prova-sının bu ölçğe gelmesine izin vermemek. Enfal’in tekrarlanmasını engellemek. Sri Lanka’da yapılanların bu topraklara ithal edilmesine engel olmak. Bunu yapmak için, sadece bu topraklarda, Anadolu’da, Mezopotamya’da ve Kafkaslarda değil, bütün dünyada soykırımlara son vermek için soykırımlara neyin yol açtığını anlamak gerek. Sosyal Darwinizm, ırkçılık, şovenizm İttihatçılık, bu diziye ne eklerseniz ekleyin, son dönemlerin moda deyimiyle “zihniyet dünyası”na ait faktörlerin bunları açıklamakta yeterli olmayacağını iddia ediyoruz. Bunların anlaşılmalrı önemli olsa da yeni bir soruyu davet ettiğini iddia ediyoruz: bu fikirler neden bu tarihsel bağlamda insanların zihinlerine hâkim oldu? İşte bunun cevabının sınıf mücadeleleri olduğunu, dolayısıyla soykırımların esas sorumlusunun sadece tarihsel mad-deci bir yöntemle, Marksizmin kavramlarıyla açığa çıkarılabileceğini iddia ediyoruz. Ancak böyle anlayabiliriz. O da yetmez. Anladıktan sonra ebedi-yen yeryüzünden söküp atmalıyız bu sorumluyu. Aşağıdaki yazı, bu anlama çabasına soykırımların bu topraklardaki şahına, Ermeni soykırımına bakarak katkıda bulunmaya çalışıyor.

Giriş

Marksizmin insanlığın düşünsel yaşamındaki ağırlığının son çeyrek yüz-yıldır daha önce görülmedik derecede gerilemesi, onun yerini postmodernist düşüncenin ve kimlik politikasının alması, başka sayısız sorunun yanı sıra, ulusal sorunların da yüzeysel biçimde, tek boyutlu olarak, salt etnik sorunlar gibi algılanmasına yol açıyor. Çok belirgin bir örnek, 1990’lı yılların Yu-goslavya savaşlarıdır. O savaşlara değişik etnik grupların arasında tarihin derinliklerinden gelen nefretin irrasyonel uyanışı olarak bakmak, yaşanan

kıyımı Ortodoks Sırplar, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnaklar arasında bir tarihi hesaplaşma olarak nitelemek, yaygın olmak ne demek, neredeyse hâkim görüştür. Pek az yazar ulusal sorunların çözümü açısından modern tarihte az görülmüş, hatta benzersiz bir olumlu örnek olan Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin (1943-1992) içinden neden birdenbire bütün bu tarihi nefretin fişkırıldığını sormayı akıl etmiştir. Etnik kimliğin başka her şeyden önemli olduğu kafalarda o kadar yer etmiştir ki, düşünce çizgisi şöyle özetlenebilir: Etnik savaşlar olur. O kadar. Böyle şeylerin açıklanmasına bile gerek yoktur. Oysa Yugoslavya savaşlarına biraz yakından bakıldığında, hem emperyalist Avrupa ülkelerinin (en başta Almanya ve Avusturya'nın ve onların müttefiki olarak Vatikan'ın) ve ABD'nin rolünün, hem her bir cumhuriyetin bürokrasisinin dar çıkarlarının, hem de her bir halktan köylülerin kendi toprağını koruma içgüdüsünün nasıl savaşın en önemli mühimmatı olduğunu görmek mümkün hale gelir.¹

İçinde bulunduğumuz yıl 100. yıldönümünü idrak ettiğimiz Ermeni soykırımını anlamak açısından da sınıfların, farklı sınıf katmanları ve fraksiyonlarının, sınıf karakteri taşıyan emperyalist güçlerin rolünü görmezlikten gelmek son derecede yaygındır. Bunda soykırımı ciddi biçimde inceleyen literatürün Ermeni tarafında büyük ölçüde milliyetçi, Türk tarafında ise liberal dünya görüşünün etkisi altında oluşunun bir rol oynadığını belirtmeye bile gerek yok. Örneğin, diaspora Ermenileri arasında soykırımın en ciddi araştırmacılarından biri olan Vahakn Dadrian'ın temel tarih çalışmasının altbaşlığı "Balkanlardan Anadolu ve Kafkasya'ya Etnik Çatışma"dır. "Etnik" kelimesi iki defa anlamlıdır. Dadrian "ulusal" dese bile manidar olurdu. Çünkü ele aldığı dönemde ve coğrafyada yaşanan ve Ermenilerin soykırıma uğramasına yol açan büyük mücadeleler hiçbir biçimde salt ulusal değildi. Ama Dadrian'a "ulusal" bile yetmemiştir. Onun için "Türk" etnik grubunun "Ermeni" etnik grubunu belirli bir coğrafyadan silmesidir bütün mesele. Dadrian'ın araştırmacılığı birinci sınıftır. Dolayısıyla, bu söylediklerimiz çalışmalarının değerini hiçbir biçimde ortadan kaldırmaz. Sadece bakış açısının sorunlu olduğunu gösterir.

İşin Türkiye yanı bizi daha çok ilgilendiriyor elbette. Türkiye'de Ermeni soykırımı meselesinin toplumun gündemine gelmesini, inkâr cephesinin ciddi şekilde geriletilmesini sağlayan elbette öncelikle Hrant Dink ve onun fikir babası ve uzun yıllar yöneticisi olduğu *Agos* gazetesidir. Ama gözü-müzü Ermeni toplumundan Türklere çevirdiğimizde "yiğidi öldür, hakkını

¹Bu konuda bkz. Sungur Savran, *Avrasya Savaşları. Körfezden Afganistan'a Yeni Dünya Düzeninin Kuruluşu*, İstanbul: Belge Yayınları, 2001, "İkinci Kosova Savaşı" başlıklı 3. Bölüm, s. 63-142.

yeme” ilkesi uyarınca, daha baştan bir şeyi açık seçik belirtmek gerekir: Bu konuda çalışan, araştırma yapan, mücadele eden, esas olarak sol liberal-ler olmuştur. Kendine sosyalist diyen “yetmez ama evet”çi siyasi parti ve derneklerin de onların yanında yer aldığını teslim etmek gerekir. İstisnalar yok değildir: Belge Yayınları’nın ve onun yöneticileri Ragıp Zarakolu ile uzun yıllar önce yitirdiğimiz Ayşe Zarakolu’nun bu konudaki rolü gerçekten öncü denecek türdendir. Marksist aydınlar arasında başka istisnalar da vardır.² Ama Ermeni soykırımının teşhiri söz konusu olduğunda, en başta Hrant Dink olmak üzere Ermeni toplumunun çabasının dışında, bu işin yükünü büyük ölçüde sol liberal araştırmacı ve aktivistler üstlenmiştir. 2005’te büyük bir çalkantı yaratan Ermeni konferansını örgütleyen de onlardır. Taner Akçam, Halil Berktaş, Ayhan Aktar ve diğer sol liberal yazarlar, sabır ve cesaretle soykırımın peşine düşmüşler, büyük bir titizlikle ardı ardına sorunun çeşitli boyutlarına ışık tutmuşlardır. 2009 Adana katliamının 100. yılında İstanbul’da, soykırımda Kürtlerin rolü üzerine 2011’de Diyarbakır’da, zorla Müslümanlaştırılmış Ermeniler üzerine 2014’te yine İstanbul’da düzenlenen konferanslar ufuk açıcı verilerin bütün topluma sunulmasının önemli merhalelerini oluşturmuştur ve hemen hemen hepsi akademik kadroların çalışmaları sayesinde mümkün olmuştur. Buralarda sunuşların büyük çoğunluğu sol liberallerden gelmiştir.

Bu şükran borcunu ödedikten sonra derhal liberallerin Marksistlere aynı şekilde adilane yaklaşmadığını da kaydedelim. Ermeni soykırımını Türkiye’nin gündemine sol liberallerden de önce getirmiş olan Belge Yayıncılık’tır. Belge, başkaları susarken neredeyse tek başına bu konuda kitap üstüne kitap yayınlamıştır. Hrant Dink’in ölümünden sonra adına kurulan vakfın kontrolünü büyük ölçüde elinde tutan sol liberal kadro, yıllardır bir dizi insana Hrant Dink ödülü verdi. Ama Hrant suikastini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin nezdinde savunan AKP hükümetini desteklemek amacıyla gazetesinde haber gizleyen Ahmet Altan’a verdiği ödülü,³ Belge’nin iki yöneticisinden hayatta olan Ragıp Zarakolu’ndan hep esirgedi!

Konumuza geri dönersek, Türkiye’de Ermeni soykırımının esas olarak liberal yazarlar ve araştırmacılar tarafından araştırılmış olmasının sonucu

² Bunların başında, Sait Çetinoğlu ve Mahmut Konuk’un çabaları gelir. Bu çabanın ürünlerinden biri 24-25 Nisan 2010’da Ankara Düşünceye Özgürlük Girişimi tarafından düzenlenen “İnkâr ve Yüzleşme Sempozyumu” olmuştur. Bu sempozyuma sunulan bildiriler daha sonra bir kitap halinde yayınlanmıştır: Sait Çetinoğlu/Mahmut Konuk (editör), *Öncesi ve Sonrası ile 1915. İnkâr ve Yüzleşme*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013.

³Bkz. Sungur Savran, “İhanete Ödül”, 22 Eylül 2011, <http://gercekgazetesi.net/sungur-savran/ihanete-odul> (indirilme tarihi: 13 Mart 2015).

olarak maddi temelleri ve sınıf mücadeleleri ile ilişkileri genellikle öne çıkarılmamıştır. Yine dürüst bir yaklaşımla sınıf mücadelelerine ilişkin unsurların bu literatürde var olmadığını söylemenin haksızlık olacağını kaydedelim. Örneğin Marksizme en uzak olan araştırmacılardan Taner Akçam'ın çalışmalarından biri, bizim perspektifimiz açısından önemli bir yer tutan Emval-i Metruke (terk edilmiş mallar) meselesi ile ilgilidir.⁴ Amaçlar farklı olabilir, ama maddi temeller meselesi böylece gündeme gelmiş olmaktadır. Maddi temeller ve sınıf çelişkilerine ilişkin başka konular da bu literatürde olgusal olarak kısmen mevcuttur. Ancak Türkçe'de var olan Ermeni soykırımı literatürü, sorunun maddi ve sınıfsal kaynaklarını **belirleyici faktörler** olarak değil, arızı, ikincil, ilave etkenler olarak ele alır. Liberal literatürün merkezi sorunu Türk kimliğidir.⁵ Bu kimliğin bir yan meselesi, bir uzantısı olarak "İttihatçı zihniyet"tir. Yani liberalizm kendi metodolojisine uygun olarak esas belirleyici faktörleri "zihniyet dünyası" etrafında kurarken postmodernizmle ittifak içinde "kimlik" sorunlarını da öne çıkarmaktadır.

Bizim yaklaşımımız ise tam tersine, soykırımı ve oraya giden yolu sınıf çelişkileri ve onların temelindeki maddi çıkarlar çerçevesinde anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak olacak. Göreceğiz ki, Türk-Ermeni çekişmesi, bırakalım sadece "etnik" kökenlere bağlanabilecek bir mesele olmayı, soyut anlamda "ulusal" temellerde anlaşılabilecek bir mesele olarak bile görülemez. Her ulusal mesele sınıf yüklüdür. Bu yüzden, aynı ulusal sorun aslında çoğu zaman **birden fazla, farklı farklı nitelikte ulusal sorunlar** içerir. Osmanlı'nın geleneksel hâkim sınıfları için Ermeni sorunu başka bir sorundur, yeni oluşmakta olan Türk burjuvazisi için başka bir sorun, Kürt aşiret reisleri için başka bir sorun. Köklü, neredeyse aristokratik Ermeni büyük ticaret ve finans burjuvazisi için Ermeni sorunu (şayet onlar için böyle bir sorun varsa) başka bir sorundur, Anadolu'nun yoksul köylüsü için bambaşka bir sorun, Çarlık Rusya'sında gelişen burjuva ve küçük burjuva sınıflardan aydınlar için yine bambaşka bir sorun. Bu yazı, soykırımı bu farklı ulusal sorunların bir bileşik ürünü olarak kavramaya çalışacak. Bunu yaparken aynı zamanda bu sınıfların ortaya çıkartmış olduğu siyasi temsilcileri, yani partileri de olayların gelişimini etkileyen faktörler olarak hesaba katacağız. Göreceğiz ki, soykırım sınıf mücadelelerine indirgenemez, ama birçok bakımdan aslında sınıf mücadelelerinin aldığı özgül bir biçimi temsil eder.

⁴Taner Akçam/Ümit Kurt, *Kanunların Ruhu. Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek*, İstanbul: İletişim, 2012.

⁵Bkz. örneğin Taner Akçam, *From Empire to Republic. Turkish Nationalism and the Armenian Genocide*, Londra: Zed Books, 2004.

İki noktanın altını çizmek gerekiyor. Birincisi, elinizdeki yazı, uzmanlar veya geniş halk kitleleri için sonuçlarının ortaya konulduğu bir tarih çalışması değildir. Bu satırların yazarı tarihçi değildir. Okuyucuya sunduğu orijinal ampirik bilgi kırıntı düzeyindedir. Bizim burada yapmayı amaçladığımız, var olan ampirik malzemeyi materyalist tarih anlayışı temelinde yeniden yorumlama ve açıklama ve bu analiz temelinde politik tutum alma yolunda bir çaba olmaktan öteye geçmez.

İkincisi, ilk nokta ile ancak kısmen ilgili. Biz soykırım tartışmasının tarihçilere bırakılması düşüncesinin hiç de ilk an görüldüğü kadar “bilimsel” olmadığı kanısındayız. Bunun nedeni tarihçilerin, Türk tarihçilerin, bugüne kadar “bilim”in nesnelliği ve tarafsızlığı kisvesine bürünerek susma ve çarpıtma, bazen de düpedüz yalan söyleme yöntemleriyle tarihi hakikatleri örtbas etmiş olmalarıdır. Dolayısıyla, tarihçi olmamamız 1915 yılında Anadolu topraklarında yaşananların bir soykırım olduğundan kuşku duymamızı gerektirmiyor. Bizim için bu, Nazizmin Yahudi ve Roman halklarına uyguladığı soykırım kadar açık bir hakikattir. Görmek isteyen gözler için sayısız kaynakta, sayısız delil temelinde, yeterince ortaya konulmuştur. Soykırım konusunda var olan devasa uluslararası ve yerli literatür bir yana, *Devrimci Marksizm*’in bu sayısında yayınlanmakta olan “Açık Mektup”⁶ bile okuyucunun bu konuda tatmin olmasına yetecek argüman ve deliller sunmaktadır. Dolayısıyla, elinizdeki yazı, “soykırım olmuş mudur?” sorusunu sormayacak ve yanıtlamaya çalışmayacaktır. Ama bu soykırımın sorumlusunun kim olduğu, hesap vermesi gerekenin kim olduğu, yani suçlunun tespiti bakımından bize göre önemli olan bazı noktalara değinecektir.

Artık konumuza girebiliriz.

1. Âmira ve köylü

Ermeni soykırımının tarihsel temellerini anlayabilmek için önce Ermeni tarihinin gelişimine özgüllüğünü veren iki ana özellik üzerinde durmamız gerekir.⁷ Bunlardan ilki, Ermenistan’ın tarih boyunca hep iki ya da üç büyük imparatorluk arasında çekişme alanı olmuş olmasıdır. Modern çağda bu Osmanlı İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasında sıkışmışlık anlamını taşır.

⁶ “Ermeni Soykırımı Tartışmaları. Gururu İncinen Türk İşçi ve Emekçilerine Açık Mektup”, bu sayıda.

⁷Ermeni tarihinin bu genel tablosunu şu iki kaynaktan hareketle oluşturuyoruz: Razmik Panossian, *The Armenians. From Kings and Priests to Merchants and Commissars*, Londra: Hurst & Company, 2006 ve Ronald Grigor Suny, *Looking Toward Ararat. Armenia in Modern History*, Bloomington: Indiana University Press, 1993.

İran'da da belirli bir Ermeni nüfus bütün tarih boyunca önem taşımış olsa da bu ülke modern çağda Ermeni halkının kaderi üzerinde diğer ikisi kadar etkili olmamıştır. Bu söylenen Türkiyeli okuyucunun haritaya bakışını bir revizyondan geçirmesini gerektiriyor. Ermenistan denen ülke biri Anadolu'da (Batı Ermenistan), öteki Güney Kafkasya'da⁸ olmak üzere iki parçadan oluşur. Batı Ermenistan'ın Anadolu'nun doğusundaki altı Osmanlı vilayetinden oluştuğu tarihi gelişme içinde yerleşmiş bir siyasi-hukuki anlayıştır: Erzurum, Sivas, Van, Mamüretül Aziz (yaklaşık Elazığ), Bitlis, Diyarbakir'i kapsayan bu bölgeye Osmanlıca'da Vilayât-ı Sitte (altı vilayet) denir. Doğu Ermenistan ise kabaca bugünkü bağımsız Ermenistan'a tekabül eder. Ermenilerin tarihi ancak bu iki coğrafi bölgenin, Batı ve Doğu Ermenistan'ın eşitsiz ve bileşik gelişmesi çerçevesinde kavranabilir.

Bu imparatorluklar arası sıkışmışlık iki önemli tarihsel sonuca yol açmıştır. Birincisi, çok erken bir aşamadan itibaren dili, kendine özgü benzersiz alfabesi ve kendine özgü kilisesi (Ermeni Gregoryen) ile kendini öteki kavimlerden ayırmış olan bu halk, her zaman değil ama bir aşamadan sonra güçlü imparatorluklar karşısında devletsiz bir halk haline gelmiştir. Yüzyıllar boyu süren bu durum, Ermenilerin Osmanlı ülkesinde “millet-i sâdika” olarak anılacak kadar Türklerle entegrasyona girebilmesini açıklayan faktörlerden biridir. Bunu söyledikten sonra ekleyelim: sadece biri. Aşağıda bu noktaya döneceğiz.

Ermeni tarihinin ikinci bir özgül boyutu vardır. Ermeniler, aynen Yahudiler gibi, kadim bir tüccar halktır. Ağlarını şaşırtıcı kadar geniş atmışlardır. Ermeni kültürünün bir odağı Hindistan'dır, bir odağı Venedik'tir! Ekonomik ve kültürel bakımdan en güçlü Ermeni cemaatleri yüzyıllar boyunca bugün Ermenistan'ın başkenti olan Erivan'da⁹ ya da eskiden Batı Ermenistan olan Doğu Anadolu bölgesinin en büyük merkezi olan Erzurum'da değil, tarihi olarak Gürcistan'ın merkezi şehri olan Tiflis'te ve daha da önemlisi Osmanlı payitahtı, daha önce Doğu Roma'nın ve Bizans'ın başkenti İstanbul'da

⁸ Kafkasya ikiye ayrılır: Bölgenin kuzeyi bugün Rusya Federasyonu'nun toprakları içindedir. Güneyi ise üç bağımsız devletin (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan) arasında (epeyce çatışmalı biçimde ve bazı parçaları hâlâ tartışmalı olmak üzere) paylaşılmıştır. Kafkas dağları kuzey ile güney arasında doğal sınırı oluşturur. Bundan dolayı, Rus kültür hayatı, Kafkasya'nın güneyine, Rusya açısından bakıldığında “dağların ötesi” anlamında “Transkafkasya” adını vermiştir. Bu adı bilmek önemlidir, çünkü tarihte zaman zaman siyasi ve idari birimler açısından önem taşımıştır. Ama bu terimi olduğu gibi Türkçeleştirmek (veya bazen yapıldığı gibi “Kafkasardı” gibi denemelerle Türkçeleştirmek) doğru değildir. “Trans” ön eki aşmaya, öteye ilişkin bir anlam taşır. Türkiye tarafından bakıldığında Güney Kafkasya Kafkas dağlarının ötesi değil, berisidir. Bize yakındır. Bu nedenle, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bulunduğu bölgeyi bizim Güney Kafkasya olarak anmamız en doğrusu olur.

⁹ Şimdilerde Ermenicesi ve Rusçası da kullanılıyor: Yerevan.

(Konstantinopl) yaşamıştır. Yani Ermeni ekonomisi ve kültürü esas olarak tarihi Ermenistan'ın dışında gelişmiştir. Bunun temelinde de Ortaçağ'dan itibaren büyük bir güce kavuşan Ermeni tüccar sınıfının dünyanın dört bir yanına yerleşerek bir uluslararası ticaret ağı kurmuş olması vardır.

Bu ikinci özelliğin de iki sonucunu çıkarmamız gerekiyor. Birinci sonuç, Ermeni halkının neredeyse tarihin bir cilvesi ile çok erken bir tarihsel aşamadan itibaren kapitalizmin gelişmesi karşısında neredeyse doğal bir adaptasyon becerisine sahip olmasıdır. Ermeniler, bir yandan dünyanın bu kadar değişik yerlerinde koloniler oluşturdukları için dil konusunda ileri düzeyde beceriler geliştirmişler, bir yandan da zaten kurmuş oldukları ticaret şebekesi sayesinde kapitalizmin yükseliş çağında Batı Avrupa sermayesinin araçları olarak hızla güçlenen bir ticaret ve finans burjuvazisi yaratabilmişlerdir. Ayrıca, bu ileri ekonomi kültürü, daha alçakgönüllü Ermenilerin de hızla yeni teknolojilere adapte olmasını, Ermeni cemaatinin zanaatlar alanında çok ileri vasıflar taşıyan ustalar yetiştirmesini, zamanla 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı proletaryası oluşmaya başlayınca Ermeni işçilerin vasıflı işçiler arasında önemli bir yer tutmasını da beraberinde getirmiştir.

İkinci sonuç, bir bakıma bu ilkinin doğal uzantısı gibidir. Osmanlı payitahtında, İstanbul'da daha 18. yüzyıldan itibaren ticaret ve finans alanlarında olduğu gibi zanaat ve teknoloji alanlarında da büyük güç sahibi olan bir Ermeni burjuvazisinin yükselişidir bu: Kendilerine özgü adıyla Âmira sınıfı ya da Âmiralar.¹⁰ Bu sınıfın (ya da sınıf katmanının) gücünü ve ihtişamını tarife kelimeler yetmez. Bunlar tüccardır, sarraftır (yani finansın kaynağını ellerinde tutarlar), perakendecidir, cevahirici (elmas ustası) veya kuyumcudur. Çok başarılı ve kültürel olarak ileri oldukları için Sultanlar onlara çeşitli kurumları emanet ederek güçlerinin doruğuna çıkmalarını sağlamıştır: Bunlar, Darphane Âmirası, Sarraflar Kethûdası, Gümrük Emîni, Anadolu Sarraflar Kumpanyası mümessili, vezir-i âzam bezirgânbaşı, yüksek devlet memuru, en üst yöneticilerin ekmekçibaşı görevlerine getirilmiştir. Askeri konularda bile güvenilmektedir kendilerine: Barutçubaşılık iki yüzyıl boyunca aynı ailede kalmıştır! Hassa mimarıdır Âmiralar.

Bu burjuvaziyi, Batı'da burjuvazinin, merkantilist çağın, yani erken kapitalist dönemin aristokratik özellikler de taşıyan, uzun mesafeli ticaretle ve finansla iştigal eden dilimi (fraksiyonu) gibi görmek daha doğru olur. Bunların özellikle üst katmanları çoğunlukla devletin verdiği imtiyazlarla iş yapar, yani devletle bütünüyle iç içe gelişir, çıkarları icabı ona göbeğinden bağlı-

¹⁰ Kelimenin kökeninin bey anlamında "emir" kavramında yattığı belirtiliyor. Yani kavram bütünüyle yerlidir. Mesela "komprador" gibi ithal bir kavram değildir.

dır. Bu durum, belirli sektörlerde neredeyse devletin başındaki hanedanın kopyası gibi küçük hanedanların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Âmiraların en üst katmanlarında, bazı aileler iki yüzyıl boyunca (18. ve 19. yüzyıllar) ekonominin belirli sektörlerini bütünüyle kontrollerinde tutmuşlardır. “Âmiraların Âmirası” olarak nitelenen Bezciyan Âmira, hem bez ve ipek ticaretinde bir aile geleneği yaratmış, hem de padişah tarafından Darphane Âmirası yapılmıştır. Dadyan ailesi 18. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna kadar barutçubaşı konumunu ellerinde tutmuştur. Ailenin ekonomideki önemi, “barutçubaşı” statüsü tarihe karıştıktan sonra bile 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Düzyan ailesi bu iki yüzyıl boyunca kuyumculukta en önde yer almıştır. Çerezyan ve Papazyan aileleri 19. yüzyılın tamamında ekonomik hayatta muazzam bir önem taşımıştır. Balyan ailesi ise Hassa Mimarları olarak bütün 19. yüzyıl boyunca saltanata hizmet vermiş, İstanbul’un mimarisine damga vurmuşlardır. Bu ailelerin konumu aristokrasiye o kadar benzemektedir ki, Osmanlı’da geleneksel toprak temelli bir aristokrasi Batı’dan farklı olarak mevcut olmamakla birlikte bu aileler bu statüye yaklaşan bir “saray aristokrasisi” gibi düşünülebilir. Osmanlı’daki “zadegân” kelimesi hiçbir toplumsal katmana muhtemelen bu aileler kadar yakışmaz.¹¹

Bu denli büyük bir ekonomik gücün aynı zamanda toplumsal bir güce dönüşeceği sanırsız açıktır. Osmanlı toplumsal düzeninin asli bir ögesi olan “Millet” sistemi çerçevesinde kendi cemaati içinde birçok alanda esas dünyevi otorite özelliğini taşıyan Kilise, çok çeşitli yollardan Âmira’nın hâkimiyeti altına girmiştir. Kilisenin bütün ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan, yeni kiliselerin yapımından eskilerinin onarımı ve günlük giderlerine kadar birçok masrafını üstlenen, bu sayede bütün katedral, kilise ve şapel­lerin mütevellî heyeti üyeliklerini kendi arasında paylaşan ve böylece dünyevi gücünü dini iktidarla kaynaştıran, cemaat okullarını, hastanelerini, hayır kurumlarını finanse eden, kültür hayatına hâkim olan Âmira’nın toplumun bütün yönelişine damga vuracağı açık değil midir?

İşte böyle bir sosyo-ekonomik gücün nüfuzu altındaki bir Ermeni cemaatinin, sınıfsal ve coğrafi olarak değişen derecelerde olsa da, bu sınıfın Osmanlı devletine bakışının ağır izlerini taşıyacağı belli değil midir? Âmira, sosyo-ekonomik iktidarını dolaysız bağlarla saray ile ilişkisine borçludur. Çıkarları binlerce ayrılmaz bağ ile Osmanlı düzenine bağlanmıştır. Bu sınıfın hâkimiyeti altındaki bir cemaatin “millet-i sâdıka” olarak anılmasında şaşırtıcı hiçbir şey olabilir mi? Öyleyse, neredeyse şu sonuca ulaşmak

¹¹ Bu bilgilerin kaynağı: Levon Panos Dabağyan, *Geçmişten Günümüze Millet-i Sâdıka-I. Osmanlı Ermenileri*, İstanbul: Yedirenk, 2010, s. 229-378. Ayrıca bkz. Panossian, a.g.e., s. 85-86 ve 148-151.

mümkün: En azından 19. yüzyılın sonlarına kadar, başta Âmira olmak üzere İstanbul'un Ermenileri için ciddi bir Ermeni sorunu yoktur. Bir ulusal sorundan söz edilemez.

Ermeni toplumunun başka bölükleri için aynı şey geçerli değildir. Bir kere, Kafkaslar'da Ermeni burjuvazisinin gelişmesi ayrı bir patika izlemiştir. Orada eski tüccar sınıfı, adım adım modern kapitalizmin devresi içine girmeye yönelmiş, sanayi burjuvazisi statüsüne geçiş başlamıştır. Bu, Tiflis'te başta tekstil olmak üzere imalat sanayisinde, Bakû'da ise petrol ve türevleri alanında olmuştur. Ermeni burjuvazisi sanayi burjuvazisi haline geldikçe elbette karşı kutupta bir proletarya oluşuyordu. İlginç biçimde, en azından Bakû örneğinde bu proletarya içinde de Ermeniler ağırlık taşımaktadır. Bu yüzden modern çağın ideolojik akımları ve siyasi örgütlenmeleri İstanbul'dan ve Batı Ermenistan'dan farklı olarak atılımını Kafkaslardaki Ermeni cemaati içinde yapmıştır. Burjuvazinin ve modern küçük burjuvazinin içinden çıkan aydın katmanlar bu modern ideolojilerin, milliyetçiliğin ve sosyalizmin, çok daha sınırlı ölçekte de liberalizmin taşıyıcısı haline gelmişler, Ermeni proletaryası da siyasi olarak örgütlenmeye girişmiştir. Dikkat edilirse, Doğu Ermenistan demiyoruz, Kafkaslar diyoruz, çünkü bu gelişme dar anlamda Doğu Ermenistan'da değil, Ermeni burjuvazisinin tarihsel olarak daha güçlü olduğu Tiflis'te ve Bakû'da gerçekleşmiştir.

Ermeni milliyetçiliğinin tarihi aslında epeyce gerilere gider. Milliyetçiliğin ilk aşaması hemen hemen her ülkede bir milliyetçi aydınlar katmanının oluşması, dilin, tarihin, edebiyatın, sanatın ve folklorun milliyetçi ideoloji doğrultusunda yeniden düzenlenmesidir. Ermenilerde bu hareket kapitalizm öncesi toplumların hücrelerinde varlığını sürdüren tüccar sınıfının uluslararası karakteri dolayısıyla diasporada gerçekleşmiştir. Hindistan'daki yayın faaliyetlerine,¹² Venedik ve Viyana'daki "Mkhitarist" adıyla anılan tarikatın, Ermeni dili, edebiyatı ve tarihi üzerinde çalışmaları eşlik etmiştir.¹³ 18. yüzyılda doruğuna ulaşan bu çalışmaları, 19. yüzyılda milliyetçiliğin kitlelere yayılmasına dönük faaliyetler izlemiştir. Ermeni milliyetçiliği, bütün tarih boyunca Ermeni halkını coğrafi mesafelere rağmen bir arada tutan üç unsur üzerinde yükselmiştir: Ermeni dili, Ermenice'nin kendine özgü alfabesi, Gregoryen Kilisesi. Bu yüzden Ermeni milliyetçiliği büyük ölçüde etnik vurgular taşıyan, Ermeni ulusunun ezelden beri var olduğunu ileri süren akımlar içerir. Bu milliyetçiliğin gelişmesinde bütün zenginliğine ve kültü-

¹²Aydınlanma fikirleriyle modern bir Ermeni milliyetçiliğini savunan ilk kitap 1772'de Hindistan'da Madras kentinde yayınlanmıştır. (Panossian, a.g.e., s. 92).

¹³Bu tarikatın çalışmaları sayesinde ilk Ermenice sözlük, birçok Batı dilinden önce, 1749-1769 arasında Venedik'te yayınlanmıştır (Panossian, a.g.e., s. 101-109).

rel gelişkinliğine rağmen İstanbul Ermeni cemaatinin katkısı sınırlıdır. Hatta Ermeni milliyetçiliğinin en önemli tarihi önderlerinden din adamı Mıgırdıç Kırımyan (Kırımyan Hayrik, yani “Kırımyan Baba” olarak da bilinir), 1869-1873 yılları arasında İstanbul Patriği olarak görev yaparken Anadolu köylülerine fazla sahip çıktığı için Âmiraların ve kilise hiyerarşisinin tepkileriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır.¹⁴

Ama esas büyük farklılık, İstanbul ile Kafkaslar arasında değildir. İstanbul ile Doğu Anadolu’nun Ermeni köylülüğü arasındadır. Ermeniler Vilayât-ı Sitte’de çoğunluk değildir. Bu bölgede Ermeni nüfusunun mutlak miktarı büyük bir tartışmanın konusudur. Kilise’nin nüfus sayımları ile Osmanlı’nın sayımları arasında sonuçlar bakımından çok önemli farklar vardır. Ama Ermeni nüfusunu en yüksek gösteren kaynaklar bile, Ermenilerin bütün bölgede Türk artı Kürt (ve 1864 büyük sürgünü sonrasında Çerkes) unsurlarından oluşan Müslüman nüfustan daha yüksek olduğunu ileri sürmemektedir. Ermeniler her yerde azınlıktır, ama çok büyük bir azınlık. Bu nüfus içinde tüccar, ruhban, zanaatkâr ve diğer küçük burjuva unsurların ötesinde Ermeni köylülük büyük ağırlık taşımaktadır. Bu köylülük çok köklü bir anlamda Osmanlı’dır. Pazar günleri kilisede kendisine lazım olduğu kadar kırık dökük bildiği Ermenice’den ziyade Türkçe konuşmaktadır. Ama 19. yüzyılın son üçte birinde çok ağır koşullar altında giderek Ermeni milliyetçiliğini bir savunma mekanizması olarak geliştirmek zorunda kalmıştır.

Burada rol oynayan faktörleri iyi kavramak gerekir. Ermeni köylülüğü 1856 Islahat Fermanı’ndan önce zaten bütün gayri Müslim nüfus gibi, Müslüman reaya ile birlikte ödediği olağan verginin yanı sıra cizye adı altında fazladan bir kelle vergisi ödüyordu. 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat fermanları, en azından teorik düzeyde Müslüman nüfus ile gayri Müslimler arasında hukuki eşitlik öngördüğünden cizye kaldırıldı. Ama gayri Müslim’ler bu sefer de askerlik yapmadıkları için bir vergi ödemeye başladılar.¹⁵ Ne var ki, mesele bu ek vergiden ibaret değildi. 19. yüzyılın son üçte birinde Ermeni köylülüğü bir bakıma bir çifte vergilendirilme rejimi altında yaşamaya başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı’nın mali krizi dolayısıyla¹⁶ iltizam (vergi müteahhitliği) sisteminin giderek daha gaddar hale gelmesi, köylünün

¹⁴ Panossian, a.g.e., s. 174n. Kırımyan Hayrik daha sonra bütün Ermenilerin ruhani lideri olarak görev yapan Eçmiadzin Katogigosluğu’na getirilmiştir. Eçmiadzin Katogigosu Gregoryen Kilisesi’nin ruhani lideridir, ama Osmanlı Ermeni “milleti”nin başı İstanbul Patriği’dir.

¹⁵ 1908 devrimi ile birlikte gayri Müslimlerin de askerlik yapması kabul edilince her türlü ek vergi kaldırılıyordu.

¹⁶ Osmanlı maliyesinin iflasının bir işareti olan Düyun-u Umumiye’nin (Borçlar İdaresi’nin) 1881’de kurulduğu hatırlanmalıdır.

iliğine kadar soyulması zaten sömürünün arttırılmış olması anlamına geliyordu. Ama bundan daha önemlisi, Kürt aşiret reislerinin ve Rus katliamından kaçarak Anadolu'ya gelen ve bir bölümü Vilayât-ı Sitte sınırları içinde iskân edilen Çerkes beylerinin Ermeni köylülerini ikinci bir kez yağmalaması, bu köylüler için hayatı çekilmez hale getiriyordu. Ermeni cemaatinin bu konuda merkezi devletin temsilcilerine yaptığı başvurular da neredeyse bütünüyle görmezlikten geliniyordu. (Özellikle 1878 sonrasında bunun tam bir devlet politikası haline geldiğine aşağıda değineceğiz.) Burada bir çifte sömürü söz konusuydu. Ermeni köylülüğünün salt Hristiyan Ermeni "milleti"ne mensup olması dolayısıyla sınıfsal hiyerarşinin en altında kalarak ezildiği ortadadır. Kapitalizme geçişin ilk sancılarını çekmeye başlamış Osmanlı toplumunun mutlakiyetçi ama yarı-sömürge devletin mültezimlerinin köylünün artık ürününe yoğunlaştırılmış bir sömürü ile el koymasının üzerine, kapitalizm öncesi ilişkiler içinde yaşayan, bir bölümü göçebe bir hayat sürdüren Kürt aşiret reislerinin ve Çerkes oymak beylerinin yağması ekleniyordu. Köylülük kendini ancak Ermeni olarak savunabilirdi, çünkü çifte sömürünün temelinde tam da Ermeni olması yatıyordu.

Burada milliyetçiliğin, ulusal aidiyetin neredeyse bütünüyle bir sınıf mücadelesinin ürünü olduğunu görmemek için kör olmak gerekir. Batı Ermenistan'da Ermeni milliyetçiliği **köylülüğün sınıfsal bir öz savunma hareketidir**. Has Ermeni milliyetçiliğinin Ermeni ulusunun temelleri olarak ileri sürdüğü üç unsurdan en azından ikisi burada yoktur bile! Ermeni köylüsü Ermenice değil Türkçe konuşmakta, tabii okuryazar olmadığı için de, özgün Ermeni alfabesi onun dünyasına hiç girmemektedir!

Dolayısıyla, bir bütün olarak ele alındığında, Ermeni halkı içinde ulusal soruna ilişkin en az üç ayrı tavrın billurlaştığını söylemek mümkündür. Âmira sınıfının nüfuzu altındaki İstanbul cemaati, doğmakta olan Ermeni milliyetçiliğinin karşısında yer alır. Kafkaslar'da yükselmekte olan Ermeni burjuvazisi ve proletaryası içinde uluslaşma yönelişi içinde kültürel ve siyasi bir milliyetçilik öne çıkar. Nihayet, Anadolu Ermeni köylülüğü için Ermeni milliyetçiliği bir sınıfsal öz savunma mekanizmasıdır.

2. Ermeni devrimci hareketi: milliyetçilik ve sosyalizm

İlginç bir biçimde Batı Ermenistan köylülüğünün öz savunma hareketinin siyasi önderliği Doğu Ermenistan'dan kaynaklanmıştır. Fikri gıdasını Rus narodnizminden (halkçılığın) ve bir ölçüde Rus Marksizminden alan Doğu Ermenistan'ın burjuva ve küçük burjuva aydınları, Batı Ermenistan'ın köylülüğünün kurtarıcılığına soyunmuştur. Bilindiği gibi, 1860'lı yıllardan

İtibaren Çarlık Rusya'sında ciddi bir devrimci mayalanma başlamıştı. Devrimci hareket önce "halka gitmek" sloganı etrafında bir ölçüde bireysel terörizme de yaslanan bir halkçı (narodnik) hareket içinde örgütlendi. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başında bu hareket Sosyalist Devrimciler adını taşıyan güçlü bir siyasi parti doğuracaktı. (Bu partinin taraftarları yaygın biçimde partinin Rusça adının baş harfleriyle SR'ler olarak bilinir.¹⁷ 1880'li yıllardan itibaren Marksizm de Rusya'da ilk adımlarını atmaya başlamıştır. Daha sonra içinden Lenin'in Bolşevik Partisi'nin çıkacağı Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) ise 20. yüzyılın ilk yıllarında kurulacaktır.

Ermeni devrimci hareketi büyük ölçüde Rus devrimci hareketinin etkisinde oluşmuştur.¹⁸ Bütün tarihi boyunca narodnizm ile Marksizmin, milliyetçilik ile sosyalizmin huzursuz ve çelişkili biçimde bir arada var olduğu, kâh birinin, kâh ötekinin üstün geldiği bir harekettir bu. Aslında ilk kurulan parti, liberal bir burjuva partisi olan ve temelleri Van'da atılan Armenakan'dır (1885). Bunu Cenevre'de kurulan Hınçak (ya da Hınçakyan) Partisi (1886) izlemiştir. Ermeni partilerinin en güçlüsü ve en uzun ömürlüsü olarak görülebilecek olan Taşnak (ya da Taşnaksütyun) ise (tam adı Ermeni Devrimci Federasyonu'dur) 1890'da Doğu Ermenistan'da kurulmuştur. Bu tarihlerle Jön Türk hareketinin örgütsel atılımı arasındaki ilişkiyi saptamak ilginçtir. İttihat ve Terakki Cemiyeti (bu adla olmasa da) 1889 yılında, hemen hemen Ermeni devrimci hareketleriyle aynı zamanda kurulmuştur. Ancak, sosyalizm Ermeni hareketinden farklı olarak Jön Türk hareketini hemen hemen hiç etkilememiştir.

Sosyalizmle hiçbir ilişkisi olmayan burjuva Armenakan'ı bir yana bırakırsak, Ermeni devrimci hareketi içinde Hınçak'ın daha Marksist, Taşnak'ın ise esas olarak narodnik ideolojiye bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu farklılık görelidir. Üstelik, 1890'lı yıllarda ciddi birtakım mücadelelere önderlik etmiş olan Hınçak, 20. yüzyıla girildiğinde kendi iç çelişkilerinin ağırlığı altında etkisizleştikten sonra Ermeni devrimci hareketinde üstünlüğü ele Taşnak partisi ele geçirmiştir. Dolayısıyla, bir bütün olarak şu sonuca ulaşabiliriz: Ermeni devrimci hareketi, ezilen Ermeni ulusunun ulusal kurtuluş sorununun ağırlık taşıdığı bir köylü sosyalizmidir.¹⁹

¹⁷ Türkçe yaygın sözlü söyleyiş "es-er'ler"dir.

¹⁸ Ermeni devrimci hareketi konusunda Türkçe'de temel kaynak şudur: Anaide Ter-Minassian, *Ermeni Devrimci Hareketinde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1912*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: İletişim, 2012.

¹⁹ Yervant Odyan'ın ilk kez 1909'da tefrika edilmiş olan ve şimdi Türkçe'de yayınlanmış olan *Yoldaş Pançuni* başlıklı romanı (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2008) İstanbullu bir Ermeni aydınının Kafkaslar'da geliştirilen bir programı Doğu Anadolu'nun Ermeni köylülerine taşımaya çalışan mitalanları mizahi bir dille anlattığı bir romandır.

Bu genel niteleme, Taşnak'ın zaman zaman (mesela 1907 programında) Marksizme çok yaklaştığını, sınıf meselesini öne çıkararak esas davanın hangi ulustan olursa olsun işçi ve emekçilerin sömürüden kurtarılması olduğunu vurguladığını bize unutturmamalıdır. Türk milliyetçiliğinin etkisi altında Taşnak hareketini gözü kara Türk düşmanı ve terörist bir hareket olarak resmetmeye çalışanlar, Taşnak'ın sadece sınıf mücadelesi konusundaki duyarlılığını değil, aynı zamanda hem 1908 devriminden önce, hem de devrimden sonra Jön Türk hareketiyle yoğun bir işbirliği içinde çalışarak ulusal soruna programında merkezi bir yer veren ezilen ulus örgütleri açısından örnek denebilecek bir devrimci stratejik yaklaşım içinde olduğunu gözlerden saklıyorlar. Daha da ötede, Taşnak partisi, Ekim devriminin Kafkaslar'daki ilk zaferi olan kısa ömürlü 1918 Bakû Komünü'nde Bolşevik ve sol SR'lerle birlikte Sovyet iktidarının kurulması için mücadele etmiştir. Evet, sonunda çok ağır bir yanlış yaparak Türk ordularının yarattığı tehdit karşısında Britanya'nın kanatları altına sığınmak istemiş ve böylece Komün'ün çökmesine yol açmıştır. Ama yine de Sovyet iktidarının kuruluşu için birkaç ay için de olsa çaba göstermiştir. Taşnak'ın karşı devrimci bir karakter kazanması bu kırılma noktasından sonradır. 20. yüzyıl boyunca gittikçe artan ölçüde diasporanın burjuvazisinin bir partisi haline gelecek, anti-Sovyet bir karşı devrimciliği bayrağına yazacaktır. Taşnak'ın tarihi Bakû Komünü öncesi ve sonrası olarak kesin çizgilerle ikiye ayrılır.

Son tahlilde, bu yalpalamaların ve karşı devrimciliğe dönüşün temelinde, başta Taşnak olmak üzere Ermeni hareketinin bir köylü sosyalizmi, yani daha açık seçik söylersek bir küçük burjuva sosyalizmi olması yatar. Ermeniler arasında proleter sosyalizminin etkisi sınırlı olmuştur. 20. yüzyıl başında Çarlık Rusya'sında Marksist hareket proletarya içinde büyüyen bir güç kazanırken aynı başarıyı Ermeni halkı içinde gösterememiştir. Bütünüyle Marksist fikirler temelinde kurulan "spesifist" (özgüllükçü) olarak anılan akım çok zayıf kalmıştır. Bolşevizm ise Ekim devriminden önce Bakû'daki Ermeni petrol proletaryası dışında bir varlık gösterememiştir. Bu başarıda, bazen "Kafkasların Lenin'i" diye anılan Stepan Şaumyan ve arkadaşlarının büyük payı vardır. Öte yandan, Ermeni proletaryasının bir ölçüde toplumsal bir varlık gösterdiği Tiflis'te ise RSDİP'in öteki kanadı Menşevikler daha büyük bir nüfuza sahiptir. Erivan ve kırlarında yaşayan Doğu Ermenistan halkı ulusal ezilmeyi, özellikle Batı Ermenistan'daki köylü kardeşlerinin yaşadığı mezalimi sınıf sorununun önüne çıkarma eğiliminde olmuştur.

Bizim kanaatimiz, Bolşevik Partisi'nin devrim öncesinde Ermeni sorunu- na yaklaşımının ulusal sorunu fazlasıyla gözden uzak tutan bir soyut enter-

nasyonalizmle malûl olduğudur. Bunun çok haklı bir nedeni Ermeni sorununun emperyalizmin ve en başta Rus Çarlığı'nın elinde Osmanlı'ya karşı bir silah olarak kullanılıyor olması olabilir. Ama Türk (Azeri) ve Ermeni ulusları arasındaki çelişkinin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'dan Erivan'a ve Bakû'ya uzanan koskoca bir coğrafyada tarihi gelişmeleri nasıl dramatik biçimde belirlediği gözlemlendiğinde, elbette geriye bakmanın avantajı ile Bolşeviklerin bu konuda farklı bir politika güdüp güdemeyeceği sorusunun sorulması kaçınılmaz olmaktadır. Üstelik bu sorun geçmişin bir meselesi değildir. Dağlık Karabağ sorununun nasıl yakıcı bir güncel sorun olduğu hatırlandığında gelecekte yeniden gündeme gelebileceği de ortadadır. Anadolu ve Mezopotamya'nın bugünkü en önemli ulusal sorunu olan Kürt sorununun ardından bütünüyle bu bölgenin en esaslı ulusal sorunu Türk/Ermeni ya da Kürt/Ermeni sorunudur. Evet, Gürcistan da vardır ve onun Abhazlarla ve Osetlerle yaşadığı sorunlar, Rusya'nın bu sorunlara müdahalesi vb. vardır. Ama esas patlayıcı sorun Türk/Ermeni sorunudur. Bolşeviklerin politikasına aşağıda dönecek ve bu konuda geleceğe ilişkin dersler çıkarmaya çalışacağız.

Bu aşamada sosyalizmin Osmanlı topraklarında gelişmesi bakımından merceğimizi genişleterek bir başka noktayı vurgulamak istiyoruz. Ermeni hareketi her ne kadar küçük burjuva karakterde olsa da sosyalist bir hareket olduğu için Osmanlı toplumunda işçi sınıfının mücadelesine ve sosyalizm fikrinin yayılmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. 1908 devrimi ertesinde Osmanlı meclisinde Ermeni milletvekilleri işçi sınıfının çeşitli hakları (grev, çalışma saatleri vb.) konusunda yasa tasarıları sunmuş ve muhafazakâr çoğunluğa karşı azınlıktan olduklarına bakmadan işçi sınıfı lehinde önlemleri de, bunun arka planı olarak sosyalizm fikrini de cesaretle savunmuşlardır. Türkiye'de sosyalistlerin parlamentoya ilk kez 1965'te Türkiye İşçi Partisi'nin 15 sandalye kazandığı seçimlerle girdiği, solda çok söylenen bir şeydir, ama Türk tarihçilerinin Osmanlı tarihini bütünüyle Türk gözüyle okuyarak yoksullaştırmasına soldan verilen bir yankıdan başka bir şey değildir bu. Henüz pek az malzeme ortaya çıkmış olsa bile, meclis zabıtları 1908 seçimiyle meclise giren Ermeni milletvekillerinin daha sonra 1960'lı yıllarda TİP'li milletvekilleri gibi çok ciddi bir mücadele verdiğini ve aynı biçimde baskı altına alınmaya çalışıldığını gösteriyor.²⁰

Osmanlı tarihini indirgemeci ve yoksullaştırıcı Türk ulusal gözüyle okumak, hem Türkiye'de burjuva devriminin tarihini, hem de sosyalist hareke-

²⁰Dr. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faâliyetler*, Ankara, 1967 [yayınevi adı yok], s. 34-54.

tin bu topraklardaki gelişmesinin tarihini yanlış anlama sonucunu doğurur. Bunlardan ilkinde, yani Türkiye’de burjuva devriminin gelişmesinde Türkler dışındaki öteki Osmanlı anasının (unsurlarının) rolüne aşağıda döneceğiz. Burada sosyalist hareketi ele almışken bir saptama daha yapalım. Türkiye’de sosyalist hareket aslında gayri Müslimler eliyle başlatılmıştır. Sadece Ermeniler değil, Bulgarlar, Yahudiler, Türkiye’de Rumlar ve Selanik’te Yunanlar sosyalist hareketin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. 20. yüzyılın başında, Engels’in kuruluşunda rol oynadığı, içinde Lenin, Trotskiy, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht’in mücadele verdiği İkinci Enternasyonal’e üye dört örgüt vardır Osmanlı topraklarında kurulmuş! Hınçak ve Taşnak’ın yanı sıra, Selanik İşçi Federasyonu²¹ ve İstanbul’da Rumların kurduğu Tetebbuat-ı İhtimaiyye Cemiyeti.²² Bunların dışında ayrıca Makedonya İç Devrimci Örgütü (MİDÖ) adı altında örgütlenen ve 1908 devriminin gerçekleşmesine büyük katkısı olan Makedon milliyetçi örgütü aslında Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin (BSDİP) hem “Dar” adını taşıyan daha sert, hem de “Geniş” adını taşıyan daha yumuşak kanatlarının büyük ölçüde etkisi altındadır. Ermeniler (Hınçak ve Taşnak), Yahudiler, Yunanlar ve Bulgarlar (Selanik), İstanbul Rumları (Tetebbuat) ve yine Bulgarlar (MİDÖ) hep sosyalist hareket içinde örgütlenmişlerdir.²³

Peki bunun önemi nerededir? Bu sosyalist odakları görmezlikten gelmek, Türkiye sosyalist hareketi açısından, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı topraklarında daha sonra ittihatçıların soykırımla ve sürgünle dayatacağı Türk milliyetçiliğinden başka bir çözümün de tartışılmakta olduğunu fark etmek fırsatını kaçırmak anlamına gelmiştir. 20. yüzyılın başında bütün bu sosyalist örgütlerin programında **federasyon** yazmaktadır! Selanik İşçi Federasyonu²⁴ ve MİDÖ²⁵ Balkanlarda, Hınçak ve Taşnak ise Anadolu’da federasyon veya benzeri adem-i merkezîyetçi çözümleri savunuyordu. Hınçak belki, ama Taşnak’ın 1915 öncesinde ayrılıkçı olduğu, ayrı bir Ermeni devleti istediği kuyruklu bir yalandır! Taşnak’ın programı esasen bugün Abdul-

²¹ Bu konuda temel kaynak şudur: George Haupt/Paul Dumont (haz.), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalist Hareketler*, çev. Tuğrul Artunkal, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977.

²² Bu “Toplumsal Araştırmalar Derneği” anlamına gelir.

²³ Bütün bu hareket ve örgütlere ilişkin bilgi açısından temel kaynak şudur: Mete Tunçay/Erik Jan Zürcher (der.), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, çev. Mete Tunçay, 5. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

²⁴ Bkz. “Osmanlı Sosyalistlerinin Balkan Federasyonu Çağrısı”, *Gerçek*, Ekim 2012. Ayrıca bkz. Haupt/Dumont, a.g.e., s. 134.

²⁵ Bu dönemde sosyalistler ve daha genel olarak Makedon devrimcileri arasında bu fikir çok yaygındır. Bir örnek için bkz. *Une confédération orientale comme solution de la question d’orient* (Şark Sorunu’na bir çözüm olarak bir Şark Konfederasyonu), Paris: Plon-Nourrit & Cie, 1905. Bu nadir kitaba dikkatimi çeken dostum Ragıp Zarakolu’na teşekkür ederim.

lah Öcalan'ın savunduğu “yerel özerklik” programını çok andırır.

İkincisi, Ermeni halkı soykırımdan sonra bile Türkiye devrimci ve sosyalist hareketine toplam nüfusa orantısız biçimde çok sayıda kadro sağlamıştır. Tarihi Türkiye Komünist Partisi içindeki Ermeniler (Aram Pehlivan, İhmalyan kardeşler ve birçok başka kadro), Maoist harekette yer alanlar (bunlar arasında Hrant Dink de vardır) ve Trotskist hareketin bazı önde gelen kadroları doğrudan doğruya Ermeni cemaatinden gelmiştir. Yani Ermeni cemaati Türkiye’de günümüze kadar hâlâ sosyalizmi ve proletaryanın hareketini destekleyen bir kaynak olmuştur.

3. İstibdat ve aşair

Sol liberalizmin yarattığı devrim karşıtı atmosferde bu toprakların ilk burjuva devrimini, yani 1908’i yerden yere vuranlar elbette 1915 soykırımında kendileri için en güçlü delili buluyorlar. Aşağıda bu konuda liberal klişelerden çok daha nüanslı bir analizin gerekli olduğunu ortaya koyacağız. Şimdi soykırımın tarih öncesine kısaca değinmemiz gerekiyor. Liberaller, burjuva devrimciliği düşmanlığını zaman zaman Abdülhamid savunusuna kadar götürüyorlar. Bu, Abdülhamid dönemine bakmamız için bir başka neden. Bu dönemi ele almak, bize aynı zamanda Ermeni milliyetçiliğinden sonra Türk milliyetçiliğinin ön biçimlenmesini ele alma fırsatı verecek.

Abdülhamid’in başta kaldığı dönem boyunca (1876-1909) bizim konumuz bakımından politikası yalın biçimde şöyle tanımlanabilir: 19. yüzyılın başından itibaren isyanlar başlatmış olan Kürt aşiretlerini düzene bağlamak amacıyla Ermeni köylülüğünün üzerine saldırtmak ve onların artık ürününün bir bölümüne el koymasının önünü açmak. Yukarıda belirtildiği gibi, 1860’lı yıllardan itibaren Kürt aşiret reisleri, kapitalizm öncesi bir hâkim sınıf olarak Ermeni köylülüğünün artık ürününün bir bölümüne el koymak üzere zorbalıklarını zaten arttırmışlardı. Bu durum, Ermeni köylülüğünün Ermeni milliyetçiliğine sarılmasına yol açıyordu. Tabii, Osmanlı devletinin bu zaafı, gerilemekte olan bu devletin parçalanmasından medet uman Düvel-i Muazzama (süper devletler) tarafından suistimal ediliyordu. 1926 tarihli Sovyet Ansiklopedisi’nin gayet güzel özetlediği gibi, “Ermeni Meselesi” iki boyutu birden taşıyordu:

Dış açıdan bakıldığında, büyük devletlerin Türkiye’de merkezkaç kuvvetleri destekleyerek Türkiye’nin zayıflatılması ve daha kolay sömürgeleştirilmesi görülür. Bu meselenin iç doğası ise, Ermeni ulusunun kendi kaderini, Ermeni burjuvazisinin önderliğinde ve buna bağlı olarak Ermeni

burjuvazisinin gelişmesi yönünde tayin etmesidir.²⁶

Ansiklopedinin Ermeni burjuvazisinin üzerinde ölçsüz derecede durmasına katılmak mümkün değil, ama sorunun dışarıdan ve içeriden farklı tezahür ettiğine işaret etmek bakımından bu niteleme gayet doğru. Bir kez dış güçlerin müdahalesi başlayınca, Abdülhamid mutlakiyetçi devletinin güvenliği ve istikrarı açısından demokratik reformlara elbette yanaşamazdı. Bunun yerine, var olan durumu bir ileri aşamasına taşıdı. Aşiretlerin Ermeni köylülüğüne uyguladığı sömürü ve baskıyı kalıcı kılacak düzenli bir askeri güç yarattı: Hamidiye Alayları. 1890’da kurulan bu askeri güç, 1894-96 arasında Ermenilere karşı ardı ardına birçok katliama girişti. Tam rakam saptanamamakla birlikte, bu sürecin sonucu olarak toplam ölü sayısının 300 bine ulaştığı bile iddia edilmektedir. Abdülhamid’in “Kızıl Sultan” lakabını kazanmasının Ermenilere uygulanan bu mezalimle esaslı biçimde ilişkisi olduğu açıktır. Liberallerin, istisnai olarak da olsa, demokratiğini övdükleri adam, işte böyle bir canavardır.

1894-1896 katliamının önemi ikilidir. Birincisi, Kürtlerin Ermenilerin Anadolu topraklarından temizlenmesi sürecinde oynadıkları büyük rolü hiç tartışmasız biçimde ortaya koyar. Aşağıda soykırım dönemi için de ortaya koyacağımız gibi, Kürt aşiretleri bu konuda Türk resmi güçleriyle ve daha sonra burjuva devrimini temsil eden kadrolarıyla sıkı bir işbirliği ve suç ortaklığı içinde olmuştur.

İkincisi, Abdülhamid’in bu katliamı Ermeni soykırımı literatüründe 1894-96 mezalimi ile 1915 soykırımı arasında bir süreklilik olup olmadığı konusunda bir tartışmanın temeli olmuştur. Bizim kanaatimize göre, (ara halkası 1909 Adana katliamı olan) bu iki tarihi olay önemli bir ortaklık içeriyor: Türk ve Kürt hâkim sınıflarının örgütlediği bir kırımla Ermenilerin bastırılması ve yok edilmesi. Ama farklılıklar ağır basıyor. Birincisi, Abdülhamid katliamı Ermenileri her bakımdan çok ağır bir kayıpla karşı karşıya bırakmakla birlikte, burada Ermenileri Anadolu’dan söküp atma yönünde bir irade gösterildiğine dair belirti yoktur. Yani bir “nihai çözüm” hedefi olduğuna dair şimdilik elimizde tarihsel veri bulunmuyor. İkincisi, buna bağlı olarak mezalim sadece Vilayât-ı Sitte’de uygulanmıştır. Soykırımdan farklı olarak Orta ve Batı Anadolu’da bu tür uygulamalar söz konusu değildir. Üçüncüsü ve tarihsel açıdan belki de en önemlisi, ortada Ermenilerin bütünüyle ve sistematik olarak mülksüzleştirilmesinin hedeflendiğini gösteren hiçbir gösterge yoktur. Bilindiği gibi, 1915’in Emval-i Metruke yasaları tam

²⁶ Mehmet Perinçek, *Rus Devlet Arşivlerinden 150 Belgede Ermeni Meselesi*, Genişletilmiş basım, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2012, s. 29.

da bunu hedefleyecektir. Bu fark tarihsel olarak en önemlisidir, çünkü mücadelenin Osmanlı topraklarında yükselmekte olan burjuvazinin iki kanadı (Ermeni ve Müslüman-Türk) arasında kozların paylaşımı olmadığını, Ermeni köylülüğü ile kapitalizm öncesi aşiretler arasında bir mücadele olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

4. Emperyalizm ve ulusal kurtuluş

1860'lı yıllarda ilk kez kıpırdanan, 1878 Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları sonrasında canlanan, 1890'lı yılların ortalarında halk isyanları düzenleyen Ermeni ulusal kurtuluş hareketinin 1915 felaketi ile sonuçlanan yaklaşık yarım yüzyıllık macerasının içinde emperyalizmle ilişkiler büyük bir önem taşır. Ermeni milliyetçi hareketinin Düvel-i Muazzama'ya stratejisi içinde ayırdığı yer ve bunun sonuçları, aslında dünyanın her yerinde, ama özellikle bölgemizde ulusal kurtuluş hareketlerinin emperyalizmle ilişkileri bakımından çok öğretici dersler içermektedir.

Yukarıda Ermeni devrimci partileri üzerinde Marksizmin belirli bir etkisi olsa da, bunların esas olarak narodnizmin etkisi altında gelişen küçük burjuva (köylü) sosyalizmi doğrultusuna sahip partiler olduğunu belirtmiştik. Rus Narodnik hareketinin Ermeni devrimci partileri üzerinde bir etkisi de bunların bireysel terörizmi bir siyasi mücadele yöntemi olarak benimsemişidir. Bu tür eylemler genellikle kitlede çok radikal bir devrimci örgüt ile karşı karşıya olduğu izlenimi doğurur. Ama terörist yöntemlere başvuran birçok örgüt aslında bu eylemleri düzeni kendisini de içine alması yönünde zorlamak amacıyla yapar. Bu bir ölçüde Ermeni devrimci partileri için de geçerlidir. Bütün kaynaklar Ermeni partilerinin terörü esas olarak Avrupa devletlerinin dikkatini Ermeni sorununa çekmek üzere uyguladıkları, Ermeni hareketi için Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı üzerinde baskı uygulamasını sağlama çabasının bu partiler için **stratejik** bir yaklaşım olduğu konusunda hemfikirdir.

Bu yaklaşım elbette gerçek dünyada var olan birtakım temellere dayanıyordu. Başta Rusya olmak üzere, Avrupalı büyük devletler hem Balkan halklarının, hem de Ermenilerin yükselen ulusal taleplerini uzunca bir süredir Osmanlı'yı karıştırmak, tavizler koparmak, ulusal hakları için mücadele eden halkları Osmanlı'dan kopararak kendilerine bağlamak, hatta en uçta Osmanlı'yı çökertmek için kullanmaya yönelmişlerdi. İmparatorluk, Yunanistan'da 1821-1829, Sırbistan'da ise 1804-1835 arasında yaşanan ayaklanma, devrim ve bağımsızlık savaşlarından sonra bu ülkelerin büyük bölümü üzerindeki hâkimiyetini 19. yüzyılda zaten kaybetmişti. Bulgaristan

ise 1878'den itibaren özerk bir devlet olmuştur. 1839 Tanzimat ve 1856 İslahat Fermanları bütün imparatorluğun gayri Müslim halklarının eşit haklara kavuşması için Avrupa devletlerinin uyguladığı büyük basıncın ürünü idi. Yunanistan genel bir destek görmüştü, ama Balkanların Slav halkları (Sırp-lar, Hırvatlar, Bulgarlar, Makedonlar vb.) söz konusu olduğunda esas faal ülke Çarlık Rusya'sı idi. Çarların gözü sadece Balkanlarda ya da doğuda Batı Ermenistan üzerinde değildi. En önemli hedef Boğazlar'dı. Dolayısıyla, Rusya söz konusu olduğunda Osmanlı'nın çökertilmesi amacından bile söz edilmesi mümkündür. Kırım savaşında (1853-56) Britanya ve Fransa'nın Osmanlı'nın müttefiki olarak hareket etmesine Rusya'nın bu emellerine engel olma yönelişi damga vurmuştu. Britanya sadece Rusya'ya değil, öteki büyük devletlere karşı da Osmanlı devletinin bütünlüğünü korumaya çalışıyordu. Bunun en önemli nedeni de, Britanya'nın en çok değer verdiği sömürgesi olan Hindistan yolunun Avrupalı rakiplerin eline geçmesine engel olma çabasıydı.

Rusya en ileri atağını 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında yapmıştır. Bunun sonucunda sadece Balkanlarda değil, Doğu Anadolu'da Ermenistan'da da Avrupa devletlerinin bir denetim kurması kabul edilmiştir. Berlin Antlaşması'nın (1878) 61. Maddesi kendisinden hemen önce imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile karşılaştırıldığında Rusya'nın emellerine önemli engeller getirmiştir ama aynı zamanda Ermeni sorununu bir uluslararası hukuk sorununa dönüştürmüştür. Ermeni sorunu bundan böyle esas olarak bu 61. maddenin öngördüğü uluslararası denetimin uygulanması etrafında şekillenecektir. Vilayât-ı Sitte'ye yabancı gözlemciler atanması talebi 1908 devriminden sonra iyice güçlenecek, sonunda iki denetmen atanacak ama bunlar göreve doğru dürüst başlayamadan Osmanlı Birinci Dünya Savaşı'na girecek, soykırıma yönelecektir.

Şimdi sorulması gereken soru şudur: haklarının korunması bütün Avrupa devletler sisteminin uluslararası antlaşmalarla saptanmış görevi ve önceliği haline gelmesine rağmen, nasıl olmuştur da Ermeniler Berlin Antlaşması'nı (1878) izleyen 40 yıl içinde iki çok büyük (1894-96 ve 1915), bir de yerel (Adana, 1909) katliama maruz bırakılabilmıştır? Bu sorunun cevabı ikilidir. Birincisi, emperyalist devletlerin kısa vadede önlerine koydukları hedefler, bu devletlerin çıkarları orta ve uzun vadede değiştiğinde tamamen kadük hale gelebilir. Nitekim 1890'lı yıllarda emperyalist devletlerin her birinin politikası farklı yönlerde geliştiği için Osmanlı Ermenileri büyük ölçüde kaderleriyle baş başa bırakılmıştır.

1915'e gelince, artık bir dünya savaşı çıkmıştır ve Avrupa'nın birçok dev-

leti (İtilaf güçleri) Osmanlı'yla zaten savaşılmaktadır, ama savaş döneminde böyle katliamları yapmak kolaylaşır. İkincisi, emperyalist devletlerin bazıları da Osmanlı İmparatorluğu'na bütünüyle çıkar bağlarıyla bağlanmıştır. İmparator II. Wilhelm dönemi Almanya'sı için olan tam tamına budur. Buna aşağıda daha ayrıntılı olarak gireceğimiz için burada değinip geçiyoruz. Sadece şunu belirtelim: her iki büyük katliamda da, gerek Abdülhamid döneminde, gerekse İttihatçılar döneminde, Almanya'nın politikası Osmanlı'nın Ermeni mezalimi konusunda elini müthiş rahatlatmıştır.

Yarım yüzyıla yakın bir süre boyunca emperyalizmin Osmanlı'ya müdahalesini Ermeni ulusal hakları için **stratejik** bir koz olarak ele alan bir Ermeni devrimci hareketinin bu yönelişinin kendi halkının yüz binlerle, milyonlarla katledilmesiyle ve yurdundan neredeyse silinmesiyle sonuçlanması, üzerinde dikkatle durulması gereken bir olgudur. Ezilen halkların ulusal kurtuluşu mücadelesinde emperyalist güçlerden medet ummak genellikle “gerçekçilik” adına savunulur. Buna karşı çıkanlar gereksiz bir ilkesel katılık içinde olmakla suçlanır. Anadolu-Mezopotamya-Kafkaslar bölgesinde en azından iki halkın son yüzyıl içinde yaşadıkları bu konuda önemli dersler içeriyor. Filistin, Birinci Dünya Savaşı'nda Britanya ile işbirliği içinde özgürlüğüne kavuşma özlemi içine girmişti. Bugün tam bir yüzyıl sonra Filistinliler hâlâ bir sömürge statüsünde yaşıyorlar. Ermeni halkı ise 19. yüzyılın son üçte birinde özgürlükleri ve hakları için mücadeleye girdi. Bu halkı temsil edenler kurtuluşu büyük ölçüde emperyalizmle ittifaka bağlamayı seçti. Sonunda bu halk bütün dünyanın gözleri önünde bir soykırıma uğradı. Bu soykırımın üzerinden koskoca bir yüzyıl geçtiği halde, NATO üyesi, Ortadoğu'nun en gelişkin kapitalist ekonomisine sahip, emperyalizmin demokratik (siz bunu emperyalizm yanlısı diye okuyun) bir İslam ülkesi modeli Türkiye devletin gücü dolayısıyla emperyalist devletler sistemi daha Ermeni halkının soykırıma uğradığını bile tam olarak tescil edememiş bulunuyor! “Gerçekçi strateji” bu oluyor demek ki!

5. Burjuva devrimi ve milliyetler sorunu

Türkiye topraklarında yaşanan ilk burjuva devrimi olan 1908 devrimi, daha sonraki 1919-1923 devriminden, hem büyük halk kitlelerinin devrimde yoğun olarak yer almasıyla, hem de çokuluslu karakteri ile ayrılıyordu. Anadolu ve Balkanlar'da 1904-1905'ten itibaren yaşanan vergi isyanlarından asker ayaklanmalarına kadar birçok olay, ülke çapında esnafın ve köylülüğün büyük bir huzursuzluk içinde olduğunu ortaya koyuyordu. 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra ise iki ay boyunca, eşi tekrar ta

1960'lı yıllara kadar görülmeyecek bir grev dalgası büyük kentleri sarmış ve genç işçi sınıfının devrimin bir parçası olduğunu ortaya koymuştur.

İşin ulusal boyutuna gelince: “Jön Türk devrimi” nitelemesi, bu devrimi adlandırmak için yetersizdir, çünkü bu isim devrim sadece “Türk”lere aitmiş gibi bir çağrışım yapar. Oysa ayaklanma her şeyden önce Makedon devrimci hareketinin 1903 ayaklanmasının bir devamıdır. Ermeni devrimci örgütlerinin Abdülhamid istibdadına karşı faaliyetlerinin bir ürünüdür. 1908 yılında patlak veren Arnavut isyanının kışkırttığı bir olaydır. Enver ve Niyazi Bey’ler ancak bütün bunlar biriktiği için dağa çıkmışlardır.

1908 devrimi bütün bu özellikleri dolayısıyla en iyi, kendi kullandığı “Hürriyet” kavramıyla, “Hürriyet Devrimi” olarak anılabilir. (O dönemde kimse “II. Meşrutiyet’in ilanı” demiyordu. Onyıllar boyunca 24 Temmuz 1908, “Hürriyetin ilanı” olarak anıldı.) Bu isim şundan da uygundur: 1908 devrimi ülkeye birkaç yıl için de olsa imparatorluğun farklı halkları arasında bir kardeşleşmenin ve birlikte daha demokratik bir geleceği inşa çabasının önünü açmıştır. Enver ve Niyazi Bey’ler, 24 Temmuz günü, daha birkaç ay öncesine kadar dağlarda kovaladıkları Makedon devrimcilerle kucaklaşıyordu. İttihat ve Terakki, istibdada karşı Ermeni devrimci örgütleri Hınçak ve Taşnak ile el ele mücadele ediyordu. Devrime karşı düzenlenen ünlü 31 Mart ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusu’nda Makedonyalılar ve Bulgarlar da vardı.

Bu genel tablo çerçevesinde, Ermeni devrimci hareketinin yıllar üzerinden Abdülhamid istibdadına karşı mücadelesiyle 1908 devrimine nasıl katkıda bulunmuş olduğunu kısaca özetleyelim. Ermeni devrimci hareketinin ilk atağı, 1894 ile 1897 arasında Osmanlı topraklarını saran ve sarsan bir isyanlar dalgası içinde ortaya çıkmıştır. Önce 1894’te Sason Ermenileri (yukarıda Ermeni köylülüğü hakkında anlattıklarımız hatırlansın) ayaklanmıştır. Bu halk ayaklanmasında Hınçak önemli bir rol oynamıştır. Bundan bir yıl sonra başlayan Makedon devriminin Sason isyanından esinlendiği tarihi bir olgu olarak bilinmektedir. Makedon devrimi bütün bir halkın ayağa kalktığı Sason’dan farklı olarak bir gerilla mücadelesi olarak başlamıştır. Yine 1895’de İstanbul’da Kumkapı’da o dönemde doğuda devam etmekte olan Ermeni katliamını kınamak için binlerce Ermeni barışçıl bir protesto için toplanmış, ama daha yürüyüşlerine başlayamadan güvenlik güçlerince biçilmiştir. Bu topluluğun İstanbul’un âmira kültürünün etkisi altında rehavet içinde yaşayan burjuvalarından ve küçük burjuvalarından değil, Doğu Anadolu’daki kıyımdan kaçmış ve İstanbul’a sığınmış Ermeni hamallardan, kayıkçılardan ve her türlü yoksuldan oluştuğunun altını çizmek gerekir.

1896-97 Girit ayaklanması bu devrimci dalgaya çok önemli bir katkıda bulunmuştur.²⁷ Yine 1896 yılı içinde bu sefer Zeytun Ermenileri ayaklanmıştır. Yeterince araştırmamış olduğumuz için geçici bir tez olarak diyebiliriz ki, 1894-96 Osmanlı'da burjuva devriminin ilk yaygın dalgasıdır.²⁸ Bu durumda, 1894-96 arasında Abdülhamid'in Hamidiye Alayları'nı kullanarak yaptığı katliam bir karşı devrim operasyonu olmaktadır. Bunu geçici bir hipotez olarak ileri sürüyoruz. Bu doğru ise, 1894-96 katliamını 1915 soykırımından ayıran bir başka nokta da budur, çünkü 1915'te devrimci bir ataktan söz edilemez.

1894-97 dalgasında bütün Ermeni isyan ve eylemlerinde belirgin olarak Hınçak öncülüğü görülmektedir. Bunun tek istisnası 1896'daki Osmanlı Bankası baskınıdır. Osmanlı devletinin merkez bankası rolünü üstlenmek üzere Fransız sermayesiyle kurulan bankanın İstanbul'daki merkezi bir Taşnak komandosuna basılmış ve uzun süren bir işgalden sonra militanlara baskını kaldırma karşılığında ülke dışına güvenceli biçimde çıkma izni verilmiştir. Osmanlı Bankası baskını 1894-97 döneminde yaşanan büyük Ermeni mücadeleleri arasında kitleden kopuk, sadece bir öncünün kahraman bir eylemciliği temelinde atılmış tek adımdır. Amacı da tam tamına yukarıda vurguladığımız gibi, Avrupa'nın dikkatini Ermeni sorununa çekmektir. Burada bir an durup “konuşması kolay, bu baskın yapıldığında yaklaşık iki yıllık bir süre içinde yüz binlerce Ermeni, Hamidiye Alayları'nın vahşeti altında can vermişti” denebilir. Böyle bir durumda her devrimcinin içinden umutsuz da olsa birtakım eylemlere girişmek gelebilir. Sorun, her ne kadar bu tür eylemler çarpıcı bile olsa etkili olmamakla birlikte eylemin kendisi değildir, amacının emperyalizmi harekete geçirmek olmasıdır.

İkinci devrimci dalga ise 1903 ile 1908 arasında yaşanmıştır. Bu dalga içinde bir gerilla hareketi olarak başlamış olan Makedonya devriminin kitleleşerek bir halk devrimine dönüşmesi, bu devrim Osmanlı ordusunun şiddetli tepkisi altında duralarken bir yandan gerilla hareketinin (“komitacılık”)

²⁷ İttihat ve Terakki'nin tarihsel önderlerinden Ahmed Rıza, Girit ayaklanmasını desteklemiştir. Eminalp Malkoç, “Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmed Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası”, [http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-11-malkoc.pdf](http://ataturkilkileri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-11-malkoc.pdf), indirme tarihi: 23 Şubat 2015. “Ulusal çıkar”dan başka bir şey bilmeyen bugünün dar görüşlü sözde solcularından farklı olarak burjuva devriminin kadroları ve aydınları ilginç tutumlar takınmaktadır. Birazdan Tevfik Fikret'le ilgili bir anekdotta aynı şeyi göreceğiz.

²⁸ Bir de daha önce 1860-62 arasında yaşanan bir isyan dalgası vardır. Bu dönemde 1860-61 yıllarında Lübnan Marunileri (Hristiyanlar) ayaklanmış ve Fransa lideri III. Napolyon'un müdahalesi sayesinde özel bir statü kazanmışlardır. Buna 1861-62'de Zeytun Ermenilerinin isyanı eklenmiştir. Ayrıca aynı dönemde Balkanlar'da Karadağ ve Bosna-Hersek de çok gergin bir atmosfer sergiliyordu. Bizim kanaatimiz, bu ön dalganın azınlıkların isyanı olarak değerlendirilmesi gerektiği, burjuva devrimci ayaklanmaların koşullarının henüz oluşmamış olduğudur.

devam etmesi, 1905'ten itibaren Balkanlar, Anadolu, hatta Arap coğrafyasında vergi isyanları, çeşitli yörelerde kışla isyanları ve 1908'de Jön Türklerin o güne kadar bastırmaya çalıştıkları Makedon devrimcileri yerine silahlarını padişaha çevirmeleri vardır. Bu ikinci dalgada Ermeni katkısı daha az, hatta hemen hemen hiç yoktur. Öyle anlaşıyor ki 1894-96 kırımı Ermeni toplu-munda travmatik bir etki yaratmıştır. Bu dönemin şayanı dikkat tek Ermeni eylemi, Taşnak militanlarının 1905 yılında Abdülhamid'in arabasının geçeceği yola bomba koyması, ama bombanın araba geçtikten hemen sonra patlamasıdır. Bugün böyle bir olay olsa koskoca bir koro “terör” çılgınlıkları arasında ayağa kalkar. Yüzyıl dönümünün fikri plandaki en önemli burjuva devrimcisi Tevfik Fikret, bu olayı “Bir Lahza-i Teahhür” (“Bir Gecikme Anı”) şiiriyle karşılamıştır. Bu şiirden bazı beyitleri bugünün Türkçesiyle aktaralım:

Ey şanlı avcı, tuzağını boşuna kurmadın!
Attın...ama yazık ki, yazıklar ki vuramadın!

...

Kanlarla bir cinâyete pek benzeyen bu iş
Bir iyilik olurdu, benzeri yüzyıllarca geçmemiş.

...

Kurtuldu; hakkıdır, alacak şimdi öcünü;
Ancak; unutmasın şunu (ki) alçaklığın tarihi:
Bir kavmi çiğnemekle bu gün eğlenen (alçak)
Bir anlık gecikmeye borçlu bu keyfini²⁹

Görüldüğü gibi Tevfik Fikret Osmanlı padişahına Ermeniler tarafından hazırlanan suikasti övmekle kalmıyor, aynı zamanda yazıklanıyor! Şiirin en çarpıcı yanlarından biri de Abdülhamid'in “bir kavmi çiğnemekle” meşgul olduğunu vurgulamasıdır. “Kavim” kavramının bütün Osmanlı “ulus”u anlamına gelmesi olanaksızdır, çünkü “kavim” Osmanlıca'da Batı'daki “etnik grup” tanımına en yakın terimdir. Öyleyse o günün Türkiye'sinde bir şair açık

²⁹ Şiirin yukarıda verilen beyitlerinin aslını da okuyucuya sunmakta yarar var:

Ey şânlı avcı, dâmını bîhûde kurmadın!
Atdın... fakat yazık ki, yazıklar ki vuramadın!

...

Kanlarla bir cinâyete pek benzeyen bu iş
Bir hayr olurdu, misli asırlarca geçmemiş.

...

Kurtuldu; hakkıdır, alacak şimdi intikaam;
Lâkin unutmasın şunu tarih-i siflekâm:
Bir kavmi çiğnemekle bu gün eğlenen...(denî)
Bir lâhza-i teahhûra medyun bu keyfini!

açık padişahın Ermeni kavminin ezilmesi temelinde saltanat sürdüğünü söyleyebilmektedir. Bugünle karşılaştırılınca çarpıcıdır. 1908 devriminin arifesinde farklı “millet”lerden devrimciler arasındaki bu dayanışma duygusu devrimin nasıl ve neden gerçek anlamda çokuluslu olduğunu açıkça ortaya koyar.

Devrimin eylemli olarak hazırlanmasındaki bu duygu ortaklığı, pratikte çeşitli milliyetlerden devrimcilerin, yukarıda izah edildiği gibi, birlikte kongreler yapması (1902 ve 1907 İttihat ve Terakki kongreleri) ile el ele gitmiştir.

Devrimden sonra durum bugün sol liberalizmin “İttihatçılık” olarak çizdiği karikatürden çok farklıdır. Genel olarak bakıldığında, Osmanlı toplumu 1908’den sonra tam bir özgürlük patlaması yaşar. Sayısız siyasi parti, dernek, gazete ve dergi gün yüzünü görür. Benzeri ancak 1960’lı yıllarda görülecek bir grev dalgası patlak verir. İnsanlar Anadolu’nun küçük kentlerinde dahi “Hürriyet! Hürriyet!” nidalarıyla sokakları hıncahınç doldurur. Aralık ayında Meclisi Mebusan kapatılışından 30 yıl sonra toplanır. Ülkeyi bir baştan ötekine bir özgürlük atmosferi sarmıştır. Yeni rejim her yönüyle çokulusludur. İmam, papaz, haham milletlerin temsilcisi olarak kalabalıkların içinde, çoğu zaman önünde yerlerini alırlar. “Komitacı” adıyla bilinen gerillalar serbest bırakılır.

Bu bağlamda, 1908 sonrasındaki ilk seçimle oluşan Meclisi Mebusan’ın bileşimi özel bir önem taşır. Milletvekillerinin 142’si Türk’tür (o dönemde Kürtler de bu şekilde sınıflandırılmaktadır), ama mecliste aynı zamanda 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp, bir de Ulah milletvekili vardır. Yani 142 Türk, 133 Türk olmayan vekil! İşin daha önemli bir yönü, bu milletvekillerinin ezici çoğunluğunun İttihat ve Terakki listelerinden seçilmiş olmalarıdır. Bu yazıdaki konumuz açısından Ermeni milletvekillerinin konumu özel önem taşır. 1902 ve 1907 kongrelerinde işbirliğini örgütsel biçimler altında geliştirmiş olan İttihat ve Terakki ile Hınçak ve Taşnak arasında seçimlerde de tam bir ittifak kurulmuştur. Böylece Ermeniler meclise İttihat ve Terakki listesinden girmişlerdir. Ermeni devrimci hareketinin karakteri hatırlandığında, bunların arasında elbette sosyalist milletvekilleri de vardır. Bakın sağcı bir yazar bu durumu nasıl anlatıyor:

Osmanlı İmparatorluğunda ilk sosyalistler Ermeni politikacılarıydı. Abdülhamid devrinde memleket sınırları dışında kurulan iki Ermeni partısından biri sosyalist, hem terimin Marksist anlamıyla sosyalistti. Ermeni istiklâline giden yolu sosyalizm idealinin ışığında arayan bu adamlar, hepsi Marksist olan Avrupa’daki Çarlık Rusyası’nın muhalifleriyle – Bolşevik ve Menşeviklerle – sıkı fıkı temastaydılar ve onların etkisi altında

onlar da sosyalizme kaymıştı. İlk Meşrutiyet parlâmentosunda Ermeni meb'uslardan başka, bizzat "İttihad ve Terakki"nin seçip meb'us diye İstanbul'a gönderdiği Bulgarlar arasında da, kıpkızıl sosyalist olanlar vardı. Meselâ (...) Selanik Bulgar Meb'usu Vlâhof "hakikî bir sosyalist" idi.³⁰

Yani sol liberalizmin "İttihatçı" diye despot Türkçüler olarak andığı par-tinin milletvekilleri arasında "azılı sosyalist" Ermeni ve Bulgarlar da vardır!

Bu dönem, Balkan savaşlarına kadar Jön Türklerin ülkenin geleceğini bütün Osmanlı "anasırı" ile birlikte kurulacak modern bir toplumda gördüğü bir dönemdir. Bu tür modern bir demokrasinin birlikte kurulması için çalış-mayı öngören program ise "Osmanlıcılık" adıyla anılır. 1908 devriminin asıl programı budur. Bu program Abdülhamid rejiminin en başta Ermenilerin ezilmesi hatta katledilmesine dayanan yönelişiyle taban tabana zıttır.

Bu bağlamda 1909 Adana Ermeni katliamından söz etmek gerekir. Ada-na, çevre halkı ayaklanmış olduğu için 1894-96 katliamını kendi gücüyle atlatmış bir şehirdi. 1909'da burada Abdülhamid dönemini andıran, kimi tahminlere göre 10 bin dolayında Ermeni'nin öldürüldüğü bir katliam ger-çekleşti. Bazıları bunu otomatikman Jön Türklerin "zaten" Ermeni düşmanı olduğunun bir kanıtı olarak göstermeye çalışırlar. Oysa Dadrian gibi soykı-rım araştırmacılarının bile teslim ettiği gibi, aslında Adana tam tersine Jön Türklerin iktidarını sarsmak için gericilerin hazırladığı bir saldırı idi. Yüz binlerce Ermeni'nin katledildiği 1894-96 katliamından sonra kimsenin yar-gılandığına dair bir tarihi veriye biz rastlamadık. Oysa Adana kırımının he-men ardından yüzden fazla fail idam edilmiştir.³¹ Birinci Dünya Savaşı'nın ertesinde İstanbul'da kurulan olağanüstü mahkeme de, çoğu gıyabında ol-mak üzere soykırımın elebaşlarını idama mahkûm edecektir, ama bir yandan soykırımın ölçeği artık cinayetlerin üstünün örtülemeyeceği kadar büyüktür, bir yandan İttihatçıların rakipleri onlardan siyasi intikam alma peşindedir, bir yandan da (en önemlisi budur) İstanbul işgal güçlerinin hâkimiyeti al-tındadır, politikaya bu yön vermektedir. Adana yargılamalarında da büyük devletleri tatmin etmek bir saik olarak rol oynamış olabilir. Ama politikanın bu genel bağlamı ile işgal olgusu aynı kefeye konamaz.

Kısacası, 1908 Hürriyet devrimi ilk evresinde bugün çizilen karikatür-

³⁰ Münir S. Çapanoğlu'nun *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi* kitabından aktaran Tevetoglu, a.g.e., s. 35.

³¹ Vahakn Dadrian, *The History of the Armenian Genocide. Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*, Providence: Berghahn Books, 1995, s. 179-184. Bu kitabın Türkçesi de mevcuttur: Vahakn Dadrian, *Ermeni Soykırımı Tarihi. Balkanlardan Anadolu ve Kafkasya'ya Etnik Çatışma*, İstanbul: Belge Yayınları, 2009.

den çok farklı bir karaktere sahiptir. Bunun dış politikaya yansıyan bir yanı da vardır: Osmanlı, devrimin bu ilk döneminde, Abdülhamid'in cinayetlerini gözü kapalı onaylamış olan II. Wilhelm Almanya'sından uzaklaşmış, Britanya'ya yakın bir politika izlemeye başlamıştır. Bütün bu yöneliş, Balkan savaşlarının başlaması ile birlikte sarsıntıya uğrayacaktır. Balkan Harbi, Osmanlı'nın millet-i hâkimesi Türklerde, imparatorluğun, hatta devletin kendisinin varlığının bütünüyle elden gideceğine dair bir korku yaratmıştır. Osmanlı'nın bütün etnik unsurlarına dayanarak ileri doğru yürüyeceğine ilişkin projeye büyük bir darbe indirmiştir. 1908 devriminin çokuluslu bir Osmanlı devleti inşası programını terk ederek koyu ve gerici bir Türk milliyetçiliğine batmasına yol açmıştır. Bu toprakların tarihi açısından Osmanlı'nın bazı sömürge topraklarını yitirmesinden çok daha büyük bir önemi vardır.

Balkan Harbi, Hürriyet Devrimi'nin kendi burjuva zemininde kalmakla birlikte geri çekilmesi, muhafazakârlaşması ve çokuluslu karakterinin tahrip olması anlamına gelmiştir.

Ekim 1912'de başlayan Balkan Harbi, yüzyıllardır aynı zamanda bir Balkan devleti olan Osmanlı'yı dokuz ay içinde (başlangıçta Edirne'yi bile yitirecek şekilde) Balkanlardan söküp atmıştır. Bunun yarattığı travma temelinde İttihat ve Terakki'de muazzam bir dönüşüm başlamıştır. Daha önce Temmuz 1912'de, Halâskâr Zabitan adlı bir örgütün darbesi ile iktidardan uzaklaştırılmış olan İttihatçılar, savaşın orta yerinde, 23 Ocak 1913'te ünlü Bâbüali baskınıni düzenlemişler ve ellerinde tabancalarla hükümeti değiştirmişler, kendilerinden yana Mahmut Şevket Paşa hükümetini kurdurtmuşlardır.

Görüldüğü gibi, devrimin atmosferi değişmiştir. Altı ay içinde iki karşıt darbe, İttihatçıları önce iktidardan düşürmüş, sonra iktidara getirmiştir. Artık 1908'in "hürriyet" atmosferinden, onu izleyen dönemin serbest seçimlerinden giderek iz kalmayacaktır. Bundan daha kötüsü, iktidara despotik yöntemlerle tutunmaya başlayan İttihatçıların çokuluslu bir burjuva devleti inşasından vazgeçerek Türkçülüğe yönelmesidir. 1913, "Milli İktisat" denen dönemin resmen açılmasına tanık olmuştur. Bu dönem, **Müslüman hâkim sınıfların gayrimüslimler aleyhine sermaye birikiminde öne geçirilmesi** amacıyla sayısız tedbir alındığı dönemdir.

Savaşın politikanın başka yöntemlerle devamı olduğu görüşü, bazen iç politika için de doğrudur. Barış zamanında Müslüman hâkim sınıfları, Rum, Ermeni, Yahudi ve Levanten burjuvazi aleyhine politik yöntemlerle güçlendirmeye çalışan İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı başlayınca, özel-

likle Ermenilere karşı aynı yaklaşımı bu kez askeri yöntemlerle yürütmeye yönelmiştir. 1915 Nisan ayında tehcirle başlayan ve iki yıl içinde Anadolu'daki Ermeni varlığını neredeyse kökünden yok eden soykırım, işte bu milliyetçi politikanın ürünüdür.

1908'den 1913'e kadar, sınıf sorununu sadece burjuvazinin çıkarları açısından ele almakla birlikte çokuluslu bir burjuva devletini nispeten demokratik yöntemlerle inşa etmeye girişmiş olan Hürriyet Devrimi ve onun güçlü önderliği İttihatçılık, 1913'ten dünya savaşının yitirilmesiyle birlikte önderlerinin ülkeden kaçtığı 1918'e dek gerici ve kıyıcı bir Türk milliyetçisi politika izlemiştir. Hürriyet Devrimi'nin de, İttihatçılığın da tarihi, böylesine keskin bir biçimde iki karşıt evreye ayrılır. Arada ise Balkan Harbi vardır.

İttihat ve Terakki, 1913'te burjuva devrimcisi karakterini yitirmemiştir. Burjuva bir devletin inşası ve kapitalizmin Osmanlı topraklarında gelişmesi yolunda çaba devam etmektedir. Yani İttihatçılık bu büyük dönüşüm ile karşı-devrimci olmuş değildir. Burjuva devriminin zemini üzerinde kalmakla birlikte katılmış ve despotlaşmıştır. Devrimin amaçlarını gerici yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Siyasi tarihte buna "Termidor" denir. Yani devrim içinde gericileşme. İçerikte devrimin devamı, yöntemlerde gerici. İşte Balkan Harbi, Hürriyet Devrimi'nin Termidor'u rolünü görmüştür.

"Termidor" 1789 Fransız devrimi ile siyasi literatüre yerleşmiş bir terimdir. 1793'e kadar, burjuva devriminin en ileri kanadı olan ve büyük ölçüde kentlerin baldırı çıplaklarına, yani emekçilerine yaslanan Jakobenler, bu tarihte Napolyon Bonapart tarafından iktidardan düşürülür. Napolyon, bir yandan devrimin halkçı dinamiğine son vererek ağır bir despotizmi yerleştirirken, bir yandan da devrimin kazanımlarını, özellikle serfliğin ilgasını orduları aracılığıyla bütün Avrupa'ya yaymaya girişmiştir. Yani icraatinin içeriği devrimin hedeflerine uygundur, ama yöntemleri gericidir. Hatta bazı yönlerden eski rejimden ödünç alınmıştır: kendini imparator ilan etmesi gibi.³²

O zamandan beri, devrimin sınıf zeminini terk etmemekle, başka bir deyişle eski rejimin ve devrilen sınıfın yanına geçmemekle birlikte, devrimin canlılığını durduran, kitleleri dışlayarak gerici ve despot bir yönetim yoluna sapan iktidar oluşumlarına "Termidorcu" denir. 1913 sonrası İttihat ve Terakki zorbalığı Türkiye devrim tarihinin ilk Termidor'udur.

³² Uzun bir tartışmaya girmeksizin Stalin'in ve onun lideri olduğu bürokrasinin de Sovyet tarihinde Termidorcu bir dönüm noktasının ertesinde iktidar olduğu söylenebilir. Stalin örneğin sosyalizmin ana amaçlarından biri olan merkezi planlamayı yerleştirmiştir, ama gerici bir baskı altında. Kolektif tarımı kurmuştur, ama Marksistlerin her zaman reddetmiş olduğu zorla kolektifleştirme yöntemiyle, milyonlarca Ukraynalı köylünün ölümüne yol açma pahasına.

6. Osmanlı emperyalizmi

*Çanakkale içinde vurdular beni,
Ölmeden mezara koydular beni.*

Halk türküsü

Ermeni soykırımını anlamanın ilk koşulu, 1908 devriminin geçirdiği Termidor’u kavramaksa, ikinci koşulu Osmanlı’nın eski adıyla Cihan Harbi, şimdiki adıyla Birinci Dünya Savaşı içindeki konumunu doğru kavramaktır. İttihat ve Terakki’nin Cihan Harbi karşısındaki politikası ile Ermeni soykırımını arasında bire bir, ayrılmaz, neredeyse organik bir ilişki vardır.

Osmanlı’nın Cihan Harbi’ndeki konumu konusunda Türkiye burjuvazisinin ve burjuva sosyalizminin düşünce sistemlerinde çok gülünç bir çelişki üremiştir. Burjuva düşüncesinin de, solun da iki ideolojik kanadı, yani Kemalizm ve liberalizm bir tuhaf mutabakat içindedir. Osmanlı’nın Birinci Dünya Savaşı’na girmesi, Enver Paşa’nın ya da daha genel olarak İttihatçılığın bir macerası olarak yerden yere vurulur. Bu yüzden Sarıkamış’ta yaşanan bozgun en ağır terimlerle mahkûm edilir. Ama sonra Çanakkale savaşı göklere çıkarılır, yurt savunması olarak ilan edilir, milli bir davaya dönüştürülür (Burada parantez açarak belirtelim: Çanakkale savaşı konusunda liberallerin ayırt edici bir tavrına biz rastlamış değiliz. Onların bu konuda nötr denebilecek bir yaklaşım içinde olduğu kabul edilebilir). Çanakkale’nin yüceltilmesinin ölçeği solda daha da genişletilir: Buna göre, Çanakkale’de Türkiye’nin İtilaf devletlerine karşı kazandığı zafer sadece Türkiye açısından değil, dünya tarihi açısından da son derecede ilerici bir gelişmedir, çünkü Rusya’da Ekim devrimini olanaklı kılmıştır.

Burada Türkiye’de tarihi gelişmenin, ideolojinin iki ana kanadını, yani Kemalist ve liberal kanatları (ya da son on yıllarda solda ortaya çıkan kümeleşme açısından bakarsak ulusalcı ve sol liberal akımları) bir araya getirmesi ilginçtir. Bu, özellikle Osmanlı’nın Cihan Harbi’ne girişinin açıklanması ve ülkenin büyük savaştaki konumunun değerlendirilmesi söz konusu olduğunda iki taraf açısından çok farklı dürtülerin sonucudur. Kemalizm, kendini İttihatçılıktan tam da bu sonuncunun Cihan Harbi dönemindeki iflası dolayısıyla ayırmakta çok titizdir; Mustafa Kemal, iş başına dönmek için Anadolu hareketinin sendelemesini beklemekte olan Enver Paşa ve adamlarına karşı Anadolu Hareketi’ni dikkatli biçimde sakınır. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı’nda Enver’in izlediği politika tasvip edilemez. Zaten sonuç olarak Enver Paşa’nın programı imparatorluğun sürdürülmesine dayandığı, oysa Mustafa Kemal’in Cihan Harbi yenilgisinden sonraki programı ise, Misa-

kı Milli sınırlarından da anlaşılacağı gibi, bir ricat (geri çekilme) programı olduğu için iki projenin karşı karşıya getirilmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden Kemalizm, okul kitaplarına bile yansıyan biçimde Enver Paşa önderliğindeki İttihatçı hükümetin Cihan Harbi'ne girmesini maceracı bir politika olarak niteler, Sarıkamış dolayısıyla da Enver'i yerden yere vurur.

Liberalizme ve sol liberalizme gelince, bu ideolojik akım Türkiye tarihini yorumlarken “sivil toplum”a karşı devletin baskıcı tavrını modern çağda bir ilk günah olarak İttihatçıların sırtına yükler. Dönem ayrımı yapmaksızın, İttihatçılığa bu hareketin hem devrimci (1908-1913), hem de Termidorcu (1913-1918) dönemlerinde düşmandır. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı içindeki konumuna ilişkin tavrını da bu belirler (Çanakkale savaşının burada kısmi bir istisna oluşturduğuna yukarıda değindik).

Hem sağ ve sol liberallerin, hem de Kemalistlerin ve ulusalcıların Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girişinin sorumluluğunu, (farklı nedenlere bağlı olduğunu gördüğümüz) İttihatçılık ve Enver Paşa düşmanlığı dolayısıyla bu siyasi harekete ve önderine yüklemesi tarihin idealist bir yorumudur. Gerçek ilişkileri açıklamaktan ziyade gizler. Dolayısıyla, önce Osmanlı'yı Birinci Dünya Savaşı'nda merkez devletlerin, esas olarak Almanya'nın yanında yer almaya sevk eden esas dinamığı ele almak zorundayız.

Cihan Harbi'ne yaklaşımda aslında Türkiye tarihinin farklı aşamaları için de kullanılan idealist metodolojinin yeni bir cisimleşmesini görüyoruz. Tarih, sınıfların mücadelesi olarak değil, belirli bireylerin fikir ve duygularının harekete geçmesinin sonucu olarak biçimlenir bu metodolojide. Enver Paşa için, Enver, Talât ve Cemal'den oluşan Triumvira (üçlü) için ya da bir aşamadan itibaren İttihatçılık için söylenenler yanlış olmayabilir. Ama bunlar daha derinde işleyen birtakım çelişkilerin kendilerine çözüm ararken büründüğü somut biçimlerdir.

Osmanlı'nın Cihan Harbi'ne girişi ve onun içindeki konumu, doğrudan doğruya Türkiye'de yeni yükselmekte olan burjuvazinin kendi bağrındaki çelişki ve mücadelelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın son yarım yüzyılına, hatta Tanzimat'tan itibaren bu topluma bütünüyle damga vuran çelişki, burjuvazinin kendi bağrındaki bir çelişki idi: Osmanlı ülkesinde yükselişe geçen ticaret burjuvazisi büyük ölçüde Hristiyan ve Yahudi halklardan oluşuyordu. Devlet gücü ise büyük ölçüde Müslüman Türklerin elinde idi. 1908 Hürriyet Devrimi, yeni yükselmekte olan burjuvazinin ve onun yandaşı olan mektepli katmanların eski rejime karşı **birlik içindeki son atağı** oldu. Balkan Harbi (1912-13) İttihat ve Terakki'nin “anasır”ı bir

arada tutma umutlarını travmatik biçimde ortadan kaldırarak, Osmanlıcılığın sonunu ilan etti. İttihat ve Terakki Türk ve Müslüman hâkimiyetinde bir Osmanlılık projesine dönüyor, özellikle Ermeni ve Rumları dışlayan bir program benimsiyordu. Ekonomik gücü elinde tutan gayri Müslim unsurlara karşı bu yeni yöneliş sermaye birikiminde hâkimiyeti devlet gücüyle Türk ve Müslüman yeni yetme burjuvaziye vermeyi amaçlıyordu. Bunun anlamı Türkçülük ve İslamcılık akımlarının ya ayrı ayrı ya da birlikte yeni yönelişin temelini oluşturması idi. Birinci Dünya Savaşı'nda İttihatçılığın gerçekleştirmeye çalıştığı, işte Müslüman Türk burjuvazinin bu yeni programıdır.

Ne Türkçülük ne de İslamcılık Enver'in ya da Triumvira'nın kafasının ürünüydü. Türk hâkim sınıflarının yeni yükselen kanadında, eşrafın, yeni yetme burjuvazinin ve onların siyasi koçbaşı rolünü gören mektepli katmanların hepsi bu akımları birlikte geliştiriyordu. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail, Ahmet Ağaoğlu, Ömer Seyfettin, Mehmet Emin, Türkçülüğün ideologları ve örgütçüleri saymakla bitmez. İslamcılık ise Abdülhamid döneminde *Sirât-ı Müstakim*, II. Meşrutiyet döneminde *Sebilürreşad* dergilerinde bir araya gelen örgütlü bir akımdı. Üstelik bu iki akımın arasında Çin Seddi yoktur. Bu ideologların en etkilisi olan (ve kendisi Diyarbakırlı bir Kürt olan!) Ziya Gökalp'in 1913'te yayınladığı çok etkili yazının başlığı, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" idi. Enver Paşa işte bu programı uygulamaya koyuyordu Birinci Dünya Savaşı'na girerek.

Fransızca'nın başka dillerde aynı esneklikle kullanılamayan bir kavramı ("*fuite en avant*") ile söyleyecek olursak, Osmanlı'nın Cihan Harbi'ne girişi, aslında bir "ileriye doğru kaçış"tı. Bu kavram, zor duruma düşen bir aktörün, zorluğu aşmak için geri çekilmek yerine ileriye doğru atak yapmasını anlatır. Avrupa'nın "hasta adam"ı bütün emperyalist ülkelerin kendi mirasını paylaşmak üzere mücadele ve pazarlık yürüttüğünün gayetle bilincindeydi. Osmanlı'nın merkez bankası işlevleri, maliyesi, en sonunda da ordusu (buna birazdan döneceğiz) emperyalist güçlerin eline geçmiş, kendisi yarı-sömürge konumunda bir ülke haline gelmişti. Savaşın ufukta belirmesi ile birlikte İttihatçı iktidar kördüğümü Almanya ile bir çıkar birliği içinde **yeni fetihler** aracılığıyla çözenin peşine düşmüştür. Türkçülük Pantürkizm (Turancılık) halini, İslamcılık Panislamizm biçimini almıştır. Çöküşe büyüyerek cevap vermek: formül buydu! Rusya Osmanlı'yı Hristiyanlığa bağlı halkların çıkarlarını istismar ederek mi tehdit ediyor? Osmanlı da Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk ve Müslüman halkları ayaklandırarak Rusya'yı Aşıl topuğundan yaralayacaktır. Yani Enver Paşa'nın programı, hem Rus imparatorluğunun art alanına, hem de İran, Afganistan ve ötesine doğru Müslüman

halkları fethederek genişlemektir. Bunun için de hem Turancılığın, hem de (Osmanlı padişahının aynı zamanda ümmetin halifesi olmasından yararlanarak) Panislamizmin kullanılması söz konusudur. Yani Osmanlı **savunmacı bir politika yerine yayılmacı bir politika** ile kurtarılacaktır.³³

Bu, maceracı olmasına maceracı bir politika idi, ama ne Enver'in hasta düş gücünün, ne de İttihat Terakki'nin temelsiz militarizminin ürünü olan hayali bir maceracılıktı. Maceracılık başkadır, hayalperestlik başkadır. Bu stratejik yönelişin maddi temelleri vardı. Bu maddi temeller, Avrupa'nın yükselmekte olan emperyalist gücü Almanya'nın, Kayzer II. Wilhelm yönetiminde, bir yandan gerilemekte olan hegemonik güç Britanya ile bir yandan da Osmanlı üzerindeki bütün emellerine rağmen kendisi de adı konmamış bir hastalığa tutulmuş olan Çarlık Rusyası ile yaşadığı çelişkilerden besleniyordu. Almanya Doğu'ya doğru büyümek istiyordu. Bu emel açısından Osmanlı İttihatçılardan önce de, Abdülhamid'in yönetimi sırasında Almanya'nın gözünü diktiği bir ülke haline gelmişti. Bu, sadece geniş Osmanlı topraklarının sunacağı ekonomik olanakların (mesela Bağdat demiryolunun) emperyalizm için cazibesinden ileri gelmiyordu. Rus Çarlığı'nı Kafkasya'nın ve Orta Asya'nın Türki halkları üzerinden vurmak için Türk'ün kontrolündeki imparatorluk biçilmiş kaftandı. Hindistan'dan Mısır'a kadar Britanya'nın Asya'daki hâkimiyetini sarsmak açısından Osmanlı'nın halife-sultanı ideal bir müttefikti. Almanya ile Osmanlı, emperyalizmin ergenlik çağında neredeyse birbirini tamamlayan doğal partnerler gibi görünüyordu. Enver'in ve İttihatçıların yaptığı, bu durumun sonuçlarını çıkararak **Osmanlı'nın kör-düğümünü Cihan Harbi'nin kılıcıyla kesme** çabasına girişmek olmuştur.

Yalın bir sonuç çıkartalım: Osmanlı'nın Müslüman-Türk burjuvazisi, bir yandan burjuvazinin gayri Müslim unsurlarıyla ilişkisinde, bir yandan da emperyalist güçlerin imparatorluğu parçalama emelleri karşısında kıvrılmaktaydı. Ekonomik temelleri bakımından zayıf olan bu burjuvazinin tek büyük kozu, artık can çekişmekte bile olsa, altı yüzyıllık bir geleneğe sahip olan bir imparatorluğun güçlü devlet aygıtı idi. Cihan Harbi, dünyanın büyük güçler arasında yeniden paylaşımı anında riskli bir genişleme politikası yoluyla parçalanma tehlikesini aşma yönünde bir atılımın zemini olmuştur. Buraya kadar söylenen doğru ise gerisi kendiliğinden gelir: Dünyanın yeniden paylaşımına, yani yağmalanmasına ortak olmak istediğine göre,

³³Bu politikanın en azından Turancılık (Pantürkizm) yönünden gericiliğine ilişkin olarak bkz. *Kızıl Elma, Kanlı Elma. Avrasya'da Yaklaşan Felâket ve Türkiye, İşçi Mücadelesi Tartışma Defterleri* 1, İstanbul: Özne Yayınları, 2000, "Türk Sorunu: Pan-Türkizmin Üç Dalgası" başlıklı 5. bölüm, s. 48-57. Bu broşür Devrimci İşçi Partisi'nin hazırlık aşamasını oluşturan İşçi Mücadelesi'nin toplu görüşlerini ifade eder. Kitapta adı editör olarak geçen Kemal Ülker sadece teknik işleri yürütmüştür.

Osmanlı'nın savaşı da aynen öteki büyük devletlerin savaşı gibi **emperyalist bir karakter** taşır! İroninin şahı: yarı-sömürge bir ülke haline düşmüş bir kapitalizm-öncesi sömürgeci imparatorluk, emperyalist Almanya ile iç içe emperyalist bir savaş vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı için bir savunma savaşı ya da yurt savunması değildir. Dünyayı yeniden paylaşma masasında yağmaya katılan bir devlettir Osmanlı.

Osmanlı'nın Cihan Harbi'ndeki nesnel konumu konusundaki bu niteleme doğru ise, bundan çıkartılacak bir dizi sonuç, savaş hakkında burjuva mitolojisinde yaşatılan bir dizi efsaneyi yerle bir eder.

Hem Kemalizmin hem de liberalizmin Enver Paşa düşmanlığı dolayısıyla hakkında son yıllara kadar ideolojik efsane yaratılmamış olan tek önemli olay Sarıkamış bozgunudur. Hemen hemen her kaynak, Enver'in maceracılığı yüzünden büyük bir ordunun birkaç gün içinde mahvolduğunu, Sarıkamış'ın karına ve soğuğuna yaklaşık 90 bin askerin kurban verildiğini kaydeder. Salt maceracılıktan söz eden bu yaklaşımı, Osmanlı'nın Müslüman-Türk hâkim sınıflarının karşı karşıya kaldıkları tarihsel açmazdan ileri doğru kaçma çabası temelinde kavrayacak olursak, bu niteleme kaba hatlarıyla doğrudur. Ancak, burada ayrıntısına giremeyeceğimiz nedenlerle, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Kemalizmin kendi içinden İttihatçılığın hortlatılması yönünde ciddi bir eğilim doğmuş bulunuyor. Bu eğilim, son yıllarda Sarıkamış'ı normalleştirmeye, hatta itibarını iade etmeye çalışıyor. Buna göre, Sarıkamış da ulusal çıkarlar uğruna verilen ve vatan çocuklarının yitirildiği bir muharebe olarak görülmelidir. “Vatan çocukları” olarak anılan gencecik insanların anısının onurlandırılmasına kimse karşı çıkmaz. Ama bu çocukların hâkim sınıfların yağma dürtüsünün kurbanı olduğunu gözlerden saklayacak, Sarıkamış'ı bütün “ulus”un ortak bir acı olarak algılamasını sağlayacak bir yaklaşım katıyetle reddedilmelidir. **Sarıkamış muharebesi meşruiyetten bütünüyle yoksundur.**

Geliyoruz Çanakkale'ye. Bu yıl bahar ayları sadece Ermeni soykırımının değil Çanakkale savaşının da 100. yıldönümü. Çanakkale ile birlikte efsaneler alanına giriyoruz. Bu muharebeyi bir “yurt savunması” olarak görmek ve göstermek, daha sonraki Milli Mücadele'nin habercisi olarak sunmak hemen hemen evrensel olarak kabul gören bir davranıştır. Ama evrensel olarak kabul görmesi, bu nitelemeyi daha az yanlış kılmıyor! Şayet Cihan Harbi'nde Osmanlı'nın savaş çabası emperyalist bir karakter taşıyorsa, o zaman bu harbin değişik etapları, farklı muharebeleri bu genel karakterden soyutlanarak ele alınamaz. Çanakkale savaşı, Osmanlı açısından emperyalist emeller

taşıyan bir büyük savaşın bir savunma episodudur. O kadar. Eğer savaşın kendisi yayılmacı, emperyalist karakterde bir savaşa, onun bir episodü da yurt savunması olamaz!

Çanakkale hakkında geliştirilen mitoloji o kadar kapsayıcıdır ki birçok insan Anafartalar'da başarılı bir askeri performans gösteren Mustafa Kemal'i Osmanlı'nın Çanakkale'deki komutanı zanneder. Bunun gerçek ile yakından uzaktan ilgisi yoktur. Mustafa Kemal o aşamada miralay (albay) rütbesinde bir askerdi ve Çanakkale'de görev alan birçok askeri birlikten birinin başında olmaktan başka bir özelliği yoktu. **Çanakkale'de ordunun komutanı** uzun süre boyunca Osmanlı ordusunun Genel Müfettişliği görevinde bulunan Liman von Sanders'ti. Evet, "von"lu falan bir Alman ismi! **Osmanlı ordusunun genelkurmay başkanı** von Bronsart, başkomutan vekili **Enver Paşa'nın Genel Karargâh'taki danışmanı** von Kress, **Yıldırım Orduları Komutanı** Falkenheim, **Donanma Komutanı** Souchon gibi, Alman devletin görevlisi bir askerdi Liman von Sanders de. **Genelkurmay başkanı Alman, kurmay subay Alman, ordu komutanı Alman, ama yurt savunmasında zafer milli!** Türkiye halkının artık kendisiyle alay edilmesine bir son vermesi gerekiyor. Osmanlı, Cihan Harbi'nde bir bakıma Almanya'nın uzantısı bir devlet haline gelmişti. İkisinin (ve ortakları Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun) amacı başka emperyalist ülkelerin sömürgelerini ele geçirmek, bu yeniden paylaşım aracılığıyla oraların zenginliğini yağmalamaktı. Bu, adı üstünde, cihan çapında bir paylaşım idi. Tekil ülkelerin coğrafyasında geçen tekil muharebelere bu yüzden yurt savunması muamelesi yapılamaz.

Çanakkale savaşında Osmanlı'nın kazandığı zaferin İtilaf ordularını püs-kürtmesinin Ekim devrimini mümkün kıldığını ileri sürerek böbürlenmek gerçekten hastalıklı bir davranıştır. Tarihte birçok olumsuz, halk düşmanı, nefret duyulacak gelişmenin olumlu olaylara ortam yaratması toplumların gelişmesinin diyalektik karakteri gereğidir. Halk kitleleri için kötülük olarak ortaya çıkan gelişmeler, son tahlilde devrimi kışkırtır. Ama bundan dolayı kimsenin aklına zulmü ya da sömürüyü övmek gelmez. Hele hele solun! Çanakkale savaşının Rusya'yı yalıtarak uzun vadede zayıflattığı ve işçi ve askerlerin sefil koşullara karşı devrim yaptığı doğru olsa bile, bu, Çanakkale zaferinin ilericiliğinin bir kanıtı değildir. Bu mantıkla, Ekim devriminin esas tarihi koşullarını yaratan olgu, yani çarlığın paylaşım savaşına girmesi olgusu da ilerici olurdu!

Arapların Osmanlı'dan ayrılmasıyla sonuçlanan Ortadoğu bölgesindeki savaşlar için ise hiç ayrıntıya girmeden şunu belirtmek gerekir. Osmanlı'nın

o topraklarda hiçbir bakımdan tarihi olarak meşru gösterilebilecek bir iddiası olamaz. O topraklar çok uzun çağlar boyunca Arapların yurdu olagelmıştır. Öyleyse, Araplara Osmanlı'dan ayrılmış olmaları dolayısıyla “arkadan vurma”, “kalles” vb. terimlerle saldırmak kabul edilemez bir tutumdur.

Osmanlı'nın Cihan Harbi içindeki konumunun bu analizi, bizi kaçınılmaz olarak “sosyalistler bu durumda ne politika izlemeliydi?” sorusuna götürüyor. Yalnızca Kemalizm-sosyalizm kırmaması bir “toplumcu” politikayı izleyenler değil, sosyalistlerin büyük çoğunluğu da neredeyse dünyadan bihaber biçimde Çanakkale'yi otomatikman kahramanca bir “yurt savunması” olayı olarak gördüklerinden, solun çoğunluğunun bu soruya ne cevap vereceği açıktır. Başka koşullar altında bizim yaklaşımımız da emperyalist saldırı altında kalan bir yarı-sömürge ülkeyi savunmak olurdu. Örneğin İtalya 1911'de Trablus'a (Libya) saldırınca gerek uluslararası sosyalizmin sözcüleri, gerekse yerli sosyalistler İtalya'nın yenilgisi için Osmanlı'nın yanında yer almıştır.³⁴ Doğru politika da budur.

Ne var ki, Cihan Harbi'nde Osmanlı'nın konumu, yukarıda anlatıldığı gibi, farklıdır. Osmanlı dünya halklarının ve emekçilerinin aleyhine dünyayı yeniden paylaşmaya soyunan bütün öteki devletler gibi bu savaşta emperyalist bir konumdadır. O zaman en doğru politikanın ne olacağı açıktır: **devrimci bozgunculuk!** Osmanlı sosyalistlerinin, en önemlisi de Türklerin Cihan Harbi'nde başlıca görevi Osmanlı'nın yenilmesi için mücadele etmektir. Bu, hem Osmanlı'nın yeni yetme burjuvazisinin kendi yağma iştahı yüzünden işçi ve köylüleri savaş meydanlarında ölmeye yollamasına karşı en etkili politikadır, hem de devrimi hazırlamanın en doğru yolu. Üstelik bu durumda Osmanlı sosyalisti bir taşla iki kuş vurulmasına katkıda bulunacaktır. Osmanlı'nın devleti ve ordusunu neredeyse aynı devletmişçesine yönetmekte olan Alman emperyalizminin yenilgisine de katkıda bulunmuş olacaktır. Böylece, Osmanlı sosyalisti kendini savaşa karşı neredeyse kendi başlarına kahramanca mücadele eden Alman devrimci Marksistleri Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht ile aynı saflarda bulacaktır.

Türk sosyalistlerinin (mesela Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın) Cihan Harbi esnasında nasıl bir politika savunduğunu bilmiyoruz. Ermeni sosyalistlerinin tavrına ise aşağıda döneceğiz. Ama bizim bugün, olaydan sonra (ex post factum) doğruluğunu savunduğumuz bu politikanın, “Çanakkale geçilmez!”

³⁴ Lenin, Trotskiy ve Kautsky'nin yanı sıra İtalyan Sosyalist Partisi de, İtalya'nın girişimini “emperyalist haydutluk örneği” olarak niteleyerek Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. (Bkz. Savran, *Avrasya Savaşları*, a.g.e., s. 53.) Selanik İşçi Federasyonu ise bu taarruzu “İtalyan hükümetinin, el altından kapitalist Avrupa'nın büyük güçlerinin de rızasını alarak (...) giriştiği eşkiyaca eylemi” olarak niteliyordu (“Osmanlı Sosyalistlerinin Balkan Federasyonu Çağrısı”, *Gerçek*, Ekim 2012).

hamasetinin tam karşısında yer aldığı açıktır.

7. Soykırım ve ilk birikim

[S]ermaye tepeden tırnağa kana ve pislığe bulaşmış
olarak [dünyaya] gelir.
*Karl Marx*³⁵

İronik biçimde bu uzun yazının en kısa bölümü 1915-16 yıllarında yaşanan Ermeni soykırımı üzerine olacak. Soykırım, giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, bu yazı için bir varsayımdır. Yazının konusu var olan bir soykırımı tarihsel materyalist bir yöntemle, sınıflar mücadelesi çerçevesinde açıklamaktır. Yazının bu noktasına kadar anlatılanlar, aslında soykırımı ulaşan yolu döşeyen taşları teker teker işaret etmiş bulunuyor. Bu bölümde olayları anlatmak, katliama uğrayanların sayısını saymak, neyin soykırım olup neyin olmadığını tartışmak, kıtal mı (tek taraflı katliam) yoksa mukatele mi (karşılıklı katliam) yaşanmış olduğunu saptamaya çalışmak yerine, soykırımın hangi tarihsel temele yaslandığı konusunda şimdiye kadar söylenmiş olanları bir sentez haline sunacağız. Yani bu insanlık felaketinin politik ve sosyo-ekonomik dinamiklerini özetleyeceğiz.

1915 yılında Ermenilerin kitlesel olarak Anadolu dışına göç ettirilmesi (tehcir) biçiminde başlayan soykırım, birbiriyle ilişkili, ama farklı düzeylerde iki amaca yönelikti. Birincisi, jeostratejik açıdan, yani devlet yönetiminin gerekleri açısından, Ermeni sorunu son yarım yüzyıldır Osmanlı devletinin Avrupa sistemi karşısında Aşıl topuğunu oluşturmuştu. Balkan ülkelerinin Osmanlı devletinden kopuşu (dar anlamda “Şark sorunu” budur) travmatik bir etki yarattıysa, Ermeni sorunu dosdoğru Osmanlı’nın kalbinde yer alan bir coğrafyayı, Doğu Anadolu’yu ilgilendiriyordu. Şayet Ermeni milliyetçiliğinin “denizden denize” ilkesi uygulanacak olursa, bu Trabzon’dan Çukurova’ya kadar çok geniş toprakların ülkeden kopması demek olacaktı. Kaldı ki, bu topraklarda Müslüman nüfus Ermenilere ve (Karadeniz’de Rumlara) göre çoğunluk oluşturuyordu. Bu bir bakıma burjuva temellerde çözülemez bir sorundu. Enver ile Talât bu kronik soruna bir “nihai çözüm” olarak Ermenileri Anadolu’dan silmeyi bulmuşlardır. Soykırım bu “nihai çözüm”ün sonucudur.

Sorunun ikinci boyutu, politik olmaktan ziyade sosyo-ekonomikti, soykırımın sınıfsal temellerini açığa çıkarıyordu. Osmanlı’nın Müslüman-Türk hâkim sınıflarının gayri Müslim burjuvazinin hâkimiyetini yıkmak, onun ve genel olarak gayri Müslim tebaanın elindeki mal mülkü gasp ederek ilk ser-

³⁵ Karl Marx, *Kapital*, c. I, çev. Mehmet Selik/Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap, s. 727.

maye birikimini hızlandırmak için geliştirildiği uç bir yöntemdir. Trablus savaşıdan başlayarak Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam eden 1911-1922 uzatılmış savaşı sırasında Ege, Orta Anadolu ve Karadeniz (Pontus) bölgelerinde Rumlara karşı yürütülen etnik temizlik faaliyetleri de, savaşın hemen ardından düzenlenen Mübadele de bu soykırımın etkilerini güçlendiren etnik arındırma yöntemleridir. Bütün bunların “sayesinde” 1923 sonrasında, cumhuriyet döneminde gayri Müslim halklar önce kelimenin en gerçek anlamında “azınlık” haline gelmiş, ardından da Anadolu topraklarından silinmeye başlamıştır.

Sorunun ilk boyutu Ermenilerin bir nüfus olarak ortadan kaldırılması yoluyla uygulamaya konuldu. Bunun biçiminin ille de her bir Ermeni'nin katledilmesi olması gerekmez. Ermenilerin tarihi Batı Ermenistan yöresinden uzaklaştırılması (Doğu Ermenistan'a göç ya da diasporaya çıkış), Müslümanlaştırılması, Ermeni kadınlarının Müslümanlaştırılarak Türk ya da Kürt ailelere gelin yapılması, çocukların yetimhanelerde kitlesel olarak Türkleştirilmesi ve benzeri yöntemler de Ermenilerin bir kavim ya da milliyet olarak Anadolu'nun yüzünden silinmesi sürecine giden yolda her biri farklı birer yöntemdir. Soykırım da zaten böyle tanımlanır!

Sorunun ikinci boyutunun gerçekleşme biçimi ise Ermenilerin yerlerinden zorla sökülüp uzak Arap çöllerine sürülmeleri (yani ünlü tehcir) ile başlar, ortadan kaldırıldıklarında ya da kendilerinin veya mirasçılarının geri dönüp mallarını talep etme olanakları ellerinden alındığında tamamlanır. İşin bu boyutunu ise Emval-i Metruke (“terk edilmiş mallar”, ne kadar ironik, sanki Ermeniler bu malları kendi iradelerince arkada bırakmış, “terk etmiş” gibi!) yasaları temelinde yapılan yağma yoluyla çözülmüştür.³⁶ Sadece sosyalistler değil, vicdanı olan bütün insanlar şunu anlamalıdır: İstanbul (ve kısmen İzmir) gibi birkaç şehir dışında, Anadolu'nun en batısından en doğusuna kadar bütün bölgelerinde, Ermeniler kitlesel olarak yaşadıkları bütün bölgelerden bir yıl içinde koparılıp atılmışlardır. Bazı densizlerin tarihçi kılığında söylediği gibi düşünelim. Hatta abartalım ve diyelim ki bu insanların hiçbirisi ölmedi, hepsi Erivan'a, Beyrut'a, Şam'a, Lefkoşa'ya, Kahire'ye, Paris'e, Marsilya'ya, Los Angeles'e, Boston'a, Buenos Aires'e

³⁶ Bu konuda kaynaklar zaman içinde artmaktadır. Bkz. Akçam/Kurt, a.g.e.; Sait Çetinoğlu, “Diyarbakır'da Ermeni Mallarını Kim Aldı?”, Diyarbakır Konferansı'na sunulmuş tebliğ, 2011; Aslı Çomu, “Çukurova Bölgesinde Mübadillere Dağıtılan Ermeni Emlak-ı Metrukesi”, Çetinoğlu/Konuk, a.g.e., s. 103-109; Nevzat Onaran, “Ohanneslerin Tarlası ‘Kimin?’”, a.y., s. 110-163; Mehmet Polatel, “İttihat Terakki'den Kemalizm'e Ermeni Malları”, a.g.e., s. 164-211. Bu yazıyı kaleme alırken Nevzat Onaran'ın kitabından yararlanma fırsatımız olmadı: *Emval-i Metruke Olayı. Osmanlı'da ve Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 2000.

kaçtı. Bir gerçek yine de çıplak biçimde karşımıza dikilecektir. Bu insanların (yanlarına alabildikleri nakit paraları, altınları, kıymetli eşyaları dışında), menkul ve gayrimenkul bütün servetleri, evleri, tarlaları, büyükbaş ve küçükbaş hayvanları, yük hayvanları, kümes hayvanları, bağları bahçeleri, atölyeleri, dükkânları, fabrikaları ve başka üretim araçları, bankalardaki mevduatları, alacakları, her şeyleri geride kalmıştır. Ermeni toplumu sanki bir gecede eşkıyanın üzerlerine çullanması sonucu tepeden tırnağa soyulmuştur. **Kelimenin Marksist anlamında mülksüzleştirilmiştir.** Emval-i Metruke yasaları da bunun yasal kılıfıdır.

Üretim araçları gasp edilen insanların ne kadarının burjuva, ne kadarının küçük burjuva olduğunu, tüketim araçları, evleri, mobilyaları, giysileri, ulaşım araçları, hayvanları göz önüne alınırsa ne kadarının proleter ve yarı-proleter olduğunu saptamak sadece tarihçi olmayan bizim değil, muhtemelen var olan belgelerin gizlenmesi dolayısıyla tarihçilerin de erişemeyeceği bir ayrıntıdır (Belgelerin tamamı açıklansa bile, milyonlarla sayılan bir halka ait malların hesabının çıkarılabilmesi için başa çıkılmaz belge dağlarıyla boğuşmak gerekir). Biz sadece yukarıda söz edilen ve ampirik olarak reddedilemeyecek mülksüzleştirme olgusundan çıkarılması mümkün olan birkaç sonuca işaret edelim.

1) 1915'te yaşanan mülksüzleştirme süreci, en klasik anlamda ilk birikim süreçlerinin özüne uygun düşen boyutlar içeriyor. Bunun en kitlesel boyutu, Osmanlı Ermeni köylüsünün çiftinden tarlasından, dillere destan Ermeni zanaatkârının ve esnafının işliğinden dükkânından zorla koparılması, bu üretim araçlarının **bir bölümünün** Müslüman hâkim sınıfların eline geçerek ülkede kapitalist ilişkilerin geliştiği ölçüde sermaye haline gelmesidir. Tipik bir ilk birikim süreci: bir kutupta üretim araçlarından kopartıldığı için proleterleşen doğrudan üretici; öteki kutupta bu üretim araçlarının sermaye haline gelmesi.

2) Bir bölümü diyoruz, çünkü bütün veriler Ermenilerin mal mülkünün bir bölümünün Kafkaslardan ve Balkanlardan kaçmış olan, farklı milliyetlerden Müslüman muhacirlere verilmiş olduğunu gösteriyor. Şayet muhacir ailelerine verilen arazi, bina, toprak, üretim aracı vb. ailenin kendi üretim araçlarını kullanarak kendi emeğiyle üretim yapmasından fazlasına yetmiyorsa, yeni durumda da kırsal ya da kentsel küçük burjuvazinin saflarının büyüyeceği ortaya çıkar. Böylece küçük üreticilerin milliyeti ve dini aidiyeti değişmiş olur, ama sınıfsal konumu aynı kalır. Buna ilk birikim denemez. Hatta bazen bir Ermeni büyük çiftlik veya fabrika sahibinin malları birçok muhacir arasında paylaştırıldığında, servet (ilk birikim sürecinde normal

olarak olması gereken biçimde) merkezileşmez, dağılır. Bu, soykırımın kısmen toprak reformu türünden bir etki bırakması olarak görülebilir. Dolayısıyla, Ermenilerden kalan mal mülkün ne kadarının muhacirlerin yeniden iskânı sırasında küçük ölçekli olarak dağıtıldığı, ne kadarının var olan hâkim sınıflara ya da potansiyel burjuvalara (mesela İttihatçı memur ve subaylara) verildiğini saptamak, zor olsa da önem taşır.

3) İlk birikimin klasik biçimi, doğrudan üreticinin mülksüzleştirilmesi ve onun elinden çıkan üretim araçlarının sermayeleşmesi sürecidir. Ancak Marx, kapitalizmin gelişmekte olduğu toplumların yeni yetme burjuvazisinin (o dönemde neredeyse sadece Batı Avrupa burjuvazisinin) dünyanın dört bir yanında yaptığı yağmayı da bu kategori içinde anar. Üretim ya da dolaşım araçlarının eski sahipleri doğrudan üretici olmasa bile gasp yoluyla ele geçirilen ve sermaye olarak kullanılan üretim araçları için de ilk birikim kavramı kullanılabilir. Müslüman hâkim sınıfların Ermeni tüccar ve kapitalistten ele geçirdiği bütün mal mülk bu durumda ilk birikimin bir veçhesidir. Yukarıda (1. madde) soykırım sınıflararası bir mücadele karakteri taşıyordu, burada ise yine sınıf mücadelesidir, ama aynı sınıfın içindeki farklı dilimler arasında bir mücadele.

4) Bu son tür mülksüzleştirme içinde soykırımın ilginç bir yan etkisi vardır: Ermeni tüccar veya kapitalistin malı mülküne feodal veya yarı-feodal hâkim sınıf unsurların el koyduğu durumlarda, bu tür işlemler, Anadolu topraklarında kapitalizmin gelişmesi değil geri gitmesi sonucunu doğuracaktır. Sermaye olarak kullanılan ve sermaye birikimine katkıda bulunan sosyal servet şimdi ya feodal tipte bir üretime ya da doğrudan tüketime hasredilecektir. Öyleyse, olanaklar şimdilik sınırlı da olsa, emval-i metrukenin Müslüman ahalinin bağrında kimler arasında hangi oranlarda dağıtıldığını veya gasp edildiğini hesaplayabilmek sınıf analizi açısından önem taşır.

5) Emval-i metrukenin Müslümanlar arasında hangi sınıflara ne ölçüde dağıldığının yanı sıra, Ermeni “millet”i içinde hangi sınıfların katliama uğradığı ve mallarına el konulduğu meselesi de önemlidir. Şundan kuşku duyulamaz: İstisnai bazı bölgeler dışında Anadolu’nun her yöresinde Ermeniler yurtlarından koparılıp atılmışlardır. Ama burada bazı ince ayrıntılar önemlidir. **Katliam açısından bakıldığında**, üst sınıf Ermenilerin rüşvet ve başka yollardan sürgün yollarına düşmemiş, kendi olanaklarıyla başka yerlere göçmüş olması olasılığı **a priori** daha yüksektir. İstanbul Ermenileri ise başlı başına bir kategoridir. 24 Nisan 1915’te ve öncesi ve sonrasında benzeri operasyonlarda tutuklanan ve çoğu katledilen siyasileri ve aydınları bir yana bırakırsak, İstanbul’un âmirasının ve burjuvazisinin ne ölçüde sınıf-

sal nedenlerle esirgenmiş olduğu araştırılmalıdır. Sadece İstanbul dünyanın çok daha fazla gözü önünde denip geçilemez. Anadolu'nun birçok kentinde Avrupa devletlerinin konsolosları, en ücra kırsal yörelerde misyonerler zaten çok yeri derinlemesine gözlemlemektedirler. Mülksüzleştirme açısından bakıldığında, birçok zengin Ermeni'nin mallarının yağmalandığı tartışmasız biçimde ortadadır. Ama burada da şeytan ayrıntıda gizlidir. Örneğin mütareke döneminde devletin resmi rakamlarına bakılırsa on binlerce, hatta yüz binlerce Ermeni geri dönmüştür.³⁷ Bunların bir soykırım yaşanmış olan bu ülkede eski yaşamlarına dönmeyi düşünmedikleri esas olarak mallarının tasfiyesi için dönmüş olduğu, ne kurtarabileceklerse kurtarıp dünyanın başka bir yöresine göçmeyi düşünerek geldikleri kolayca varsayılabilir. Soru şudur: Bu insanların sınıfsal bileşimi nedir? Çünkü düşünülürse, gerek geri gelmenin maliyeti, gerek geri geldiğinde mallarının kurtarılması için rüşvet ve nüfuz sahibi olmanın avantajları, gerekse neredeyse cehennemden geçmiş insanlar için geri gelmenin bile kaybedilecek şeyin çok olmasının bir göstergesi olması, geri dönenlerin çok ağırlıklı olarak burjuvazinin ve zengin modern küçük burjuvazinin saflarından kaynaklandığını düşünmemiz için yeterli nedenlerdir. Demek ki, bütün bu araştırmalar yapılmadan soykırımın ve ona eşlik eden mülksüzleştirmenin Ermeni "millet"i içinde hangi ölçüde bir sınıf damgası taşıdığını keşfetmek mümkün değildir.

6) Nihayet, Ermenilerle aynı muameleye tâbi kalan Süryaniler ve Asuriler ile savaş sırasında Anadolu'da yerinden edilen, mütareke ve Milli Mücadele döneminde özellikle Pontus'ta ezilen, 1923 Mübadelesi ile Yunanistan'a göçmek zorunda kalan Rum tebaanın Ermenilerle malları bakımından aynı konumda olanlarını da hesaba aynı kriterlerle katmak gerekir.

8. Alman emperyalizminin soykırımda rolü

Yukarıda Cihan Harbi esnasında Osmanlı ordusunun komuta heyetinin neredeyse baştan aşağı Alman general ve amirallerinin uhdesinde olduğunu gördük. Türklerin komuta heyetinin başında olduğu her yerde ise kurmay subayın mutlaka Alman olması gerektiği yolunda bir kural dahi vardır. (Bunun tersi de doğrudur: Bütün Alman komutanların birer Türk kurmay subayı vardır.)³⁸ Osmanlı ordusunun neredeyse Alman komutasında olması bir yana, bu dönemde ülkenin en güçlü adamı olan, Talât ve Cemal ile birlikte her yetkiyi elinde toplayan Enver, doğrudan doğruya II. Wilhelm'in adamlarıyla çalışmaktadır. Bu ittifak savaşın son günlerine kadar devam ettiğine,

³⁷ Akçam/Kurt.

³⁸Dadrian, *History*, a.g.e., s. 251.

Ermeni soykırımı hiçbir biçimde Almanya-Osmanlı ittifakına zarar vermediğine göre, Almanya'nın soykırımında sorumluluğu ne ölçüdedir?

Türkiye'de Almanya'nın Ermeni soykırımından sorumlu olduğunun söylenmesi meseleye özürücü tarzda yaklaşmayan, tarihi gerçekleri savunan çevrelerde belirli bir kaygı ile karşılanıyor. Buradaki akıl yürütme sanırsak şudur: Almanya'nın Ermeni soykırımında sorumlu olduğunun ileri sürülmesi, Osmanlı'nın yani Türklerin sorumluluğunun sulandırılmasına, zamanla işin “emperyalizmin bir oyunu” olarak sunulmasına yol açabilir. Bu kaygıyı anlamak mümkündür. Ama bu yüzden Almanya kadar güçlü bir ülkenin bu konudaki suskunluğunu gözden uzak tutmak da tabloyu yarım yamalak çizmek demektir. Bir de Alman sorumluluğunun teşhir edilmesinden daha hastalıklı bir nedenle kaçınmak isteyenler olabilir. Mesele Türklerin belirli bir dönemdeki zihniyetine atfedilecekse, Almanları da “İttihatçılık” gibi bir saikle suçlamayı mı seçeceğiz? Tabii buna bir cevap bulunabilir: II. Wilhelm de Prusya militarist zihniyeti dolayısıyla İttihatçılarla işbirliği yapıyordu! En vahimi ise soykırımı Türklüğün ya da Müslümanlığın içkin bir kötücüllüğüne atfeden zihniyetin Türk'e (üstelik daha sonra Holokost gibi tarihin az gördüğü bir suç işleyecek) Alman'ın kimliğinde “şirk koşmak” istememesidir!

Yine söyleyelim, bu bir tarih yazısı değil. Literatür Alman devletinin Türkiye'deki sorumlularının soykırımı bütün ayrıntılarıyla bildiğini ama büyük çoğunluğuyla herhangi bir itiraz yükseltmediğini kanıtlayan ayrıntılı delillerle kaynıyor.³⁹ Yaygın kanı, II. Wilhelm ve Alman hükümetinin Cihan Harbi'nde hem Britanya'ya, hem de Rusya'ya karşı büyük kozu olan Osmanlı'nın böyle ikincil (!) meselelerde sıkıştırılmasından kaçındığı. Bizce Almanya'nın Osmanlı'nın İttihatçı hükümetinin planladığı ve uygulamaya geçirdiği bir soykırımın suç ortağı olduğu kuşku götürmez. Bizce literatürün henüz yeterince değmediği, belki de bazılarının ideolojik nedenlerle değmek istemediği soru çok daha ötededir. Bizim sezgimiz II. Wilhelm ve

³⁹Bu konuda en önemli kaynak Wolfgang Gust tarafından hazırlanmış bir belgeler kitabıdır: *The Armenian Genocide: Evidence From the German Foreign Office Archives, 1915-1916*, New York: Berghahn Books, 2014. Bu kitap Türkçe'ye de kazandırılmıştır: *Alman Belgeleri: 1915-1916 Ermeni Soykırımı. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşiv Belgeleri*, İstanbul: Belge Yayınları, 2012. Biz Gust'tan çok sınırlı olarak yararlanabildik. Dadrian'ın *Ermeni Soykırımı Tarihi*'nin koskoca bir bölümü (Bölüm 28) bu konuda sayısız kanıtla doludur (*History*, a.g.e., s. 248-301. Dadrian bu konuya kendi başına bir kitap da hasretmiştir: Vahakn N. Dadrian, *German Responsibility in the Armenian Genocide. A Review of the Historical Evidence of German Complicity*, Watertown: Blue Crane Books, 1996. Bizim bu kitaba başvurma olanağımız olmadı. Şimdi Almanya'da bu konuda yepyeni bir kitap yayınlanmış bulunuyor: Jürgen Gottschlich, *Beihilfe zum Völkermord: Deutschlands Rolle bei der Vernichtung der Armenier*, Berlin: Christoph Links Verlag, 2015.

Alman savaş aygıtının soykırımın **planlanmasında** önemli bir rol oynamış olduğudur. Yani Almanya sadece pasif suç ortağı değildir, muhtemelen soykırımın fikir babasıdır. Yanlış bir izlenim bırakmamak için bunun bütünüyle bir sezgi olduğunu tekrar ederek bu sezginin nedenlerini izah edelim.

Birincisi, Wilhelm Almanyası Ermeni soykırımından önce 20. yüzyılın ilk soykırımının mimarıdır. Cihan Harbi başladığında, Alman Güneybatı Afrika'sı diye bilinen bölgede (bugünkü Namibia) Alman devleti kasıtlı bir cezalandırma ve imha politikası sonucunda Herrero ve Nama halklarını soykırıma uğratalı, 80 bin Herrero nüfusunu neredeyse yok edeli daha on yıl olmuştur!⁴⁰ Bu vahşetin ardında Prusya militarist geleneği değil, emperyalist yağma sofrasına geç gelen yeni sanayi gücü Almanya'nın daha önce Britanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İspanya, Portekiz vb. eski güçler tarafından paylaşılmış olan bir dünyada kendine sömürge edinme açlığı vardır. Güneybatı Afrika'da bu kadar gaddar olabilen bir Almanya'nın bütün Asya'nın anahtarını elinde tuttuğunu umarak yanına aldığı Osmanlı için çok daha fazlasını yapması hiç şaşırtıcı değildir. Aynı emperyalist ihtiyaçlar ve yüzyıl başında Osmanlı topraklarında görev yapmış kadronun bir kısmı (mesela ünlü Hitler destekçisi Franz von Papen) Almanya'yı sadece bir çeyrek yüzyıl sonra Holokost ve Roman soykırımına sürükleyecektir. 1918 Alman devrimi sonucunda devrilen Kayzer'in kendisi çok ileri düzeyde Yahudi düşmanıdır ve hayatının sonlarında Hitler'e yakın bir dünya görüşü oluşturacaktır.⁴¹

İkincisi, Wilhelm Almanyası konusunda bizim başvurabildiğimiz kaynaklar Kayzer'in dış politikayı sıkı bir şekilde elinde tuttuğunu, kendi kapalı av alanı olarak gördüğünü ve son derecede gizli yöntemler kullandığını göstermektedir.⁴² Öte yandan Wilhelm ile Enver Bey arasında, iki ayrı devletin yöneticileri arasında olağan sayılamayacak bir yakınlık olduğu da tarihi kayıtlara geçmiştir.⁴³ Bizim kuşkumuz, Almanya'da askeri atışe olarak görev yaptığı sırada Enver Bey'i kendisine bağlayan Kayzer'in savaş başında veya

⁴⁰ Jeremy Sarkin, *Germany's Genocide of the Herrero: Kaiser Wilhelm II, His General, His Settlers, His Soldiers*, Cape Town: UCT Press, 2011.

⁴¹ John C. G. Röhl, *The Kaiser and His Court. Wilhelm II and the Government of Germany*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 190-212.

⁴² Bir önceki dipnotundaki kaynağa ilaveten John C. G. Röhl, *Wilhelm II. Into the Abyss of War and Exile 1900-1941*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014; Annika Mombauer/WilhelmDeist (der.), *The Kaiser. New research on Wilhelm II's Role in Imperial Germany*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Kayzer'in Reich'in tarihindeki yeri bakımından çok önemli bir tarihçi olan Röhl, Almanya'nın yönetimi için "kişisel monarşi" terimini kullanmıştır.

⁴³ Enver Bey savaştan önce Almanya'da iki kez görev yapmış ve Kayzer'le yakınlaşmıştır. Daha sonra 1914 baharında ve Temmuz ayında ve yeniden 1917 Nisan'ında artık Harbiye Nazırı olan Enver Paşa'nın gizlice Almanya'ya gittiğine ve Wilhelm'i ziyaret ettiğine dair birtakım deliller vardır. Bkz. Dadrian, *History*, s. 290.

öncesinde kendi adamları aracılığıyla bu soykırım planını geliştirmekte en azından suç ortağı olduğudur.

Mesele bu kadar ileri götürülme bile, her halükârda Ermeni soykırımını belirleyen siyasi faktörlerden biri Almanya'nın Osmanlı'nın suçunu bütünüyle onaylayan ve üzerini örten tutumu olmuştur. Öyleyse, soykırım aynı zamanda 20. yüzyıl başı koşullarında emperyalistler arası paylaşım savaşının bir ürünüdür. Yani emperyalist burjuvazi içi bir sınıf mücadelesinin sonucu.

Bu bölümü Almanya'nın büyük komünisti Karl Liebknecht'in bu konudaki tutumuna işaret ederek bitirelim. Wilhelm Almanya'sının emperyalist savaştaki rolüne “Esas düşman kendi ülkemizdedir!” şiarıyla karşı çıkan, 1914 Aralık ayında Alman parlamentosu Reichstag'da savaş vergileri oylanırken tek başına “hayır” oyu kullanan, Rosa Luxemburg'un bu mücadele arkadaşı, 1916 Ocak ayında Reichstag'da bir soru önergesi veriyordu: “İmparatorluk Şansölyesi [başbakanı] içinde bulunduğumuz savaşta müttefikimiz Türk imparatorluğunda yüz binlerce Ermeni'nin sürüldüğünün ve katledildiğinin farkında mıdır?” Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın Siyasi Bölüm Müdürü Ferdinand Carol Baron von Stumm Liebknecht'in soru önergesine şöyle cevap verecektir:

İmparatorluk Şansölyesi, Bâbıali'nin bir süre önce düşmanlarımızın isyan çıkartmaya yönelik komplolarının basıncı altında Türk imparatorluğunun belirli bölgelerinde Ermeni nüfusu tahliye ettiğinin ve onlara ikamet etmek üzere yeni bölgeler tahsis ettiğinin farkındadır. Bu önlemlerin belirli yankılara yol açmış olması dolayısıyla Alman ve Türk hükümetleri arasında bir fikir alışverişi yapılmaktadır. Daha fazla ayrıntı açıklanamaz.

Liebknecht mesele üzerinde ısrar ederek Johannes Lepsius'un “Türkiye Ermenilerinin pratik olarak imhasından söz ettiğini” belirtince, meclis başkanı zil çalarak Liebknecht'i susturmuş ve sözüne devam etmesine izin vermemiştir.⁴⁴

Baron von Stumm'un Osmanlı hükümetinin tehcir edilen Ermenilere “ikamet etmek üzere yeni bölgeler tahsis ettiğini” söylemesi bir kara mizah şaheseridir. Baron herhalde Ermenilerin gömüldüğü toplu mezarlardan söz ediyor olmalı! Fakat burada bile bir itiraf var: Baron “Bu önlemlerin belirli yankılara yol açmış” olduğunu teslim ediyor. Bunun üzerine “Alman ve Türk hükümetleri arasında bir fikir alışverişi” yapılmakta imiş. Bu fikir alışverişinin konusunun gerçeklerin üzerinin nasıl daha iyi örtülebileceği ol-

⁴⁴ Wolfgang Gust, *The Armenian Genocide*, a.g.y., s. 92.

duğunu tahmin edebiliriz!

Görüldüğü gibi, savaşta yaşanan devasa bir insanlık suçunun hesabını burjuvazinin koskoca demokratik parlamentosunda tek bir kişi soruyor: bir devrimci Marksist, bir komünist!

9. Soykırım karşısında politik tutum

Okurun yazının bu noktasında bir an durup bir ülkede bu kadar büyük bir insanlık suçu işlenirken ne yapılması gerektiğini kendi kendine sormasını tavsiye ediyoruz. Deyin ki bugün Türkiye topraklarında böyle bir durum doğdu. Ne yapılması gerekir? Deyin ki mesele burada değil de Türkiye'nin komşularından birinde ortaya çıktı. Ne yapılması gerekir?

Bu soruya bir cevap, 20. yüzyılda savaş ve katliamların neredeyse vakayı adiyeden olması yüzünden başka durumlarda nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranmanın anlamlı olduğudur. 1915 için verilen en yüksek ölü sayısı 1,5 milyondur. Bizim coğrafyamızda son yarım yüzyıl içinde de bu sayıya yaklaşan boyutlarda felaketler olmuştur. Örneğin 1980-89 arasındaki İran-Irak savaşında yaklaşık bir milyon insan ölmüştür. Ya da Irak'ta 2003'ten itibaren ABD işgali sırasında yitirilen hayatlar milyonla sayılmaktadır. Bugün Suriye'de dört yıllık iç savaşta 200 bin ila 300 bin arasında insanın öldüğü söyleniyor. Yine de Ermeni soykırımı ve genel olarak soykırımlar bu tür korkunç durumlardan iki bakımdan ayrılıyor. Birincisi, kurbanlar ayımsız biçimde çocuk, bebek, ihtiyar, silah altında olmayan genç kadın vb. yani savaşçı olmayan nüfusun her kesimini kapsıyor. İkincisi, soykırımlarda yok edilen, sayıları parmakla sayılacak bireyler değildir; bütün bir ulus, halk, milliyet, kavimdir. Öyleyse soralım: Ne yapılmalıydı, ne yapıldı?

Biz bu soruya elbette sol siyasi hareketler açısından cevap vermeye çalışacağız. Ele alacağımız birinci siyasi hareket türü ezen ulusun içinden gelen sosyalistlerdir. İncelemekte olduğumuz örnekte Türk sosyalist hareketi. (Kürtler bu tarihsel aşamada henüz sosyalizme dair herhangi bir işaret vermiş değildir.) Yukarıda Cihan Harbi'nde Osmanlı hükümetinin politikasının emperyalist karakteri göz önüne alındığında Türk sosyalistlerinin devrimci bozgunculuğu benimsemesi gerektiğini söylemiştik. O aşamada bu fikri belki de çok çarpıcı ve hatta itici bulanlar olmuş olabilir. Şimdi soruyoruz: Osmanlı'nın uyguladığı soykırım gözler önünde iken, bu soykırım savaşın ayrılmaz bir parçası iken, devrimci bozgunculuktan başka bir politika hayal edilebilir mi? Cihan Harbi'nde devrimci bozgunculuğu reddeden sosyalist, Enver'in ve Talat'ın suç ortağı olmaya mahkumdur! "Ermenilerin ölmesine, hatta sürülmesine karşı çıkayım, ama Çanakkale'de savunmacı politika izle-

yeyim” yaklaşımı politikadan hiçbir şey anlamamak demektir.

Daha karmaşık olan durum, Ermeni devrimci ve sosyalistlerinin durumudur. İçinden çıktıkları halkın bütünüyle kırıma uğraması ve yerinden yurdundan edilmesi karşısında bir Ermeni devrimcisi ne yapmalıydı? Bu soruya cevap vermeden önce, Ermenilerin çok sınırlı birtakım ceplerde tehcir emrine boyun eğmeyerek direndiğini hatırlatmak gerekiyor. 1896’dan gelen geleneğiyle Zeytun, ayrıca Hatay’da Musa Dağ en önemli örneklerdir. Buralarda katliam çok daha sınırlı etki bırakmış, hatta Musa Dağlılar dış güçlerin yardımıyla kurtulmuştur.⁴⁵ Bu istisnalar bize şu soruyu sordurtuyor: Bu kadar büyük bir katliam gelirken Ermeni halkı neden direnmemiştir? Bunun cevabı büyük ve muhtemelen genelleştirilebilir bir ders içeriyor: Bazen bir politika baştan yanlış kuruldu mu bir aşamadan sonra düzeltilemeyeceği dersidir bu. 20. yüzyıl başı Osmanlı Ermeni toplumunun sosyo-kültürel yapısı veri alındığında, tehcirin başladığı aşamada Ermeni toplumunun tehcire direnmesi mümkün değildi çünkü Ermenilerin savaşabilecek yaştaki erkekleri amele taburlarında idi. Amele taburları, Osmanlı hükümetinin Ermenilerin bir ulusal güvenlik tehdidi olduğuna karar verdiğinde onları muharip birimlerden ayırmak için kurduğu, yol yapımı gibi işlerde istihdam edilmelelerini öngören bir tür istihkâm birimidir. En önemli özelliği şudur amele taburlarının: **Ermeniler silahsızlandırılmıştır.**⁴⁶ Böylece, savaşabilecek Ermeni nüfusu, tehcirin başladığı aşamada ordunun elinde silahsız tutsaklar durumundadır! Bu yüzden bu insanlar, yaşlı, çocuk, silahsız kadın, kendi toplumlarını korumaktan âciz kaldıkları gibi kendileri de yol kenarlarında gaddarca öldürülmüşlerdir.

Bu durumun erkenden yapılan bir planın ürünü olduğunu düşünmemek saflık olur!⁴⁷ Peki, Ermeni toplumu bu duruma neden düşmüştür? Çünkü savaş patlak verdiğinde Ermeni partileri, Osmanlı-Rus sınırının iki tarafında da vatan savunması politikası izleyeceğini ilan etmiştir! Bugün milliyetçi ve ulusalcı Türk tarih yazımının çıkarttığı bütün yaygaraya rağmen Ermeni “millet”i savaşın başında, tehcire kadar büyük çoğunluğuyla Osmanlı devletine hizmet etmiştir. Ermeniler ile Türk ve Kürtlerin karşı karşıya geldiği durumlar “cephe gerisi” isyanlardan değil, Rus ordusuna eşlik eden Ermeni

⁴⁵Franz Werzel.

⁴⁶ Amele Taburları konusunda birçok kaynak vardır. Son dönemde yayınlanan bir yazıda bu konuda özet bilgi bulmak mümkündür: Ayhan Aktar, “I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Ermeni Askerler”, *Toplumsal Tarih*, Mart 2015, s. 30-38. Aktar, subaylar düzeyinde bazı Ermenilerin Osmanlı ordusunda savaşın sonuna kadar görev yapmış olduğunu da ortaya koyuyor.

⁴⁷Bu, aynı zamanda, askerliğin bütün vatandaşların hakkı ve görevi olmasının komünistlerce neden savunulması gerektiğini gösteren bir yeni ve trajik örnektir.

birimlerinden kaynaklanmıştır.

Demek ki Ermeni partileri, mesela Sarıkamış'ta Rus Ermenisinin Çarlık ordusu saflarında, Osmanlı Ermenisinin ise Alman-Osmanlı ordusu komutasında birbirini öldürmesi kararı almıştır! Bu, o kadar böyledir ki, kardeşleri bile karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Erzurum Milletvekili olan Karekin Pastırmacıyan savaş başlarken Rusya tarafına geçmiş, kardeşi Vahan Pastırmacıyan ise Osmanlı ordusunda hizmet etmiştir. İki kardeşin görevli oldukları birliklerin Sarıkamış savaşında karşı karşıya geldikleri bilinmektedir!⁴⁸

İki ayrı hâkim ulusun devletinin topraklarında yaşayan uluslar açısından tarihte az görülebilecek absürtlükte bir politika! Tek savunma çizgisi, “aksi takdirde vatan haini ilan edilir ve kesilirdik” olacaktır. Belli ki kesilmek böyle görülmeyi gerektirmiyor! Üstelik her iki ülkede vatan savunması denen şey nedir? İki yaşlı imparatorluğun dünyayı emperyalistçe paylaşmasına destek olmak!

Ermeni devrimci hareketi bir kez iler tutar yanı olmayan bu politikayı benimseyince savaşabilecek Ermenilerin askere alınmasına taraftar olacaktır. Bir kez askere alınınca bu insanlar bir süre sonra amele taburlarında zararsız hale getirileceklerdir. Başta hata yapıldı mı geri dönüş yoktur! Öngörüsüzlük politikada en iyi niyetin hiçbir işe yaramamasıyla sonuçlanır!

Oysa Ermeni devrimci hareketinin devrimin Termidor aşamasına girdiğini, İttihat ve Terakki iktidarının artık tehlikeli bir karakter kazandığını fark etmemesi mümkün değildir. Nitekim Hınçak partisinin Eylül 1913'te Köstence'de toplanan 7. Kongresi şu kararı alıyordu:

İttihad ve Terakki Fırkası'nın tecavüzî [agresif] bir Türk sosyalizmi ihdasına çalışmakta olduğu ve bunun diğer siyasi fırkalara ve bilhassa anâsır-ı muhtelifiye karşı pek mühlik ve muzır [Müslümanlar dışındaki milletlere karşı çok **ölümcül** ve zararlı] bulunduğu nazar-ı itibara alınarak (Sosyal Demokrat ve Hınçakyan Komitesi'nin) Yedinci Murahhaslar Meclis-i Umumîsi, bütün hey'et-i faalesini [faal organlarını] mezkûr [sözü geçen] fırka ile teşriki mesaiye kat'iyen men'etmeğe [işbirliğinden kesinlikle yasaklamaya] ve mezkûr cemiyete karşı mücadele ederek onu iskat ve müzmahil etmek [devirmek ve yok etmek] için icap eden hiçbir sâ'y-ü gayreti diriğ etmemeğe [çaba ve gayretten kaçınmamaya] karar vermiştir.⁴⁹

⁴⁸ Aktar, a.g.m., s. 32.

⁴⁹ Tevetoglu, a.g.e., s. 53. Vurgu bizim. Buradaki “Türk sosyalizmi” ibaresinin bütünüyle bir kalem sürçmesi olduğu kanaatindeyiz.

Başında Müslüman olmayan milletlere karşı “ölümcül” olarak nitelediğiniz bir siyasi partinin olduğu bir hükümet dünya savaşına giriyor ve siz o savaşta kuzu kuzu vatan savunması yapmaya karar veriyorsunuz! Üstelik hükümet bu savaşı, tahttaki padişah Mehmet Reşat’ın Hattı Hümayunu ile Cihad-ı Ekber (En Büyük Cihad) ve padişahın aynı zamanda bütün Müslümanların halifesi olduğuna yaslanarak bir Cihad-ı Mukaddes (Kutsal Cihad) olarak ilan ettirmiş iken! Cihad-ı Mukaddes Ermeniler için ne demektir?

Berrak bir şekilde ifade edelim: Ermeni halkı Enver’in Kafkasya ve Orta Asya’daki büyük Türki ve Müslüman dünya ile birleşmenin önünde engel olarak gördüğü bir halktır. O yüzden ortadan kaldırılması gündeme gelmiştir. Ermeni devrimci partilerinin bu durumda “vatan savunması”ndan başka bir politika düşünememeleri aslında devrimci bozgunculuğun mucidi Lenin’in büyüklüğünü gösteriyor! Cihan Harbi’nin başında Ermeni devrimci hareketi için doğru politika çifte devrimci bozgunculuk ilan ederek derhal silahlanmak ve öz savunmaya geçmekti! Başka her tür politikanın “ölümcül” olduğunu tarih kanıtlamıştır.

Bu bölümü bitirmeden bir soru sormak bize ilginç bir ipucu verebilir: Kafkaslarda Çarlığın baskısı altında çok zor koşullarda proletarya içinde Bolşevik örgütlenme yürütmekte olan Şaumyan ve arkadaşları Ermeni soykırımı karşısında ne yapmalıydı? Çarlık Rusya’sında Lenin’in arkadaşları olarak bu Ermeni ekip elbette devrimci bozgunculuk politikası izliyordu. Buraya kadar tamam. Ama Osmanlı’da kitlesel katliam başlayınca? Bu soruya verilecek bir cevap yoktur, çünkü Bolşevik Partisi, yüzyılın başından itibaren Ermeni ulusal sorununa özel bir yer vermeyi reddetmiştir. Artık çok geçtir. Her türlü pozisyon alış soyut ve etkisiz olacaktır, çünkü Bolşevizm Anadolu Ermeniliği içinde örgütlenmeyi test etmemiştir. Bu temaya yazının sonunda yeniden döneceğiz.

10. Kafkaslarda sosyalizm ve milliyetçilik

Osmanlı tarihini Türk’ün gözünden okuyan milliyetçi tarih yazımı gibi, Ermeni soykırımının tarihini inceleyenlerin önemli bir bölümü tartışmayı Anadolu’da olan bitenle sınırlı şekilde ele alır. Oysa sorun bir Ermeni sorundur. Ermeniler ise sadece tarihi Batı Ermenistan’ı kapsayan Anadolu’da yaşamaz, aynı zamanda içinde tarihi Doğu Ermenistan’ın bulunduğu, ama onun dışında, Ermenilerin çoğunluğu oluşturmadığı topraklarda (Azerbaycan ve Gürcistan) bile büyük kentlerin (Tiflis ve Bakû) ekonomik, politik ve kültürel hayatında çok büyük etkiye sahip olduğu Kafkaslar’da da yaşamaktaydı. Üstelik, yukarıda izah edildiği gibi, Enver’in

Türki ve Müslüman dünyayı Osmanlı hegemonyası altına alma politikasında Ermeni halkının bir engel olarak görüldüğü göz önüne alınırsa, soykırımın Kafkaslar'daki Ermeniler için de bir tehdit olabileceği anlaşılır.

Ayrıca, Anadolu'daki soykırımdan kurtulabilen yüz binlerce Ermeni'nin Doğu Ermenistan'a sığındığı bilindiğine göre, aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin çirkin deyimleriyle "kılıç artıkları"nın kaderi de söz konusudur. Soykırımcılar açısından bu büyük kitlenin hayatta kalması bir tehlikedir. Bu kadar ağır bir saldırıya maruz kalmış, yakınlarını ve malını mülkünü yitirmiş yüz binlerin içinden bunun intikamını almak için bir ordu bile kurulabilir! Yani Kafkas Ermenileri soykırımın hesabını sormasa bile Anadolu Ermenilerinden yakasını kurtarabilenlerin hesap sormak isteyeceği gerçeği kolay unutulabilecek bir şey değildir. Bu da soykırımcıların Doğu Ermenistan'da da bir katliama girişme fırsatını aramasını bir olasılık haline getirir. Soykırım türü büyük katliamların cehennemi bir mantığı var. Bir kez başladı mı sonuna kadar gitmek zorunda bir bakıma. Çünkü "iş" yarım bırakırsanız, geride kalanların o mezalimin intikamını almak isteyebileceği açıktır. Yani zulümle başlayan iş korkunun basıncı altında tamamlanmak zorundadır. O zaman mutlaka şu soruyu sormak gerekir: Osmanlı, Cihan Harbi sırasında ve ertesinde Kafkas Ermenilerine karşı nasıl bir politika gütmüştür?

1918-1920 arasında Kafkaslar'da Osmanlı-Ermeni ilişkilerini ele alacağımız bu bölümde analizi en basit unsurlarına indirgeyerek sunacağız. Bunun bir nedeni bu yazının zaten çok uzun olması ise, bir başka nedeni de okuyucuya Kafkasları hakkıyla tanıtmak için çok değişik alanlara girmenin gerekli olmasıdır. Birçok milliyet ve halkın iç içe yaşadığı bu topraklarda her bir bölümdeki gelişmeler büyük ölçüde öteki bölümlerdeki gelişmelere bağlı olduğundan Kafkasları hakkıyla incelemek çok daha uzun bir tartışmayı gerektirir. Bu yüzden biz asgari verilerle sadece elimizdeki sorunu ilgilendiren biçimde yalın bir analiz yapacağız.

Kafkaslar'da Osmanlı-Ermeni ilişkilerini 1914'ten değil 1918'den başlatmamızın çok basit bir sebebi var. Savaşın ilk yıllarında Osmanlı ordusu Doğu cephesinde Rus orduları karşısında bozguna uğramış ve Kafkaslara girmek bir yana Doğu Anadolu'da birçok yöreyi Rus işgaline terk ederek Sivas havalisine kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Sarıkamış faciası bu bozgunun en çarpıcı timsalidir. Ne var ki, 1917 sonunda Rusya'da Ekim devrimi gerçekleşince, başka her şeyle birlikte Doğu cephesinin kaderi de değişir. Rusya'ya devrim gelince Rus orduları dağılır, Güney Kafkasya ilk anda Rusya toprağı olmaktan çıkar, bölgenin değişik yörelerinde farklı rejimler kurulur. Bu, Osmanlı'nın Doğu cephesindeki umudunu yeniden art-

tırır. Osmanlı orduları, Rus devriminin Kafkaslarda yarattığı iktidar boşluğuna dalar.

1918 yılı bu bakımdan çok önemlidir. Çünkü Güney Kafkasya sadece Ekim 1918'e kadar bu konjonktür içinde kalacak, Osmanlı 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayınca doğal olarak ordusunun Kafkaslar'daki faaliyeti de duracaktır. Yani soykırımın devamı olarak Kafkas sorununa bu zaman dilimi içinde ayrı bakmak, sonrasını da Mondros Mütarekesi'nin yarattığı yeni konjonktürde ele almak gerekir. Öyleyse, bir dönemleştirme yaparak ilerleyelim. Ekim devrimiyle açılan dönem Mondros Mütarekesi ile kapandıktan sonra bir ara dönem yaşanmış, sonra 1919 baharında Anadolu hareketinin temellerinin atılmasıyla Doğu cephesinde yeniden hareketlilik başlamıştır. Milli Mücadele'nin Doğu cephesindeki gelişimi genellikle daha az bilinir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Biri, bu cephede mücadelenin daha erken sonuçlanmış olmasıdır. 1919 baharında başlayan mücadele, 1920 sonunda Kafkasların Bolşevikleşmesi ile birlikte sona eriyor, onlarca yıl boyunca geçerli olacak sınırlar o aşamada oluşuyordu. Bir başka neden ise, Doğu cephesinin başında cumhuriyetin kuruluşundan sonra Mustafa Kemal'e muhalefet edecek olan Kâzım Karabekir'in olması olabilir. Buradaki gelişmelerin sessizlikle geçirilmesi bu açıdan anlaşılabilir. Demek ki biz iki döneme bakacağız. 1918'de on ay ve 1919-1920'de bir buçuk yıl.

İlk döneme bizim konumuz açısından üç gelişme damga vurur. İlki Osmanlı ordularının yeniden taarruza geçmesidir. İkincisi, Britanya emperyalizminin Rusya'nın Kafkaslardaki hâkimiyeti çöker çökmez bölgeye sızmaya başlamasıdır. Üçüncüsü ise sosyalist devrimler tarihinin önemli bir deneyimi olan Bakû Komünü'dür.

1918 yılı içinde bahardan sonbahara altı ay boyunca Bakû'da bir Sovyet iktidarı kurulmuştur. Bu, Kafkasya'daki ilk Sovyet iktidarıdır. Tek bir şehirle sınırlı kaldığı ve bırakın Kafkasya'nın tamamını, kendi kırsal çevresini bile etkisine alamadığı için Paris Komünü ile önemli benzerlikler gösterir. Bakû Komünü'nün karakterini anlayabilmek için okuyucunun yukarıda altını çizdiğimiz bir noktayı iyice sindirmesi gerekir: Güney Kafkasya henüz milliyetler açısından üç homojen coğrafi bölgeye ayrılmış değildir. Kolaylıkla Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan denebilecek, sınırları iyi çizilmiş bölgeler yoktur. En önemlisi, tarihi Kafkas Ermenistanı'nın dışında kalan ve bugün sırasıyla Gürcistan'ın ve Azerbaycan'ın başkentleri olan Tiflis ve Bakû, nüfus çoğunluğu bakımından değil ama ekonomik, kültürel ve politik bakımdan Ermenilerin büyük etkisi altındadır. Kendimizi komün deneyimini incelemekte olduğumuz Bakû ile sınırlandırırsak, Bakû'nun hem

burjuvazisi, hem de işçi sınıfının en azından modern kesimi Ermeni ağırlıklıdır. Buna karşılık köylülük ve Bakû'nun yoksul mahalleleri büyük ağırlıklı Azeri'dir. Azeri nüfus o dönemde aynı anlama gelmek üzere Müslüman yahut Tatar olarak da anılırdı. 20. yüzyıl başında Bakû'nun başlıca özelliği muazzam petrol zenginliğidir. Bu yüzden sadece Rusya için önemli değildir, Osmanlı da gözünü Bakû'ya dikmiştir. Ekim devriminin doğurduğu boşlukta, Britanya emperyalizminin de Bakû petroleri konusunda iştahı kabarmıştır.⁵⁰ İşte bütün güçlü devletlerin gözünü diktiği bu petrolün işletilmesinde yabancı sermaye ile birlikte Ermeni burjuvazisi de pay sahibidir; işçilerin vasıflı denebilecek olanlarının tamamı da Ermenidir. Petrol işçisi gerçeği zaten Bakû'nun Güney Kafkasya'da Sovyet yönetimine ilk geçen birim olmasını açıklayan olgudur.⁵¹

Bakû Komünü'nün devrimciler için zengin derslerle dolu deneyimini burada bütün boyutlarıyla ele almak söz konusu bile değil.⁵² Sadece Sovyet'in yapısında ve Sovyet'in yürütmesi (yani hükümet) görevini yürüten komiserler (bakan kelimesinin karşılığı gibi düşünülebilir) arasında hangi güçlerin bulunduğunu belirtmek konumuz açısından önem taşır. Bakû Komünü, Rusya'da ilk hükümetin içinde işbirliği yapmakta olan iki partinin (Bolşevikler ile Sol SR'ler) yanı sıra, Taşnak partisini de bir koalisyon ortağı olarak içine alır. Daha sonra karşı devrimin safına geçecek olan Taşnak'ların bu aşamada bir Sovyet rejiminin yöneticisi olmaları, Lenin önderliğindeki Rusya Sovyet rejimine bağlılık ilan etmiş olmaları, sözde solcu Türk milliyetçileri arasında bu partiye ilişkin küçümseme tavrına karşı önemli bir tektiptir. Karşı devrim saflarına geçtiği 1918 sonu öncesinde Taşnak sosyalisttir, ama küçük burjuva (köylü) sosyalisti.⁵³

Bakû Komünü'nde politik bileşim böyledir. Komün'ün ulusal bileşimi ise tek kelimeyle muhteşemdir. Bakû Komünü, Ermeni, Gürcü ve Azeri Bolşevik ve sol SR devrimcilerini Taşnak komiserlerle bir araya getiriyordu.

⁵⁰Burada analizi yalın tutmak için Alman emperyalizminin Bakû konusunda kendi çıkarlarını mütefiki Osmanlı'dan bağımsız tarzda geliştirmeye çalıştığı meselesine sadece değinip geçiyoruz.

⁵¹Öteki aday görelî olarak gelişkin bir sanayi proletaryasının var olduğu Tiflis'tir. Ama tarihi nedenlerle Gürcüler arasında Menşevizm Bolşevizme göre hep daha güçlü olmuştur.

⁵²Bakû Komünü konusunda Türkçe'ye de çevrilmiş mükemmel bir inceleme mevcuttur: Ronald Grigor Suny, *Bakû Komünü. Rus Devriminde Milliyet ve Sınıf*, çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1990. Ayrıca bkz. Edward Hallett Carr, *Sovyet Rusya Tarihi. Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 1, çev. Orhan Suda, 4. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 310-319.

⁵³Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin 1926 baskısında Taşnaksutyun maddesi, partiyi "Ermeni ticaret burjuvazisinin ekonomik arzularını" yansıtan bir örgüt olarak sunuyor. Bu yanlıştır. Besbelli Taşnak'ın 1918'den itibaren karşı devrim saflarına geçmesi dolayısıyla onu küçük düşürmek için yapılmıştır bu. Bkz. Perinçek, a.g.e., "Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin 1926 baskısında Taşnaksutyun maddesi", s. 38-44.

Komünizmin tarihinin sayfalarına ulusallığın ötesine geçebilme umudunun bir simgesi olarak ebediyen altın harflerle yazılmıştır. Bu komiserler heyetinin başında da, Lenin'in yakın arkadaşı, zaman zaman "Kafkasların Lenin'i" olarak anılan, Bakû Komünü'nün önderi Stepan Şaumyan vardır.⁵⁴

Bakû Komünü'nün birçok olumlu icraatı olmuştur. Ama kuruluşunda ve çöküşünde rol oynayan bir mesele vardır ki, tartıştığımız konu açısından büyük bir ders içermektedir. Komün bir devrim laboratuvarıdır. Rusya'da devrimin zafere ulaşmasının koşulları Ekim (ya da bugün kullanılan takvimle Kasım) 1917'de olgunlaştığı halde, Bakû'da 1918 baharının beklenmesi gerekmiştir. Bu olgunlaşma sürecinde çeşitli faktörlerin yanı sıra, Azeri yoksullarının açlık koşulları karşısında radikal eylemlere girişmesi de vardır. Yani Azeri yoksul halk aslında devrime güç verecek bir ruh durumuna girmiştir, eylem üzerine eylem yapmaktadır. Buna rağmen, iktidarın alınması sırasında Taşnaklarla Azeriler arasında yaşanan bir silahlı çatışmada çok sayıda Azeri katledilmiştir.⁵⁵ Bu, Azerilerin Sovyet karşıtı Müsavat Partisi etrafında toplanmasına ve Bakû'deki Sovyet iktidarına sınırlı destek vermesine yol açmıştır. Evet, Sovyet'te ve komiserler arasında Azeriler vardır, ama bunların temsil ettiği taban Müsavat'a göre zayıftır. Bakû Komünü'nün kent dışına taşamaması da köylülüğün büyük ölçüde Azeri olmasındandır.

Demek ki bu muhteşem devrimci deneyimin mayasında bir ulusal çatlak dolayısıyla derin bir zaaf mevcuttur. Komün'ün sonbaharda çöküşü de biraz farklı bir biçim altında olsa da neredeyse sadece aynı ulusal çatlağın ürünü olarak ortaya çıkan bir gelişmenin sonucudur. Şimdi, 1918 yılına konumuz açısından damga vurduğunu söylediğimiz öteki iki faktöre dönüyoruz. Çarlık ordusunun Ekim devriminin etkisiyle çözülmesi karşısında yeniden taarruza geçen Osmanlı ordusu Doğu Anadolu'nun Rus işgali altındaki bölgelerini yeniden ele geçirdikten sonra tam hız Kafkasya üzerine yürümeye başlamıştı. Ermeniler açısından bunun anlamı soykırımcılar ordusunun Doğu Ermenistan'ı da ele geçirmesi ve Ermeni halkını son bireyine kadar kılıçtan geçirmesi tehdidi idi. Üstelik Osmanlı ordusunun komutanı, baş soykırımcı Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa idi! Halil Paşa'nın misyonunun gerçekten de Anadolu topraklarında yaşanmış soykırımı Kafkas Ermenistan'ına doğru

⁵⁴Bildiğimiz kadarıyla Şaumyan hakkında Türkçe'de yayınlanmış tek çalışma şudur: Makiç Vahami Arzumanyan, "*Kafkasların Lenin'i*" Stepan Şaumyan, çev. Armenak Çaparitze, İstanbul: Umut Yayıncılık, [tarih yok]. Şaumyan 1917'de Lenin'le birlikte iktidarın alınmasını savunanlardandır. 1917 Nisan'ında yazdığı bir yazıda açıkça "sürekli devrim" kavramını savunmaktadır (Sunny, *Bakû Komünü*, a.g.e., s. 99-100).

⁵⁵Muhtemeldir ki Taşnaklar arasından soykırımın intikamını almak isteyenler bu olaylarda önemli rol oynamışlardır.

genişletmek olduğunu gösteren bazı tarihsel deliller de mevcuttur. Başka delilleri bir yana bırakarak en çarpıcısına değinelim: Halil Paşa hatıratında “aşağı yukarı... 300 bin Ermeni” öldürdüğünü yazıyor. 1918’de Erivan’da bir Ermeni topluluğuna da “Son ferdine kadar yok etmeye çalıştığım Ermeni milleti”nden söz ediyor!⁵⁶ Öyle olsa da olmasa da, aralarında Anadolu’daki soykırımdan canını zor kurtarmış yüz binlerin de olduğu Kafkas Ermenilerinin Osmanlı ordusunun ilerleyişini nasıl algılayacağı açıktır.

İşte bu ilerleyiş, Bakû Komünü içinde derin bir politik çatlak yaratmıştır. Başta Taşnaklar olmak üzere bir dizi unsur, yaklaşan “Türk tehdidi” karşısında Kafkaslara girmeye çalışan Britanya’yı yardıma çağırmayı savunmuştur. Bu, Bolşevik devriminin rüzgârının bütün bölgede esmekte olduğu bir dönemde proleter devriminin karşısındaki ana karşı devrimci güç olan Britanya emperyalizminin kanatları altına sığınmak anlamına geliyordu. Pratikte bunun uzantısı Komün’ün Sovyet Rusya’ya sırtını dönmesi demektir. Tutarlı proletarya devrimcilerinin bu tarihsel momentte böyle bir şeyi kabul etmeleri söz konusu olamazdı. Şaumyan ve arkadaşları bunu reddettiler. Uzun mücadeleler sonucunda genişletilmiş bir Sovyet toplantısında yapılan oylamayı pek az bir farkla Britanya müdahalesi taraftarları kazandı. Şaumyan ve komiserler istifa ettiler ve şehri terk etme kararı aldılar. Ama kaçarlarken karşı devrimci güçlerin eline düştüler. Bütün veriler öyle gösteriyor ki, Britanya ajanlarının da onayıyla 26 Komiser 20 Eylül günü infaz edildi. Böylece, Mustafa Suphi ve 15’ler olayının bir örneği, daha erken bir aşamada Ermeni komünizminin tarihinde de yaşanmış oldu.

Ekleme gerekir ki, Bakû Komünü’nü emperyalizmin himayesine sokmaya çalışan Taşnak stratejisi hiçbir işe yaramadı. Britanya buraya ciddi bir güç yığmadı. Durumun kontrol altına alınmasını sağlayan, 26 Komiser’in katledilmesinden yaklaşık iki hafta sonra Talat Paşa kabinesinin istifa etmesi, yaklaşık bir ay sonra da Mondros Mütarekesi’nin imzalanması oldu. Kafkas Ermenilerini soykırımdan koruyan Britanya emperyalizmi değil, Osmanlı’nın kendi içinden çökmesi ve savaş yenilgisinin tescili oldu. Arada kurban verilen, bu dönüşle birlikte emperyalizmin yanına geçen Taşnak sosyalizmi idi. Osmanlı ordusunun çekilmesi, Bakû Komünü’nün yenilgisi ve Britanya’nın politik desteği birleşince, başında Taşnak’ın olduğu, anti-Sovyet bir bağımsız Ermenistan kuruldu. Taşnak artık karşı devrimci bir örgüt haline geleceği bir yolculuğa başlıyordu.

Ele almamız gereken ikinci dönem Milli Mücadele’nin Doğu’da Ermenistan’a karşı verdiği savaştır. Türkiye tarihinin bir parçası olduğu için

⁵⁶ Dadrian, *History*, a.g.e., s. 353.

daha iyi bilinen bu episod hakkında ayrıntıya girmemiz gerekmez. Sadece şunu belirtmekte yarar var. Milli Mücadele'nin Ermenistan'la savaşında her iki tarafın ordusuna da kim ne suçlamada bulunursa bulunsun, Milli Mücadele'nin İttihatçıların soykırım politikasını devam ettirme gibi bir hedefi olduğuna dair hiçbir veri yoktur.⁵⁷ Bu mücadele, Güney Kafkasya'nın 1920 yılı içinde adım adım Sovyetleşmesiyle ve sınırların yeni Sovyet yönetimi ile Anadolu hükümeti arasında imzalanan anlaşmalar temelinde belirlenmesi ile sona ermiştir.

Milli Mücadele'nin Doğu cephesinde yaşanan savaşın Marksist uluslar politikası açısından nasıl görülmesi gerektiği üzerine bir yargıda bulunabilmek için önce aynı dönemde Anadolu'da yaşanan gelişmeleri ele almak gerekiyor.

11. Anadolu'da ulusal sorun

Kafkaslar'daki savaş konusunda bir yargıya varmadan önce dönüp soykırımın yaşanmış olduğu topraklarda, Anadolu'da Cihan Harbi ve soykırım zemininde doğmuş olan yeni durum çerçevesinde ulusal soruna daha yakından bakmamız gerekiyor. Bu bakışı Sevr-Lozan seçeneklerine sıkıştırmak için hiçbir neden yoktur. Bunların her ikisi de proletarya Anadolu'da iktidara gelseydi çok büyük ihtimalle uygulanmayacak uç çözümlerdir. Sorunun çerçevesini belirleyen noktalar şöyle özetlenebilir:

1) Sevr her ne kadar Ermeni ve Kürt halklarının Anadolu'da ulusal haklara sahip olduğunu tanımak bakımından Osmanlı dönemine göre bir ilerlemeyi temsil ediyorsa da, esas karakteri Osmanlı topraklarının yağmalanması ve imparatorluktan arda kalan halklar arasında Türk (ya da Kürtleri de kapsayacak biçimde söylersek Türk-Kürt Müslüman) unsurunun ulusal haklarının ayaklar altına alınmasıdır. Osmanlı devletinin başkentinin emper-

⁵⁷Anadolu hükümetinin ve Kemalist cumhuriyetin Emval-i Metruke konusunda İttihatçı politikadan fark göstermediği, hatta Mütareke döneminde kaydedilen olumlu denebilecek bazı değişikliklerden geri adım atarak İttihatçı yasalara döndüğü iddiası (Akçam/Kurt) elbette dikkatle incelenmelidir. Bu alanın genel soykırım tanımından kopuk olmadığı bir gerçektir. Ancak bu son nokta, yani mal mülk meseleleri ile soykırım kavramının ilişkisi, unutulmamalıdır ki soykırım kavramının İkinci Dünya savaşı sonrasında uluslararası hukuka girişiyle birlikte billurlaştırmıştır. Dolayısıyla, o dönemde İttihatçıların politikasının korkunç yanını bütün dünya “Ermenilerin kesilmesi” diye özetlenebilecek vechesi olarak anlıyordu. Bu politikayı Anadolu Hareketi'nin sürdürdüğüne dair bir veri yoktur. Genellikle mücadelenin her aşamasına ilişkin mebzul miktarda delil sunan Dadrian bile sadece bir belge bulabilmiş. Onu da yanlış yorumluyor. Anadolu Hareketi'nin Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar'ın Şark Ordusu komutanı Kâzım Karabekir'e yolladığı bir telgrafta yer alan Ermenistan'ın “siyaseten ve maddeten ortadan kaldırılması” hedefini Ermenilerin fiziksel olarak ortadan kaldırılması olarak okuyor (Dadrian, a.g.e., s. 357-58). Oysa söylenen bir siyasi birim olarak Ermenistan'ın yok edilmesi. Bunun otomatikman Ermenilerin yok edilmesi anlamına gelmeyeceği açık.

yalistlerin işgaline uğramasına, ülkenin çeşitli bölgelerinin Fransa, İtalya, Yunanistan arasında paylaşılmasına, Sevr’de öngörülen Ermenistan devleti ve muhtemel bir Kürt devletine ayrılan topraklar eklenince, Türkiye’ye Anadolu’nun çok küçük bir kısmı kalıyordu. Oysa Kürdistan bölgesi hariç, bütün Anadolu’da nüfusun çoğunluğu ya da en azından en büyük grubu Türk’tü.

2) Başkent İstanbul başta olmak üzere emperyalistlerin işgal ve nüfuz bölgeleri, üzerinde tartışılması dahi gerekmeyecek kadar açıkça bir ulusal hak ihlaliydi.

3) Yunanistan’ın Türkiye’nin Batısında çok geniş bir toprak parçasına Britanya’nın desteği, hatta kışkırtması ile sahip olması projesi, nüfusunun çoğunluğu uzun yüzyıllar boyu artık Türk olan toprakların neredeyse beş yüzyıl öncesinde kalmış bir sahiplik iddiasına dayanılarak çoğunluk ulusun haklarının ayaklar altına alınmasıdır. Bu konuda Yunan komünistlerinin o dönemdeki devrimci bozguncu politikası, hem bu görüşün Ege’nin öteki yakasından (aritmetik anlamda) sağlaması niteliğini taşır, hem de bütün enter-nasyonalistler için bir onur anıtıdır.

Bir ara sonuç çıkaralım. Samsun-Sivas-Antep-Hatay arasında bir hayali çizgi çektiğimizde batısında kalan bölgede Türk halkının hakları emperyalizm ve onun uzantısı olarak davranan ülkeler tarafından ayaklar altına alınmış durumdadır. Yani Türkler Cihan Harbi’ne koskoca bir coğrafyanın sömürgeci hâkim ulusu olarak girmiş, Anadolu’da ezilen ulus olarak çıkmışlardır. Öyleyse, **devrimci bozgunculuğun** yerini şimdi **savunmacılık** politikasının alması gerekir. Emperyalizmin ve uzantılarının yenilgiye uğratılması için proleter güçlerinin yurtsever güçlerle ittifak içinde mücadele etmesi gerekir. **Milli Mücadele bu anlamda bütünüyle haklı bir mücadeledir ve nesnel olarak anti-emperyalist bir karakter taşır.**

4) Kürt ulusal sorunu kendi içinde büyük bir sorundur, ama Cihan Harbi ertesinde karakteri bugünkünden çok farklıdır. Kürtlerin hepsi elbette Ermeni soykırımından sorumlu tutulamaz, aynen Türklerin hepsinin de tutulmayacağı gibi. Ama yine de Kürt aşiretlerinin ve büyük kentlerin (örneğin Diyarbakır’ın) eşrafının Ermenileri imha ederek ve mülksüzleştirerek kendileri bölgede hâkim duruma geçme yolunda uyguladıkları bilinçli politikayla soykırıma tartışmasız ortak oldukları açıktır. Bu dönemde Kürt toplumuna yön veren de elbette bu hâkim sınıflardır. Cihan Harbi sonrasında Kürtler Türk hâkim unsurundan değil Ermenilerin güç kazanmasından korkmaktadır. Zaten Sevr Kürtlerin kendinin saydığı toprakları (mesela Van yöresi) Ermenistan’ın bir parçası yapmaktadır. Özetleyecek olursak, bu iki neden-

den yani Ermeni soykırımındaki sorumlulukları ve Büyük Ermenistan korkusundan dolayı Kürtler Osmanlı'nın hâkim unsuru olarak Türklerle kader birliği yapmışlardır. Anadolu hareketi de bu cephede çatlak doğmaması için elinden gelen her taktiği uygulamıştır. 1921 anayasasının da öngördüğü geniş özerklik olanaklarının Kürtlere tanınacağı beyanları ile Mustafa Kemal Kürtleri Ermenilere karşı kendi yanına çekme çabasını göstermiştir. Kürtler Milli Mücadele sırasında Anadolu hükümetinin yanında kendi iradeleriyle kalmışlardır. Burada iki sorun vardır: Birincisi, 1925'ten sonra durumun aniden tersine dönmesi ve Kürtlerin üzerinde büyük bir baskının başlamasıdır; ikincisi, daha o dönemden Kürdistan'ın diğer parçaları sorunudur. Bunlar gerçek bir çözümün nasıl bulunabileceği konusunda ipuçları veren noktalarlardır.

İkinci bir ara sonuç çıkarabiliriz. Anadolu'nun bugün Türkiye sınırları içinde kalan Kürt bölgeleri de Milli Mücadele'ye (Koçgiri'de yaşanan istisnai isyan dışında) gönüllü olarak katılmışlardır. Dolayısıyla, Milli Mücadele aslında Güneydoğu Anadolu diye anılabilecek, Sevr'de Fransız ve Britanya nüfuzuna bırakılmış, ama Kürdistan toprakları olabileceği düşünülen topraklarda da meşrudur.

5) Demek ki tartışmalı olabilecek tek sorun Sevr'in Doğu Anadolu'da öngördüğü Ermenistan topraklarıdır. Burada soykırımın yarattığı yepyeni durum ulusların hakları açısından en ufak bir etki yaratamayacak, keenlem yekûn, yani en baştan ve bütünüyle geçersiz bir hukuki durumdur. Bununla şunu kast ediyoruz: diyelim 1918'de, kimsenin "Malatya'da ya da Sivas'ta tek bir Ermeni yok (ya da birkaç aile var), dolayısıyla buralar Osmanlı'ya (ya da yeni Türkiye'ye) aittir" deme hakkı yoktur. Tersine, ulusların hakları konuşulurken soykırım olsa olsa soykırıma uğratılarak belirli coğrafi sınırlar içinde seyretilmiş ya da yok edilmiş olan milliyete özel haklar tanınması için bir gerekçe olabilir. Demek ki esas olarak soykırım öncesindeki duruma bakmak gerekir. Orada birbiriyle çeliştiği düşünülebilecek iki faktör vardır. Birincisi, bu bölge (ve muhtemelen Sevr'de öngörülen Ermenistan topraklarının dışında kalan bazı bölgeler, yani Vilayât-ı Sitte'nin bazı başka bölgeleri de) tarihi Ermenistan'dır. Buna karşılık, bütün bu bölgede, Ermeniler nüfus içinde azınlıktır, Kürtler ve Türkler bir toplam olarak alındıklarında çoğunluktur.⁵⁸ Burada ilk anda ulusal haklar açısından çelişen iki ilke var gibi görünmektedir. Tarihi iddialar göz önüne alınırsa bölge Ermenilerin hakkı olacaktır. Bu tür iddiaların konuyla tamamen ilgisiz olduğu

⁵⁸ Yukarıda belirtmiştik. Vilayât-ı Sitte olarak tanımlanan bölgede nüfus çok tartışmalıdır, ama bir şey tartışmalı değildir. Bu vilayetlerin hiçbirinde Ermeniler çoğunluk değildir. Bu, bölgenin bir dizi alt biriminde veya kentinde Ermenilerin çoğunluk olmadığı anlamına gelmez.

söylenemez. Başka her şey eşit olduğunda, tarihi ve kültürel aidiyet önem taşıyabilir. Ama bir coğrafyanın tarihi olarak bir kavme, bir etnik gruba ait olmasından onun otomatikman o kavmin modern temsilcisi olan ulusa ait olması gerektiği sonucunu çıkartmak çok tehlikeli ve yanıltıcıdır. Sayısız örnek verilebilir. En çarpıcısı, bugün İsrail'in sömürgeci olarak bulunduğu toprakların aslında daha da fazlasının tarihten gelen bir hakla Eretz Israel (Vaat Edilmiş Topraklar) olarak Yahudi ırkına ait olduğuna ilişkin Siyonist tezdır! Yaşayan, üreten, geçimini oradan sağlayan insanları yani nüfusu görmezden gelip tarihi iddialara öncelik vermek hiçbir Marksistin bugüne kadar savunduğu bir ilke olmamıştır. Bu yüzdendir ki, özgür koşullarda yapılabildiği takdirde referandumun bir bölge halkının kendi kaderini tayin hakkını belirlemede, bütün sınırlarına rağmen yine de en demokratik yöntem olduğu genel kabul görür. Referandumlarda kiliselerin veya camilerin, türbelerin ya da mezarlıkların oy kullandığını gören olmamıştır!

Buradan çıkan bir sonuç şudur: Mütarekeden sonra Doğu illerinde Osmanlı devletine bağlı kalmak ve burada bir Ermenistan kurulmasını engellemek üzere verilen mücadele, haklılık derecesi ne olursa olsun, soykırımla özdeşleştirilemez. Mütareke savaşı bitirmiştir. Artık Osmanlı devletine karşı bir devrimci bozgunculuk politikası sürdürmek anlamlı değildir.

Bu aşamada Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında başlayan ve Erzurum Kongresi ile birlikte Anadolu Hareketi'nin bir parçasına dönüşen mücadeleye kendi içinde bütünüyle haklı ya da bütünüyle haksız diye bakamayız. Geleceğin Türkiye'sinin ön biçimlenmesi olarak bakabileceğimiz Anadolu Hareketi ile 1918-1920 arasında Taşnak önderliğinde kurulmuş olan bağımsız Ermenistan arasındaki mücadele, biri (Türk tarafı) burjuvazinin Batı'da geleneksel eşraf ve âyan, Kürdistan'da ve Doğu'da ise şeyh ve aşiret reisleriyle kurmuş olduğu ittifakın temsilcisi Anadolu Hareketi ile öteki 1918 dönüm noktasında emperyalizmin kanatları altına sığınarak karşı devrimci hale gelmiş bir (eski sosyalist) köylü partisinin iki burjuva ulusun çıkarlarını karşılıklı olarak savundukları bir savaştır. Türk tarafı açısından Batı'da verilen savaş kadar ciddi bir yurt savunması olduğu savunulamaz. Buna karşılık, Ermeni tarafından bakıldığında soykırıma uğratılmış bir halkın haklarını savunduğu için haklı görülebilecek, ama soykırım öncesinde bile Müslüman ağırlıklı bir nüfusun yaşadığı Anadolu toprakları üzerindeki talepleri tartışmalı bir savaştır söz konusu olan. Ulusal sorun açısından bakıldığında bu savaşta Ermeni tarafı yine de daha haklı bir konumda gibi görülebilir. Ama sınıfsal mücadele açısından bakıldığında iş tersine döner, çünkü Ermenistan'ın başındaki Taşnak, Sovyet devrimi

karşıtlığı ve Britanya yanlılığı dolayısıyla gerici, buna karşılık Milli Mücadele emperyalizme karşı Sovyet Rusya ile işbirliği yaptığı için devrimcidir. Karmaşık karakterdeki bu savaşın, Kafkasların Sovyetleşmesi sonucunda Doğu Ermenistan halkının varlığının güvence altına alınmasıyla sona ermesi, katliam ve gözyaşı ile dolu bir dönemin en talihli episodlarından biri olmuştur. Kafkasların Sovyetleşmesi bir bakıma tam zamanında gelmiştir!

Yine de savaşın sonunda ortaya çıkan sınırların ulusal sorun açısından tam anlamıyla adil olup olmadığı tartışılabilir. Sadece sınırların değil. Ulusal sorunun Doğu Anadolu platosundan Kafkas Ermenistan'ına doğru uzanan bölgede böyle iki ayrı (ya da Azerbaycan da katılırsa üç ayrı) ulus devlet temelinde mi çözülmesi gerektiği tartışmalıdır. Yaşayan nüfusa karşıt olarak, tarihi argümanları ikinci planda ele almak, Ermenistan olarak anılabilecek, sözgelimi Erzurum, Kars, Elazığ, Van gibi bölgelerin, hele hele Ağrı Dağı'nın (Ermeniler için tarihi sembol Ararat'ın) ve Ani'nin ille de Türk toprağı olması gerektiğini söylemek demek değildir. Bir an bütün bu bölgede proleter devriminin muzaffer olduğunu düşünelim. En anlamlı çözüm iki tarafın, daha doğrusu işin içine Azerileri de katarak üç tarafın, hatta tarihi Ermenistan'ın sınırlarıyla Kürtlerin Kürdistan saydığı bölgelerin sınırları iç içe geçtiği göz önüne alınca dört tarafın komünist yönetimlerinin bir araya gelerek yapacağı müzakereler sonucunda elde edilecektir. Bu konuya aşağıda program ve strateji meseleleri tartışılırken döneceğiz.

Bu konuyu bırakmadan son bir meseleye değinelim. Mütareke yıllarında Adana-Maraş-Antep bölgesinde ulusal haklarını savunma sorununa Fransız işgaline destek olarak çözüm arayan Ermeniler büyük bir yanlış yapmışlardır. O bölgelerin Türk halkının Fransız emperyalizmine karşı savunmaya geçmesi bütünüyle meşrudur, Anadolu hareketinin de bu mücadeleye destek vermesi gayet anlamlıdır. Evet, Ermeniler yaralı bir halktır. Evet, Ermeniler mallarını mülklerini geri almaya çalışmaktadırlar. Ama kendi ulusal haklarını savunurken başkalarının topraklarını işgal etmekte olan emperyalist bir gücün arkasına sığınmak kabul edilemez. Bir adaletsizliğe, daha büyük bir adaletsizliğe destek vererek karşı çıkılamaz.

12. Program ve strateji meseleleri

Marksizm akademik bir merak saikiyle hareket etmez. Amacı dünyayı emekçilerin ve ezilenlerin kurtuluşu yönünde değiştirmektir. Bu devrimci değiştirme çabası içinde maddeci bilimsel yöntemini uygulayarak şeylerin ardında işleyen yasaları keşfetmeye, görüngülerin (olguların) gerisinde yatan özü kavramaya çalışır. Bu bilgi öngörüler geliştirmesini sağlar. Program

ve strateji bütün bunların üzerinde yükselir.

Biz de bu yazıda Ermeni soykırımını materyalist temellerde analiz etmeye, sınıfların karşılıklı konumlanması ve mücadelesi temelinde kavramaya çalıştık. Buradan ortaya belirli sonuçlar çıktı. Şimdi sıra bu sonuçların program ve strateji bakımından bir sentezini yapmaya geldi.

Önce tarihi öncülümüz Bolşevik Partisi'nin 20. yüzyılın başından itibaren bu alanda benimsediği politikayı bu yazıda bir **leitmotif** gibi tekrar tekrar ele aldığımızı hatırlayalım. Ermeni devrimci hareketinin tarihsel oluşumunu ele aldığımızda Bolşevizmin Ermeni politikasında bir sorun olduğuna değinmiştik. Bu sorunu daha sonra açmaya çalıştık: Şaumyan'ın önderliğindeki Kafkas Bolşevizmi Ermeni ulusal sorununa milliyetçi olmayan bir perspektiften de olsa ilgi göstermemiştir. Bu yüzden Ermeni soykırımını yaşanırken Şaumyan ve arkadaşları çaresizdir, çünkü Anadolu Ermenileri arasında örgütlenmek hiç gündemlerine gelmemiştir. Daha sonra Bakû Komünü'nün kuruluşundaki zaafın Azeri yoksulların ve köylülerin Ermenilerden ve Bolşevizmden uzak durması olduğunu, bundan da önemlisi Komün'ün çöküşünün doğrudan doğruya Ermeni sorununun bir ürünü olduğunu, Halil Paşa'nın ordularının yaklaşması karşısında Taşnak'ın Sovyet kampını terk ederek Britanya kampını tercih ettiğini ortaya koyduk.

Bu anlattıklarımızdan hareketle şu soruyu sorabiliriz: Bolşeviklerin Kafkasya politikasında (1) Ermeni ulusal sorununun daha ciddi ele alınması gerekmez miydi? (2) Kafkas halkları arasında, Ermeni ulusal sorunu ile de ilgili olan ulusal gerilimler karşısında Bolşevizmin herhangi bir politikasının olmaması önemli bir eksiklik değil miydi?⁵⁹

İlk nokta konusunda çarpıcı bir meseleyi hatırlatmak gerekir. Bolşevizm Kafkasya'da örgütlenirken 1894-96 katliamları bir olgu olarak orta yerde durmaktadır. Osmanlı devleti kasıtlı olarak yüz binlerce Ermeni'yi kesmiştir! Bu, Anadolu'daki Ermeni sorununun ne kadar yakıcı olduğunu daha 20. yüzyıla girilmeden önce ortaya koymuş oluyor. Böyle bir sorunun, her şey bir yana, yarın Rusya Ermenistan'ına taşmayacağını kim garanti edebilirdi? Komşuda bir yangın çıktığında bunun kendi evimize de sirayet edip etmeyeceğini hemen düşünürüz. Bu meselenin Ermeni Bolşeviklerinin gündeminde ağırlıklı bir yer tutmamasını anlamak zordur. Karşılaştırılabilir bir örnek

⁵⁹Bu noktada ekleyelim ki ikinci meselede sorumuzu geçici olarak kabul etmek lazım. Belki de böyle bir politika vardı, ama bizim erişebildiğimiz kaynaklarda ortaya çıkmıyor. Suny gibi ayrıntılı ve titiz bir kaynağın böyle bir yaklaşım olsaydı buna değineceği hemen hemen kesin. Carr gibi yetkin bir Rus devrimi tarihçisinin böyle bir olgu olsa atlayacağını düşünmek için hiçbir neden yok. Dolayısıyla bu düşük bir ihtimal, ama biz yine de ihtiyatı elden bırakmayarak buradaki tartışmanın koşullu olduğunu belirtelim.

olarak Kürt ulusal hareketinin öteki parçalarda olan bitenle ilgilenmediği bir durumu hayal edebiliyor muyuz?

Mesele bununla da sınırlı değildir. Leninist enternasyonalizm anlayışı, örneğin Rosa Luxemburg’unkinden farklı olarak soyut değildir.⁶⁰ İçinde, ezilen ulusların kurtuluşunu da ayrılmaz bir parça olarak barındırır.⁶¹ Oysa Ermeni Bolşevizminin Ermeni sorununu program ve stratejisinin dışında bırakması, 19. yüzyılın son üçte birinden itibaren ağır bir şekilde ezildiği ortaya çıkmış olan Osmanlı Ermenilerine sırt çevirmek demektir. Bunu başka biçimde anlatalım: Rosa, Polonya’da milliyetçi sosyalistlerle mücadele ederken Polonya’nın bir ulusal sorunu olduğunu görmezlikten geldiğinde yanılmıştır. Cihan Harbi sonunda üç parçanın birleşmesiyle ortaya çıkan bağımsız Polonya Rosa’nın yaklaşımının pratik tekzibi olmuştur. Ulusal soruna milliyetçi biçimde yaklaşmamanın seçeneği onu görmezlikten gelmek değildir. Seçenek ulusal soruna enternasyonalist biçimde yaklaşmaktır. Lenin ezen ulusun sosyalistinin görevini ezilen ulusun kendi kaderini tayin hakkını tanıması olarak tanımlarken, ezilen ulus sosyalistine buna asimetrik olarak birliği savunma görevini vermesi tam da ulusal soruna bu enternasyonalist yaklaşımın bir ifadesidir. Yani Rosa Polonya’nın ulusal sorununun Rusya ile birlik içinde çözülebileceğini Polonya işçi sınıfına anlatmalıydı. Ulusal soruna sırt dönmemeliydi.

Aynı şey Ermeni Bolşevizmi için de geçerli olmalıydı. Şaumyan ve arkadaşlarının Ermeni ulusal sorununa sırtını dönmesi, sadece sınıf mücadelesi üzerinde odaklanması, çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur: (1) Ermeni ulusal kurtuluşu gerçek bir toplumsal sorun olduğu için Ermeniler büyük kentler dışında Bolşevizmden nispeten uzak durmuşlar, küçük burjuva sosyalisti ulusal partilerde örgütlenmişlerdir. (2) Ermeni Bolşevizmi yukarıda da belirttiğimiz gibi Anadolu Ermenilerinin yaşadığı felaket karşısında çaresiz kalmıştır. (3) Ulusal soruna sırt çevirmek aynı zamanda Kafkaslar’da iç içe yaşayan halklar arasında devrimci birliğin sağlanmasının hangi somut politikardan geçeceği üzerinde düşünsel ve pratik çalışmayı da engellemiştir.

Denebilir ki, Ermeni Bolşevizminin Ermeni ulusal sorununu ve Anadolu Ermenilerinin ezilmişliğini görmezlikten gelmesinin temelinde Lenin’in yukarıda sözünü ettiğimiz, ezilen ülke sosyalistlerinin birliği savunması ilkesinin aşırı genelleştirilmesi yatmaktadır. Bu ilke her duruma uygulanamaz. Uygulandı mı bir ülkenin sosyalistleri çokuluslu bir ülkede bile mutlaka aynı

⁶⁰ Bu iki büyük Marksistin ulusal soruna yaklaşımın karşılaştırılması için bkz. Sungur Savran, *Kod Adı Küreselleşme. 21. Yüzyılda Emperyalizm*, 2. basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 318-346.

⁶¹ Lenin’in ulusal soruna yaklaşımı için bkz. Burak Gürel, “Marksizm ve ulusal sorun”, *Devrimci Marksizm*, sayı 3, Mart 2007.

partinin çatısı altında örgütlenmek zorundadır. Oysa birlik savunulmayacaksa bazı durumlarda ezilen halkın komünist partisinin ayrı örgütlenmesi gerekir. Çünkü devrimci parti devrimci iktidarın çekirdeğidir, onu yönetmeye adaydır. Ayrı devlet savunulacaksa ayrı parti olmalıdır.

Ayrı devletin savunulmadığı durumlarda bile, şayet ezilen ulusun komşu ülkelere yayılmış parçaları varsa (birleşme öncesi Polonya, bugünkü Kürdistan vb.), ülkenin birleşik komünist partisinin ulusun (sınırların ötesinde kalan) o parçaları ile ilgilenmesi, gerektiğinde özerk yapılar inşa edebilmesi ya da tercihen devrimci Enternasyonal’de bu sorunun enine boyuna tartışılarak bir hareket hattı bulunabilmesi gerekir. Bunu yapmamanın maliyeti büyüktür. Üstelik bu enternasyonalizmin de bir gereğidir. Bambaşka iklimler ve halklara dünya devriminin ateşini taşımak için çırpınan proleter enternasyonalistlerinin kendileriyle aynı ulustan insanların kaderine, velev ki programlarında aynı devlet altında örgütlenmek olmasa bile, kayıtsız kalmaları mümkün müdür?

Bütün bunların temelinde Lenin’in Ekim devrimi öncesinde UKKTH’yi gayet ısrarlı ve tutarlı biçimde savunmakla birlikte bir kez bu hak kullandıktan sonra merkezi devlete bağlılığı gerekli görmesi, federal biçimlere karşı olması da yatmaktadır. Oysa aynı Lenin devrimden sonra federalizmin ezen ulus sosyalizmine karşı tek çıkar yol olduğunu görmüş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin bu ilke temelinde kurulması için insanüstü bir mücadele vermiştir.⁶²

Burada işin içine aynı zamanda güncelliği de olan ikinci mesele giriyor. Program ve strateji tartışmaları sadece geçmiş üzerine olamaz. Mutlaka bugüne ve geleceğe ilişkin sonuçlarının çıkarılması gerekir. İşte yukarıda Ermeni Bolşevizminin iki sorunundan söze ederken değindiğimiz ikinci mesele bu bakımdan müthiş bir güncellik taşıyor. Kafkasya halklarının arasındaki tarihî çelişkiler hangi yöntemlerle çözülecek, Kafkaslar’da enternasyonalizmin içi hangi somut ulusal politikalarla doldurulacaktır? Yukarıda Ermeni Bolşevizmini bu soruyu sormadığı için eleştirmiştik. Şimdi perspektifimizi genişletelim. Genel bir gözlemlerde bulunalım: Kafkaslar’ın içinde yer aldığı geniş coğrafyada (Avrasya’da diyelim) devrimin ve karşı devrimin her atağı, Kafkasya’nın kendi içinde ulusal katliamlara dönüşmektedir. Görelim.

1905’te bütün Çarlık Rusyası devrimin atılımıyla sarsıntı içine girerken, Güney Kafkasya Azeriler ile Ermeniler arasında bir karşılıklı katliama tanık oluyordu! 1917 devrimini izleyen aylarda Bakû Komünü’nün yükselt-

⁶² Bu konuda şu kaynağa bakılabilir: V. I. Lenin & Leon Trotsky, *Lenin’s Fight Against Stalinism*, 2. baskı, New York: Pathfinder Press, 1986, “Milliyetler Sorunu” ile ilgili IV. Kısım, s. 127-149. Bu kitap yakında Türkçe’de yayınlanacaktır.

tiği devrimci bayrak yine Azeri-Ermeni çatışmalarının kanıyla lekелendi. Nahçıvan ve Dağlık Karabağ erken Sovyet döneminde iki ulus arasında hep sorun yarattı. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov reformları siyasi atmosferi biraz gevşettiğinde Sumgait, Hocalı ve Dağlık Karabağ olayları ardı ardına Kafkaslar'ı barut fıçısına çevirdi. Neredeyse bir çeyrek yüzyıl sonra Kafkaslar'da Ermeni-Azeri gerilimi hâlâ her türlü başka politik sorunun üzerini örtüyor.

Buradan Anadolu'ya geçebiliriz. Yukarıda Doğu Anadolu'nun tarihi Batı Ermenistan olması dolayısıyla karşılıklı hak iddialarının nasıl her tür çözümlü zorlaştırdığından söz ettik. Bu gerilimler, elbette, Azeriler de kendilerini "Türk" olarak anan bir halk olduğu için, Kafkaslar'daki tarihi gerilimle bir süreklilik içeriyor, bütünleşiyor. Son çeyrek yüzyılda hiçbir Türk hükümeti Ermenistan ile ilişkileri düzeltemediyse, bunun ardında bir ölçüde Ermeni-Azeri geriliminin Türk hükümetlerini felç etmesi de yatıyor. Ama Anadolu'da sorun Türk-Ermeni gerilimi olmakla kalmıyor. Ermenilerin vatan gördüğü toprakların bir kısmını Kürtler de kendi yurtları olarak görüyor. Yani aynı topraklar üzerinde üçlü bir iddia var ve hepsi birbiriyle çelişiyor.

Öyleyse, Doğu Anadolu-Kafkasya hattında ulusal sorun yalnızca bir federasyon savunularak çözülebilir.⁶³ Tarihin derinliklerinden gelen Türk (Azeri) – Ermeni – Kürt çelişkilerini her biri bağımsız ulusal devletler aracılığıyla adil, kalıcı ve istikrarlı bir çözüme kavuşturmak mümkün değildir. Bu çelişkiler bir yüzyıldan uzun bir süredir, en azından 1894-96'dan bu yana yaşanmakta olan katliam ve mücadelelerin ortaya koyduğu gibi stratejik karakterdedir. Ermeni soykırımı tartışması sadece ahlaki bir tartışma değildir. Yarının devriminin Anadolu ve Kafkaslarda zafere ulaşabilmesi için gerekli bir tartışmadır. Bir program ve strateji tartışmasıdır.

Böylece, bu yazının en güç değerlendirme konusu olan 1918 sonrası Şark cephesindeki savaşın nasıl çözüme kavuşturulması gerektiği sorusunun asıl doğru yanıtı ufukta belirliyor aynı zamanda. Anadolu'da yaşanan büyük katliamdan sonra yapılması gereken her halkın kendisini ve çıkarlarını güvence altına almasını sağlayabilecek federasyon tarzı bir örgütlenme olabilirdi ancak. Adana'da Türkler, Sis'te ve Zeytun'da Ermeniler yönetimi ellerinde tutabilirdi. Bu ince ayrıntılar yukarıda da belirtildiği gibi ancak bütün bölge-

⁶³ *Kızıl Elma, Kanlı Elma* broşürü de 2000 yılında İşçi Mücadelesi'nin yaklaşımını benzer şekilde formüle ediyordu: "Özellikle Kafkasya'da iç içe yaşayan milliyet ve halkların varlığı göz önüne alındığında, bütünüyle bağımsız devletlerin (Balkanlardakilerden de daha kötü) etnik arındırma ve katliamlarla sonuçlanacağı hatırlanarak, bölge haklarının zorla göç ettirilmesini reddeden bir temelde bir **Kafkas halkları federasyonu** savunulmalıdır. Orada Kafkasya için söylenen, burada Anadolu'ya doğru genişletilmiş oluyor.

nin komünist iktidarları arasında yapılacak görüşmelerle sağlanabilir. Ama bunlar ayrıntılardır. Önemli olan ilkedir.

Bu politikayı Türkiye proletaryası için daha önce savunan bir tarihsel öncülümüz var. 10 Eylül 1920’de Bakû’da Komünist Enternasyonal’in Türkiye seksiyonu olarak kurulmuş olan Türkiye Komünist Fırkası ya da daha sonraki adıyla Türkiye Komünist Partisi.⁶⁴ Mustafa Suphi’nin önderliğinde ki bu parti bir yandan Anadolu hareketinin yanında Milli Mücadele’ye omuz vermek ve emperyalizmi ve onun adına savaş verenleri yenilgiye uğratmak için çaba içindeydi, ama bir yandan da burjuva Ankara hükümetinden farklı olarak Anadolu toprakları üzerinde yaşayan öteki halkların ulusal haklarını teslim ederek programında bir federasyon biçimini savunuyordu. Ne mutlu bize böyle bir tarihsel öncülümüz var!

Ne yazık ki, bu partinin önderliği, Mustafa Suphi ve 14 arkadaşı, 1921 yılının Ocak ayında Türkiye burjuvazisinin veya Britanya emperyalizminin kim için çalıştıkları hâlâ bir muamma olan ajanlarınca Karadeniz’de boğularak katledildiler. Mustafa Suphi’nin kaderinin Stepan Şaumyan’ınki ile bu denli benzeşmesi gerçekten şaşırtıcıdır. Bu iki önderin ve arkadaşlarının gerici güçlerce katledilmesi tarihi Türk-Ermeni sorununun 20. yüzyılda bir çözüme kavuşturulmasının koşullarının ortadan kaldırılmasını sembolize ediyordu.

21. yüzyılın Mustafa Suphileri ve Stepan Şaumyan’ları devrimci proletaryanın önüne düşerek iki halkın yine yüzyıllar boyu olduğu gibi bir arada yaşamasını sağlayacaktır. Ama bu sefer “millet-i hâkime” ve “millet-i mahkûme” olarak değil! Ezeni ezileni olmayan, gerçekten eşit koşullar altında kucaklaşmasını sağlayacaktır.

Bu koşulları sağlamak için gece gündüz mücadele etmek, Ermeni soykırımının kurbanlarına dilenecek en güzel özürdür.

⁶⁴Hareketin tarihini bilmeyenler için ekleyelim ki bu partinin bugün “komünist” adını kullanan partilerle en ufak bir örgütsel ilişkisi yoktur.

Üç roman, kaçan gerçekler ve Ermeni katliamı

Tuba Ataş

Ukde, Akif Kurtuluş, İletişim Yayınları, Aralık 2014
Bitti Bitti Bitmedi, Vedat Türkali, Ayrıntı Yayınları, 2014
Çıplak ve Yalnız, Hamdi Koç, Doğan Kitap, 2013

Sevgilim, bir tanem, artık bizim için son perde başlıyor. Daha fazla gücüm kalmadı. Sağ kalmazsam, çocuklarıma son öğüdüm şu ki daima birbirlerini sevsinler, sana tapsınlar ve kalbini acıtmasınlar ve beni de hatırlasınlar.^{1*}

Tarihi kaynak ile edebi metin arasında, sınırları basitçe çizilemeyen içiçe geçmiş bir ilişki vardır. Tarih geçmişini anlamak için edebiyattan, edebiyat da estetik yaratıma malzeme olarak tarihi olay ve olgulardan beslenir.

^{1*} 24 Nisan 1915 tarihinde İttihat ve Terakki hükümetinin yekpare bir ulus yaratma politikası mucibince 220 Ermeni aydını gözaltına alındı. Sürülüp katledildiler, gözaltında kaybedildiler. İçlerinde çok sayıda edebiyatçı da vardı. Sözler onlardan biri olan Krikor Zohrab'ın. Romancı, şair, eleştirmen, hukukçu, milletvekili olan ve o tarihte başı taşla ezilerek öldürülen Zohrab'ın eşine yazdığı mektuptan. Hazır, romanların bizi götürdüğü diyarlarda dolaşmaya çıkmışken onun şahsında, ölümüne gönderilen tüm Ermeni edebiyatçı ve aydınları anıyoruz.

Yazar, içinde yaşadığı toplumsal koşullardan bağımsız yaratamayacağı için eski bir dönemin edebiyatta işleniş biçimi, o dönemin ideolojik-politik iklimine, romanın yazıldığı koşullara dair ipuçları sunar. Edebi eser yazıldığı dönemin en önemli tanıklarından biridir. Bu tanıklık sayesinde bazen yazarın bilincini dahi aşan bir gerçeklik ve çağın özgün yönlerini gösterme gücü kazanır. Yazar, tarihi malzemeyi, bir yandan edebiyatın kendi yasalarının elverdiği ölçüde kullanırken, diğer yandan geçmişe ait olan şeyin ayıklanması ve yorumlanması bakımından seçimler yapar. Seçtiklerini kurmaca içinde yeniden yapılandırır. Geçmişten geleni ve orada kalanı açığa çıkarır. Kurgulanmış tarih roman karakterleri aracılığıyla bugüne gelir, yeniden can bulur. Bu yönüyle edebiyat özellikle de roman türü geçmişle geleceği birleştirme noktasında yazarın iradesi hilafına bile olsa önemli bir görev üstlenir.

Bu yazının konusu, 2015'te 100. yılıyla anılan Ermeni tehcir ve katliamına roman sanatının son dönemde verilmiş üç örneğinde nasıl yaklaşıldığını araştırmak. Amaç, söz konusu romanlarda Ermeni trajedisini görmeye, anlamaya, anlatmaya çalışan ile gizleyen, çarpıtan, meşrulaştıran imge ve motifleri ayırt etmek. Böylelikle, Anadolu'nun kadim halklarından birini köklerinden zorla, işkenceyle söküp atmış, un ufak etmiş bir vahşetin son dönem Türkiye'sinin romanında nasıl tortulandığını bulmaya çalışmak. Bulduklarımız bize, egemen ideolojiyle ve iktidarın manipölasyonu ile kuşatılmış sanatın nasıl bir direniş ya da nasıl bir teslimiyet gösterebileceğine dair fikir verecektir.

Ukde - Akif Kurtuluş

Siyah bir defterin resmedildiği sade kapaklı kısa bir roman *Ukde*. Kendi deyişiyle “şiiirin parasız yatılısından mezun” Akif Kurtuluş'un ikinci romanı. “Gelişkin bir hukuk devleti, eksiksiz demokrasi ve özgürlük istiyorum” diyen bir avukat yazar. İlk romanı Mihman'a dair verdiği bir röportajında şöyle söylüyordu:

Ben, bu romanda, bir savaşla ve bir kimlikle yüzleşememe halini dert edindim. Eğer Kürt meselesi gibi bir sorunun varlığını bu bağlamda hissederseniz, 1915'in Türkiye'ye neye mal olduğunu da hissedememezlik edemezsiniz. Bu anlamda, Türkiye'nin kara kutusu 1915'tir. Bunun bir kara kutu olduğunu konuştuğunuz andan itibaren, Kürt meselesiyle de yüzleşebilmenin mecrasına girmişiniz demektir.

Kurtuluş, *Ukde*'de bu mecraya girmekteki haklı ısrarını sürdürüyor ve 1915 travmasına bakıyor. Hatta daha çok, bakan gözün şüphesini, utancını ve yalanını göstermeye çalışıyor.

“Hakikatin er ya da geç ortaya çıkacağı, cilalı bir cümledir. Hakikat gelip bulmuyor bizi. Bazen belki yanımızdan geçip gidiyor ve biz dönüp bakmıyoruz bile. Fark etmiyoruz. Hakikat, kaçar bizden, bunu neden anlayamıyoruz.” Şüphe, Utanç ve Yalan adlı üç bölümden oluşan *Ukde*, “kaçan” hakikatleri bulma çabasını işleyen samimi bir roman. Kendi kişisel tarihleri dolayısıyla Ermeni katliamıyla yüzleşen karakterlerin diyalogu ve iç hesaplaşmaları üzerine kurgulanmış. Uzak gibi görünen, gösterilen dünyaların aslında birbirine ne kadar yakın, ne kadar birbiri içine geçmiş olduğunu anlatıyor.

Romanın eksenini bir defterin yaptığı yolculuk belirliyor. Nuri’nin eğitim için Londra’da bulunduğu altı aylık dönemde tanıştığı “Benjamin Ağabey’le” ilişkisini not ettiği defterle tanışıyoruz önce. Defterin ancak, Nuri’nin ölümünden sonra eşi Cavidan’ın eline geçtiğini ve okuduğunu anlıyoruz. Nuri’nin, kendisinden yıllarca sakladığı satırlarıyla karşılaşan Cavidan ne hissedeceğini bilemiyor önce. Yaraları kabuk tutarak okuduğu defterde, kocasına, kendisine ve ilişkilerine dair cevaplar buluyor. Bir kısmının sorusu bile henüz sorulmamış cevaplar. Ortak hatıralarını Nuri’nin, Benjamin’in deyişiyle Nuru Gardaş’ın gözünden okuyor, yeniden anlamlandırıp, yeniden kuruyor gerçeği. Cavidanın yakın bir arkadaşı var, Hamiyet. Buruk bir aşk ve aldatılma yaşamış Hamiyet tam da bu sebeple hâkimlikten istifa etmiş, ikinci evliliğini yapmakta olan bir kadın. Evlendiği adamın kızı doktor Gurbet. Babasının bir ihbarcı olduğundan şüpheleniyor. Kendi halkına ihanet eden dedesi üzerinden insanın cellat yanıyla karşılaşılıyor. Cavidan ve Gurbet, Hamiyetin nikahı sonrasında ayrı ayrı çıktıkları Sivrihisar seyahatinde rastlaşıp yakınlık kuruyorlar. Ve Cavidan defteri Gurbete veriyor. Eski defterler açığa çıksın, yüzleşme devam etsin, gerçeğin üstü örtülmesin diye. Defter kendi yarasına denk başka yaralarla karşılaşsın, onları önce kanatsın sonra kabuk olsun diye.

Ukde pek çok soru soruyor. Suçsuz birinin affedilebilmesinin mümkün olup olmadığını, affedebilme yetkisinin elden alınmasını, ancak cezalandırabilme yetkisine sahip olanın affedebilmesini, suçlu ortada yoksa ne yapılması gerektiğini tartışıyor. Yazar hukukçu olunca bir katliamın acılarına bakarken sorulması doğal olan sorular. Roman kişilerinin ağzından dökülen bu sorgulamalar yalnızca katliama ilişkin de değil. Aynı zamanda onların kişisel hayatlarının da ortak paydası. Karakterler aile sorunlarını çözümlerken de kendilerine yukarıdaki soruları soruyorlar. Devletle ilişkiler ve yaptığı zulüm büyük aile, anne, baba-evlat ilişkisi de küçük aile zemininde karşı karşıya geliyor. Bireyin sorularıyla toplumun soruları ve tabii cevaplar da

aynılaşıyor. Bu anlatımın ciddi handikaplar taşıdığını söylemeliyiz. Bireysel olan ile toplumsal olan birbirlerinden bağımsız değildir elbet, hatta birbirlerinde içerilirler. Fakat tam da bu sebeple aralarındaki fark salt ölçek meselesi değildir. Parçanın bütünden farklı olması meselesidir. Sorular ve çözümler aynı olduğunda birey ve toplumun öznelik gücü de, yüklemeleri yani fiilleri de özdeş hale geliyor. Üstelik Kurtuluş bunu, ceza muhakemesinin temel prensiplerinin belirleyici olduğu bir hukuki düzlem üzerinden yapıyor. Böyle olunca ister istemez, zulme uğrayan bir halkın haklarını bireyin hakları üzerinden düşünmeye başlıyoruz.

Nuri “devleti itham edip” istifa ediyor. “Yıllar sonra ailenin reisi babasının katil olduğunu öğrenen evladı ne yapar” diye soruyor. Burada Nuri’nin ağzından, ezen ve ezilenin karşıt olarak bütünlük oluşturduğunu değil, baba gibi biyolojik varlığımızın koşulu olan, koruyan esirgeyen öyle olması gerekenle devletin özdeş tutulduğunu, baba ve evlat ilişkisinde nasıl parçalanamaz bir bütünlük varsa ezen ve ezilen arasında da benzer bir ilişki kurulduğunu görüyoruz. Burada yazarın karaktere sızan iki bakımdan sorunlu kavrayışını görmek gerek. Birincisi, bir baba–devlet özdeşleşerek katlediyor. Karşısına konan ise ister halk-evlat ister birey-evlat onun yüklemi olarak ortaya çıkıyor. Bu idealist felsefi bakış devlet-birey, devlet-toplum zıtlığını suni biçimde yaratıyor. Belirleyen ve belirlenenin ne olduğuna dair yanlış cevaplar üretiyor. Özne ve yüklem sorununu soyut bir devleti etken, toplumu ve bireyleri edilgen kılarak çözüyor. Bizzat özne ve yüklem ne olduğuna dair yanılgıya düşerek devlet-birey ve yekpare bir bütün olarak topluma sahip olmadıkları güçler yüklüyor. Bütün bunları bir ilişkiler bütünü olarak kavrayamıyor. Sonuçta da gerçek bir karşıtlık ve belirleyen olarak toplumdaki hakim üretim ilişkileri temelinde yükselen sınıf çatışmalarını ve Ermeni katliamını yapan devletin sınıf karakterini gözden saklamış oluyor.

Kurtuluş’un hukukçuluğu daha önce değindiğimiz gibi kendisini sık sık romanın dilinde hissettiriyor. “Ancak cezalandırabilme yetkisi olan affeder.” Peki, “cezalandırma yetkisi elden alınırsa?” “Meşru” cezalandırma yetkisi modern çağda devlete verildiğine ve devlet de fail olduğuna göre hikaye edilen suçlar için af ve ceza makamı neresi olmalıdır? Yazar hukuka işaret etmekle beraber cevapları net olarak vermeyip, okurun yorumuna bırakıyor. Esasen, düğüm cevapta da değil. Soruda. Bir sorunun çözümü aynı zamanda sorunun ortaya konuluş biçimiyle de ilgilidir. Sorular hukuk sorusu olunca çözüme de hak temelli yaklaşmak kaçınılmaz oluyor. Hak kavramı, bir hakkın sahibinin hukuken korunan menfaatinin bir diğer hak sahibinin yine hukuken korunan menfaatini nasıl sınırlayacağını, dolayısı ile çatışan

menfaatlerin içinde hangisinin tercih edilebilir olduğunu belirleyen hukuki bir terimdir. Fakat haklar, affetme ya da ceza verme hakkı dahil gökten zembille inmemiştir. Kendinden menkul değildir. Bir kaynaktan doğar. Sonuçtur, sebep değil. Hak, yaşamın maddi koşullarının ürünüdür. Mekândan ve zamandan münezzeh, ölümsüz değildir. Hakkın, bir ürün olarak koşul üzerinde etkisi vardır şüphesiz. Ezilenin talebini hukuki biçimler altında ortaya koyması da olağandır. Fakat, bir halkın katli sorununu hukuksal kavramlarla anlamlandırmak ve çözümünü öncelikle “evrensel” hukuk ilkelerine havale etmek gerçekçi değildir. Bu bizi ideolojik olarak verili ve egemen olanın sahasına hapsettiği gibi, mücadelenin temel aracı konusunda da yanılgıya uğratar. Hukuk bir mücadele aracı olabilir fakat mücadeleye bakış açımızı hukuksal dünya görüşü belirleyemez. Tabii, eğer mücadeleyi sınıf mücadelesi olarak kavırıyorsak.

Suçlar ve cezalar üzerinden akıl yürütülünce eksik bırakılan bir nokta daha dikkat çekiyor. Romanın içinde soykırım lafının hiç geçmiyor oluşu. Bu, Ermenileri konu edinmiş her romanda zorunlu değildir. Fakat madem ki Kurtuluş hukuk kategorilerini kullanıyor, o halde suçu adıyla sanıyla söylemesini beklemek olağan değil mi? Suç olan bir şey var ama adı ne? Bu, bir romanda tecavüze uğrayan kadınların yaşadıklarını anlatıp da bir kez bile fiile tecavüz dememek gibi bir durum.

Ukde, işlenen suçların ardından duyguları harekete geçirmek de istiyor. Söyle hissettiriyor: Utanmalıyız kendimizden, bildiklerimizden şüphe etmedik, öğrendiklerimizden utanmadık ve yalanlar söylemekten vazgeçmedik. Bu çaba değerli. Fakat insanın öğrendiklerinden utanç duyabilmesi için öğrendiğinin utanılacak bir şey olduğuna dair bir bilincinin olması gerekir. Romanda ise “o ana” kadar düzene uyumlu yaşayan karakterlerin ansızın değiştiklerini, aydıklarını görüyoruz. Daha doğrusu ahlaki olarak sıçradıklarını. Fakat bu duyguları onlarda uyandıran, kendilerine yıllardır söylenen yalanlara herkes gibi onların da devam etmelerini engelleyen düşünceyi seçemiyoruz. Bazen merak bazen utanç duygusuyla hareket ediyorlar. Fakat duygular köksüz duruyor. Bu durum, okurun, karakterlerin duygularına eşlik etmesini zorlaştırıyor. Apolitik, sınıfsal olarak küçük burjuva veya bürokrat konumlanışları olan ve buna uygun bir bilinçle donatılmış olduklarını anladığımız üç kişi Nuri, Gurbet ve Cavidan. Fakat kendi sınıfsal aidiyet ve bakışlarını “aşan” vicdanları sayesinde gerçekleri görmeye başlıyor, o güne kadar içlerine işlemiş olması kuvvetle muhtemel ideolojik çarpıtmaları bir anda aşarak Ermenilere farklı bir gözle bakıyor veya bakını anlamaya başlıyorlar. Evet, ideoloji her zaman sınıfsal konumlara uymaz. Fakat bu atipik durumun gerçekleşmesi *Ukde*’de

sadece ahlaki duygular en çok da vicdan sayesinde mümkün oluyor. Gerçi, Nuri ve Gurbet'in aile geçmişlerindeki parçalanmalar dolayısıyla bu geçişi daha kolay gerçekleştirebildiklerini görüyoruz. Ama yine de herşey birden bire oluyor. Nuri Benjamin'le tanışınca, Cavidan defteri okuyunca, Gurbet büyük halasından babası tarafından Ermeni olduğunu, dedesinin kendi halkını ihbar etmiş bir hain olduğunu öğrenince hayata bakışları değişiyor. Fakat bir değişimin olabilmesi için uygun bir zemin gerekmez mi? Değişimi yaratacak olan bilgi önceki bilgilerimizle, değişimin gerçekleşeceği an önceki anlarla ilişkili değil midir? “Önce”den bağımsız bir “sonra” var mıdır? Romanlarda ideal tipler kurgulanabilir ama *Ukde*'deki karakterler, içinde bulundukları maddi koşulların ortaya çıkardığı ve temsil kabiliyeti olan “tipler” değil maalesef. Üstelik, karakterlerin kişisel tarihleri birbirinden kopuk “an”ların peşpeşe eklenmeleriyle oluşuyor. Yaşadıkları tesadüfler onları, kaderlerini değiştirecek bir bilinçle donatıyor. Mesela, Nuri kendisini 1915'te neler olduğunu araştırmaya iten duyguyu şöyle tarif ediyor: “Benjamin Ağabey'e reva görülen zulüm bir şimşek gibi çaktı bana....Bir şanslı mutlaka gök gürültüsünün sesini duymam. Semada patlayan bir anlık kıvılcımı yakalamış olmam, tesadüftü belki de! Bu şansı ziyan etmek istemiyordum.”

Karakterler -Nuri dışında- karşılarındakini tanımadan duygusuyla yüzleşmeye çalışıyorlar. Tanımak nedir peki? Bir şeyin ne olduğu onun varlık koşullarının bir parçası değil midir? O koşulları anlamadan o şeyi tanımak, tanımlamak mümkün olabilir mi? Ermeni halkının yaşadıklarını, uğradıkları zulmün koşullarından bağımsız olarak anlayabileceğimizi varsaymak ya da bu ihtimale bel bağlamak ütöpik değil mi?

Utanç duygusu romanda çok belirleyici olduğundan üzerinde özellikle durmak gerek. Utanmanın devrimci bir duygu olduğunu iddia edenler, tıpkı Frantz Fanon'un, sömürgeciliğin sömürge halkları üzerindeki psikolojik etkilerini analiz ettiği *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabına yazdığı önsözde Sartre'ın yaptığı gibi Marx'ın Ruge'ye yazdığı 1843 tarihli mektubuna sıklıkla atıf yaparlar. *Ukde*'nin kendisinde değil ama edebiyat dünyasındaki eleştirilerinde de rastlanıyor buna. Fakat sorunlu bir atıf bu. Marx mektubu, henüz Alman proletaryasının önemini layıkıyla keşfetmemiş ve felsefi idealizmin eleştirisini tamamlamamış olduğu bir dönemde yazmıştır. Prusya despotizminin artık açıkça gözler önüne serildiğini, Almanların da sisteme bağlılıklarının ve vatanseverliklerinin temelsizliğini kabul ederek başlarını utanç içinde yere eğmeleri gerektiğini söyler. “Eğer” der, “tüm ulus gerçekten utancı tadarsa yay gibi kurulmuş bir aslana döner”. Genç Marx, Almanlar henüz bu aşamada olmasa da Prusya monarşisinin gerçek yüzünü görerek vatanseverliklerinden vazgeç-

melerine neden olacak utancı yaşamalarının kader olduğuna inanır. “Kader yaklaşan devrimdir.” Yıllar sonra devrimi kader kadar kaçınılmaz gören bu romantik gençlik heyecanlarına dair özeleştiri verecektir. Çünkü devrim ne sadece coşkun duygularla ne de sadece baskının, sömürünün açıkça ortaya serilmesiyle bir kader gibi otomatik olarak gelmeyecektir. Tarih onun için sınıf mücadelelerinin tarihidir ve aslanın yay gibi kurulmasının nesnel koşulları vardır. Hiçbir duygu sadece kendisi olduğu için devrimci ya da dönüştürücü değildir. Ermenilere yapılan zulümden utanmanın bizi değiştirebilmesi için devrimci bir tavra, eyleme dönüşmesi gerekir. Utancın, hissedildiğinde harekete geçme yönünde bir itki sağlaması mümkün olabilir elbet. Ama bunu bir olasılık olarak kavramalıdır. Acı karşısında duygulanmanın tek başına olanak sağlamayacağı, aksine kolektif bir örtbasa neden olabileceğini de unutmamak gerekir. Şüphesiz, *Ukde*’nin, okuru tüm sistemi hedefleyen devrimci eylemlere teşvik etmek gibi bir gayesi olduğunu iddia edemeyiz. Fakat karakterlerden birkaç olay ve çatışma sonucu yaşadıkları duygusal çalkalanma sayesinde vicdani bir devrim yapmalarını ve toplumsal bir sorunun öncelikle bireylerin vicdanında çözülmesini beklediğini söyleyebiliriz. Yani, ahlaki ödev duygusu kurucu bir sorumluluk taşıyor. Böylece, Kurtuluş’un yazarken kullandığı gerçekçi yöntemle kendi idealist düşünce yapısı arasındaki çelişki açığa çıkıyor.

İnsanın vicdanı maddi varoluşundadır. Mutlak, evrensel değil, görecelidir. Nasıl ki her çağda egemen düşünce egemen sınıflara ait düşünceyse vicdan da tıpkı yerleşik ahlak ve yerleşik hukuk gibi egemenin baskısı ve manipölasyonu altındadır. Ermeni kıyımına üzüldürken egemenin ahlak kalıplarının girdabına kapılıp, kendini “ama onlar da ihanet etmiş” diye mazetler üretirken bulmak işten bile değildir. Çünkü eylemimizden bağımsız bir özümüz yoktur. *Ukde*’nin, geçmişimize bakmak, cellatlığımızla yüzleşmek ve utanmak çağrısını samimiyetle yapılmış bir başlangıç önerisi olarak alırsak kıymetli bir eser. Zaten Gurbet’ten, utanç hissetmenin utanılan şeyi yapmama konusunda bir garanti vermediğini de dinliyoruz. Aksi halde Yahudi soykırımından dolayı yıllardır “ulusal utanç” ilan eden, her vesileyle özür dileyen Almanya’daki faşist hareketin son yıllardaki yükselişine baktığımızda, yalnızca, bizi utandıracak bir ahlak sahibi olmaya ve bunun aracılığıyla yüzleşmeye çalışmanın katliamların tekrarı ihtimalini ortadan kaldırma gücü olmadığını görebiliriz.

Bitti Bitti Bitmedi - Vedat Türkali

Vedat Türkali 96 yıllık yaşamına 8 roman, 40’in üstünde senaryo, araştırmalar ve pek çok ödül sığdırmış bir çınar. Filmler yönetti, yalnızca TKP

tarihine dair değil, sinema tarihine dair de yazdı. Ve hatta romanlarında sinematografik özellikler kullandı. Tıpkı son romanında olduğu gibi. Diyarbakır Cezaevi'nde işkence görmüş iki isimli Tarık/Murat'ın, ailesi 1915 olaylarında katledilen Lüsi'yle yaşadığı aşk ve bu aşkın etrafında gelişenler film sahneleri gibi gözümüzün önünden geçiyor, sıkmadan sürüklüyor.

“Evvela bunu Ermeniler için değil Kürtler için yazmaya başladım. Sonra anladım ki Kürtler ile Ermenilerin kaderi bir” diyor Türkali. Romanda da bu kader birliğini tüm duygusallığıyla işliyor. Ermeni ya da Kürt, ulusların kaderlerini tayin hakkına ve halkların özgürleşmesi sorununa bakışını romanda açığa çıkarıyor.

Tarık Diyarbakır Cezaevi'nden çıkmış kâbuslar içinde bir genç. Orada tanık olduğu işkenceler sebebiyle ruhsal durumu bozulmuş. Tedavi görüyor. Kötülük imgesi olarak kargalar her yanını sarmış. Yine gelecekler, onu alacaklar diye tedirgin. En yakın destekçisi Kürt hemşire Zilan, onu evinde sürekli ziyaret ediyor. Amcasının ortağı olduğu, kuruyemiş ticareti yapan bir işyerinde çalışmaya başlıyor. İşyerinin mülk sahibi Lüsi'yle tanışıyor, âşık oluyor. Sonra Lüsi'nin çok bağlı olduğu dedesi çıkıyor sahneye. Dede, Ermeni Katliamı'nı yaşamış ama kin gütmeyen biri. Ermeni halkına yapılan zulmün tarihini ikisine de anlatıyor. Hatta olayların geçtiği bazı yerlere götürüp bir bir gösteriyor.

Türkali'nin şimdiye kadarki usta romancılığı tartışılmaz. Fakat bu sefer hayli didaktik bir dil seçmiş. Diyarbakır'da yapılan işkencelere dair 78'liler Vakfı'nda tutulan belgeleri dahi kullandığını söyleyen Türkali bir belgesel roman yazmış adeta. Dedenin ağzından, Ermeni mimarların yaptığı ve çoğu Eminönü'nde bulunan hanlardan İttihat ve Terakki ideolojisine, Ermeniler ve Mevlevilik, Zerdüştlük ilişkisinden Osmanlı tımar sistemine kadar pek çok bilgi veriyor. Haliyle, romanın yaratıcı kurgusu bu bilgileri verme telaşının gerisine düşmüş.

“Hele de filmi yapılırsa hem Ermeniler hem de Türkler için iyi olur. Ben o güne kadar yaşarsam o da iyi olur!”

Sözler yazarın röportajından. Belli ki Türkali, Hovnan dede şahsında açığa çıkıyor. Ve tıpkı onun gibi az zamanı kalmış acılı birinin bir an önce bildiklerini söylemesi, yetişebilmesi endişesini taşıyor. Bunu görünce romanın didaktizmine de yüz sayfa içinde koca bir tarihin neredeyse boca edilmesine de başka bir gözle bakıyorsunuz. İnsanın içinden “İyi ki de yaptınız, söyletiniz. Şimdi sıra bizde” demek geliyor.

Dedenin, zamanında tarihi TKP'nin kurulmasında payı olan sosyalist Hınçak Partisi üyesi olduğunu öğreniyoruz. Ağrı Dağı İsyanı, Koçgiri İsyanı ve

Dersim katliamını anlatıyor. Hamidiye alaylarından bahsediyor. Ve bütün bunlara değinilirken, *Bitti Bitti Bitmedi* çok değerli bir başka iş daha yapıyor ve Ermeni halkına yapılanlara hiçbir belirsizliğe yer bırakmadan açıkça soykırım diyor. Bu toprakların entelijansiyasının konuya dair tereddütlü, ikircikli yaklaşımlarına adeta meydan okuyor. Bunu yaparken İttihat ve Terakki karşısında saf tutmuş, Abdülhamid düşmanı Tefik Fikret'i anmadan da geçmiyor.

Ermeni kültürü, inanışları, mitolojisi, soykırımı yaklaşımlar derken bir tarih dersine dönüşen roman, akıcı bir anlatıma sahip olduğu için sıkmasa da başka bir yerden eksik kalıyor. Verilen bilgiler önemli ama tarihi olaylar peşpeşe anlar halinde sıralanıyor. Onu yaratan gerçek koşullar değil de tek tek önemli şahsiyetlerin eylemleri öne çıkıyor. Bir kurgu içinde karakterler üzerinden tarih anlatılabilir elbet ama yazar Türkali gibi kendisini Marksist, Leninist, komünist olarak tanımlıyor ve neredeyse küçük bir tarih kitabı yazmaya kalkıyorsa maddeci tarih anlayışından uzaklaşmasını bir çelişki sayarız. Tarihte bireylerin önemli rolü olsa da, oyun kurucu rolün sınıf mücadeleleri olduğunu unutmamasını bekleriz. Eserde bir dizi sonuçla karşılaşırız. Meşrutiyet'in ilan edilmesi sanki "batılının adamı" Mithat Paşa, Abdülhamid, Namık Kemal ve diğerleri arasındaki tartışmalara bağlı gelişiyor. Devlet idaresinde bir dolu olay yaşanıyor peşpeşe. İdam edilen, sürgüne gönderilen muhalifler, padişahlar ve batılılar şu veya bu şekilde hareket ediyorlar. Abdülhamid Hamidiye alaylarını kuruyor, Kürtler "zaten din sebebiyle düşman oldukları" Ermeniler kendilerine vergi vermek istemeyince saldırıyorlar, soykırımı Sakızlı Ohannes'in liberal ekonomi tavsiyelerinden epeyce etkilenen İttihat ve Terakki hükümeti yapıyor. Evet bütün bunlarda büyük doğruluk payı var ama gerçek aktörler, tarihi figürlerin ardındaki güçler görünmüyor. Bu figürlerin neden ve ne adına böyle davrandıkları berraklıkla ortaya konmuyor. Böylece, olgusalılık temelinde bir tarih değil, ardı ardına gelişen olayların, tek tek kişilerin ve bazı örgütlerin yazdığı bir tarih okuyoruz. Nedenlerin atlandığı sonuçların odak noktası haline geldiği bir tarih. Bu romanda yalan yok diyor Türkali. Doğru, yok. Ama kısmen söylenmiş gerçeğin değeri şüpheli değil midir?

Türkiye Komünist Partisi 1925 Programında, "Biz büyük kitleler halinde yaşayan Kürtlere ve Lazlara, eğer isterlerse ayrı bir devlet kurma hakkını bahşederiz" diyor. Diyor ama bunu 1925'te diyor...En güzeli Türklerin Kürtlerin ve Türkiye içindeki tüm halkların birlik içinde olması. Bunda büyük fayda var. Türkiye'de yüzlerce çeşit çiçek var. Ermeniler, Rumlar, Gürcüler, Arnavutlar, Yahudiler, Çingeneler...

Bu sözleri, HDP politikalarına desteği ve romanındaki kurgu birleşince

Türkali'nin radikal demokrasi ve çokkültürlülük düşüncesinden epeyce etkilenmiş olduğu anlaşılıyor. Türkali ulusların kaderlerini tayin hakkına dair görüşlerini röportajlarında açıyor ve TKP'nin 1925 programındaki ilkenin bu haliyle artık gerçekçi olmadığını, emperyalist kuşatmanın bağımsızlığı tehlikeye düşüreceğini anlatıyor. Yazının kapsamı itibariyle bu noktada durmayacağız ama kavrayışın romanda açığa çıkan sonuçlarına değinmeden de geçmemek gerek. Yani, çözüme açıkça işaret etmese de ezen ulusun içine hapsetmesine.

Halkların kültürel zenginliğini göstermek romanın temel amaçlarından biri. Bu zenginlik üzerine kurulan bir birlikte yaşama önerisi yapılıyor. Ki ne birlikte yaşama, ne de halkların zenginliğinin bir bütün oluşturmaya itirazımız olamaz. Fakat kimlerle ve nasıl bir birlikte yaşam? Romanda üst sınıflar iyilik dolu. Ezilen olmak, zengin olsanız da sizi doğruluktan ayırmayan bir kerteriz noktası. İyilik meleği Lüsi sokaktan kurtardığı Kürt Haydar'ı işe alıyor. Ona yatacak yer, aş veriyor, bitlerinden arındırıyor. Böylece zengin Ermeni'nin yoksul Kürt'le nasıl "dayanışma" içinde olduğunu görüyoruz. Yoksul bir ezilenin zengin bir ezilenin inayetine muhtaç olmasının iyilik olarak işlenmesi ve idealize edilmesi rahatsız edici. Hovnan Dede de Fransa'da yaşayan zengin bir şarapçı. O da halkını unutmamış. Şimdiye kadar ticarette kazandığı para pul umurunda değil! Tek isteği ölmeden önce en azından Tarık gibi kendisi de ezilmiş birine bildiklerini yazdırmak. Sonra Lüsi'nin Vakıflı'ya yaptıkları gezide tanıştığı Ermeni genç kadın Aşhen var. Haydar ve Aşhen, Lüsi'yle Tarık'ın düşünlerinde tanışıp âşık oluyorlar. Aşhen düğünde hizmet etmek için Vakıflı'dan getirtiliyor. Hatta sonra da Lüsi'nin bebeklerine bakıcı olarak hizmetçilik yapıyor. Tabii sonuçta sınıf kardeşi Haydar'la Aşhen'in evlenmesi kaçınılmaz hale geliyor. Ezilenin, kendi kimlikdaşını sömürmesi dikkatimizden kaçmıyor ama bu, önümüze eleştirilerek değil övülerek, dostluk kisvesine büründürülerek getiriliyor. Kardeşlik sömürü ilişkisine üstün geliyor. Haydar ve Aşhen'i içinde bulundukları sefaletten kurtaracak çaba dışarıdan geliyor. Ama olsun, hepimiz yine de kardeşiz, silahlarımız eşit değil ama en azından kültürümüz zengin! Halkların kardeşliğinin o halkların kendi burjuvazilerine rağmen gerçekleşmesi gerekliliği önümüzde dururken bu kurgu hiç de gerçekçi gelmiyor bize. Fakat Türkali gibi "Fransa'nın başındaki en büyük sorunu, Cezayir sorununu De Gaulle çözdü. Hiç de Komünist olmayan, giderek karşı olan De Gaulle. Kolay mı oldu? Hayır. Milli kahraman De Gaulle Cezayir'e bağımsızlığını tanıdığında aylarca korku içinde yaşadı" düşüncesindeyseniz ve bu düşünceyle aynı "kahramanlığı"

beklediğiniz ve “çözüm sürecinde dış mihrakların oyununa getirilmemesini” umduğunuz Başbakan’a mektup yazıyorsanız ezilenlerin özgürlük mücadelesinde burjuvaziyi engel görmeyi bırakmışsınız demektir. Haliyle duruşunuz edebi üretiminize de yansır.

Zulme karşı çıkma gücüne sahip emekçi karakterlerin ait oldukları sınıfın tipik temsilcisi olmaktan çıkıp edilgenleşmeleri, yazarın “zulüm bitmedi” vurgusunun, “bitmeyecek de” olarak okunmasına yol açsa da, Türkali’nin özellikle Zilan şahsında örgütlü mücadeleye işaret etmesi ümit veriyor. Tarık, dededen, *Musa Dağ’da 40 Gün*’ün yazarı Franz Werfel’in yazdıklarını yayımlama konusunda çektiklerini dinleyince her türlü engellenme olasılığını göze alarak, tekrar cezaevine konma korkusunun üzerine giderek yazma cesareti buluyor. Bu mesajı almak gerek. Eleştirilerimize rağmen, *Bitti Bitti Bitmedi*’nin soykırımın 100. yılında geçmişe telaşlı da olsa bir bakış atmak için okunması zevk veren bir eser olduğunu eklemeliyiz.

Çıplak ve Yalnız - Hamdi Koç

Hamdi Koç, *Çıplak ve Yalnız*’la 2014 Orhan Kemal Roman Ödülü’nü aldı. Paradoks dolu bir yazar. Yeteneği de siyasi bilincinin geriliği de aynı anda çarpıyor.

Kır/kent, ağa/köylü, işçi/patron, hümanist/faşist, örgüt/devlet, en iyisinde birey/toplum polariteleri üzerine kurulu bir roman geleneği var... Ne gelenek ama! Allah bizi öyle bir geleneğin devamından korusun! Bıktırdı yani. İkrahtı ettirdi... “Toplumsal sorunlar”, eski anlamda, yani politik sorunlar anlamında, beni sarmaz. Yaşasın apolitik Türkler! Çok yaşasın apolitik Türk yazarlar!

Kendisini “ıkrahtı ettiren” akımın temsilcilerinden biri olarak ün yapmış bir yazar adına konulmuş Orhan Kemal Roman Ödülü’nü alması da son derecede ironik. Ödülü kabul etmese, hatta yarışmasına katılmasa, gösterdiği tutarlılığa saygı bile duyabilirdik.

Hani öğrencilerin takıldığı bazı dandik kahvehanelerin kapısında yazar ya, “Tüketim mecburidir” diye, o yıllarda bizim kültür hayatının kapısında da “Marksizm mecburidir” diye bir levha vardı sanki. Ya tamam, solcu olmaya bir itirazım yok, haddim de değil, isteyen solcu olur, isteyen başka bir şey, medeni bir ülkede herkes istediğini olur, ama “solcu roman” olmaz, daha doğrusu ideoloji yedirilmiş roman olmaz. Ha, olur olmaya, ama ben onu roman yerine koyup evime sokmam. Apolitiklik takıntım oradan.

Keşke Koç ideolojiden ari kalmanın mümkün olmadığını, kendisinin de

romanında okura hem de en gericisinden bir ideolojiyi “yedirdiğinin” farkında olabilseydi. “Ne kadar çok para kazandırırsa o kadar iyi. Dolayısıyla, satış da çok önemli ama sırf satış yapacak diye öyle ucuz formüller üzerinden kitap yazılmaz” diyor, “apolitik takıntılı” yazarımız. Gerçekten de “ucuz bir formül” kullanmamış, çünkü formülünün taşıdığı gericilik kültürü ezilenlere pahalıya patlıyor.

Hikayeyi başkarakter Mesut anlatıyor. Roman içinde roman yazıyor. Biz onun yazdığı romanı okuyoruz. Postanede çalışan, istihbarat için telefon dinlemesi yapan bir genç adam. Statüsü ve parası için yaşlı bir kadınla evli ama sadece bunun için de değil, çünkü yaşlı kadınlara zaafı var. Cinsellik her şeyinin odağında. Garsoniyerinde oturmuş “kız tavlama” derdindeyken bir telefon geliyor. O ana kadar varlığından habersiz olduğu amcasının öldüğü haberini alıyor. Kalan mirası almak için Ünye’den kendisini almaya gelen Allahşükür’le gidiyor. Zengin bir tefeci olduğunu öğrendiği amcasının ölümünden sonra malları koruma, köylüden alacaklarını alma telaşına düşüyor. Yengesi ve maiyetiyle tanışıyor. Hizmetlerinde çalışan bir ailenin kızına, Akide’ye âşık oluyor. Amcasının, borçlandırarak fabrikasına el koymak istediği bir akrabaları tarafından öldürüldüğünü öğreniyor, intikam almak istiyor. Amcasının gerçekte babası, yengesi bildiğinin de annesi olduğunu öğreniyor. Amcasının, az sonra tanışacağımız gazeteci Hikmet’in ve köydeki göl evinin harman denilen bölümündeki toplu mezardan çıkan kemiklerin ruhları rahatsız ediyor onu, bir türlü başından gitmiyorlar. İstekleri var. Herşeyi halledip ruhları memnun edince Akide’yle evlenip huzura kavuşuyor. Edebiyat okuyup akademik kariyer yapıyor, gazeteci Hikmet’in yazıhanesinde bulduğu katliam belgelerini yayımlıyor ve okuduğumuz romanı yazıyor.

Şimdi gelelim romanın iç dolgusuna. Doğaüstü olaylar bütün kurguyu donatıyor. Geleceği bilen “okuyucu” kadın Huriye, hortlaklar, mezardan çıkan el, ölü yıkama ritüelleri, arabaların yönünü belirleyen mistik sis örtüsü vesaire vesaire. Ruhlar pek huzursuz, Mesut’tan ne beklediklerini merak ediyoruz epey zaman. Sonra anlıyoruz ki herkes istediği gibi gömülmek istiyor. Başka dert yok! Mesut’un ailesi zamanında Ünye’de bir kısım halk sürülüp katledilerek yokedilince mallarına çörekleniyor. Amca köylüyü iliklerine kadar sömüren biri ama ne hikmetse öldükten sonra ruhu huzur bulmuyor. Neden mi? Çünkü karısı onun vasiyetini yerine getirerek katledilenlerin toplu mezarının bulunduğu göl evine değil şehirdeki aile mezarlığına gömüyor. Siz ölü olsanız sırf istediğiniz yere gömülmediniz diye altı yüz sayfa boyunca hortlar mıydınız? Belki. Ünyelilerin “haybetler” diye andığı bu insanlardan

biri olan gazeteci Hikmet ise ne ölü ne diri. Ölmüyor ama bir halının içine sarılı ruhu ortalıkta geziyor. Maddi bedeni istediğine görünüyor, istemediğine görünmüyor. Ailesi toplu mezarın içinde. Sonunda ruhların istekleri yerine gelince hayatı sakinliyor ama o zamana kadar Mesut'un vay haline. Ruhlar karşısında güçsüz. Sürekli bekliyor. Onlar gelmeden ve talimat vermeden hiçbir şey yapamıyor. Zaten mezarın yerini bile mistik define kuşu gösteriyor. Gerçi mezar da kendine düşeni yapıyor ve yanından geçen bazı özel insanlara kendini belli ediyor.

Çıplak ve Yalnız'ın tipik bir postmodern yapıt olduğu söylenemez. Ama anlatım özelliklerinin pek çoğunu barındırıyor. Sadece anlatıcının okurla konuşarak onu yazım sürecine dahil etmesi ve kurguyla gerçek ilişkisini sorgulatması, yazarın romanda kendini ortaya koyması - alt komşusu Mesut'un adını Hamdi sanıyor - ya da alaycı, ironik üslup gibi biçimsel sızıntılar sebebiyle değil, içerik olarak da. Akıl ve nesnellikten şüphe duyması, gerçekliği parçalayıp karmaşılaştırması, gizemli hale getirmesi romanın en belirgin özelliği. Mesut sürekli fikir değiştiriyor, tutarsız. Tutarsızlığı, tutarsız bir karakterin tipleştirilmesinden değil nedenselliği göz ardı etmesi, gerçeği sürekli yoruma açık ve seçenekli hale getirmesinden kaynaklanıyor. Her veri eşit derecede kabul edilebilir onun için. Gerçeğin kararlaştırılamazlığı, açık uçluluğu yüzünden Mesut neredeyse hiçbir şeyi kesin olarak bilemiyor. Bir olasılıklar deryasında yüzyüyor. Akide'nin çocuğu amcasından olabilir de olmayabilir de, harikulade bir evliliği olabilir de olmayabilir de. Yengesi gerçek annesi mi değil mi? Sırlarla doluyoruz. Sormuyor da. Gerçeğin belirsiz kalması gerekiyor ki ona akıl yoluyla ulaşmak reddedilince mecburen ruhlar yardıma gelsin. Bu yolla, anlatıcı şahsında bireyin bütünleşmiş kişiliği yok edilip değerlerden arındırılmış. Mesut çıkarıcı bencil bir adam. Şaşırmıyoruz. Çünkü bir değere sahip olması, değerler hiyerarşisine dayanan bir bakışı gerekli kılar. Değerli olana işaret edip, olmayanı "ötekileştirmek" de Hamdi Koç üslubunda bir yazarı ürkütürdü. Herşey merkezsiz olmalıdır bu anlayışa göre. Roman kişileri de.

Postmodern romanın seks ve şiddeti herhangi bir mesaj vermekten özellikle kaçınarak estetik bir öge olarak sıkça kullandığı ve gündelik hayatın en önemli olguları ilan ettiği bilinir. Aşk gündelik hayata dair değil çünkü "alelade olur" diyor Mesut. Çıkardan başka kerterizi olmayan bu adam, güya önceden belli olana, kurallara teslim olmaktansa içinden geçeni yapıyor. Yengesinin hizmetindeki Asiye'yi baştan çıkarıyor. Çıplak bedenini Asiye'ye sürekli teşhir ediyor. Asiye de zaten bunun için yaratılmış, böyle gösteriliyor. Karşı çıkmıyor hatta memnun! Talebi de yok. Bunlar Asiye için doğal.

Hizmetçisi olduğu adamın koynuna sorgulamadan giriyor çünkü, “anlamdan yoksun”. Bu istismarı yapan patronu değil ama o “şeytani”. Mesut böylece, ne kadar kurallara karşı çıkar gibi görünse de çürümüş ve kaynağını sömürü ilişkisinden alan sefil bir geleneği sürdürüyor.

“Yaşasın apolitik Türk yazarlar” diyen biri neden 1960 darbesine, idamlara ve katliamlara değinir diye düşünülebilir. Oysa postmodernin temel özelliklerinden biri her tür gerçekliğin metinsel olduğu yaklaşımı. Tarih yazımını edebi anlatılardan ayırmayan, böylece tarihi kurgusallaştırarak görelî hale getiren bir söylem. Bu kavrayış her türlü baskıyı özellikle de devletinkini temellerine inmeden tartışmayı makul kabul eder. Baskının kökenlerinden bahsedecek olursanız kahrolası bir politik yazar olursunuz.

Ermenilerden bahsedilmiyor ama Hikmet’in verdiği tarihten toplu mezarın Pontuslu Rumlara değil de Ermenilere ait olduğunu tahmin ediyoruz. Zaten kim oldukları da önemli değil. Romanda önemli olan fail. Yani devlet. Mağdura yabancılaştırıyor bizi roman. Faile odaklanıyor. O her kötülüğün başı olan bir “çete”. Halk masum, herşeyi devlet tezgahlıyor. Halkın masumiyeti sadece köylüden ibaret değil. Mala mülke el koyanları da kapsıyor. Devlet yapmış bir kere el koymayıp da ne yapacaklar! Mesut’un amcası gerçekte babası olan Muvaffak Bey ve karısı, geleceği okuyan Huriye, babası ölmeden bebeğe sahip olamayacaklarını söylediğinden Mesut’u gönderiyorlar. Onu, baba bildiği gerçek amcası büyütüyor. Muvaffak, hizmetindeki Akide’yle de ilişki kurup hamile bırakan, daha doğrusu Mesut’un öyle olduğundan şüphe ettiği bir adam. Köylüyü perişan eden, katledilenlerin malı üstünden zengin olmuş bir tefeci. Buna rağmen Mesut onu hayatının son demlerinde kendini öldürterek çocuk ve anneyi kavuşturan, “karısı ve çocuğu için hayatını feda eden cesur adam” olarak görmeyi ve meşrulaştırmayı başarıyor.

İnsanları toplu mezarlara koyan, darbe yapan, göstermelik yargılamalarla idam eden devlet soyut, ne idüğü belirsiz bir şeytan. Ordu zaten berbat, CHP işbirlikçi. Bunlarda gerçek payı var elbet ama bu devlet necidir, niye böyle kötüdür belli değil. İşin ilginç, değiştirmek de mümkün değil. *Çıplak ve Yalnız*, Gezi eylemlerinde ölenlere ithaf edilmiş. Devletin zulmü devam ediyor. Buna da diyecek söz yok. Ama dönüşmeden devam ediyor kötülükler kitapta. Eski tas eski hamam yani. İnsanların eylemleriyle müdahale edemediği bir hayat ve kader var. Ruhlar gelip yardım ederse değişecek belki, ama onlar da her şey olup bittikten sonra geliyorlar! O halde politik olmaya da, öğrenmeye de, mücadeleye etmeye de gerek yok. Nasılsa kehanetler kendini doğrulayacak.

Gerçi hakkını yemeyelim, Mesut bulduğu belgeleri yayınlıyor. Peki ne zaman? Yaşlandığında. “Bu yaşta bana işkence de yapamazlar, dayak da atamazlar, çünkü ellerinde kalırım diye korkarlar” dediği bir anda. Hasılı, bir şeyler yapmak için ya işkenceden korkmayacak kadar yaşlanmak ya da ölene kadar bekleyip hortlamak gerekiyor. Biz ikisini de almayalım, alanlara mani olalım.

Ve

Üç romanda da ortak bir tespit var. Gerçekler kaçır. Yanıbaşımızdakilere yapılanları bugüne kadar hiç fark etmemiş, yok saymış, ya da başlarına geleni hak ettiklerine dair saçmalıklara kanarak yaşamış olabiliriz. Bu iletinin taşıyıcısı olan karakterlerin kimisi gerçeğe ulaşmayı dert ediniyor, kimisi tesadüf eseri öğrenmeyi şans sayıyor. Ama üç kitapta da, kaçan gerçeklerle yazarın janrında bir yüzleşme yaşıyor. Bütün eleştirilerimiz bir yana, hepsinde de, yüzüne çarpanları yazıya döken bir karakter olması önemli. Bir asır sonrasının baharında hiç yoktan iyi bir başlangıç sayılır. Yazmakla yetinmediğimiz sürece.

Katalonya ve İspanya'nın siyasi krizi

Pedro Marlez^{1*}

Diktatör Francisco Franco'nun ölümünden ve burjuva devletin yeniden düzenlenmesi sürecinin başlangıcından neredeyse kırk yıl sonra, İspanya'daki ulusal sorun devam etmekte ve hatta patlayıcı bir nitelik kazanmış bulunmaktadır.

2014'ün 9 Kasım'ında, 2.300.000'den fazla kişi, yani oy verme hakkına sahip nüfusun yüzde 37'si, Artur Mas liderliğindeki Katalan hükümetinin önyak olduğu referanduma katılım gösterdi. Referandum karşıtı partiler, halkın düşük katılımını egemenlikçi hareketin yenilgisi olarak yorumladılar. Bunu yaparak, Katalanların üçte birinin yasallığa meydan okuduğu şeklindeki olağanüstü gerçeği gizlemiş oluyorlardı. “Demokratik güvenceler” etrafında aylardır yapılan tartışmalar, Katalonya'nın İspanyol devleti ile ilişkisi hakkında halkın iradesine kulak verme taraftarı olanları böldü. Ülkedeki en yüksek yargı kurumunun, yani Anayasa Mahkemesi'nin karşı çıkması ile birlikte, yasallıkla ilgili tartışma ikinci plana düştü.

¹⁰ Pedro Marlez, Barselona'da yaşayan bir devrimci Marksisttir. Daha önce *Gerçek* gazetesi sitesinde ve RedMed sitesinde genel olarak İspanya ve özel olarak Katalonya sorunuyla ilgili yazıları yayımlanmıştır. Yazı İspanyolca'dan Türkçe'ye Burak Sayım tarafından çevrilmiştir.

Egemenlikçi hareketin sol kanadının ortaya koyduğu üzere tek yol itaat-sizlikti. Mas devlete meydan okuma cesaretini gösterdi fakat sürecin yürütülme tarzı ve oylamanın yapıldığı koşullar kimseyi memnun etmedi. Oylama sonrası Katalonya’da demokratik coşkunun sergilendiği gösteriler dahi çok az oldu. Oysa bu eylemler bağımsızlık özlemlerinin ve halkların isyanının ifade edildiği, tarihteki birçok benzer olayın tipik özellikleri arasında yer alır. Partiler, bağımsızlık yanlıları ve egemenliğin uygulamaya geçirilmesi taraftarı olanlar; hepsi de 9 Kasım seçimlerinin, mücadelenin çıkışını ertelemekten başka bir işe yaramayacağı konusunda hemfikir.

İlerlemekte olan siyasal ve kurumsal kriz, İspanya’nın yakın tarihinde hiç yaşamadığı kadar ağır. Egemen kapitalist blok içinde, “demokrasiye geçiş” denilen süreçte oluşan dengeler çatladı. Derin uluslararası kapitalist kriz, siyasi rejimi, partiler sistemini ve burjuvazinin ideolojik hegemonyasının kırk yıl önce yeniden düzenlenen en kritik yanlarını sorgulanır hale getirdi.

İspanyol devletinde ulusal sorun

İber yarımadası toprakları erken bir tarihte tek devlet altında birleşti. Bu birlik hiçbir zaman sorunlardan azade olmadı. Ortaçağ krallıklarınca 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleştirilen bu birlik Portekiz’i dışarıda bırakıyordu. Bu sürecin neticesinde ortaya çıkan monarşi ise, farklı iktisadi ve sosyal yapı-lara sahip devletlerin kurduğu bir konfederasyondan ibaretti. Sürecin ilerleyişi hiçbir zaman uyum içinde gerçekleşmedi ve en dramatik noktasına 18. yüzyıl-da, birliğin iki asli hanedanının dâhil olduğu çatışmayla ulaştı. Bu tarihte eski Aragon hükümdarlığına ait kurumlar, yeni Bourbon monarşisine karşı çıktılar ve mutlakıyetçi güçlerin, kıtanın hâkimiyeti için girdikleri savaşın sonuçlarına katlanmak zorunda kaldılar. Yeni kral, eski krallıkların geleneksel kurumlarını ortadan kaldırdı ve krallığın topraklarını tekipleştirme işine girişti. 1714 yenilgisi, Katalan milliyetçiliği için baskının sembolü haline geldi.

Modern bir ulusal inşadan söz etmeye, ancak (Fransız işgaline karşı yürütülen savaş ve sonrasında mutlakıyetçiliğe karşı gerçekleşen devrim ile) 19. yüzyılın ilk on yılından itibaren başlanabilirse de, bu inşa sürecinin çok erken bir tarihte krize girdiği şüphesizdir. 1898’de son sömürgelerin de kaybedilmesi, sanayileşmenin hız kazanması ve Katalonya ile Bask Ülkesi’nde güçlü burjuvazilerin oluşması, söz konusu tamamlanmamış sürecin sorgulanır hale gelmesine yol açtı. Sermaye birikimi ve kapitalist bir iç pazarın inşası eşitsiz bir ekonomi yarattı: ülkenin iç kesimlerinde ve güneyinde geleneksel toprak sahibi sınıflar arazi toplulaştırması sürecinin kaymağını yediler. Böylece çağ-dışı bir tarım sistemini, bu sisteme yoksul bir tarım proletaryası ekleyerek sür-

dürebildiler. Periferide ise ticaret, sanayi ve finans sermayesinin genişlemesi, ileri bir kapitalist gelişimin nüvelerini yarattı. Madrid ise monarşik ve tutucu bir rejimin bürokratik merkezi haline geldi.

Tarihçilerin “zayıf uluslaşma” olarak adlandırdığı bu olguya bir unsur daha eklenmelidir: farklı dillerin ve kültürlerin varlığı. İspanyolca (ya da Kastilyaca), söz konusu Ortaçağ krallıklarının birliğinden itibaren resmi dil ve tartışılmaz biçimde siyasi elitler ile devlet görevlilerinin kendilerini ifade etme aracıydı. Katalanca ise en itibarlı dil ve yazılı kültürün dili olma konumunu kaybetti. Yarımadanın öbür ucunda, Atlantik’in kıyısında ise Galiçya’ca konuşulan bölgeler, Portekiz’in devletin inşa sürecinin dışında bırakılmasından muzdarip oldu. Galiçya’da da, aynen Bask Ülkesi’nde olduğu gibi, anadillerinde üretilen kültür, modern bir kültürel sistem yaratabilmesi için gereken şehirselleşme ve demografik gelişimden yoksun kaldı.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Katalonya ve Bask Ülkesi, en çok sanayileşmiş olan bölgelerdi. Bask sanayi ve finans burjuvazisi büyük ölçüde (Kastilya ağırlıklı bir tarım ve banker oligarşisinin çıkarlarının egemen olduğu) burjuva devletin iktidar bloğuyla bütünleşse de, Katalan burjuvazisinin uyum sağlaması daha meşakkatli oldu. İspanya pazarından yararlanıyorlardı fakat egemen bloğa katılmaları meselesi çok daha sıkıntılıydı.

Bu yıllar birkaç açıdan kritikti: sömürge pazarlarının kaybı ve sermayenin ülkeye geri dönüşü, finansal sistemin istikrar kazanması, modern bir işçi sınıfının oluşumu. Katalonya’da güçler artık gerekli seviyeye ulaşmıştı ve Katalan burjuvazisi mücadeleye girmekten kaçınmadı. Geri kalmış İspanyol kapitalizmi ve buna bağlı merkezileşme, felç olmuş ve yozlaşmış siyasal sistem karşısında Katalanlık bayrağını yükseltti. Bölgesel kurumlar talep etti, merkezi idare karşısında sert duracağını

ortaya koydu, eski ihtişam günlerinin imgelerini canlandırdı ve anadilinde bir kültürü kurumsallaştırmaya girişti.

Anarko-sendikalizmin hâkim olduğu Katalan işçi hareketi ise genel olarak bu gelişmelere karşıydı. Barselona’da (yani “Akdeniz’in Manchester’ında”) sınıf karşıtlıkları keskindi ve birçok durumda ayaklanmaya dönüyordu. Öte yandan, küçük burjuvazi ve orta katmanlar kendi örgütleri aracılığıyla, Katalanlık üzerinde hegemonya kurmak için mücadeleye giriştiler. 1920’li yıllarda, Katalan büyük burjuvazisinin Primo de Rivera diktatörlüğüne destek vermesinin ardından, federalist ve konfederalist hedefleri olan ulusal hareketin liderliğini büyük burjuvaziden almayı başardılar.

1931 Cumhuriyeti, dünya krizi ve keskinleşen sınıf mücadelesi koşullarında devletin modernize edilmesine ve yeniden yapılanmasına karar verdi. Katalon-

ya, Bask Ülkesi ve Galiçya'ya verilen özerklikler aracılığıyla boğucu merkezîyetçilikten kopuş ve toprakların istikrarlı bir entegrasyonu hedefleniyordu. Oligarşik kesim ve müttefikleri olan askerler ve faşistler buna izin vermediler: 1936 askeri ayaklanması “Millî Birlik”i ve “Sosyal Barış”ı kendine bayrak edindi. Zaferlerinden sonra uygulanan baskı, cumhuriyetçilerin ve işçilerin örgütlerinin yanı sıra siyasal ve kültürel milliyetçi hareketlerin üzerine de vahşice çöktü.

Diktatörlüğe karşı muhalefette, demokratik ve ulusal talepler güçlü şekilde birleşti. Sol, en önemlisi de Komünist Parti (PCE; Katalonya’da PSUC) mücadele programına kendi kaderini tayin hakkını dâhil etti. Bu parti, işçi ve öğrenci hareketleri ile demokratik harekete hâkim vaziyetteydi. Katalan milliyetçiliğinin ılımlı akımları ve aydın grupları, diktatörlüğe karşı ortak mücadelede, sık sık solun yanında yer alıyorlardı.

1960’lardaki iktisadi kalkınmacılık, yeni bir sanayileşme dalgası yarattı. Bu politika asli olarak hâlihazırda sanayileşmiş bölgelere yoğunlaşırken birkaç yeni merkez de yarattı. Kırsal göç olgusu, yirmi yıl içinde ülkeyi değiştirdi. Endülüs, Ekstremadura, Kastilya ve Aragon’daki fakirleşmiş işgücü büyük şehirlere göç etti. Barselona şehir merkezine (Madrid, Valensiya, Bilbao ve Zaragoza şehirlerine olduğu gibi) yüz binlerce işçi, aileleriyle beraber akın etti.

Yetmişli yıllardaki “demokrasiye geçiş” sözleşmesinde bölgeler meselesi belirleyici bir öneme sahipti. 1936-9’da ortadan kaldırılmış olan kurumlar yeniden oluşturuldu, fakat bu yeniden düzenleme tüm ülkeyi etkiledi: “Özerk Bölgeler Devleti” yaratıldı. Bunun anlamı federalizm doğrultusunda ilerici bir ademimerkezileşme fakat bunun yanında devlet aygıtının finansal ve siyasal kontrolüydü. Elbette “tarihi milliyetler” denilen milliyetlerin egemenlik ya da kendi kaderini tayin hakkı inkâr edildi. Hâkim sınıf böylelikle periferinin burjuvazisi ve işçi hareketinin iki büyük partisiyle ittifak halinde siyasal rejimi reforme etmeyi başardı.

Katalonya ve Galiçya’da anayasal mutabakat başarılı oldu. Bask Ülkesi’nde ise, aksine, halkın önemli bir kısmı tarafından desteklenen silahlı bir bağımsızlıkçı örgütün varlığı devlet için kaygı verici bir istikrarsızlık unsuruydu. Üç örnekte de sağ, yeni özerk hükümetlerin yönetimini ele geçirdi.

Katalan sağ

Devletin bu yeni yapılanmasının sağladığı koşullarda, **Convergència i Unió** (Yönelim ve Birlik, CiU) kendini Katalan siyasetinin temel ekseni haline getirmeyi başardı. Biri Hristiyan demokrat diğeri ise liberal gelenekten gelen iki Katalancı merkez sağ parti tarafından kurulan bu örgütün gücü

yirmi yıl boyunca tartışma götürmez düzeydeydi. PSUC'un çöküşünden seksenlerin başına kadar, CiU'nun karşısına, PSC dışında, onunla rekabet edebilecek bir örgüt çıkmadı. Bu örgüt İspanyol PSOE'si ile bir federasyon oluşturan Katalan sosyal demokratlarından oluşuyordu ve Barselona (ki hem başkenttir hem de "kızıl kuşak" diye adlandırılmaktadır) şehir merkezindeki ve birçok büyük şehirdeki işçi ve halk kesiminin oylarını kazanmayı başarmıştı. CiU ise büyük şehirlerdeki orta kesimlerin yanı sıra orta büyüklükteki şehirlerde ve kırsal kesimde nüfuz sahibiydi. Jordi Pujol'un koalisyonu, özerk iktidar için güçlü bir çerçeve yarattı. Dahası Felipe González ve José Maria Aznar'ın merkezi hükümetleri için de olmazsa olmaz bir dayanak teşkil ediyordu. "Katalonya'nın menfaati" Madrid'deki politik istikrar, neoliberal iktisadi reformlar ve İspanya'nın Avrupa Birliği'ne katılımı için can alıcı öneme sahipti. Katalan burjuvazisi kendine hem çok güvenilir hem de etkili bir temsilci bulmuştu.

Bağımsızlıkçılık, Katalonya'da kök salmayı başaramadı. Bask bağımsızlıkçıların stratejisini, silahlı unsurlar meselesi de dâhil olmak üzere, başarısız biçimde taklit etmeye çalışan milliyetçi radikal sol çok güçsüz kaldı. **Esquerra Republicana de Catalunya** (Katalonya Cumhuriyetçi Solu, ERC), yani iç savaş öncesinde Katalan milliyetçiliğini yönetmiş olan küçük burjuvazi ve orta katmanların geleneksel partisi (ki federalizm ve bağımsızlıkçılık arasında gidip gelmekteydi), Pujol'un merkez sağının hegemonyasına hiçbir zaman meydan okuyamadı. Bağımsızlıkçılığın ölmediği kesindi fakat bu yıllarda ılımlı milliyetçiliğin kurduğu sağlam kurumsal, kültürel ve siyasal bloğun karşısına dikilebilecek seviyede bir siyasi örgüte ve toplumsal ağırlığa da sahip değildi. Ne Pujol ve CiU tarafından yönetilen Katalonya'daki özerk iktidar ne de onun devlet politikaları çelişkilerden azadeydi. Kendi tabanının büyük bir kısmı açısından merkezi hükümet (özellikle de Madrid'deki sağ hükümet), Katalanların özlemlerine ket vuran düşman bir güç olmaya devam etti.

CiU'nun oy oranları seksenlerin sonlarından itibaren aşınmaya başladı. 2003 ve 2010 arasında, PSC, ERC ve IC-EUiA (PSUC'tan geriye kalanlarca kurulan, reformist solun bir koalisyonu) iki kere hükümet kurmak için anlaştılar. Katalonya'da Maragall ve daha sonra Montilla, belli belirsiz reformist özellikler taşıyan burjuva hükümetlerin başını çektiler. Sosyal demokrat Zapatero ile aynı tipte oldukları söylenebilir. Hedef CiU'nun şehirli orta katmanlar üzerindeki hâkimiyetini kırmaktı. Bunu başarabilmek için kullandıkları araç ise İspanyol devleti ile Katalonya arasındaki ilişkileri federal bir doğrultuda yeniden tanımlamak oldu. Katalan parlamentosu tarafından 2005'te

kabul edilen **Estatut d’Autonomia** (Özerklik Statüsü) milliyetçiliğin temel talepleri ile ilgileniyordu. Bunlar Katalonya’nın bir ulus olarak tanınması, Katalancanın anadil olarak kabulü ve özerk bölgenin finansmanı konusunda ki değişimler olarak sıralanabilir. Devletin başındaki hükümet partisi PSOE, milliyetçi blok (CiU ve ERC) ve Katalan solu (PSC ve IC-EUiA) arasında bir anlaşma yapılması artık kesindi fakat sürecin ilerleyişi sancılı oldu. İspanya çapında örgütlü sağ ve devletin aygıtının başında bulunan kesimler reformdan yanaydılar, PSOE’nin bir bölümünün ise başlangıçtan itibaren metnin anayasa uygulugu konusunda tereddütleri vardı. Anlaşma İspanyol parlamentosu tarafından, liderlerin anlaşması sonrası ve önemli değişikliklerle kabul edildi. Son olarak ise Anayasa Mahkemesi anlaşmanın temel maddelerinin yasalara uygun olmadığına hükmetti.

Katalonya’da bağımsızlıkçılığın yükselişi ve Artur Mas hükümeti

Haziran 2010’da, mahkemenin kararına karşı çıkmak için “**Som una nació, nosaltres decidim**” (“Biz bir ulusuz, kararı biz veririz”) merkezi sloganıyla yapılan büyük bir gösteri ile Barselona sokakları hıncahınç doldu. Bu, kitlesel egemenlikçi hareketin başlangıcıydı. Birkaç ay sonra CiU (Madrid’de dönen dolaplara iştirak etmiş olmasına rağmen) özerk bölge seçimlerini kazanıp azınlık hükümetini kuruyordu. Önceki hükümette yer alan üç parti ise büyük oy kayıpları yaşadı.

İktisadi kriz, ülkenin tümünü olduğu gibi Katalonya’yı da sert bir biçimde vurdu: Binlerce iş yerinin kapanması, bankacılık sektörünün yeniden yapılanması, yüksek işsizlik, bütçe kesintileri ve sağlık sisteminin kötüleşmesi. Bu gelişmelere karşı verilen tepkilerin en çarpıcı biçimi, grevler ve kamu sektöründe çalışan işçilerin kitlesel eylemlilikleri ile birlikte Öfkeli Hareketi oldu. Bu hareket 2011 baharında ülkedeki meydanları işgal etmişti. Halkın tepkisi bir bütün olarak siyasal sistemin ve devletin biçimi ile örgütlenme yapısının sorgulanmasını da içeriyordu. Katalonya’da krize verilen tepkiler, bölgesel meseleye ve merkezi devlet ile olan ilişki meselesine kopmaz biçimde bağlıydı.

Katalan burjuvazisinin ve onun temsilcilerinin geleneksel planı İspanyol devleti için pek faydalı bir eklentiydi. Ufku, devletle yapılacak mali bir anlaşma ve Avrupa Birliği içindeki doğrudan varlığının arttırılmasıyla sınırlıydı. CiU bu çıkarlara mutlak bir itaat sergiledi. Bu sınıf için, aynen küçük burjuvazi için olduğu gibi, devletin ve özerk bölgenin bütçesi asli tartışma zeminini teşkil ediyor. Özelleştirmeler ya da çalışma ilişkileri ile ilgili re-

formlar (ERC'nin, politikalarını seçmen tabanının bir kısmından gelen taleplere uydurmak zorunda kaldığı kesin olsa da) bu kesimlerden herhangi bir tepkiyle karşılaşmadı. Merkezi hükümetle yaşanan çatışmalar, kaynakların dağıtımı ve ekonomik iktidara dair güç ilişkilerinden kaynaklandı. Bu durum enerji piyasasındaki değişimler ve de finansal sektörün yeniden yapılanmasında gözlemlenebilir.

Gelgelelim, tablo 2008'den sonra değişti. Kriz, devletin bölgesel dengeleri sürdürebilme kudretini büyük ölçüde zedeledi. Özerk bölgeler, bütçe kaynakları sağlanmadan kamu hizmetlerini sürdüremez konumdadırlar, çünkü borçları boğucu bir hal almıştır. Devlet ile olan ilişkilerin merkezi devlete daha fazla gelir sağlayan özerk bölgeler için daha avantajlı hale getirilmesini talep etme anı gelmişti. Katalonya'da bu merkezi bir talep haline geldi. Bütçe gelirlerinin dağılımının Katalonya aleyhine haksızlık yarattığı değerlendirilmesi yapılıyor ve bunun sorumluları olarak mızrağın ucu merkezi devlet ile diğer özerk topluluklara yöneltiliyordu. Bu organların etkinliğe uygun davranmadığı ve geri olduğu düşünülüyor, bunlar hor görülüyordu. Bu söylemin öteki toplulukların işçilerine karşı şovenizmi beslemek gibi bir sonucu vardı (ülkenin geri kalanında sağın beslediği Katalan düşmanlığının öteki yüzü) ve milliyetçi tabanın bir kısmında karşılık buldu. Solun bu duruma karşı mücadele etmesi gerekmektedir.

Milliyetçi argümanlar (iktisadi ya da siyasi, dile dair ya da ulusal kimliğe dair olsun) tek bir şiar, tek bir merkezi talepte toplanıyordu: karar verme hakkı. Haziran 2010'da gerçekleştirilen gösterinin etkisi, 2010, 2011 ve 2012 11 Eylül'üne, yani **Diada Nacional de Catalunya**'ya (Katalonya Ulusal Günü) kadar uzanan bir etki yarattı. Hareket hiç kuşkuyla yer bırakmayacak tarzda yükselişteydi. Bu hareketi örgütleyenler ise, milliyetçi partilere yakın, egemenlikçi iki yurttaş örgütüydü. Farklı şehirlerde, gayri resmi olarak halka danışma etkinlikleri düzenlediler. CiU'nun tabanı kitlesel biçimde yüzünü bağımsızlık talebine dönüyordu. 2010 seçimlerinde (CiU ve ERC içindeki memnuniyetsiz unsurlar tarafından) yeni kurulmuş bağımsızlıkçı bir örgüt parlamentoda temsil hakkı kazandı. ERC yön değiştiriyor, PSC ile koalisyon ortağı olduğu hükümetlerin eski politikalarını reddederek açıkça bağımsızlıkçı bir hat benimsiyordu. **Candidatura d'Unitat Popular** (Bağımsızlıkçı Sol, CUP) 2011 yerel seçimlerinde büyük bir ilerleme kaydetti. Kamuoyu araştırmaları da ayrılık yanlısı partilerde bariz bir yükselişe işaret ediyorlardı.

Katalan hükümetinin başkanı Artur Mas'ın umudu, hareketi kurumsal bir yola sokmaktı. Bunun için yeni özerk bölge seçimleri yapılacağını duyurdu ve eğer yeterli halk desteği bulursa, bir referandum gerçekleştireceğini taahhüt

etti. Bu, Katalonya'nın hükümet partisi için yüksek riskli bir kumardı fakat hareketin kendisini aşır gittiğini izlemek istemiyorsa yapabileceği başka bir şey yoktu. CiU seçimleri kazandı fakat 12 milletvekili kaybetti. Bu milletvekilliklerini, oylarını iki katına çıkartan ERC kazanmıştı. CiU hükümeti ERC'nin desteğini elde etti fakat bunun koşulu referandumun hayata geçirilmesiydi.

Böylece yavaş bir yasama işlemi başladı. Bu işlemler **Parlament de Catalunya** (Katalonya Parlamentosu) tarafından egemenlik ilan edilmesi, özerklik referandumu için gerekli yasanın hazırlanması ve son olarak da 9 Kasım 2014'te bağlayıcılık taşımayan bir oylama yapılması şeklindeydi. Başkan Artur Mas, referandumu ilan eden kararnameyi imzaladığı gün, hemen Katalan devlet televizyonuna çıkarak İspanyol ve Katalan yasalarına saygı duymak gerektiğini belirtti. Devletin bu duruma karşı çıkacağından büyük ölçüde emindi fakat halktan kendisine güvenmelerini istedi; biraz ferasetli davranarak, Katalan halkı kendi kaderini oylamayı başarabilirdi. Devletin tepkisi gecikmedi: kararnameye merkezi hükümet tarafından itiraz edildi ve Anayasa Mahkemesi de oylama için yürütmeyi durdurma kararı aldı.

Artur Mas teslim oldu ve mahkemenin kararına itaat etmeye karar verdi. Katalan siyasi partilerinin oluşturduğu egemenlikçi blok, birkaç gün sürecince bir çöküş hali yaşadı. Bu ruh hali, yürütmeyi durdurma kararını aşabilmek için partilerin birliğine bel bağlayan bağımsızlık taraftarlarını da etkisi altına aldı. Anlaşma ise birkaç gün sonra gerçekleşti. Mas, önceki referandum için düşünülen aynı sorunun sorulacağı bir "yurttaş katılım süreci"nin gerçekleştireceğini duyurdu. Şimdi cüret edilen şey, Katalan kurumlarının referanduma katılımını azaltıyordu: gönüllü olanlar hariç memurlar görev almayacak, resmi bir kararname imzalanmayacak ve seçmen kütükleri kullanılmayacaktı. Böylelikle yeni bir yürütmeyi durdurma kararından kaçınılmak isteniyordu. Mas aslında bunun için gerekli demokratik güvencelerin bulunduğunu düşünse de, bu yeni eylemin ancak gelecekteki seçimlerde bağımsızlıkçı partilerin çoğunluk kazanması ile sonuna kadar gidip, bir plebisit niteliği kazanabileceğini belirtti.

Hareketin genelinde büyük bir memnuniyetsizlik hâkimdi fakat yine de Mas'ın planı kabul edildi. İspanyol yasallığından kopuş ertelenmişti. Yasal çerçeveler içerisinde kalarak gerçek bir kendi kaderini tayin referandumu yapmak imkânsızdı ve bağlayıcılığı olmayan bir referandum dahi kabul görmemişti. Bu şartlar altında 9 Kasım referandumu çoğunluğu bağımsızlıkçılardan oluşacak ve bağımsızlığı tek taraflı ilan edecek bir Katalan parlamentosu yolunda bir ilk adım olarak görülüyordu. Mas'ın tüm önlemlerine rağmen, Rajoy hükümeti bir kez daha yürütmeyi durdurma kararı alınması için ısrarcı oldu ve Anayasa Mahkemesi bu başvuruyu kabul edip, bir ihti-

yati tedbir alarak 9’unda gerçekleşecek oylamanın yürütmesini durdurmaya karar verdi. Oylama yine de gerçekleşti, böylelikle Katalan yasamasına dayanılarak devletin yüksek yargı organına karşı çıkmış oldu.

Oy verenlerin yaklaşık yüzde doksanı, iki soruya da olumlu yanıt verdi, yani hem bir Katalan devletin kurulmasına hem de bu devletin bağımsızlığına evet dediler. Yüzde onluk kesim ise Katalan devletin kurulmasını desteklerken bağımsızlığa hayır dedi. Bağımsızlıkçı hareket, muhtemelen hemen hemen tüm taraftarlarını sandığa götürmeyi başardı. Egemenliğin federal biçimde icrasından yana olanlar ise, şüphesiz ki kendi taraftarlarını sandığa sürüklemeyi başaramadılar.

İki egemenlik

Bir tarafta İspanyol devletin, diğer tarafta ise Katalan **Govern**’i (hükümeti) ve halkının büyük bir kısmının yer aldığı, sert bir çarpışmanın ortasında bulunuyoruz. Katalonya’da, kendi kaderini tayin için yapılacak gerçek bir referandumu halkın büyük çoğunluğu destekliyor. Bağımsızlıkçıların yanı sıra, bağımsızlıktan yana olmayan fakat Katalan halkının, devletin kalan kesimleri ile olan ilişkisini, kendi başına belirleme hakkını savunanlar da böylesi bir referandumdan yana.

Artur Mas’ın yaptığı ilk önerideki haliyle referandum herhangi bir mükellefiyet yaratmıyor, **Govern** için herhangi bir bağlayıcılık taşımıyordu. Katalan hükümeti, başından itibaren referandumun ve bütün “süreç”in yasal bir çerçevede cereyan etmesi gerektiğinin altını çizdi. Bu demokratik usullere ve öncelikle de Katalan yasalarına saygı gösterilmesi anlamını taşısa da, bunların üstünde İspanyol Anayasası’nın gölgesinin bulunduğu aşikârdı. Fark edilebileceği üzere, referandumu ilan eden ilk kararname, bu gölgeyi azaltarak işleri İspanyol hükümeti ve Anayasa Mahkemesi için “zorlaştırma” amacı güdüyordu. Bu durumu Mas da dile getirecekti. Dahası mahkemenin kararından birkaç saat sonra, bir nebze dahi ironi amacı gütmeyen (ve sonuna kadar da haklı olarak), söz konusu kurumun siyasal bileşimi göz önüne alındığında tüm ümitlerin bir yanılsamadan ibaret olduğunu belirtecekti.

Gerçekleşen referandum, bağımsızlıkçı hareketin geniş kesimlerince, Mas’ın ve kurduğu koalisyonun itibarını kurtarmak için yapılmış kişisel bir manevra olarak değerlendirildi. Geniş kitlelere ulaşan ve iyi örgütlenmiş bir hareketin varlığı, onu bu hamleyi yapmaya sürüklemişti. Yasallığa mutlak bir itaat CiU’yu çökertir ve kendi kitleleriyle sert bir şekilde karşı karşıya getirerek, bu kitlenin seçimlerde yüzünü ERC’ye dönmesine sebebiyet verirdi. Bu sebeple, Mas (yasal sorumluluk hükümetteki iki diğer isimle birlikte onun üye-

rindeydi) ve CiU itaatsizliğin yaratacağı riskleri, kısmen de olsa, göze aldılar.

“Alternatif referandum” (ki halkın hayal gücü bunun yerine kullanılabilecek çok sayıda alaycı isim türetmişti) gerçekleşince tüm gözler egemenlikçi partilere çevrildi. Bu haftalarda CiU ve ERC arasında ortak bir strateji geliştirilmesinin ne kadar güç olduğu gün yüzüne çıktı. Bunlardan ilki kitle hareketi üzerindeki hâkimiyetini mutlak şekilde kaybetmekten korkarken; ikincisi ise Mas’a güvenmemekle birlikte, devlete karşı tek başına girişeceği bir mücadelenin Katalan burjuvazisinin önemli kesimlerini kaybetmesine yol açabileceğinden endişe ediyordu. Haftalar süren pazarlıkların ardından, Ağustos başında özerk bölge seçimlerinin düzenlenmesine karar verildi. ERC’nin sağ hükümeti desteklemesi ve “devlet yapısı”nın inşasının başlaması ancak bağımsızlıktan yana olan partilerin çoğunluğu elde etmeleri halinde gerçekleşecek. Burjuvazi ve küçük burjuvazinin görünüşte uzlaşmaz olan politikaları uygulamada keşsiyor: sürecin sürüncemede bırakılması ve yıl sonunda seçilecek olan yeni merkezi hükümetin kavgalı güçlerin arasını bulacağı beklentisi.

İspanyol hükümetinin bu konuda nerede durduğu çok açık: Tüm müzakerelerin sınırı anayasadır ve bu anayasa da sadece tek bir ulusun ve tek bir egemenliğin varlığını tanımaktadır; İspanyol ulusu ve birleşik İspanyol halkının egemenliği. İktidardaki Rajoy, parlamentoda mutlak çoğunluğa ve devasa bir yerel ve bölgesel güce sahip olan partisini bu konuda kendi etrafında topladı. Bazı parlamenter ve parlamento dışı oluşumlar ise bu konuda daha sert bir duruş talep ediyorlar. Gerekirse bu sertliğin Mas’a kadar uzanmasını istiyorlar. PSOE, Başkan Rajoy’un müzakereler konusundaki beceriksizliğini eleştirse ve utana sıkıla bir federal çözüm önerse de bu konuda Rajoy’a ve anayasal düzene mutlak bir destek verdiğini göstermiştir. Katalan yoldaşları, yani PSC ise derin bir krizle cebelleşmektedir: 2012’de tarihinin en kötü seçim sonuçlarını almış olmasının yanı sıra egemenlikçi bazı gruplar partiden ayrıldı. Böylece hem kadro hem de yerel destek kaybına uğradı.

Açıkça görülmüştür ki, kurumsal yol bir çıkmaz sokaktan ibarettir. Partido Popular gelecek seçimleri kaybetse dahi, yalnızca (hâlihazırda siyasi kriz tarafından aşındırılmış) devlet aygıtının çerçevesinin daha ılımlı hale gelmesi ve rejimin temel siyasi partilerinin çöküşü kendi kaderini tayin demokratik hakkının uygulanmasının yolunu açabilir. Ancak bu şartlar altında kitlelerin ulusal hareketi sürecin sınırlarını aşıp, rejimin devlet topraklarının tamamında çöküşüne öncülük edebilir.

Sol ve kendi kaderini tayin hakkı

Katalan solunun, bu kriz anında doğru yerde pozisyon alma konusunda

yaşadığı zorluğa, CUP sözcüsünün Katalan parlamentosunda **President**'e (Başkan) dönerek kurduğu cümle iyi bir örnek olabilir. “**Mà estesa per l'autodeterminació, el puny tancat contra les retallades**” (“Kendi kaderini tayin için uzanmış el, bütçe kesintilerine karşı sıkılmış yumruk olacağız”). Cezbedici fakat tavizkar bir formül.

CiU iktidara geldiğinden beri, PP'nin Madrid'de ya da hükümet olduğu diğer özerk bölgelerde uyguladığı önlemlerin aynılarını hayata geçirdi. Mas sadece “kesintiler” (eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere yönelik kamu harcamalarını etkileyen bütçe kısıtlamaları) yapmakla kalmadı. Bunun yanı sıra özelleştirmelere imza attı, protesto hareketlerini bastırdı ve kendi saflarında gerçekleşen yolsuzlukları hasıraltı etti. Sol, eğer konjonktörü doğru şekilde tanımlayamaz ve gerekli politikaları tespit edemezse, bu süreçte silahsız kalacak.

Katalan sağındaki egemenlikçi akım, İspanyol devletinin ve Avrupa'nın içinde bulunduğu iktisadi ve siyasi krizin gereğini yaparak hızla yeniden pozisyon alıyor. Ekonomi Bakanı, devlet **Generalitat**'a (Katalonya özerk idaresi) daha fazla bütçe ayıracak bir mali antlaşmadan kaçındığı için, kesintilerin **Govern** (Katalan hükümeti) üzerinde bir dayatma olduğunu söyledi. Bu ifade gerçeği yansıtmıyor. CiU tarafından yönetilen bir Katalonya, bağımsız olsaydı dahi, söz konusu politikalar bugünkünden farklı olmayacaktı. Bir kesim milliyetçinin öne sürdüğü “**Espanya ens roba**” (“İspanya bizi soyuyor”) ifadesi, sıkıntıların sebebini açıklamıyor. “**Espanya és crisi**” (“İspanya kriz demektir”) sloganına, bağımsızlıkçı sol, isabetli biçimde “**El capitalisme és crisi**” (“Kapitalizm kriz demektir”) sloganıyla karşılık veriyor.

Mas, milliyetçi sağın öngörülerinin ötesine geçen bazı olayların yarattığı dinamikler sebebiyle, egemenlikçi hareketin başına geçmek zorunda kaldı: bununla birlikte Katalonya ve İspanya'daki kapitalist iktidarın dengelerinin paramparça olması riski altındaki Katalan burjuvazisi (ki büyük oranda İspanya pazarına bağımlıdır) ile bağlarını koparamaz. Bu da burjuva siyasetin temsilcilerinin yeniden yapılanması ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelmektedir. CiU'nun bağrında yaşanan gerilim bunu göstermektedir. Bu bağlamda Mas'a düşman olan iletişim araçlarındaki yorumcular haklılar: o olağanüstü karmaşık bir gelişimin mantığında sıkışıp kalmıştır. Rajoy hükümetinin problemlerinin de bunlardan aşağı kalır yanı yok. Vereceği herhangi bir taviz, partisinde bir kriz yaratıp, PP'nin sağında yer alacak alternatif bir hareket inşa etme çabalarını yeniden canlandırabilir. Katalan meselesi, siyasal rejimin yavaş yavaş olgunlaşan krizinin unsurlarından yalnızca biridir. Bu kriz başka sonuçların yanı sıra İspanyol tacının el değiştirmesine de yol açmıştır.

Ne Rajoy hükümetinin referanduma düşmanlığı ne de devlet aygıtının, Ka-

talan halkının meşru özlemlerini bastırmak için devreye girmesi, anti-kapitalist bir bakış açısından, Katalan milli birliği politikası için mazeret oluşturabilir.

Bugüne kadar, **Assemblea Nacional Catalana** (Katalan Ulusal Meclisi) (karar verme hakkı yanlısı kitlelerin toplumsal örgütü), CiU ve ERC'den oluşan blok, kitle hareketini, Mas'ın kararları için basit bir destek olarak kullandı. Sosyalizm ve "halk iktidarı" taleplerini dile getiren CUP, bağımsız bir politika yürütmekten vazgeçti, fiili olarak ulusal bloğun sol kanadı haline geldi. Kendi inisiyatifi olmadığından, ERC ile birlikteymiş ve onun, referandumun yapılması ve İspanyol yasalarına itaatsizlik gösterilmesi konularında uzlaşmaz olan kanadıymış gibi bir görüntü çizdi. Zaman zaman da bu partiye muhalefet etti. Bu uzlaşmaz tutuma rağmen, direnişin nasıl örgütleneceğine dair ise tek bir laf etmedi. Dahası başlıca tabanını oluşturan bağımsızlıkçı ve anti-kapitalist gençliğin, bağımsız örgütlülüğünden de vazgeçti.

İstikrarlı bir anti-kapitalist siyaset, kendini Mas'ın ne adım atacağını gözlemekle sınırlandıramaz. Sürecin ikilemlerini sınıfsal kategorilerle ortaya koymalıdır. Ancak bunu yaparak devam eden süreci yöneten güçlerin niteliğini gözden kaçırmamayı başarabilir. İşçi mahallelerinde, göçmenler arasında, mücadeleci gençliğin içinde ve milliyetçi olmayan işçiler arasında örgütlenmelidir. Bu son grup kendi kaderini tayin hakkı karşıtı gerici partilerin etkisindedir. Monarşik devlet ile Avrupa Birliği'nden kopuşu ve krizden anti-kapitalist çıkışı içeren kendi projesini önermelidir. Ülke içerisindeki diğer işçilerle birleşmek, zafere giden tek yoldur.

Ülkenin diğer kısımlarındaki solda utanç verici bir kuşkuculuk ve pasiflik hâkimdir. Sürecin başını Katalan sağının çekmesi, bu eylemsizlik halinin bahanesi olarak kullanılmaktadır. Parlamentoda ya da parlamento dışında, Katalanların karar verme hakkı ile ilgili açıklamalar yapmak yeterli değildir. Önümüzdeki yerel ve bölgesel seçimler için aday listeleri oluşturmakla daha çok ilgilenen sol, Katalonya'nın kendi kaderini tayin hakkını koşulsuz destekleyecek bir hareket inşa etmek için tek bir adım dahi atmadı. İnşa edilmesi gereken bu hareket aynı zamanda devlet topraklarındaki diğer halklarla nasıl bir ilişki kurmak istediğini özgürce tayin edecek olan Katalan Cumhuriyeti'nin inşa edilmesi için sesini yükseltecektir. Bu hareket ulusal kurtuluşu monarşiye karşı ve borç ödemelerine karşı mücadeleyle birleştirmek için, işçi sınıfının ve krizin vurduğu halk kesimlerinin temel ihtiyaçlarını gözetken bir programa sahip olacaktır. İvedilikle ilgilenilmesi gereken mesele, işçileri bu program etrafında toplamaktır.

Kitap eleştirisi

Sosyalizm ve Stalin üzerine bir kitap

*SSCB’de Sosyalizmin Zaferi ve
Kapitalizmin Yeniden İnşası Sorunları,*
İbrahim Okçuoğlu,
Akademi Yayınevi, İstanbul, 2011

Mehmet İnanç Turan

Eleştireceğim kitabın uzun bir başlığı var: *SSCB’de Sosyalizmin Zaferi ve Kapitalizmin Yeniden İnşası Sorunları*. Kitabın yazarı İbrahim Okçuoğlu. Akademi Yayınevi tarafından 2011 yılında yayımlanmış. Kapsamlı bir kitap, büyük boy, 500 sayfa.

Yazar bir Stalin hayranı ve Troçki düşmanı. Dolayısıyla bu kitabı eleştirmekle, Stalinizmi eleştirmiş olacağız. Kitap ayrıca Sovyetler Birliği’nin yıkılış nedenlerini araştırmış. Bu yanıyla ilginç bir kitap. Bu kitabın en sıkıcı yanı ise sürekli tekrarlarla dolu olması ve Stalin’in konuyla ilgili-ilgisiz birçok görüşünü uzunca aktarması. Kitabın temel noktaları üzerinde kısaca duracağız, karşı görüşlerimizi aktaracağız.

Yazarın sosyalizm anlayışını ele almakla başlayalım.

Tek ülkede sosyalizm

Yazar tıpkı Stalin gibi tek ülkenin sınırları içinde sosyalizmin kurulacağına inanıyor. Sosyalizmin ancak evrensel ölçekte kurulabileceğini kabul etmiyor. Önce yazarın görüşlerini aktaralım:

Ekim Devrimiyle **tek ülkede sosyalizmin zaferi anlayışı doğrulandı**. Tabii, önce siyasi iktidarın ele geçirilmesi olarak; Rus proletaryası siyasi iktidara gelmiş, kendi iktidarını kurmuştu. Demek oluyor ki, daha **1937’de SB’de, dünya tarihinde ilk defa üretim araçlarının toplumsal mülkiyette olduğu bir toplum düzeni; sosyalizm gerçekleştiriliyor**.

30’lu yıllar SB açısından hem kesin zaferin hem de şiddetli mücadelenin yılları olmuştu. İkinci Beş Yıllık Plan ve savaştan dolayı yarım kalan Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde ülkede **sosyalizmin kesin zaferi sağlandı**.¹

Demek ki yazara göre 1930’lu yıllarda Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin kesin zaferi sağlandı. Marx’ın komünizmin birinci aşaması olarak ifade ettiği döneme geçildi. Yazar “tek ülkede sosyalizm kurulmaz” diyen devrimci Marksistleri de şöyle suçluyor: “Bugün tek ülkede sosyalizmin zaferini tartışma konusu yapmak şu anlama gelir: Şu veya bu ülkenin proleterleri, sakın **tek başınıza devrim yapmaya kalkışmayın**. Diğer ülkelerdeki sınıf kardeşleriniz de sizin gibi gelişene kadar bekleyin.”²

Yukarıdaki görüşten neyi anlıyoruz? Yazarın tek ülkedeki sosyalist devrim ile tek ülkede kurulacak sosyalizmi karıştırdığını!

Oysa bizlerin görüşü şudur: Tek ülkede sosyalist devrim mümkündür. Bir ülkenin sınırları içinde sosyalist devrim yapıp iktidar burjuvaziden alınabilir. Sosyalizmin kuruluşuna başlanabilir; ama sosyalizmin tamamlanması bu ülkenin sınırları içinde olanaklı değildir. Dünya üzerindeki sosyalist devrimler, tek dünya pazarında egemenlik sağlayıncaya kadar! Bu nedenle dünya devrimi zorunludur.

Lenin hiçbir zaman ulusal bir devlet içinde sosyalizmi düşlemedi. Lenin 1918’de, “sosyalizmin tek ülkede kesin zaferi elbette olanaksızdır”³ diyor.

¹ İbrahim Okçuoğlu, *SSCB’de Sosyalizmin Zaferi ve Kapitalizmin Yeniden İnşası Sorunları*, Akademi Yayınları, 2011, s. 57, 60, 79. (Yazıdaki tüm vurgular bize aittir)

² a.g.e, 2011, s. 61.

³ Lenin, aktaran Marcel Liebman, *Lenin Döneminde Leninizm*, Cilt 2, çev. Osman Akınhay, Belge Yayınları, 1990, s. 215.

Ayrıca Lenin, *Proletarya ve Dönek Kautsky* adlı eserinde şöyle yazar: “Proleter devrim, yalnız Avrupa’da değil, tüm dünyada gözler önünde olgunlaşıyor ve onu kamçıl原因, hızlandıran ve destekleyen de, proletaryanın Rusya’daki zaferidir. Bütün bunlar **sosyalizmin tam zaferi** için yeterli midir? Elbette hayır. **Bir tek ülke** daha çoğunu yapamaz.”⁴

Kasım 1920’de Lenin aynı soruna yine değindi: “Devrim, en zengin ve en yüksek uygarlık düzeyine erişmiş olanlar dahil **bütün ülkelerde gerçekleşene** kadar, zaferimiz yalnızca bir yarı-zafer, belki daha azdır.”⁵

Lenin, 1921’de Komünist Enternasyonal’in 3. Kongresi’ne sunduğu raporda, dünya devrimine bağlı sosyalizmin zaferi anlayışını dile getirdi:

Uluslararası devrimin desteği olmaksızın **proletarya devriminin tam zafere** ulaşmasının olanaksızlığını iyice görebiliyorduk. Devrimden sonra olduğu kadar, devrimden önce de kendi kendimize şöyle diyorduk: ya gelişmiş kapitalist ülkelerde de devrim derhal olmasa bile en kısa zamanda patlak verecektir ya da yok olup gideceğiz.⁶

Enternasyonalin 4. Kongresinde -ki bu Lenin’in katıldığı son kongredir- alınan bir kararda şöyle deniyordu: “Dördüncü Dünya kongresi, bütün ülkelerin proletaryalarına, **proletarya devriminin tek bir ülkede asla bütünüyle zafer kazanamayacağını**, zaferin, dünya devrimi olarak uluslararası alanda kazanılması gerektiğini, hatırlatır.”⁷

Yazarın tek ülkedeki devrimle, tek ülkede sosyalizmi birbirine karıştırmaması bir yana, Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin 1936’larda kurulduğuna inanması onun sosyalizm anlayışının yanlış olduğunu gösteriyor. Şüphesiz ki bunun kaynağı yazarın Stalinizmi, Marksizm olarak algılaması. Yazarın sosyalizm anlayışı hangi yanlış öğelerden oluşuyor? Şimdi onlara bakalım.

Geçiş toplumu ve sosyalizm

Yazar kapitalizm ile sosyalizm arasındaki geçiş toplumu ile sosyalizmi karıştırıyor. Önce Marksizmin soruna nasıl baktığını ortaya koyalım.

Kapitalizmle sosyalizm arasında bir geçiş döneminin olması ve bunun

⁴ Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, çev. Ferit Burak Aydar, Agora Yayınları, 2011, s. 95.

⁵ Lenin, aktaran Marcel Liebman, age. s. 215.

⁶ Lenin, *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, 1996, s. 477.

⁷ Aktaran Fernando Claudin, *Komintern’den Kominform’a*, çev. Yavuz Alogan, Belge Yayınları, 1990, Cilt 1, s. 85.

proletarya iktidarına denk düşmesi kaçınılmaz bir olgu. Her ülke için bu süre değişik olsa da, tüm uluslar için geçerli. Bu dönemi atlayıp sosyalizme direkt ulaşmak mümkün değil.

Sosyalizmin ustalarının **kapitalizmden sosyalizme geçişle ilgili olarak bir geçiş döneminden** ve yeni toplumun ‘uzun doğum sancıları’ndan söz etmiş olmaları nedensiz değildi.

Marx ve Engels, **kapitalizmden sosyalizme geçişin** kaçınılmaz olarak uzun doğum sancıları eşliğinde yaşanacağını sürekli söylemişlerdir.⁸

Bu geçiş dönemine ne diyeceğiz? Bu dönem içinde hem sosyalist üretim ilişkileri, hem de kapitalist üretim ilişkileri var. Komünist üretim ilişkileri doğuyor, kapitalist üretim ilişkileri ölüyor. Bu toplum, iki temel üretim tarzı arasında (kapitalist ve komünist) bir geçiş oluşturuyor. İkisinden de parçaları içeriyor. Proletarya erkte olduğu için, komünist üretim ilişkileri daha önde. Komünizme ilerleyebilmek için kapitalist ekonomik parçanın tasfiyesi gerekiyor. Bu geçiş döneminde; üretim araçları sermayeden koparılmış, meta üretim ilişkileri var, ama planlama egemen, özgür-birleşik üreticilerin toplumsal mülkiyeti yaratılmaya, sınıflar kaldırılmaya çalışılıyor.

Bu geçiş toplumu için sosyalist üretim tarzı ya da kapitalist üretim tarzı demek mümkün değil. Spesifik bir üretim ilişkisi görüyoruz. Kapitalist ve sosyalist ekonomik biçimler uyuşmuyorlar, ama birlikteler. Spesifik üretim ilişkisinde bir çelişki var. Bu geçiş toplumuna, komünist üretim tarzı anlamında “sosyalist düzen” diyemeyiz. Olsa olsa sosyalizme yönelmiş, komünist üretim tarzını hâkim üretim biçimi yapmaya çalışan bir toplumsal formasyondan bahsedebiliriz. Geçiş toplumuna sosyalizm demek teorik olarak yanlış. Bunu böyle görenlerin sosyalizm teorisini karmakarışık etmesi mümkün. Lenin, haklı olarak şöyle diyor, 1921’de yazdığı makalede:

Sanırım, Rusya’nın iktisadi düzeni sorununu tartışan hiç kimse, bu ekonominin **geçiş ekonomisi** olma niteliğini yadsımamıştır. Ne de, sanırım, herhangi bir komünist, ‘Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ teriminin bugünkü ekonomi düzeninin **sosyalist bir düzen olduğunu değil**, Sovyet hükümetinin sosyalizme geçişi başarma azmini ifade ettiğini yadsımıştır.

Ama geçiş sözcüğü ne anlama gelir? Bir ekonomiye uygulandığı şekliyle, bugünkü düzenin **hem kapitalizmin hem de sosyalizmin** unsurlarını, parçalarını, kırıntılarını kapsadığı anlamına gelmez mi? Bu anlama geldiğini

⁸ Lenin, aktaran Tony Cliff, *Kuşatılmış Devrim*, Cilt 3, çev. Berna Kutluğ, Z Yayınları, 1996, s. 136.

herkes kabul edecektir.⁹

Lenin, bu geçiş toplumunu, komünist üretimin egemen olduğu bir toplum olarak görmüyor. Yine Lenin, bu geçiş toplumunun kaçınılmazlığını, her ülke için uzun ya da daha kısa evrensel olarak geçerli olduğunu kabul ediyor. *Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı* isimli eserinde, bu geçiş toplumunu kimsenin atlayamayacağını, İngiltere gibi ileri kapitalist ülkelerde daha kısa olacağını söylüyor. Orada da, küçük meta üreticilerini ortadan kaldırmak için bir geçiş dönemine ihtiyaç olacağını belirtiyor:

Biz, Rusya’da (burjuvazinin iktidardan uzaklaştırılmasından üç yıl sonra), **henüz kapitalizmden sosyalizme ya da komünizmin en aşağı aşamasına** geçiş yolunda ilk adımlarımızı atmaktayız. Sınıflar varlıklarını sürdürmektedirler ve proletarya iktidara geçtikten yıllarca sonra da her yerde, varlıklarını sürdüreceklerdir. Bu süre, belki köylülerin bulunmadığı, (ama buna karşılık küçük mülk sahiplerinin bulunduğu) İngiltere’de daha kısa olacaktır.¹⁰

Şimdi artık bir özet yazabiliriz. Kapitalist üretim biçiminden ve komünist üretim tarzından parçalar içeren geçiş toplumu, bir üretim tarzı değil, saf olmayan toplumsal bir şekillenmedir. Üretim araçları, devlet-kolhoz mülkiyetinde olsa da bu formasyona sosyalist toplum denemez. Tek ülkede sosyalizm tamamlanamayacağı için, tek bir ülkede geçiş toplumu da tamamlanamaz. Bu nedenle, sosyalizm yönelimli ülkelerin tek çıkış yolu dünya devrimidir. Eski dönemde, kendisine “sosyalist ülke” diyen ülkeler, aslında bu geçiş toplumu bağlamında ele alınmalıdır. Bu geçiş toplumları sosyalizme ilerleyemedikleri için, bugün geriye kapitalizme dönmüşlerdir.

Gerek uluslararası planda, gerekse ülkemizde komünist hareket içinde, “geçiş toplumu” anlayışında bir karışıklık var. En önemlisi şöyle: Geçiş süreci devrimden sonra başlar, komünizmin ikinci aşamasına kadar sürer.

Tüm bu dönem komünizmin ilk aşaması (sosyalizm) olarak adlandırılır. Dolayısıyla, proletarya diktatörlüğü devrimden sonra başlar, komünizmin ikinci aşamasına kadar sürer.

Bu düşünce yanlış bir düşüncedir. Sosyalist üretim tarzının komünist üretim tarzıyla aynı temelde olduğu görülmüyor. O zaman ne oluyor? Kapitalizmden sosyalizme geçiş + sosyalizm = geçiş toplumu olarak kabul ediliyor. Bu ise teoriyi karıştırmaktan başka bir şeye yaramıyor. Bu görüş şöyle de

⁹ Lenin, *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, s. 422.

¹⁰ Lenin, *Sol Komünizm*, çev. Ferit Burak Aydar, Agora Yayınları, 2010, s. 39-40.

söylenbilir: Kapitalizm ile komünizmin ikinci aşaması arasında bir dönem var. Buna “geçiş toplumu” deniyor. Bu görüş neden doğru değil?

Bir kez, kapitalizmle komünizmin birinci aşaması arasında var olmak zorunda olan proletarya diktatörlüğünü, sosyalizme de taşımış oluyor. Kapitalizmle sosyalizm arasındaki geçiş toplumunun sınırını, komünizmin ikinci aşamasına kadar genişletmiş oluyor. Kapitalizm-sosyalizm arasındaki geçiş toplumu sınıflı bir toplum, sosyalizm ise sınıfsız bir toplum. Bu iki yapıyı yanlış olarak birleştirmiş oluyor. İlginç olan nokta, bu tezi savunanlardan bir kısmı, sosyalizmi sınıfsız toplum olarak da formüle ediyorlar. Bu kafa karışıklığının içinden teorik olarak çıkmak mümkün gözüküyor.

Halbuki doğru olan Marksist tez şudur: Geçiş toplumu, kapitalizm ile komünizmin birinci aşaması arasındadır. Geçiş toplumu, egemen bir üretim tarzını anlatmaz, sınıflı bir toplumsal formasyondur. Sosyalizm ise, komünist üretim tarzından ayrılamayacak bir üretim tarzıdır ve sınıfsız toplumdur. Geçiş toplumunun devleti proletarya diktatörlüğüdür; sosyalizmde ise proletarya diktatörlüğü olamaz.

* * *

Şimdi yazarımızın görüşünü aktarabiliriz:

Demek oluyor ki sosyalizm, başlı başına bir sosyo-ekonomik formasyon (üretim biçimi) değildir. Tersine sosyalizm, kapitalizmden komünizme geçişi ifade eden bir dönemdir. **Dolayısıyla sosyalizmde hem kapitalizmin ve hem de komünizmin emareleri/özellikleri vardır.**

O halde **sosyalizm**, kapitalizmden komünizme geçişte yaşanılması mutlak olan bir **geçiş dönemidir**. Öyleyse bu geçiş dönemine tekabül eden **devlet ve hukuk** da geçicidir.¹¹

Görüldüğü üzere yazar, kapitalizmden sosyalizme kadar süren geçiş toplumuyla sosyalizmi birleştiriyor ve ikisinin toplamına “GEÇİŞ TOPLUMU” diyor. Bu nedenle sosyalizmde proletarya diktasının varlığını kabul etmek zorunda kalacaktır. Sosyalizmin sınıflı toplum olduğunu söylemek zorunda kalacaktır. Sosyalizmde meta üretiminin varlığını kabul edecektir. Sosyalizmde paranın varlığını savunacaktır. Bunları aşağıda göreceğiz.

Özetle yazar, geçiş toplumunu devrimden, komünizmin ikinci aşamasına kadar uzatmakla çok büyük bir teorik yanlış yapmaktadır. Doğru görüş şudur: Geçiş toplumu, devrimden komünizmin birinci aşamasına (sosyalizme)

¹¹ a.g.e., 2011, s.119, 455.

kadar sürer.

Sosyalizm sınıflı toplum değil

Yazarın 1936-1937’de Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin kurulduğunu kabul etmesi ne anlama geliyor? En başta sosyalizmin sınıflı bir toplum olduğu anlamına geliyor. Çünkü bu tarihte Sovyetler Birliği’nde işçiler, köylüler, aydınlar farklı sınıf ve tabakalar olarak varlığını sürdürüyor. Stalin bunu o tarihte şu sözlerle ifade etmişti:

Bilindiği gibi, büyük toprak sahipleri sınıfı, iç savaşta son ve kesin yenimiz sonucu zaten tasfiye olmuştu. Öteki sömürücü sınıflar da aynı yazgıyı paylaştılar. Sanayide artık kapitalistler sınıfı yok. Tarımda artık kulaklar sınıfı yok. Ticarete artık tacirler ve spekülâtörler yok. Öyle ki, tüm sömürücü sınıflar tasfiye edilmiş bulunuyor.

Geriye işçi sınıfı kaldı. Köylüler sınıfı kaldı. Ve aydınlar kaldı.¹²

Stalin’e göre sosyalizmde, işçi sınıfı, köylüler, aydınlar var. Halbuki bakın Lenin ne kadar net tersini söylüyor: “Bizim amacımız sınıfları ortadan kaldırmaktır. **İşçiler ve köylüler varlıklarını sürdürdükleri sürece sosyalizm gerçekleştirilmiş olmayacaktır.**”¹³

Yine Lenin 1921’de Ulaşım işçilerinin kongresinde şöyle konuştu:

Az önce buraya doğru gelirken salonunuzun üzerindeki asılı panoda şu yazıyı okudum: ‘İşçi ve köylülerin iktidarı sonsuza dek sürecektir.’ Bu acayip panoyu okuyunca kendi kendime düşündüm; en temel ve basit şeylerde halen yanlış anlamalar sürüyor diye. Gerçekten de eğer **işçi ve köylülerin iktidarı sonsuza dek sürecektse bu sosyalizme hiçbir zaman ulaşamayacağız demektir**, çünkü sosyalizm sınıfların yok olmasını içerir; oysa işçiler ve köylüler var oldukça farklı sınıflar var demektir, dolayısıyla tam sosyalizm yoktur.¹⁴

Okçuoğlu, Stalin’in işçi-köylü-aydınlardan oluşmuş sınıflı toplumu sosyalizm olarak algılamasını onaylıyor. Oysa yukarıda gösterdiğimiz gibi Lenin bu görüşte değildir. Sosyalizm hiçbir sınıfın olmadığı toplumdur. Bir zamanlar Stalin de bu doğru görüşü savunmuştu.

¹² Stalin, *Leninizmin Sorunları*, çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, s. 623.

¹³ Aktaran Tony Cliff, *Kuşatılmış Devrim*, Cilt 3, s. 160.

¹⁴ *Devrimci Marksist*, sayı 1, s. 97.

İlginçtir, “sınıflı sosyalizm” anlayışına gelinceye kadar, Stalin’in “sınıfsız sosyalizm”den bahsettiğini de görüyoruz. İşte örnekler: Stalin 1925’te Molotov’a gönderdiği mektupta şöyle yazıyor: “Sınıflar olduğu sürece ve kalifiye ve kalifiye olmayan emek olduğu sürece eşitlik olamaz. Muğlak bir eşitlikten değil, **sınıfları ortadan kaldırmaktan, sosyalizmden** söz edilmelidir.”¹⁵

Ekim Devriminin 10. Yıldönümünde Stalin şöyle diyor: “Ekim Devrimi kendine amaç olarak insanın insan tarafından her türlü sömürülmesini ortadan kaldırmayı (...) yeni bir toplum, **sınıfsız sosyalist toplumu** örgütlemeyi almaktadır.”¹⁶

1934’de, 17. Kongre’ye sunduğu raporda Stalin, sosyalizmi sınıfsız toplum olarak betimliyor: “**Örneğin sınıfsız sosyalist toplumun** kuruluşunu alalım. Partinin XVII. Konferansı, **sınıfsız bir sosyalist toplum** yaratmaya doğru gidiyoruz dedi. **Sınıfsız sosyalist toplumun**, deyim yerinde olursa, öyle kendiliğinden gelmeyeceği açıktır.”¹⁷

Sosyalizmi, sınıflı bir toplumsal şekillenme olarak düşünmek Marksizmin teorisinde yoktur. Stalin, komünizmin birinci aşaması olan sosyalizme Sovyetlerde geçildiğini göstermek için teoriyi revize etmiştir. Bu anlayış, Stalin’den sonra da sürdürülmüştür.

* * *

Okçuoğlu, sosyalizmin sınıflı bir toplum olduğunu kabul edince, zorunlu olarak sosyalizmde proletarya diktasının varlığını kabul etmiş oluyor: “**Sosyalizmde işçi sınıfının devletsel örgütlenmesine proletarya diktatörlüğü** denir.”¹⁸

Demek ki yazarımız tıpkı Stalin gibi “dost” sınıfların var olduğu ve proletarya diktasının devam ettiği bir sosyalizm anlayışını savunmuş oluyor.

Sosyalizm sınıfsız toplum olduğuna göre, bu üretim tarzında proletarya diktası olamaz. Proletarya diktası, kapitalizmle sosyalizm arasında geçerlidir. Proletarya diktası geçiş döneminde sınıfları ortadan kaldırır, sınıfsız toplumu (sosyalizmi) yaratır.

Bakın, Lenin ne kadar açık söylüyor: “Proletarya diktatörlüğü olacaktır. **Sonra sınıfsız bir toplum** olacaktır.”¹⁹

¹⁵ J.Stalin, *SBKP (B) 14. Ve 15. Parti Kongre Raporları*, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, 1993, s. 105.

¹⁶ J.Stalin, *Leninizmin Sorunları*, s. 222.

¹⁷ J.Stalin, *Leninizmin Sorunları*, s. 573.

¹⁸ A.g.e. s. 29.

¹⁹ Lenin, *Anarşizm ve Anarkosendikalizm*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s. 409.

Sınıflar varsa proletarya diktası vardır, sınıflar yoksa proletarya diktası yoktur. Yazarımızın, sosyalizmi, sınıflı-proletarya diktalı bir üretim tarzı olarak düşünmesi yanlıştır. Tıpkı Stalin gibi!

Sosyalizmde meta üretimi

Meta, pazarda alıp satmak (değiştirmek) için üretilen maldır. Değişime giren her ürün meta olur: “Bir ürünün meta olabilmesi için, kullanım-değeri olacağı başka bir kimseye, değişim yoluyla devredilmesi gerekir.”²⁰

Metayı meta yapan koşul, ürüne, üretici ile tüketici arasındaki alışverişin eklenmesidir. Bireysel tüketim için değil, piyasada satış için yapılan ürünlerin üretimine meta üretimi deniyor. Meta üretimi, birbirinden ayrılmış tek tek üreticileri gerektirir. Feodalizmde doğal ekonomi yanında meta üretimi vardır. Kapitalizm doğal ekonomiyi (kendi tüketim gereksinimleri için yapılan üretim birimlerini) yıkarak, emek gücünü tamamen metaya dönüştürerek, meta ekonomisini kendine temel yapar.

* * *

Toplumsal mülkiyet ile proleter devletin mülkiyeti aynı şey değildir. Devrim sonrası yapılan devletleştirmeler, toplumsal mülkiyete giden yolda ilk adımdır; fakat toplumsal mülkiyetin kendisi değildir. Toplumsal mülkiyet, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde yaratılmalıdır. Bunun sonucunda üreticilerin, üretim araçlarından ayrışması sona erer. Meta üretimi sona erer; üreticilerin emekleri de dolaysız biçimde toplumsal emek durumuna gelir. İşgücü tamamen meta olmaktan çıkar. Birbirinden bağımsız üretim araçları karşısında, ayrı yerlerde duran üreticilerin toplumsal mülkiyet etrafında birleştirilmesi, ilk kez ürünlerin kullanım değerleri için üretilmesini sağlar; ürünler mübadeleye girmez. Marx şöyle diyor: “Üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanan komünal bir sosyal düzen içinde, üreticiler ürünlerini değişmezler.”²¹

Meta üretimi sona erince, değer yasası da işlemez.

Meta üretimi, değer yasası sürdükçe, devlet mülkiyeti olsa bile sosyalizmden bahsedilemez. Sosyalizmden bahsedilebildiği zaman ise, meta üre-

²⁰ Karl Marks, *Kapital*, Cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 4. Baskı, 1986, s. 55

²¹ Karl Marks-Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, çev. Barışta Erdost, Sol Yayınları, 1969, s. 30

timi, metaların mübadelesi, piyasa ortadan kalkar. Değer yasası da işlemez. Sosyalizme geçilebilmesi için, dünya pazarındaki kapitalist egemenliğin yok edilmesi gerektiğini bir kez daha vurgulayalım.

* * *

Şimdi yazarın bu konudaki görüşlerini ele alabiliriz. Hemen belirtelim ki, bu konuda yazarın kafası epeyce karışıktır. Yazar önce sosyalizmde meta üretiminin varlığını sürdürdüğünü kabul eder. Meta üretimini kabul etmek, meta-değer-fiyat-para, vb. kategorileri kabul etmek demektir. Yazar bunun bilincinde olarak şöyle der:

Sosyalizmde meta üretimiyle bağlam içinde ekonomik kategoriler varlıklarını sürdürürler ve bu kategorilerden toplum çıkarına yararlanılır. **Meta, değer, fiyat, para, kâr**, vb. ekonomik kategoriler, meta üretiminin olduğu her yerde, meta üretiminin kapsamına bağlı olarak etkide bulunurlar.²²

Yukarıdaki sözlerden anlaşılmaktadır ki, yazarımız sosyalizm ile meta üretiminin uyumlu olduğunu düşünmektedir. Yazar Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurduğunu söyleyen Stalin ile uyumlu olmak için böyle yazıyor. Çünkü Sovyetler Birliği'nde meta üretiminin olduğunu Stalin kabul etmiştir. Yazar da bunu kabul eder ve şöyle der:

SB'de ekonomik koşullar, **sosyalist toplumun** ulaşmış olduğu gelişme seviyesi, **meta üretimi** ve dolaşımının, dolayısıyla **değer yasasının** etki alanının daha da daraltılmasını olanaklı kılmaktaydı.

SB'de meta üretimi, değer yasası tarafından düzenlenmiştir. Stalin'in yukarıya aktardığımız anlayışı tam da bu meta üretimini ve mübadelesini ifade etmektedir.²³

Oysa biz başlangıçta gösterdik ki, Marksizm açısından bu düşünce yanlıştır. Marx-Engels, sosyalizmde meta üretiminin olmadığını savunur.

Ne var ki yazar yukarıdaki görüşleriyle yüzde yüz ters olan doğru görüşü ansızın araya sıkıştırır:

Meta ve değer; değer yasası kapitalizmin 'olmazsa olmazı'dır. Peki, bu iki kategorinin, **meta ve değer sosyalizmde yeri var mıdır? Yoktur.**

Marksist-Leninist teori, **meta üretimi sosyalizm** ve komünizmle **bağdaş-**

²² a.g.e., 2011, s. 338.

²³ a.g.e., 2011, s. 335, 341.

maz diyor.²⁴

Gerçek de budur. Sosyalizmde ne sınırlı, ne sınırsız meta üretimi olmaz. Yazar kendisiyle çelişkiye düştüğünün farkında değildir. Bu çelişkiyi kitabın değişik yerlerinde tekrarlar. Örneğin şöyle yazar: “**Sosyalizmde meta üretimi zorunludur**, çünkü mülkiyet farklılığı söz konusudur. Mülkiyet farklılığı kaldırılmadığı müddetçe de meta üretimi var olacaktır.”²⁵

Şimdi de sosyalizmde meta üretiminin olabileceğini yeniden öğreniyoruz. Hani sosyalizmde meta üretimi olmazdı? Marx-Engels böyle söylemişti. Yazar da bunu kabul etmişti.

Sonuç olarak yazarın uzlaşmaz iki çelişkiyi uzlaştırmaya çalıştığını görüyoruz.

- 1) Sovyetler Birliği’nde meta üretimi vardı. Sosyalizmde meta üretimi olur.
- 2) Marx-Engels’e göre sosyalizmde meta üretimi olmaz.

* * *

Yazar aslında bu çelişkinin farkında değil mi? Şüphesiz ki farkında. Bu çelişkiyi gidermek için akıldan gerekçeler bulmaya çalışır. Sovyetler Birliği’nde meta üretiminin SINIRLI OLDUĞUNU söyler. Der ki: “Marks ve Engels’e göre **sosyalizmde meta ve değerinin yeri yoktur**. Ama SB’de **sınırlı da olsa vardı**.”²⁶

Azıcık gebelik olur mu? Gebelikte ölü veya diri çocuk doğar. Meta üretimi, toplumun bir kesiminde sürüyorsa, o topluma sosyalist toplum denmez. Peki, ne denir? Marx-Engels-Lenin’in dediği gibi, kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumu! Bu geçici toplum biçimiyle sosyalizm eşitlenemez. Stalin eşitlediği için yazar da eşitlemeye çalışıyor, çelişkinin içine saplanıyor.

Doğru görüşü özet olarak yazalım: Sosyalizmde meta, meta üretimi olmaz. Sovyetler Birliği’nde meta üretiminin olması, Sovyetler Birliği’nin henüz sosyalizme geçmediğini gösterir. Stalin Marksizmin teorisini tahrif etmiştir. Yazar da bu tahrifata katılmaktadır.

Değer yasası

Yazarın çelişkisi değer yasasında devam eder. Değer yasası nedir?

Bir metanın kullanım değeri ve mübadele değeri gibi iki değer biçimine

²⁴ a.g.e., s. 339, 356.

²⁵ a.g.e., s. 357.

²⁶ a.g.e., s. 340.

sahip olduğunu biliyoruz. Ayrıca bir metanın mübadele değerinin, o metayı yeniden üretmek için toplumsal olarak gerekli emek zamanına eşit olduğunu da belirtmiştik.

Metaların değerinin toplumsal olarak gerekli emek zamanlarıyla ölçülmesine **emek-değer** teorisi diyoruz.

Toplumsal olarak gerekli emek zamanına eşit metalar birbiriyle mübadele edilir; birbirine tekabül eder. İşte, metaların toplumsal olarak gerekli eşit emek zamanı üzerinden mübadele edilmesi **değer (mübadele) yasasını** oluşturur. Değer (değişim) yasası, mübadele (değişim) değerleri eşit olan metaların birbiriyle mübadele edilebileceğini gösteren yasadır. “Değer yasası, ancak birbiriyle değişilen metaların değişim değerlerinin eşitliğini gerektirir.”²⁷

Metaların yeniden üretilmesi için toplumsal olarak gerekli emek miktarlarına göre mübadele edilmesine **değer yasası** diyoruz.

Değer yasası kapitalizmin bir yasasıdır. Engels’in sözleriyle söylersek: “**Değer yasası, meta üretiminin** ta kendisinin, öyleyse bu üretimin en yüksek biçiminin, kapitalist üretimin de **temel yasasıdır**.”²⁸

Böyle bir yasanın sosyalizmle uyuşmayacağı çok açıktır. Ama Sovyetler Birliği’nde sınırlı ölçüde bu yasanın işlediğini Stalin kabul etmiştir. Tabii ki yazarımız da bunu kabul eder ve şöyle der: “Sovyet pratiği, sosyalizmde de **meta ve değer yasası** olgusunu, sınırlandırılmış da olsa bu kategorilerin etkide bulunduğunu; **meta üretiminin ve değer yasasının geçerli olduğunu** göstermiştir.”²⁹

Oysa Marksizm böyle bir toplumu sosyalizm olarak adlandıramaz, çünkü sosyalizmle birlikte hem meta üretimi yok olur, hem de değer yasası. Engels çok açık söyler: “Üretim araçlarına toplum tarafından el konulmasıyla **meta üretimi** ve bunun sonucu ürünün üretici üzerindeki egemenliği **ortadan kalkar**. Toplumsal üretim içindeki anarşi yerine, bilinçli planlı örgüt geçer.”³⁰

Meta üretimi ile değer yasası birbirinin ikiz kardeşidir. Birlikte yaşarlar, birlikte yok olurlar. Stalin ve yazarımız değer yasasının Sovyetler Birliği’nde işlediğini kabul ettiklerine göre, bu toplumun sosyalizme uzak olduğunu söylemeleri gerekirdi. Aksine her ikisi de tersini söyler: Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin olduğunu iddia ederler.

²⁷ Karl Marx, *Kapital I*, 1986, s. 601.

²⁸ Engels, *Anti Dühring*, çev. Kenan Somer, 1966, s. 313, 487.

²⁹ a.g.e.,2011, s. 219.

³⁰ Engels, *Anti-Dühring*, s. 447.

Sosyalizmde para

Para evrensel metadır; metalar arasındaki değer ilişkisinin tek bir meta üzerine toplanmasının ifadesidir. Metaların değerlerini onların adına temsil eder. “Para, değişim sırasında, zorunluluğun oluşturduğu kristaldir, böylece farklı emek ürünleri fiilen birbirlerine eşitlenir ve bu uygulama sonucu metalara dönüşürler.”³¹

Meta üretiminin olduğu toplumda para ayrıcalıklı bir meta olarak ortaya çıkar. Meta üretiminde ürünlerin meta biçimini almaları onların meta ve para olarak farklılaşmalarını gerektirir; ama özünde paranın kendisi de metadır. Para = metaların değer biçimidir. Bir metanın paraya dönüşmesi, paranın da metaya dönüşmesi demektir. Bu nedenle para, tüm diğer metaların başkalaşmış biçimini temsil eder ve para, meta niteliğini tam anlamıyla dünya pazarında kazanır.

Sosyalist toplumsal şekillenme, meta üretimini de, parayı da dışlamak zorundadır. Meta üretiminin olmadığı, değer yasasının işlemediği, ürünlerin kullanım değeri için üretildiği, ürünlerin mübadele edilmediği bir sosyalist toplumda paraya ihtiyaç kalmaz. Engels, sosyalist toplumda paranın rol oynamayacağını şöyle belirtiyor:

Ama komün ile komünün kendi üyeleri arasındaki ticarete, para, kesin olarak para değildir ve hiçbir zaman para olarak iş görmez. **Salt emek belgesi** işini görür; yalnızca, Marks gibi söylemek gerekirse, üreticinin ortak çalışmadaki bireysel payını ve tüketim için ayrılan ortak üretimdeki bireysel hakkını saptar ve bu görev içinde, **tiyatro için bilet ne denli para sayılırsa**, o denli paradır.³²

Demek ki Marksizm’e göre sosyalizmde para olmaz. Ama yazarımız tıpkı Stalin gibi Marksizm’le aynı görüşte değildir. Bunu onun şu sözlerinden çıkarıyoruz: “Sosyalizmde meta üretimi ve dolaşımı, **para iktisadının** (meta-para ilişkilerinin) **zorunluğunu** da belirler. Meta üretiminin varlığı, çeşitli biçimlerde değer de -bu durumda **paranın- varlığını** ifade eder.”³³

Yazar burada sosyalizmde meta üretiminin varlığını bir kez daha kabul etmektedir. Bunun yanlışlığını göstermiştik. Yazar ayrıca paranın da sosyalizmde işlevini sürdüreceğini söylemektedir. Sosyalizmdeki para ile kapitalizmdeki paranın amacının farklı olduğunu iddia ederek Marksizm’e karşı çıkmaktadır. Para, paradır. Kapitalizmdeki paradan başka para yoktur.

³¹ Karl Marks, *Kapital*, Cilt 1, s. 102

³² Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 474

³³ İbrahim Okçuoğlu, a.g.e., 2011, s. 333.

Marx'ın kapitalizmdeki para ile sosyalizmdeki para gibi bir ayrım yaptığını yazar bize gösterebilir mi? Gösteremez. Çünkü Marx'ın böyle saçma bir görüşü yoktur. Bir kez daha Marksizm'in görüşünü Marx'ın dilinden aktarıp geçelim:

Toplumsallaştırılmış üretim durumunda, **para-sermaye ortadan** kalkmıştır. Emek-gücü ile üretim araçlarını farklı üretim dallarına toplum dağıtmaktadır. Üreticiler, olsa olsa, tüketim mallarının toplumsal ikmalinden emek-zamanlarına tekabül eden bir miktarı çekme hakkını kendilerine tanıyan bir **vesika** alabilirler. **Bu vesikalar para değildir.** Bunlar dolaşıma girmezler.³⁴

Sovyetler Birliği'nde bozulma

Yazarımıza göre Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Stalin zamanında tertemiz bir partidir.

1956'da XX. Parti Kongresi'nde karşı devrim olmuştur. Kruşçev iktidara gelmiştir. Kruşçev ile başlayan süreç bürokratik kapitalizmdir. 1960'dan sonra Sovyetler Birliği sosyal-emperyalist bir ülkedir.

Kruşçev'in iktidara gelmesiyle tarihte ilk kez revizyonizm iktidar olmuştur; sosyalizmden kapitalizme geri dönüş başlamıştır. 1960 başından itibaren Sovyetler Birliği artık kapitalist bir ülkedir. Kruşçev revizyonistleri üstyapıyı ele geçirip altyapıyı değiştirmişlerdir; yani Sovyetler Birliği'ni bürokratik kapitalist bir ülke haline getirmişlerdir. Yazarın uydurduğu senaryoyu kendi sözleriyle aktaralım.

SB'de **karşı devrim** 1956'da XX. Parti Kongrede gerçekleşmiştir.

XX. Parti Kongresinden sonraki SB, **revizyonist** SB'dir.

Tarihte ilk defa **revizyonizm** iktidar olmuştur. Bu sistem sosyalizmden geriye, kapitalizme dönüş sürecinin adıdır.

SB'de Kruşçev ile başlayan süreç **bürokratik kapitalizmdir.**

1960'lardan sonraki SB, resmen ve düpedüz **sosyal emperyalist** bir ülkedir.³⁵

SB'de revizyonizm, oldukça kısa bir dönemde 1956'dan 1960'lı yılların ilk yarısına kadar olan dönemde geçiş özelliği taşır. **Sistemin kapitalist özelliği, 1960'lı yılların başından itibaren** bütün çıplaklığıyla açığa çıkmıştır.³⁶

³⁴ Karl Marks, *Kapital*, Cilt 2, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1979, s. 378

³⁵ İbrahim Okçuoğlu, a.g.e., 2011, s. 17.

³⁶ İbrahim Okçuoğlu, a.g.e., 2011, s. 26-27.

* * *

Stalin 1953'te öldü. Stalin'in yerine kimin geçeceği üzerine kavga da hemen başladı. Kavgaya katılanların hepsi Stalincidir; Stalin'in yönetime getirdiği adamlardır. O dönemde Politbüro'da kimler var? Beria, Malenkov, Kruşçev, Bulganin, Kaganoviç, Vorosilov, Mikoyan, Peruvchin, Molotov, Saburov. Hepsi Stalin'in yetiştirmeleridir.

Kruşçev, Malenkov'u örgütlüyor. Ardından diğer Politbüro üyelerini Beria'ya karşı kışkırtıyor. Sonuçta Kruşçev diğer Politbüro üyelerini yanına alarak Beria'yı tutuklatıp öldürüyor. Kruşçev kurduğu bu egemenlikle 1956'da XX. Kongre'yi topluyor. Politbüro üyelerini gönüllü-gönülsüz Stalin hakkında yapılacak eleştiriye ortak ediyor. Gizli raporu Kruşçev okuyor; ama diğerleri daha önceden bunu biliyorlar.

Ortada bir karşı devrim falan yok! Harcanan Politbüro üyesi Beria var. Politbüro kendi içinde bu cinayetin kararını veriyor ve Beria'yı ajan olarak suçlayarak görevini yerine getiriyor.

Demek ki, yazarın "karşı devrim" teorisi doğruysa, şunu da kabul etmesi gerekiyor. "Karşı devrimcilerin" hepsi Stalin'in onayıyla yönetime gelmişler. Yani Stalin'in kendisi karşı devrimcileri iktidara getirmiş! Bu Politbüro yurtdışından gelmiş kişilerden oluşmuyor; hepsi Stalin'in artıkları.

Olay sadece şu: Stalinciler kendi aralarında iktidar için kavga ediyorlar ve Kruşçev galip geliyor, diğerleri onun otoritesini kabul ediyor. SBKP daha Stalin zamanında bozulmuş durumda. Binlerce komünistin öldürülmesiyle Stalin iktidarını kurmuş. Ekim Devrimi'ni yapmış Politbüro'nun büyük çoğunluğunu öldürtmüş. Bunlar arasında kimler var? Rikov, Buharin, Zinoviyev, Kamenev, Troçki, Krestinsky, Smilga. Stalin partide ikinci büyük temizliğini 1934'te toplanan 17. Kongre sonrasında yapmış. 17. Kongre'de seçilen 139 MK üyesinden 98'ini tutuklatmış ve kurşuna dizdirmiş.

Stalin 1953'te öldüğü zaman geriye Stalinci bir partiyi ve onu savunanlarını bırakmış. Kruşçev'i destekleyenler de eski Stalinci ve Stalin'in onayından geçmiş yöneticiler.

Kruşçev "Stalin eleştirisini" zaten ideolojik temelde yapmıyor. Kendisinin de ortak olduğu terörü gizleyerek Stalin'in baskılarını, cinayetlerini ortaya döküyor. Partide Stalin hayranlığını yıkmak, yerine kendi putunu koymak için bunu yapıyor. Stalin'in Marksizm'e ters sosyalizm teorisini alıp kullanıyor. Sadece bu yanlış teoriyi daha sağa çekiyor. Varabileceği en son noktaya vardırıyor. Evet, Kruşçev bir revizyonist. Ama onun hocası Stalin. İlk baba revizyonist Stalin'dir. Sınıflı, meta üretimli, değer yasasının işlediği, paranın varlığını sürdürdüğü, bürokrasinin varlığını koruduğu, tek ülkede sosyalizmi

kurduğunu ilan eden Stalin! Bunların hepsi Marksizm'in revizyonu üzerine oturuyor. Revizyonizm Stalin'le başlıyor, Kruşçev'le, Brejnev'le devam ediyor. O nedenle 1956'da "Revizyonizm iktidara geldi" demek saçma oluyor. SBKP zaten Stalin zamanında revizyonist bir parti. Belki şu söylenebilir: Kruşçev Stalin'den daha fazla revizyonisttir.

* * *

Yazar uydurma bir terim bulmuş: Bürokratik kapitalizm(!) Peki, soralım, bürokratik olmayan kapitalizm var mı? Kapitalizmin her cinsi bürokratik-tir. Yazarın uydurduğu teori için icat etmek zorunda kaldığı kategori sadece "bürokratik kapitalizmle" sınırlı değil şüphesiz.

Şu terimlerin Marksizm için bir anlamı var mı?

- Revizyonist Üretim.
- Revizyonist Burjuvazi.
- Revizyonist Devlet.
- Revizyonist Toplum.

Bakın yazarın söylediklerine:

Kapitalist ve **revizyonist üretimin** dolaysız amacı, sosyalist üretimin aksine, metaların üretimi değildir, bilakis artı değer ve kârdir.

Revizyonistlerin iktidara gelmesiyle birlikte başlayan sürecin belli bir aşamasına gelindiğinde **revizyonist burjuvazi**, kendi sınıfsal çıkarlarına tekabül eden adımlar atmak zorunda kalacaktır.

Revizyonist devlet, birçok faaliyetinde görünüşte sosyalist devlete benzer.

Revizyonist toplum, sınıf mücadelesi yasasının da etkisini yok edemez, bu yasaya tabidir.³⁷

Marx-Engels-Lenin'de böyle fantezi ürünü, maddi karşılığı olmayan terimler var mı? En saçma olanları da "revizyonist üretim" ve "revizyonist toplum" kavramları. Bir üretim tarzı, kendini üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki diyalektik bağlantıyla ortaya koyar.

Yazarın "revizyonist üretici güçleri" ve "revizyonist üretim ilişkilerini" bulması gerekiyor. Toplum nasıl revizyonist olabiliyor? Her toplum bir sınıfsal çözümlemeye ihtiyaç duyar. Toplum sınıflı olabilir, sınıfsız olabilir. Eğer toplum sınıflı bir toplumsa sınıf mücadelesi kaçınılmaz olur. Yazarın hayal gücüne dayanarak yarattığı "revizyonist toplumda" sınıf mücadelesi

³⁷ İbrahim Okçuoğlu, a.g.e., 2011, s. 38, 327, 453, 456.

hangi güçler arasında geçecektir? Herhalde “revizyonist burjuvazi” ile “revizyonist işçi sınıfı” arasında(!) Gerçi yazar “revizyonist işçi sınıfı” terimini literatüre eklememiş. Ama “revizyonist bir toplumda” “revizyonist burjuvazi” bulan beyin, “revizyonist işçi sınıfını” da bulur.

* * *

Gerçekte revizyonizm nedir? Revizyonizm, Marksizm’in teorisinin özünden kopularak değiştirilmesi, bozulmasıdır. Revizyonizmin ileri sürdüğü görüşler Marksist değildir. Revizyonizm, işçi hareketi içindeki oportünist bir akımdır. Tarihte revizyonizmin temsilcileri olarak Almanya’da Bernstein’i ve Kautsky’yi gösterebiliriz. Bunlar Marksist teoriyi bozmaya çalışmışlardır.

Revizyonizm bir biçimde burjuva ideolojisini işçi hareketine aşılar. Son tahlilde Marksizm’i, burjuva çıkarlarına alet eder. Marksizm’i burjuvaca içdiş eder. İşçi aristokrasisini kendisine sosyal temel yapmaya çalışır. Revizyonizmden kolayca reformizme geçilebilir.

Ne var ki, revizyonizmden burjuva saflara geçiş başkadır. Marksizm’den tamamen koparak, işçi sınıfı saflarından, burjuva kampa geçişle birlikte revizyonizm biter. Artık burjuva ideolojisini açıkça savunan bir burjuvaziden veya onun ideologlarından bahsetmek gerekir. Bu nedenle “revizyonist burjuvazi” kategorisi saçmadır. Yazara göre revizyonizm bir kapitalizm çeşidiymiş; bürokratik kapitalizm demek doğru olurmuş. O diyor ki: “**Revizyonizm de kapitalizmdir**, ama onun bir türüdür; **bürokratik kapitalizmdir**.”³⁸

Kapitalizm bir üretim tarzıdır; her türlü kapitalizm bürokratiktir; bürokrasinin yönetimine dayanır. Şüphesiz ki burjuvazi adına. Kapitalizm altyapısıyla (üretim ilişkileriyle), üstyapısıyla kendisine özel bir toplumdur. Bu toplum biçimi nasıl Marksizm’in bozulmuş bir biçimiyle (ideoloji) eşitlenebilir? Revizyonizm sonuçta bir ideolojidir. Toplumun üstyapısına aittir. Yazar böylece bir toplumu (altyapısı ve üstyapısı) olan bir toplumu bir ideolojiye eşitlemiş oluyor. Anti-bilimsellik buradadır.

* * *

Yazarımıza göre 1956’da XX. Kongre’de Kruşçev revizyonistleri, proletaryanın elinden iktidarı almışlar, bürokratik kapitalizmi kurma yoluna girmişler. 1960 yıllarında da bu süreci tamamlamışlar. Peki, Kruşçev revizyonistleri kimdir? Hangi sınıfın temsilcisidir? Yazarın iddiası, bunların küçük

³⁸ a.g.e., 2011, s. 45.

burjuvazi olduğudur. O zaman yazarın teorisi şudur: 1956'da karşı devrim oluyor, iktidar proletaryanın elinden küçük burjuvaziye geçiyor. Bakın yazarımız ne diyor:

1956'da SBKP'nin XX. Kongresinde Kruşçev revizyonistlerinin siyasi iktidarı gasp etmeleri, tartışma götürmez bir gerçekliktir. Bu tarihte SB'de siyasi iktidar bir sınıfın (**proletaryanın**) elinden diğer bir sınıfın (**küçük burjuva bürokratlarının**-revizyonistlerin) eline geçmiştir. Bu anlamda gerçekleşen, bir karşı devrimdir.

Yönetici tabaka, **o küçük burjuva tabaka**, örgütleniyordu ve bütün faaliyeti, siyasi iktidarı ele geçirmeye, proletarya diktatörlüğünü yıkarak kapitalizmin yeniden inşasının yolunu açmaya ve inşa etmeye yönelikti.

Üst yapı, **küçük burjuvazi**; bürokratik burjuvazi tarafından ele geçirilmiştir.³⁹

Daha önce gösterdik ki, söz konusu olan şey bir karşı devrim değil, bürokrasinin bir kesiminin diğer kesim üzerinde egemenlik kurmasıdır. Stalin de bürokrasinin çıkarlarını koruyordu Kruşçev de! Kaldı ki, Kruşçev'in ekibi eski Stalinci bürokrasiden ibaret. 1956'dan önce de bürokrasi işçi sınıfı adına yönetiyordu, 1956'dan sonra da! Yazarın teorisinin bilimsel gerçeklere dayanma gücü yok! Peki, gerçek neydi?

Gerçek

Sovyetler Birliği yozlaşmış-bürokratik bir işçi devletiydi. Bu bürokratik iktidarın temeli, tüketim maddelerinin yetersizliğine dayanıyordu. Sovyet bürokrasisi, hem ayrıcalıklar yaratıyordu, hem de bu ayrıcalıkların temel payını kendisi alıyordu. Sovyet bürokrasisi yönetici bir kasttı. Bu bürokrasi, doğrudan üretim içinde yer almıyordu. Ama üretimi örgütleyen ve yöneten bunlardı. Bürokratik görevlerinin karşılığını ise kat kat alıyorlardı.

SBKP proletaryanın örgütü değil, bürokrasinin siyasal örgütüydü. Bu örgüt bir tüketici olan bürokrasi tarafından yönetiliyordu.

Peki, bürokrasi bir sınıf mıydı?

Sınıflar en temelde üretim araçlarıyla ilişkilerine göre belirlenir. Sovyet bürokrasisi proletaryayı siyasi olarak mülksüzleştirmişti. Ama üretim araçlarını kendi özel mülkiyetine almamıştı. Üretim araçları devletindi. Devlet, bürokrasinindi. Ne var ki, bu buyurucu-yönetici bürokrasiyi bir "devlet kapitalistleri" sınıfı olarak görmek doğru değildir. Sovyet bürokrasisinin hisse

³⁹ a.g.e., 2011, s. 47, 228, 277.

senetleri, tahvilleri yoktu. Bir bürokrat devlet aygıtından elde ettiği ayrıcalıkları mirasçılara devredemiyordu. Ulusal gelirin önemli kısmına yönetici olduğu sürece bir asalak olarak el koyuyordu. Bürokrasi burjuvazi değildi, asalak bir kasttı; sosyal bir gruptu. Parti bürokrasisi ile devlet bürokrasisi kaynaşmıştı, hep birlikte yönetiyorlar ve ayrıcalıklardan yararlanıyorlardı.

1956 yılından önce bürokrasinin yönetim hakkıyla, 1956'dan sonraki yönetim hakkı arasında özde bir fark yoktur. Sadece bürokrasinin kadroları arasında yönetim değişiklikleri olmuştur. Nitekim Kruşçev, Beria ekibini haklayarak yönetime gelmişti. Brejnev ekibi, Kruşçev'i harcayarak yönetimde önceliği aldı. İktidar, bürokrasinin yöneticileri arasında el değiştiriyordu. Ortada bir sınıfın diğer sınıftan iktidarı aldığı bir karşı devrim yoktu. İktidar hep proletarya adına yöneten bürokrasi tabakasının elindeydi.

Yazar 1956'da proletaryanın elinden iktidarın alındığını iddia ediyor. Peki, böyle bir iktidar değişikliği sessiz sedasız olur mu? İktidarı kaybeden proletarya neredeydi? Niçin hiç direnmedi? Gerçek şudur ki, proletarya çok önceden iktidar hakkını bürokrasinin partisine devretmişti. Stalin bunu kalıcılaştırmıştı.

1989-1991'de ne oldu?

Yazar 1956-1960 tarihinden sonra Sovyetler Birliği'ne "bürokratik kapitalizmin" geldiğine karar vermişti. Ama Sovyetler Birliği'ndeki sistem 1989-1991 yılında yıkıldı. Serbest pazar ekonomisine, kapitalizme geçildi. Yazar Sovyetler Birliği'ne kapitalizmi 1956-1960 döneminde getirdiği için şimdi bir manevra yapması gerekiyor. Yazar bu manevrayı nasıl yapıyor?

1989-1991 yılında çöken sosyalizmin karikatürüydü, diyor. Bürokratik kapitalizm yerini klasik kapitalizme bıraktı, diyor.

Demek ki yazarımıza göre Gorbaçov-Yeltsin bürokratik kapitalizmi yıkarak, yerine klasik kapitalizmi getirmiştir. Yazarın kendi sözleriyle şöyle:

1989/1991 tarihini, sosyalizmin yıkılması bakımından belirleyici tarih olarak gören; bu tarihi 'burjuva karşı devrim' olarak algılayan burjuva ve karşı devrimci anlayışlara karşı mücadeleyi içermek zorundadır.

Bürokratik kapitalizm, bir geçiş süreciydi. Yerini, **klasik kapitalizme** bırakmak zorundaydı. Öyle de oldu.

Gorbaçov iktidara geldiğinde yapılması gerekeni yaptı. İflas eden **bürokratik kapitalizmin** (sosyal emperyalizmin) bir an önce **klasik kapitalizme** dönüşme sürecini hızlandıran adımlar attı.⁴⁰

⁴⁰ a.g.e., 2011, s. 43, 44.

Yazarın kafasından bulabildiği teori böyle. Yazar farkında olmadan Gorbaçov ve Yeltsin'e "bürokratik kapitalizmi" yıkma onurunu vermiş oluyor. Yazar kitabının büyük parçasında "bürokratik kapitalizmin" kötülüklerini anlatıyor, eleştiriyor. Yazarın nefretle andığı sistemi Gorbaçov-Yeltsin ikilisi yıkıyor. Yazarın Gorbaçov'a ve Yeltsin'e teşekkür etmesi gerekir.

Eğer gerçekten Sovyetler Birliği'nde 1960'dan sonra kapitalizm olsaydı, onu bir karşı devrimle yıkmaya gerek olmazdı. Devlet kapitalizmi evrimci yolla son girdiği yola girerdi.

Yazarın göremediği gerçek şudur: 1989-1991'de yıkılan sistem dejenere olmuş, bürokratikleşmiş bir işçi devletiydi. Yıkıntının temelleri Stalin zamanında atılmıştı, Kruşçev-Brejnev ve diğerleri yıkıntının temeline yeni taşlar koymuştu. Gorbaçov-Yeltsin dejenere olmuş, ama kolektif niteliğini yitirmemiş bir sistemi yıkarak, özel mülkiyet sistemine yolu açtılar.

* * *

Yazar "bürokratik kapitalizm" olarak tanımladığı sistemin yıkılmasından memnun olarak şöyle yazıyor:

Böyle bir sosyalizme revizyonistler, kendileri bolluk ve refah içinde yaşamak için ihtiyaç duymuşlardı. Böyle bir 'sosyalizm' çökmüştü. **Revizyonistler ve Troçkistler, böyle bir 'sosyalizm'in ardından ağlıyorlardı.** **Revizyonistlerin ve Troçkistlerin** 'burjuva karşı devrim', 'karşı devrim' dedikleri gelişme budur, köhne **bir düzenin yıkılmasından** başka bir şey değildir.⁴¹

Bürokratik-dejenere devleti Troçki ve taraftarları kadar acımasızca eleştiren bir siyasi eğilim yoktur her halde. Troçki ve taraftarları Sovyetler Birliği'ndeki sistemin bir işçi iktidarıyla değiştirilmesini ve dünya devrimine bağlı sosyalizm yoluna girilmesini istediler.

Her türlü kötülüğüne rağmen bürokratik-yozlaşmış işçi devleti, kapitalizmden daha üst bir toplumdur. Bu nedenle Troçki, bu yozlaşmış devletin emperyalistler tarafından yıkılmasına daha Stalin zamanında karşı durdu.

Yazar bilinçaltıyla ve kurduğu uydurma teoriyle, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından memnuniyet duyan kapitalizmin ideologlarıyla aynı ağzı kullandığının bilincinde değildir.

Bu ülkeler, her şeyden önce sosyalist devrimin olabilirliğini, işçi sınıfının burjuvazinin erkini devirebileceğini göstermiştir. Sonra, tüm eksik ve

⁴¹ a.g.e., 2011, s. 44.

yanlışlarına rağmen, sosyalizmin kapitalizme karşı ekonomik üstünlüğünü, planlı ekonominin dev avantajlarını, kültürü geri bir toplumdan kısa bir sürede kültürlü bir toplum yaratılabileceğini, ABD gibi süper güç bir kapitalist ülkeyle boy ölçüşebilecek duruma gelebilmenin mümkün olduğunu, yozlaşmış bir sosyalist iktidarın bile, insanlığın kendi geleceğini düşünerek yaşama korkusunu yenebildiğini göstermiştir.

Yozlaşmış işçi devletlerinin olduğu bir dönemle, bugünkü dönemin kıyaslanması sosyalizmin deneylerinin, insanlık için ne kadar önem taşıdığını da gösteriyor. Yıkılıp giden bu devletler sonrası dönem, emperyalizmin boş bulunduğu alanda at oynatırken nasıl pervasız davrandığını gösterdi. Ayrıca kapitalizm, sosyalizme karşıt olarak kullandığı “sosyal devlet” motifini de, artık “tehlike” ortadan kalktığı için bir kenara attı. Çalışanlara uyguladığı ekonomik baskılar, daha önce alınmış hakların tırpanlanması, özelleştirme furçası bunu gösteriyor. Kötü bir sosyalizm deneyi bile, emperyalizmi gönlünce hareket etmekten alıkoyabildi.

Adi, bencil kapitalizmin pisliklerine karşı, sosyalizm tek çözümdür. Bu nedenle, sosyalist yönelimli ülkelerin yıkıntıları arasından doğru sonuçlar çıkarmak; geri çekilişi, yenilişi, yeni bir denemenin başlangıcı olarak görmek büyük önem taşıyor. En baştan, yeniden başlamak, özgür bir dünya isteyenlerin, kapitalizmi yıkmak isteyenlerin tutumu olmalı.

Ne var ki, yazarın yaptığı bu değil. 1989-1991 karşı devrimi insanlık için hayırlı olmamıştır. Yazarımız bunu anlamaktan bile uzak!

Dört yürekli dev

Sungur Savran

20. yüzyılın büyük filozofu ve Fransız halkının vicdanı Jean-Paul Sartre'ın Fransa'nın Cezayir savaşına karşı muhalefeti dolayısıyla tutuklanması söz konusu olduğunda gerici Fransız devlet başkanı General Charles de Gaulle'ün "ama Sartre aynı zamanda Fransa'dır" dediği rivayet olunur. Yaşar Kemal Türkiye'ydi! Onsuz bir Türkiye hayal edilmesi bile güç bir şey!

Yaşar Kemal sadece Türk dilinin en iyi romancısı değildi. Sadece Türkiye'nin ovasını dağını, kurdunu kuşunu, köylüsünü kentlisini en iyi anlatan insan değildi. Sadece bu toprakların bütün sömürülen ve ezilenlerinin şaha kalkmış ifadesi değildi. Yaşar Kemal yalnızca Kürt ile Türk'ün mutlu evliliğinin ne güzel bir şey olacağını şahsında cisimleştiren bir insan değildi. Aynen Sartre'ın Fransa için olduğu gibi, bu toplumun, halkının, vicdanlı insanların vicdanı idi. Hayatı boyunca ezilenin yanında olmakta en ufak bir tereddüt göstermedi. Yitireceği çok şey olduğu halde, ister işçi sınıfı davası için, ister düşünce özgürlüğü için, ister Kürt halkının hakları için sesini yükseltti. 1994'te 70'ini aşmışken yargılandı, 2002'de 80'ine merdiven dayamışken hapis cezasına çarptırıldı. Ama yılmadı. O köylülere has gür sesiyle, o dev bedeniyle ben buradayım diye kükredi, susmam dedi, meydan okudu. Çukurova yoksulunun isyanını dile getiren İnce Memed'i yazmakla

kalmadı. İnce Memed oldu!

Yaşar Kemal sadece bizim için değil, bütün dünya için de Türkiye'dir. Birçok Türk ve Kürt anlatacağım deneyimi yaşamıştır. Arjantin'den Endonezya'ya, dünyanın neresine giderseniz gidin, insanlar Türkiyeli olduğunuzu öğrenince, gözlerinde bir pırıltı, dudaklarında bir tebessüm, iki isimden birini ya da ikisini birden telaffuz ederler: elbette Nâzım Hikmet ve ama aynı zamanda Yaşar Kemal! Hepsi onun adı kadar, hatta ondan da çok "Memed My Hawk"u, "Mémed le mince"i, "El Halcón"u, "Memed mein falke"yi, "Memed il falco"yu sorar. İnce Memed, dünyanın en çok tanınan roman karakterlerinden biridir. Sanki Dostoyevskiy'in Raskolnikov'u, Balzac'ın Vautrin'i, Fuentes'in Artemio Cruz'u ya da Goethe'nin Werther'i ile birlikte ikonlar dünyasında bir masanın etrafında oturmuştur! Bir İnce Memed'i dünya tarihine bırakmak bile bir yazar, bir insan için büyük bir başarıdır, büyük bir onurdur. İşte Yaşar Kemal bu büyük onurun sahibidir. O, insanlığın Nobel'ini almıştır.

Bu dünyaya gelmiş bizi onurlandırmıştır. Şimdi artık aramızda yok, ama Yaşar Kemal hep 20. yüzyıl Türkiyesi'nin en büyük birkaç isminden biri olacaktır.

Yoksul Kürt köylüsü

Daha önce sanıyoruz Yılmaz Güney ile ilgili olarak dikkat çekmiştik. Britanya edebiyatçıları arasında ana dili İngilizce olmayan İrlandalılar (Oscar Wilde'dan James Joyce'a, George Bernard Shaw'dan şair Yeats'e kadar) büyük ağırlık taşır. Ne tuhaf Türkiye'de de Kürtler, hem de edebiyatta, dilin en belirleyici olması gereken yerde önemli bir konuma sahip. Cemal Süreya'dan Ahmet Arif'e Türkçe'nin nice şairi Kürt'tür. Aragon'un dediği gibi belki de "*La souffrance enfante le songe*". "İstirap rüyanın anasıdır" yani.

Ama "Kürt Yaşar" bunlar arasında birinci sırada gelir. Yaşar Kemal Türkmen köyünün neredeyse tek Kürt ailesinden geliyor, Türkçe'yi daha iyi öğreniyor, aile onunla Kürtçe konuşurken o Türkçe cevap veriyor. Türkmenlerce dışlandığını hiç hatırlamıyor, Türkçe ve Kürtçe öylesine tuhaf ama doğal bir bileşim olarak hayatını zenginleştiriyor. Daha sonra 1960'lı yıllarda İngilizce'den sosyalizm hakkında kitaplar çevirdiği için yargılanacak. Ama İngilizce bilmiyor! Başkalarının, diyelim askerde olan yoldaşlarının, çevirilerinin sorumluluğunu üstlendiği için. İlahi Türkiye Cumhuriyeti devleti! "Kürt Yaşar"ı Kürtlükten yargılamakla yetinmemişsin, bir de "İngiliz

Kemal” diye yargılamışsın!

Yaşar Kemal’in öyküsü tam yüz yıl önce başlıyor. Hayır, yüz yıl önce doğmadı, ama onun tarihini ve dolayısıyla bizim tarihimizi belirleyecek olay, 1915’te Rus orduları Van’ı işgal edince yaşanıyor. Kürt ailesi Van’dan yola çıkıyor, Çukurova’ya yerleşiyor. Böylece, *dengbej* ruhlu Kürt köylüsü, Çukurova’nın sadece tarımsal olarak değil, asıl insan duyarlılığı bakımından bereketli topraklarıyla buluşuyor, ortaya Yaşar Kemal çıkıyor.

Yaşar Kemal’in ailesinin Çukurova’nın yoksul Hemite köyüne yerleşmesini bir anlatışı var, Ermeni soykırımının bu 100. yıldönümünde sözünü etmeden geçmek günah olur. Aile Van’dan Adana’nın Kadirli ilçesine varınca, babası, kendisine hatırı sayılır bir kişi tarafından verilen mektubu İskân Komisyonu Başkanı Arif Bey’e veriyor:

“Bak Kürdoğlu, sana bir konak veriyorum ki kasabanın en güzel konağı. Sana tarlalar veriyorum ki, ovanın en bereketli toprakları. Sen kardeşimiz, büyük hürmet ettiğimiz Hurşit Beyden geldin çünkü.(...) Ben de sana Şemal’in konağını, tarlalarını veriyorum.”

“İstemem.”

Arif Bey, bir deri bir kemik adam. Sinirli mi sinirli.

“Öyleyse niçin geldin buraya? Bu mektubu bana niçin getirdin?”

“Beni bir yere yerleştir, diye.”

“Yerleştiriyorum ya işte. Hem de en iyi eve.”

“Ben ev istemem.”

“Niçin?”

“Anam dedi ki.”

Arif Bey küplere biniyor.

“Anan sana ne dedi?”

“Anam dedi ki, yuvasından atılmış kuşun yuvası başka kuşa hayretmez.”

“Onlar kuş değil Ermeni.”

Babam:

“Kuş.”

Arif Bey:

“Ermeni.”

Kuş, Ermeni, Ermeni, kuş, bu tartışma bir süre sürmüş gitmiş. En sonunda Arif Bey çileden çıkmış, Hurşit Beyin mektubunu yırtmış, öfkeyle de çiğnemiş, bütün sesiyle bağıırıyormuş, mektubu ayağının altında çiğnerken, “işte böyle olur Hurşit Bey, işte böyle olur bu vazalak Kürtleri bana gönde-

rirsen, işte böyle olur.”

Hemen oradan iki candarma çağırır, babamı göstermiş, “bunları alın doğru kayalık Hemite köyüne götürün.” (...)

Babam her zaman, her yerde söylemiş, “Allah anamdan, Ermeniden, kuştan razı olsun, beni bol kayalıklı Hemite köyüne gönderdiler, ben bol insanlıklı bir köye düştüm.” (*Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor: Alain Bosquet ile Görüşmeler*, 2. Baskı Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2005, s. 31.)

İşte ezilen ezilenin halinden böyle anlar!

Ama Yaşar Kemal sadece ezilen ulustan değildir. Daha bile önemlisi, bir yoksul Köylü ailesinin içinde büyümüş, yoksul köylülüğün kapitalist bir toplumda yaşadığı bütün sorunları yaşayan bir çocuk olarak yetişmiştir. O, “Anadolu, İran ve Kafkasların en ünlü eşkiyası” Mahiro Dayı'nın yeğenidir! Baba, Yaşar Kemal henüz beş yaşına bile gelmeden camide kalbinden bıçaklanarak öldürülünce zaten alçakgönüllü bir hayat sürdürmekte olan aile köyün en yoksulu haline geliyor, yarıcılıkla geçiniyor. Köyde süründükleri yetmiyor, daha sonra Kadirli'ye taşındıklarında harap bir evde oturuyorlar. Küçük Yaşar Kemal pamuk tarlalarında ırgat, öğrenci Yaşar Kemal pamuklu fabrikalarında işçi, daha neler neler yok ki, kavun karpuz bostanında bekçilikten arzuhalcilığe, kütüphane memurluğundan traktör şoförlüğüne kadar!

Okulla ilişkisi müthiş zorlu. İlkokulu bir saatlik mesafede bir köyde okuduktan sonra ortaokula devam edebilmek için yüz kilometreden fazla yürüyerek kasabaya gidiyor. Yü-rü-ye-rek. Orada cumhuriyetin ilk kuşaklarında görülen gönül cömertliği ve aydınlanma heyecanına sahip öğretmenlerle tanıştığı için biraz daha okuyor. Ama Türkiye'nin en önemli aydınlarından biri olan bu adamın “ortaokuldan terk” düzeyinde eğitimi olduğunu biliyor muydunuz?

Yaşar Kemal'in 20. yüzyıl Türkiye'si açısından büyüklüğünü tartarken ilk altı çizilmesi gereken mesele işte budur: Ana dili Türkçe olmayan eğitimsiz bir yoksul köylüdür romanlarıyla Türkiye'ye kendini tanıtan! Daha doğum tarihi bile kesin biçimde bilinmeyen bir köylü. Ne ikinci savaş öncesinin Paris bohemine takılmış ya da Nazi Almanya'sında eğitim ve disiplin görmüş, konaklardan çıkmış çocukları, ne ikinci savaş sonrasında “kolej”lerde okuyan, sonra da gittikçe daha büyüyen kabileler halinde İngiltere'lerde, Amerika'larda eğitim gören apartman çocukları. Yalın ayak bir çocuk olarak büyümüş biridir Türkiye ve dünya aydınlarına parmak ısırtan! Hem de ana dili olmayan bir dilde söylemiştir masallarını!

Burada dur okuyucu! Bir burjuva, bürokrat ya da eğitimli modern küçük burjuva aileden geliyorsan, bugüne kadar yoksul, “cahil” köylüleri nasıl küçümsediğini bir hatırla. “Andavallı” mı demedin, “Çemişgezekli” diye alay mı etmedin, hele hele Kürtse “keko” ve benzeri adlarla mı aşağılamadın? Aklını başına toplasan iyi edersin! Yok, eğer işçi veya yoksul köylü köken-den geliyorsan, o zaman okumamış olmanın, dil bilmemenin, dünyayı görmemiş olmanın ezikliğini at üstünden!

Yaşar Kemal bunu bu şekilde hiç dile getirmemiştir, ama sınıf toplumunun yüzünde patlayan bir şamardır o! Bilgeliğiyle susmuştur, içinden taşan sıcaklığıyla “deli Kemal” bütün burjuva çocuklarıyla arkadaşlık etmiş, onların usullerini öğrenmiş ve uygulamıştır. Ama dile getirmesi gerekmezdi, tüm varlığı ile, tüm yaşamı ile, işçiyi köylüyü küçümseyen bütün burjuvaların ağzına sürülmüş biberdir Yaşar Kemal!

Nedenini uzun uzadıya anlatacak değiliz. Yaşar Kemal elbette özel bir insandır. Dokuz yaşında “Âşık Kemal” olarak şöhreti köyünün dışına taşmıştır, doksan yaşında romancı olarak şöhreti arşı âlâyı tutmuştur! *Dengbejlik*ten romancılığa iki ayrı toplumun, neredeyse kapitalizm öncesi bir köy toplumunun ve kapitalist dünya toplumunun sanatlarında başarı gösterebilmiştir. Ama Yaşar Kemal’in tarihini biraz bilenler, onda doğanın bilgeliği olduğunu görürler. O, kelebeklerle, yılanlarla, tavşanlarla birlikte büyümüş, Havva Ana diye andığı köylüsü kadınla birlikte kartalını tedavi edip göğesalmiş, arılarla dost olmuş (“tek yanlı değil”, diye ekliyor, “onlar da beni ısırılmazlardı”) bir çocukluk çağından geliyor. O, doğanın büründüğü bütün renkleri tek tek bütün tonlarıyla hatırlıyor. O, ağaçların, çiçeklerin, hatta çalıların çocuğudur. O Toroslarla Çukurova’yı, Çukurova ile Akdeniz’i tek bir maddede birleştiren düş gücünün çocuğudur. Sonra, daha da önemlisi, o, zengin mahallelerinde, konaklarının ya da sitelerinin kuytusunda, gösterişli okullarının rahat mekânlarında kendi kendini yalıtan sosyal sınıfların çocuklarından farklı olarak karada karınca, denizde balık, havada kuş kadar çok olan işçiyi ve yoksul köylüyü tanıyan bir hayattan gelmiştir. Emegin insanların içinden, onların bilgeliğinden feyiz alarak gelmiştir.

Türkiye’nin edebiyat ve sanatta yarattığı doruklara bir bakın. Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Yılmaz Güney. Hepsi ya köylü ya da işçilik yapmış. Hepsi halkın içinden gelmiş. Bir tek Nâzım Hikmet “paşa torunu” ya da “yalı çocuğu”. Ama Nâzım’ı da, devlet sağ olsun, hapiste Anadolu ile tanıştırmış! Nâzım’ın en büyük şiirlerinin bir kısmı, en azından *Memleketimden İnsan Manzaraları*, halktan insanlarla aynı koşuğa yatmasa, ayağında ta-

kunya dolaşmasa, atölyede işçilerle birlikte kumaş dokumasa yazılamazdı! Bunlar üniversitede öğrenilmiyor, hanımefendiler, beyefendiler! Ne Koç'ta, Sabancı'da, ne Harvard'da, Sorbonne'da!

Marksist!

Yaşar Kemal son yıllarında çevrenin yılmaz bir savunucusu olmuştu. 2000'li yıllarda Kürt halkını savunduğu için baskı görmüştü. 1990'lı yıllarda ise düşünce özgürlüğü, cezaevinde açlık grevleri, gözaltında kayıplar gibi davalara destek veriyordu. Dolayısıyla, genç kuşaklar, genç kuşaklar derken ta 40'ında olanlar, yani artık orta yaşa adım atmışlar bile şu gerçeği bilemeyebilirler: Yaşar Kemal Marksistti!

Doğum tarihi bilinmiyor dedik, Yaşar Kemal kendisinin büyük ihtimalle 1923'te doğduğunu söylüyor. 1940'lı yıllara gelindiğinde Marksizmle tanışmıştır. Çukurova'nın bereketli topraklarında kimler geçmemiş hayatından. Bursa Cezaevinde Nâzım'la üç yıl yatmış Orhan Kemal, dedeleri Âbidin Paşa'nın valilik yaptığı Adana'ya kendileri sürgün olarak yollanmış olan Âbidin ve Arif Dino kardeşler, Adana fabrikalarında sosyalist işçiler... Sonra ver elini İstanbul. Orada da sol çevrelerle ilişkiler. Ama asıl 1960'lı yıllar: Yaşar Kemal hâlâ Türkiye'nin tarihinde en kitlesel sosyalist parti deneyimini temsil eden 1960'lı yıllar Türkiye İşçi Partisi'nin yürütmesinde görev yapmıştır.

Burada bir daha dur okuyucu! Yaşar Kemal ilk romanı *Sarı Sıcak*'ı 1951 yılında yayınlamıştır. Kendi tahminine göre 28 yaşındadır. 32 yaşında, 1955'te ise İnce Memed önce tefrika edilir, sonra kitap olarak yayınlanır. Aralarında Nurullah Ataç ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi Marksizme en ufak bir yakınlığı olmayan ünlü edebiyatçıların bulunduğu bir jüri o yıl Varlık Edebiyat Ödülü'nü İnce Memed'e verir. Bu, Yaşar Kemal'in değil, onların onurudur! Yine aynı yıl Varlık dergisinin okurları arasında yapılan bir ankette Yaşar Kemal yılın romancısı seçilir. Şöhret Yaşar Kemal'e erken gelmiştir. Sonra İnce Memed çeşitli dillere çevrilmeye başlar. Yaşar Kemal'in ünü köyün değil ülkenin dışına taşar. 1960'lı yıllar geldiğinde Yaşar Kemal dünyaca tanınan bir yazardır.

Ama bu hiçbir biçimde onun sosyalizmin partisine yürütme kurulunda yer alacak kadar zahmetli bir tarzda hizmet etmesine engel olmaz. Edebiyatçıların ve sanatçıların sosyalist politika ile ilişkisi her zaman karmaşık olmuştur. Kültür insanının siyasi görüşlerini profesyonel devrimci ya da politikacı ile aynı cetvelle ölçmek, aynı ölçütlerle değerlendirmek yanlıştır.

Çünkü çoğu kültür insanı dar anlamda örgütsel politikadan uzak durur. Büyük edebiyatçılar ve sanatçılar arasında bunun istisnaları parmakla gösterilecek kadar azdır. Dünyada ilk akla gelen örnek Meksika duvar ressamı Diego Rivera ile David Alfaro Siqueiros'tur. Rivera hem Stalinist Komünist Partisi'nin, hem de Trotskist partinin Merkez Komitesi'nde görev yapmıştır. Siqueiros ise Meksika'da yaşamakta olan Trotskiy'e elde silah saldırarak kadar Stalinist partiye angaje olmuştur.

Bizde önde gelen örnek, 23 yaşında Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne üye seçildikten sonra hayatını bir komünist militan olarak geçiren ve yine TKP'nin en üst organının üyesi olarak hayata gözlerini yuman Nâzım'dır. Ama işte bir de Yaşar Kemal var. 1960'lı yıllarda Türkiye sosyalizmi ilk baharını yaşarken Yaşar Kemal partinin önde gelen isimlerindendir. Hem de sadece "Kültür Komisyonu"nda falan değil, Merkez Yürütme Kurulu üyeliği, Propaganda Kolu başkanlığı düzeyinde!

Yaşar Kemal, daha sonra 1990'lı yıllarda, bu konuda nasıl hissettiğini bir Fransız aydınının kendisiyle yaptığı bir röportajda şu sözlerle açıklamıştır:

Ben sosyalist militanım ve Marksistim. Bunu en geniş anlamda söylüyorum. Militanım derken, kendimi hiçbir zaman dar kalıpların içine hapsedmedim. Bunu insanın, her yönüyle yüzde yüz bağımsızlığı olarak anladım. Bunu böyle anlarken Marksizmin kurallarını özümsemişimi sanıyorum. Marksizmin insan özgürlüğüne, birey ve düşünce özgürlüğüne bir tuzak olduğunu hiç sanmıyorum. Tam aksine Marksizme bireyin kurtuluşu, insanlığın özgürleşmesi diye bakıyorum. 1844 El Yazması benim için Kapital kadar önemli bir kitaptır. Marks için en büyük değer bireydir. Çünkü o yittiğinde onun yeri hiçbir zaman, hiçbir biçimde bir daha doldurulamayacaktır. Marksizm bana dünyaya bakmak için en aydınlık kapı oldu. Yaşamım boyunca bu düşüncüyü yaşamla ölçtüm, yanıldığını görmedim. (*Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor*, a.g.y., s. 129)

Yazarın her vurgusu ile ortaklık hissetmeyebilirsiniz, ama Marksizme bağlılığının hiçbir ikirciklilik taşımadığını görmemek mümkün değil. 20. yüzyıl Türkiye'sinin onuru olmuş kültür insanları, bütün dünyanın tanıdığı ve saygıyla andığı kültür insanları, Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal ve Yılmaz Güney hep Marksisttir. Yaşar Kemal bu Marksist kuşaktan son yolcu ettiğimizdir. Gelecekte genç Marksistler kendi ülkelerini tanıtmaya çalışırken nasıl yararlanacaklar o eski büyük yoldaşlardan!

Mecbur adam

Yazının burasında okuyucudan izin alarak konuyu azıcık kişiselleştireceğim. Ben Yaşar Kemal'i maalesef çok geç, ancak son yıllarda tanıdım. Onun için sözlü ve yazılı çeviri yapma şerefini tattım. Ama onu tanıyan herkes gibi benim de hemen kanım ısındı ona. Büyük edebiyatçılığının dışında, Çukurova'nın, Adana'nın tipik gönülçelen kişiliklerindendi. Saygıdan ve sevgiden ona daha baştan itibaren, hayatımda pek az kişi için kullanmış olduğum bir hitap şekliyle hitap ettim. "Yaşar Abi" dedim.

Yaşar Abi, kabı kabına sığmayan, adaletsizliğe, sömürüye, zulme, köleliğe hayatı boyunca isyan etmiş bir adamdı. Hayata bakışını en iyi anlatan onun "mecbur adam" kavramıdır. Benim bu kavramla özel bir deneyimim olduğu için hikâyeyi burada kişiselleştirdim. Önce kavramı Yaşar Abi'den dinleyelim. Sakarya Şeyhi'nin öyküsü:

Bağdadı almak için sefere çıkan Sultan Murad Konyaya gelerek karargâhını oraya kurdu. Başında büyük bir ordu vardı. Burada Başkumandan, Veziriazam, "Aman Padişahım, biz bütün orduyu aldık Bağdada gidiyoruz. İstanbulun burnunun dibinde, üstüne iki kere ordu gönderip yenildiğimiz Sakarya Şeyhi, Sakarya dağlarında olduğu gibi duruyor. Biz orada değilken bu Mehdi İstanbulu almaz mı?"

Padişah Seraskere buyruk verdi:

"Şu Arap atını, şu kılıcı, şu kürkü, şu tuğu al, ben ona üç tuğlu vezirlik ihsan ettim. Beş bin kişilik ordusunu da alsın, gelsin benim orduma katılsın. Mademki o Mehdidir, Bağdadı aldıktan sonra dünyayı birlikte düzeltelim, barışa, özgürlüğe, eşitliğe kavuşturalım. Sevaptır," dedi.

Serasker, Konyadan Sakarya dağlarına gitti ve Mehdiyi buldu. Tarihçi Sakarya Şeyhini çok güzel çizer. Abanoz gibi kara sakallı, genç, yakışıklı, uzun boylu, güleç yüzlü bir delikanlıydı, der.

Serasker, Padişahın isteklerini Şeyhe söyledi.

Sakarya Şeyhi:

"Kabul edemem," diye karşılık verir.

Serasker:

"Şeyhim, biz şimdi yüz binlerce kişilik orduyu aldık Bağdada gidiyoruz. (...) Şimdi, biz seni burada, İstanbulun burnunun dibinde, İstanbul, padişahsız, askersiz kalmışken böylece bırakamayız. Yüz binlerce kişilik orduyla

Konyadan senin üstüne yürüyeceğiz. Bak sana Padişahımız efendimiz üç tuğlu vezirlik veriyor. Sonunda Sadrazam da olursun, Şeyhülislam da...”

“Kabul edemem.”

“Biz dönüp seni yakalayacağız. Yasayı bilirsin: Seni yakaladıktan sonra Konyaya götürüp bir eşeğin üstüne seni ters bindirecek, üç gün Konya çarşısında dolaştırarak, aşağılayarak, gözlerini oyarak, mafsallarını kanırarak, derini yüzerek öldüreceğiz.”

“Biliyorum, kabul edemem.”

“Şeyhim sen deli misin?”

“Deli değilim, ben huruç etmeye mecbur bir kişiyim.”

Tabii Serasker’in her dediği olur. Sakarya Şeyhi işkence içinde öldürülür. Yaşar Kemal kıssadan hisseyi şöyle çıkarıyor:

Demek ki bu dünyada mecbur olan kişiler var, diye düşündüm gençliğimde. Sonra düşündükçe, okudukça dünyanın Sakarya Şeyhi gibi, baş kaldırmaya mecbur kişilerle dolu olduğunu gördüm. Dünyamızı bu baş kaldırmaya mecbur kişiler yapmış yapıyordu. Bu baş kaldıran kişiler insanlığın özüydü. Ve dünyayı onlar değiştirerek bu duruma getirmişlerdi. Bundan sonra da onlar dünyamızı değiştirerek, geliştirerek, kötülüklere karşı koya koya ileriye, daha insanca yaşanacak bir dünyaya götüreceklerdi. Üstelik de, her şeylerini, canlarını yitireceklerini, yenilgiyi bile bile savaşıma girecekler, bir de bakmışsınız ki, sonunda bunlar yengiye ulaşmışlar. Çağımızda, günümüzde çok mecbur insan biliyorum. İş genelleştirirsek insanlık başkaldırmaya mahkumdur. Mecburlar, insanın içindeki başkaldırının eylemcileridir. (A.g.y., s. 169-171).

Sonra İnce Memed’i de bu “mecbur adam”ın bir örneği olarak uzun uzun anlatıyor ustamız.

Bu öykü *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor: Alain Bosquet ile Görüşmeler* başlıklı kitapta yer alıyor. Bu görüşmeler 1984-1989 arasında Rus-Fransız-Amerikalı yazar Alain Bosquet ile Yaşar Kemal arasında mektuplaşma yoluyla yapılmış. Fransızcası 1992’de, Türkçesi 1993’te önce Toros Yayınları’nda, sonra da Memed Fuat’ın Adam Yayınları’nda yayınlanmış. Ben bu kitabı birkaç yıl önce Yapı Kredi Yayınları edisyonundan okudum.

Arada başıma Sakarya Şeyhi ile ilgili bir olay geldi. Yaşar Abi ile artık tanışmışız. Birkaç sözlü çevirisini yapmışım. Sonra bana İngilizce’ye doğru

bazı yazılı çevirilerini yaptırdı. Kısa konuşma metinleri, diyelim demokrasi ve çevre sorunları üzerine. Sonunda esas büyük parça geldi: İnce Memed'in yeni İngilizce edisyonuna özel olarak yazılmış önsöz! Bu çeviriyi hâlâ çevirmenlik hayatımın en büyük onuru sayarım.

Önsözün içinde bir tarihi öykü var. Konusu ne? Sakarya Şeyhi! Mecbur adam. İngilizce'yi çeviri yapacak kadar iyi bilen ve şu anda bu yazıyı okumakta olan bütün okurlar düşünsün: Bu kavramı nasıl İngilizceleştirirsiniz? Akla kararı seçtim. Sonunda mecburen bir ölçüde indirgemeci de olsa "the committed man" olarak çevirmeye karar verdim. Yıllar sonra Alain Bosquet kitabının Fransızcası değil İngilizcesi'nin kendi kütüphanemde olduğunu fark ettim. Kitabın Türkçesini okumuştum, artık biliyordum ki "mecbur adam" kavramı burada da kullanılıyor. Baktım nasıl çevrilmiş diye, orada da "committed man".

Asıl söylemek istediğim başka. Yaşar Kemal Alain Bosquet'ye "mecbur adam" kavramını anlattığında henüz 50'li yaşlarının başlarında, en fazla ortalarında. 12 Eylül'ün üzerinden belki beş-altı yıl geçmiştir. 1960-80 arası Türkiye'sinin sınıf mücadeleleri anılarda taptazedir. Tabii, 60'lı yıllarda Türkiye İşçi Partisi'nin Merkez Yürütme Kurulu'nda görev yapmış olan Yaşar Kemal'in de. Ama bundan 20 yıl sonra, 2005'te, o İnce Memed'in yeni İngilizce edisyona önsözü yazarken, artık "12 Eylül öncesi", yani büyük mücadeleler çağı çeyrek yüzyıl geridedir. Daha önemlisi, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa yıkılmıştır. Çin kapitalistleşmiştir. Bütün dünya sırtını sosyalizme dönmüştür. Yaşar Kemal öyle bir anda yine ve ısrarla "mecbur adam" demektedir! Hem de Sakarya Şeyhi'nden başka kimi örnek verecek: Che Guevara'yı! 80'ini aşkın Yaşar Abi için "insanlık başkaldırmaya mahkumdur" hâlâ! Ve "insanın içindeki başkaldırının eylemcileri" olan "mecburlar"ın modern örneği Che'dir, devrimci, komünist, enternasyonalist! 21. yüzyılın mecbur gençleri seni çok güzel hatırlayacak Yaşar Abi!

"İnce Memed Çankaya'ya!"

Çok kişi bilmez, ama Yaşar Kemal 2007 yılında cumhurbaşkanı adayı olarak gösterildi. Dönem, AKP ile askeri yöntemlerle uğraşarak Türkiye'yi kurtarabileceklerini sananların anayasada var olduğunu iddia ettikleri uydu-ruk birtakım hükümlerle AKP çoğunluğunun cumhurbaşkanı seçmesini engellemeye çalıştıkları dönem. Bütün Türkiye AKP'li bir cumhurbaşkanı mı, yoksa o aşamada iyice darbeci bıçaklarını bilemiş olan Batıcı-laik kanattan bir cumhurbaşkanı mı tartışmasına gömülmüş. Sosyalist solda bir dizi parti

ve kurum bu gerici kutuplaşmanın karşısına, üçüncü bir cephenin, işçi sınıfı ve Kürt halkının, yoksul köylü ve kent yoksulunun, bütün ezilmişlerin bir adaylığının propagandası ile çıktı. Adayları kimdi? Yaşar Kemal'den iyisi mi olur!

Alçakgönüllü biçimde söyleyelim ki, bu fikrin öncülüğünü yapmanın onuru Devrimci İşçi Partisi'nin öncülü olan *İşçi Mücadelesi* gazetesine düşüyor. O dönemde sık sık birlikte mücadele verdiğimiz bazı gruplarla birlikte Yaşar Abi'yi aday gösterdik. Cumhurbaşkanı'nı hâlâ meclis seçiyordu. Gerici bileşimiyle meclisin Yaşar Kemal'i cumhurbaşkanı seçmeyeceğini bilmiyor muyduk? Oraya kadar gitmeye gerek yok, bu yoksullar ülkesinin anayasasında üniversite mezunlarından başka kimsenin cumhurbaşkanı seçilemeyeceğine dair hüküm olduğunu, Yaşar Abi'nin ise "ortaokuldan terk" olduğunu bilmiyor muyduk? Elbette biliyorduk. Ama bu toprakların halklarının var olan gericiliğe teslim olmasının kader olmadığını ortaya koymaktı amacımız. Aydınlar arasında imza kampanyası yaptık, yayınlarımızla propaganda yaptık, Özgür Gündem gazetesi destek oldu. Elimizden gelen bütün olanaklarla Türkiye halklarına Yaşar Kemal kişiliğinde onurlu evletlerinin olduğunu hatırlattık.

Yaşar Abi'ye elbette oldubitti kabalığı yapmadık. Bu kampanya başlamadan önce tabii ki kendisine danıştık. Görev bana düştü. Tarih önünde yalan söylenmez. Çok memnun olduğunu söyledi. Büyük onurumuzdur.

Daha sonra İşçi Mücadelesi gazetesi kapağına "İnce Memed Çankaya'ya!" manşetini attı. Gazeteyi Yaşar Abi'ye ilettik. Okuduktan sonra yine bize sevinç veren sözlerle karşıladı. Sonra ekledi: "Şimdi sen beni bırak. Yahu, o ne güzel gazete! Sizi tebrik ederim" dedi. Siyasi hayatımdan sakladığım en güzel anılardan biridir.

Dört yürekli adam

Yaşar Kemal'in evreni efsanelerden örülmüştür. Bunlardan biri çocukken onu çok etkilemiş. "Beni, ailemin yaşamında en çok etkileyen anamın amcasının macerasıdır" der kendisi. Annesinin amcası eşkıya. Van günlerinde hapishaneye düşüyor. Öteki eşkıya ile birlikte, kendilerinden uzun yıllar sonra nice devrimcinin yapacağı gibi uzun bir tünel kazıyorlar. Tünel uygun yere kadar kazınınca, Yaşar Kemal'in anasının amcası "haydiyin arkadaşlar, beklediğimiz gün geldi, tünel bitti, çıkalım artık" diyor. Ama arkadaşları korkuyor, gelmiyor onunla. Kendisi kaçıyor başarıyla. Ama içi razı olmuyor, insanın diline "yoldaşları" kelimesi geliyor, onlar hâlâ içeride ya, geri dönü-

yor tünele geri girip. Diller döküyor, onları yine kandıramıyor. Mekik dokuyor hapishane ile çıkış arasında. Sonrasını Yaşar Kemal'den dinleyelim:

Gün ıştırken nöbetçi amcayı görmüş, onu vurmuş, yaralı amca, koşarak nöbetçiye ulaşmış, silahını elinden almış. Kurşun seslerine gelen öbür candarmalarla öğleye kadar çarpışmış, sonra da vurulup ölmüş. Ondan sonra efsane başlıyor. Subaylar bu adamın yürekliliğine şaşırılmışlar. Bu kişi ne kişidir ki, hapishaneyi deldiği halde, salt arkadaşlarını bırakmamak için canını vermiş, demişler, göğsünü yarmışlar, bakmışlar ki, göğsünde dört yürek... (A.g.y., s. 34-35)

Bilim artık genlerin önemini ortaya koydu. Yaşar Abi, kendisini çok etkileyen o amcasına çekmiş. Dört yüreği vardı. Birini Türkiye ve dünyanın işçi ve yoksul köylülerine verdi, sosyalizm için mücadele etti. İkincisini, Kürt halkına adadı, onun kurtuluşunu da sosyalizmde gördü. Üçüncüsü, kendi deyişiyle söylersek, sözle kurduğu dünyaya duyduğu sevginin kaynağı oldu. Heyecanla, şevkle, delice yazdı, yüzyılının en büyük dünya romancılarından biri oldu.

Dördüncü yüreği ise sevdiği insanlara adanmıştı. O kadar çok vardı ki onlardan. Hepsine, köylülere özgü o yüksek sesiyle, kahkahasıyla, şen şakrak, verdi verebildiği kadar o sevgiden. Bir cömertlik abidesiydi.

Dört yürekli dev adam, yüzünde bir gülümseme ile uyuduğunu hayal edeceğiz her zaman.

Kitap Tanıtımı

AKP hakkında ilk Marksist kitap!

Türkiye 10 yılı aşkın süredir AKP'nin sultanı altında. Seçimlerde elde ettiği büyük çoğunluklar sayesinde Erdoğan işçi sınıfının bütün savunma mevzilerine saldırıyor, Alevilere karşı ikiye katlı bir tehdit politikası güdüyor, kadınların kazanılmış haklarını tarumar ediyor, gençleri itaatkârlaştırmak için elinden geleni yapıyor, Kürtlere karşı bir oyalama ve çürütme politikası izliyor, İsrail'e saldırır gibi yapıp emperyalizmle anlaşma içinde Türkiye'yi maceralara sürüklüyor.

Bütün bunları kimi yavan Amerikan komplolarıyla, kimi de "çevre"nin ya da "sivil toplum"un Türkiye'yi demokratlaştırması masallarıyla açıkladı bugüne kadar. Bu analizlerin her biri farklı bir siyasi amaca hizmet ediyordu. İlki AKP'ye karşı güya cumhuriyeti, bağımsızlığı, laikliği, ülkenin birliğini korumak üzere askeri darbeyi savunmak için, ikincisi Erdoğan'a destek olmak, bu sayede medyada getirisi yüksek köşeler kapmak ve "yetmez ama evet" demek üzere kullanıldı. Her iki kanadın teorileri de politikaları da çöktü, ama yüzleri hiç kızarmadan aynı yalanları söylemeye devam edenler var.

Erol Balkan, Neşecan Balkan ve Ahmet Öncü tarafından derlenen, Yordam Kitap tarafından yayınlanan Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP başlıklı çalışma, AKP'nin Marksist temellerde bir analizini ilk kez kitap boyutlarında ortaya koyuyor. Kitabın yazarları arasında Burak Gürel, Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz, Özgür Öztürk, Evren Hoşgör, Erol Balkan, Ahmet Öncü, Anita Oğurlu ve Joshua Hendrick yer alıyor. Kitap, İslamcılığın dünya çapındaki gelişmesini tarayan bir yazıyla açılıyor, Türkiye'de laikliğin ve İslamcılığın yükselişinin tarihi anlamını ele alıyor, Türkiye İslamcılığının nasıl burjuvazinin kendi içindeki bölünmelerin bir ürünü olduğunu ortaya koyuyor, burjuvazinin içindeki fraksiyonları ekonomik temelleriyle inceliyor, AKP döneminde burjuvazinin kanatlarının tuttuğu "iç savaş"ı irdeliyor, İslamcı hâkim sınıfların dünya görüşüne eğiliyor, AKP'nin medya üzerinde yarattığı etkileri ele alıyor, Fethullah Gülen cemaatinin anatomisini araştırıyor.

Neoliberalizm, İslamcı sermayenin yükselişi ve AKP,
Derleyenler: Neşecan Balkan, Erdi balkan, Ahmet Öncü,
Yordam Kitap

Kitap Tanıtımı

Marksizm ve Sınıflar yayınlandı

“Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir.” Marx ile Engels’in kaleme aldığı Komünist Manifesto’nun bu ünlü cümlesindeki “bugüne kadarki” ibaresi, bazılarınca “post-modern çağ” olarak niteledikleri döneme kadarki anlamına yorumlanmış olacak ki, özellikle 1990’lı yıllardan, yani Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa’da kapitalizmin restorasyonunun hızlandığı aşamadan sonra sınıf politikasının yerini “kimlik politikası”nın aldığı solda yaygın bir görüş haline geldi.

Ama öte yandan, tam da aynı dönemde, burjuvazi neoliberalizm adı altında işçi sınıfına karşı kapitalizmin tarihinde görülen belki de en uzun taarruzu yapıyordu. Durumun tuhaflığı dikkat çekiciydi: Burjuvazi işçi sınıfına saldırıyordu, yani sınıf mücadelesi veriyordu. Aydınlar (sol aydınlar!) ise işçi sınıfına dönmüş, sınıf mücadelesinin önemsiz ya da demode olduğunu telkin ediyorlardı.

Bu kitapta yazıları yayınlanmakta olan yazarlar, kendilerini solda yaygın olan bu modadan uzun zamandır ayırmış insanlar. Uzun yıllardır çalışmalarında sınıf kategorisine merkezi bir yer vermiş, gerek dünya çapında, gerekse Türkiye’de toplumun gelişmesini sınıf mücadeleleri temelinde kavramayı kendilerine pusula edinmiş araştırmacılar. Burada, bu konulardaki yazılarını bir araya getiriyorlar.

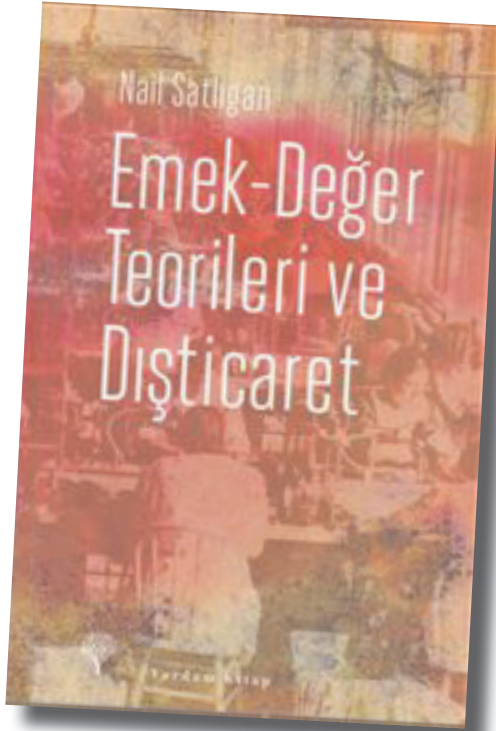
Yazıların konuları geniş bir yelpazeye yayılıyor. Marksizmde sınıfların teorik statüsü, günümüzde sınıfların ortadan kalkıp kalkmadığı, sınıf mücadelelerinde merkezi bir rol taşıyan sendikalar, Türkiye’de sınıfların yapısı, köylülükten Gezi’ye sınıf mücadeleleri bunların bazıları.

Bütün bu yazıları birbirine bağlayan çizgi ise sınıflı toplumlarda yaşanan adaletsizlik ve yabancılaşma konusunda ortak bir anlayışı paylaşmaları, Türkiye’de ve dünyada sınıf tahakkümüne son vererek sınıfsız bir toplum yaratmanın yüce bir hedef olduğuna inanmaları. (Kapak yazısından)

*Marksizm ve Sınıflar,
Dünyada ve Türkiye’de sınıflar ve mücadeleleri*
Hazırlayanlar: Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz, E. Ahmet Tonak,
Yordam Kitap

Kitap Tanıtımı

“Nail Satlıgan bu çalışmayı doktora tezi olarak hazırlamış ve aynı zamanda asistan olarak görevli olduğu İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde 1982 yılı içinde savunmuştu. Şimdi bu esaslı çalışma, bütünlüğü içinde iktisatla, özel olarak da ekonomi politiğin Marksist eleştirisiyle ilgilenenler için erişilebilir hale geliyor. Aynı zamanda, Türkiye topraklarından Marksist literatüre yapılmış dünya çapında bir katkı da böylece üniversite kütüphanelerinin raflarında tozlanmaktan kurtulup genç kuşakların üzerine yeni katkılar bina edebilecekleri bir ortak miras haline geliyor. Böylelikle Nail Satlıgan’ın anısına gösterilebilecek saygının en güzel biçimlerinden biri gerçekleşmiş oluyor: onu gelecek kuşaklarla buluşturmak.”

Emek-Değer Teorileri ve Dışticaret
Nail Satlıgan
Yordam Kitap

Kitap Tanıtımı

Türkiye Komünist Partisi ve Marksizm

Türkiye Komünist Partisi ve Marksizm
Saït Almış - Mehmet İnanç Turan
Etki yayınları

Dünya Kapitalizminin Krizi

Dünya Kapitalizminin Krizi
Derleyenler:
Nail Satlıhan - Sungur Savran,
Belge Yayınları

Kitap Tanıtımı

Marx'ın Grundrisse'si

Marx'ın Grundrisse'si
Mehmet İnanç Turan
Ütopya Yayınevi

Marksizmin kaynaklarından birini ekonomi politiğin eleştirel aşılması oluşturur. Marksizm, burjuva bilimi olan ekonomi politiğin yaptığı burjuva toplumun tahlilinin eleştirisini yaparak onu aşar. Ne var ki, bu eleştirel aşma bir çırpıda gerçekleşmez; bir süreç boyunca adım adım gerçekleşir. Nicelikten niteliğe sıçrama süreçsel gelişimin son halkasıdır.

Marx'ın Kapital'i ekonomi politik eleştirinin hemen hemen bütün yanlarını kendisinde toplar. Grundrisse ise ekonomi politiğin eleştirisinin tohumudur; tohum gelişip büyümüş Kapital'i yaratmıştır.

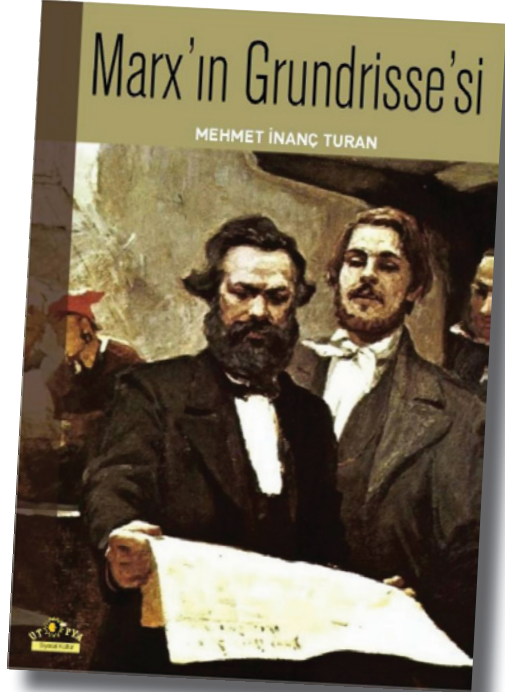
Marx'ın Grundrisse'si Marksizmin tohumunun hangi fikirleri geliştirerek ekonomi politiği aşmaya başladığını göstermeyi amaçlıyor. Grundrisse'yi sınır kabul ederek ondan önceki dönemin fikirleriyle, ondan sonraki dönemin düşüncelerini kıyaslıyor. Marksizmin gelişim bütünlüğü başka türlü kavranamaz.

Grundrisse, Marx'ın yeniden gözden geçirerek okuyucuya sunduğu bir eser değildir. Anlaşılması zor soyut formüllerle doludur. Kapital'le tanışmamış bir insanın doğrudan doğruya Grundrisse ile tanışması ve onu anlaması büyük zorluk içerir. Bu açıdan Kapital'den yararlanarak Grundrisse okunup anlaşılabilir. Bu çalışma, Kapital'den yararlanarak Grundrisse'yi çözmeyi hedefliyor.

Marksizmin ekonomi politiği aşma köprüsünün başlangıcı Marksizmin doğuşuyla başlar, Grundrisse ve Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı ile devam eder. En sonunda Kapital'de son bulur.

Grundrisse 1857-1858 elyazmalarıdır. Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı 1859 yılında doğmuştur ve Grundrisse'nin çocuğudur. Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Marx tarafından redakte edildiğinden dolayı Grundrisse'yi (daha iyi) anlamaya hizmet eder. Gerekli olduğu ölçüde bu çalışmadan aktarmalar yapılacaktır.

Demek ki, Grundrisse, Marksizmin doğuşu ile büyümüş hali arasında oturur; bizim hem Marksizmin geçmişini, hem de geleceğini kavramamızı sağlar. İşte Grundrisse'nin önemi!

Kitap Tanıtımı

Kapital'in İzinde

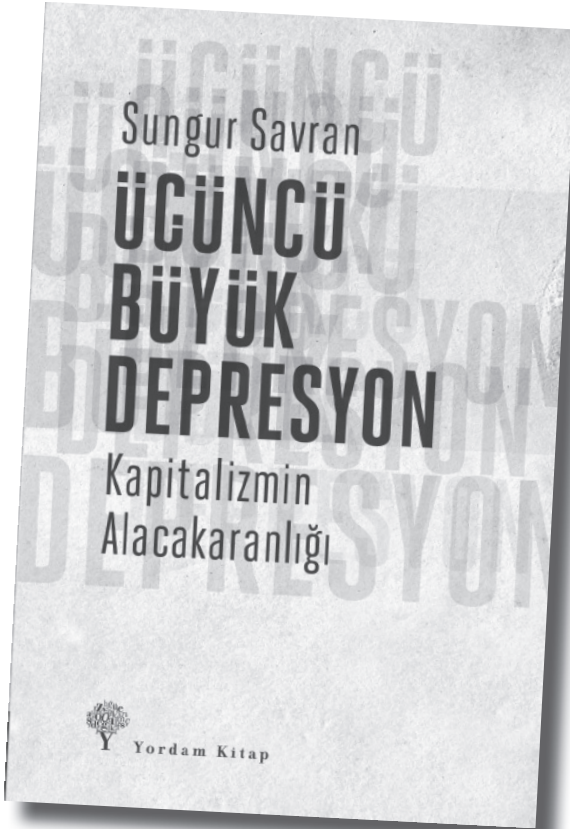
Kapital'in İzinde

Nail Satlıgan, Sungur Savran,
E. Ahmet Tonak
Yordam Kitap

Bu kitabın yayınlandığı 2012 yılı, Karl Marx'ın Kapital başlığını taşıyan başyapıtının ilk kez yayınlanışının (1867) 145. yılı. Ama aynı zamanda dünya kapitalizminin 2007'de başlayan büyük ekonomik krizinin 5. yılı. Marx'ın Kapital'de sergilediği kapitalizm eleştirisi ve analizi, kapitalist üretim tarzının çelişkili doğasını kavramış olanlar için, 1990'lı ve 2000'li yıllarda bütün dünya "küreselleşme" güzellmeleriyle sarhoş olmuşken bile geçerli idi. Ama içinden geçmekte olduğumuz dev ekonomik kriz Kapital'i bütün dünya için yeniden güncelleştirmiş bulunuyor. Elinizdeki çalışma, entelektüel hayatlarının bütünü boyunca, insan düşüncesinin bu büyük ürününden, Kapital'den hareketle içinde yaşadığımız dünyayı kavramaya çaba göstermiş üç yazarın, Nail Satlıgan, Sungur Savran ve E. Ahmet Tonak'ın, çeşitli tarihlerde yazmış oldukları yazıları bir araya getiriyor. Bu kitaptaki yazılar, kâh Kapital'in insan düşüncesinin tarihsel gelişmesinde nasıl eşsiz bir sıçrama olduğunu ortaya koyuyor, kâh Marx'ın kapitalist üretim tarzına ilişkin analizini eleştiren yaklaşımlara bir dizi cevap getiriyor, kâh Kapital'in kategorilerini somut ve elle tutulur büyüklükler olarak ölçüyor, kâh Marksist tezleri günümüzün dünyasının yenilikleri karşısında sınıyor... Bu toprakların üç insanı, Avrupa'nın bütününün çocuğu Karl Marx'ın düşüncelerini 21. yüzyıla taşımaya çalışıyor. Bu kitap, uluslararası bir sınıf olan proletaryanın bakış açısını ifade eden teorinin kendisinin de enternasyonal karakterini tescil ediyor.

Kitap Tanıtımı

Tahrir'den Taksim'e

büyük halk kitlelerini sokaklara çıkaran

büyük ekonomik krizin Marksist analizi

*Üçüncü Büyük Depresyon
Kapitalizmin Alacakaranlığı
Sungur Savran,
Yordam Kitap*